

Arhitectura de lemn din nordul Transilvaniei

în călătoriile lui Gábor și László Szinte
1912-1913

Faépítészet Észak-Erdélyben

Szinte Gábor és László utazásai
1912-1913

Arhitectura de lemn din nordul Transilvaniei

în călătoriile lui Gábor și László Szinte
1912-1913

Faépítészet Észak-Erdélyben

Szinte Gábor és László utazásai
1912-1913

Autori:

Tímea Bata, Zsuzsanna Tasnádi, Bogdan Ilieș și Alexandru Baboș

Traducere bilingvă: Cazmer Tomas Kovács (Kázmér Kovács)

Corectură în limba română: Marian Busuioc, Evelin Ceciu (www.corectura.ro)

Corectură în limba maghiară: Tímea Bata, Zsuzsanna Tasnádi

Graphic design: Alexandru Baboș

Colaboratori: Sebes Katalin, Kemecsi Lajos, Garai Edit, Sarnyai Krisztina

Colectiv de redacție: Irina Iamandescu, Alexandru Mexi, Lucia Leca, Roxana Zidaru

Foto copertă: Muzeul Etnografic (Néprajzi Múzeum) din Budapesta

Un proiect comun al Institutului Național al Patrimoniului din România
și al Muzeului Etnografic (Néprajzi Múzeum) din Budapesta

ISBN: 978-606-95194-9-3

© PATRIMONIA, București, 2023

Toate drepturile rezervate. Nicio parte din această publicație nu poate fi reprodusă, stocată sau transmisă prin orice mijloace de natură electronică, mecanică, de copiere, înregistrare sau alte forme, fără permisiunea prealabilă a editurii.

Cuprins

Tartalom

Introducere	7	Bevezető
Gábor Szinte, profesorul de desen și moștenirea sa de la Muzeul Etnografic din Budapesta Tímea Bata și Zsuzsanna Tasnádi	10	Szinte Gábor rajztanár és hagyatéka a budapesti Néprajzi Múzeumban Bata Tímea és Tasnádi Zsuzsanna
În căutarea bisericilor de lemn ardelen Alexandru Baboș	24	Erdély fatemplomai után kutatva Alexandru Baboș
Locul colecției de fotografii în documentarea arhitecturii de lemn din Transilvania Alexandru Baboș	30	A fényképgyűjtemény helye az erdélyi faépítészet dokumentálásában Alexandru Baboș
Monografii de biserici cunoscute Bogdan Ilieș	39	Ismert templomok monográfiái Bogdan Ilieș
Lăcașuri anonime Alexandru Baboș	311	Ismeretlen templomok Alexandru Baboș
<i>Bibliografie</i>	330	<i>Bibliográfia</i>

Introducere

Bevezető

Această lucrare s-a născut din pasiunea și interesul comun arătat de cei patru colaboratori și autori pentru o colecție de fotografii și desene vechi, dedicată arhitecturii de lemn din nordul Transilvaniei, păstrată în Muzeul Etnografic din Budapesta. Colecția s-a constituit în urma cercetărilor de teren conduse de Gábor Szinte, însoțit de fiul său László, la comanda muzeului. Scopul lucrării este de a recupera și integra colecția de imagini în cadrul istoriei arhitecturii transilvane și de a aduce la lumină munca de pionierat făcută în urmă cu mai bine de un secol de cei doi cercetători maghiari, astăzi prea puțin cunoscuți.

Gábor Szinte și László Szinte au descoperit mirajul arhitecturii transilvănene la cumpăna dintre arhaic și modern. Ei au călătorit împreună prin sate și târguri uitate de lume din Transilvania în căutarea celor mai valoroase și originale construcții de lemn din Carpați: bisericile și clopotnițele. În anii 1912 și 1913, chiar în ultimii ani de pace înaintea Primului Război Mondial, ei au vizitat numeroase construcții și au intrat în contact cu oamenii care le foloseau. Au documentat în cele 170 de fotografii și 23 de desene păstrate: 59 de biserici de lemn și 15 de zid; cu clopotnițe, turnuri sau fleșe din lemn, din fostele comitate Cluj, Solnoc-Dăbâca, Sătmar și Maramureș, la acea vreme părți din Imperiul Austro-Ungar. Mai mult de jumătate dintre bisericile de lemn documentate și chiar o parte dintre cele de zid au dispărut între timp, iar cele rămase au fost alterate mai mult sau mai puțin de atunci. Fotografiile și desenele făcute de cei doi constituie o sursă documentară rară pentru istoria arhitecturii și culturii din această regiune istorică. Contextul tematic, cultural și geografic al acestei colecții, suprapus cu vechimea, cantitatea și calitatea ei, scot în evidență unul dintre cele mai deosebite și mai valoroase proiecte documentare de la începutul secolului trecut.

Ez a könyv négy munkatárs és szerző szennvedélyéből és a Néprajzi Múzeumban őrzött, észak-erdélyi faépítészetet dokumentáló régi fényképek és rajzok iránti közös érdeklődéséből született. Mindez Szinte Gábor által, fia, László kíséretében, a múzeum megbízásából végzett terepkutatások anyagából jött létre. Jelen kiadvány célja a képgyűjtemény beillesztése az erdélyi építészettörténetbe, valamint a két, ma már kevésbé ismert magyar kutató több mint száz évvel ezelőtti úttörő munkájának felszínre hozása.

Szinte Gábor és Szinte László felfedezte az erdélyi építészet csodáját, az archaikus és a modern határán. Bejárták Erdély elfeledett falvait és vásárosait, hogy megkeressék a Kárpátok legkülönlegesebb és leg- eredetibb épületeit, a fatemplomokat és haranglábakat. 1912-ben és 1913-ban, még az első világháború előtti utolsó békeévekben is számos épületet látogattak meg, és találkoztak az emberekkel, akik lakták őket. 170 fényképen és 23 rajzon 59 fatemplomot és 15 kőtemplomot dokumentáltak az egykori Kolozs, Szolnok-Doboka, Szatmár és Maramaros vármegyéből, amelyek akkoriban az Osztrák-Magyar Monarchiához tartoztak. A fatemplomok több mint fele, sőt néhány kőtemplom is eltűnt időközben, a megmaradtakat pedig azóta többé-kevésbé átalakították. A fényképek és a kettejük rajzai ritka dokumentációs forrásul szolgálnak e történelmi régió építészet - és kultúrtörténetéhez. A gyűjtemény tematikus, kulturális és földrajzi háttere, valamint kora, mennyisége és minősége a 20. század elejének egyik legkülönlegesebb és legértékesebb fatemplomokkal kapcsolatos fotográfiai terepmunkája.

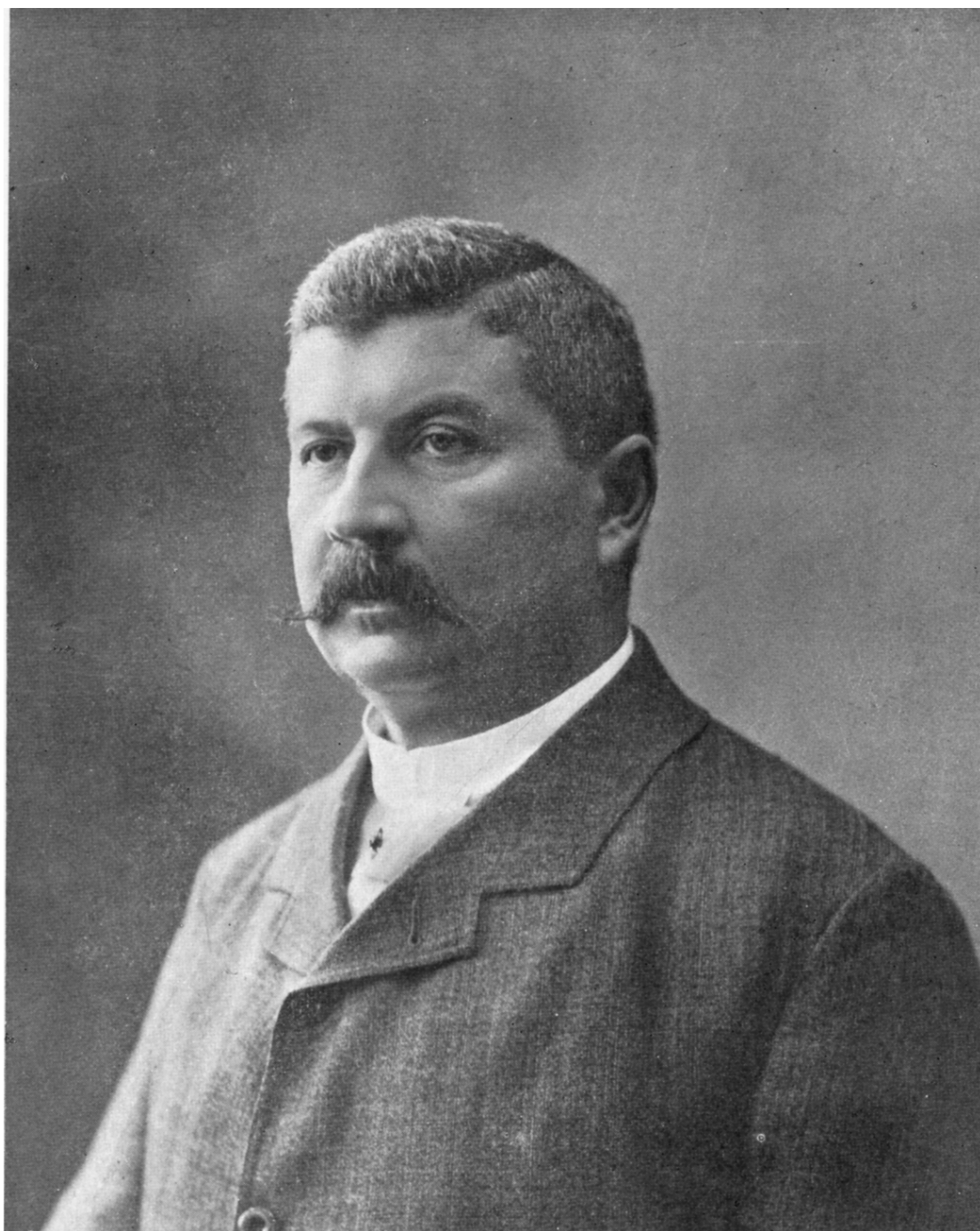
Szinte Gábor korai halála miatt, a gyűjteményben található képek jelentős része hiányos adatokkal, a helyszín megjelölése nélkül került leltárba. Annak érdekében,

Din pricina morții premature a lui Gábor Szinte și a izbucnirii primei conflagrații mondiale, o parte semnificativă dintre imaginile păstrate în colecție au fost inventariate cu date lipsă, fără indicarea amplasamentului. Pentru a reconstitui călătoriile cercetătorilor și pentru a putea evalua corect imaginile păstrate, o bună parte din efortul nostru a fost dedicat identificării și localizării lor. La toate imaginile etichetate anterior au fost căutate sau verificate locurile în care au fost făcute. Majoritatea au dovedit o localizare corectă, numai câteva au fost relocalizate. Dintre cele 86 de fotografii anonime, 71 au fost localizate în proiectul nostru. Localizarea lor am făcut-o parțial cu ajutorul bisericilor existente, parțial prin incursiuni în colecții de imagini vechi în instituții din Cluj, Satu Mare, București și Budapesta, iar în câteva cazuri a fost probată prin diverse surse arhivistice și cartografice. Cele câteva fotografii încă nelocalizate rămân obiectul unor cercetări viitoare. Localizarea imaginilor ne permite să mergem un pas mai departe, să descoperim pe scurt povestea fiecărei biserici. Această lucrare cuprinde astfel trei părți: prima, dedicată vieții și activității lui Gábor Szinte, a doua, reconstituirii și valorificării cercetării lui Gábor și László Szinte în nordul Transilvaniei și a treia, prezentării atât a bisericilor identificate, cât și a celor rămase anonime prin imaginile din colecție și prin scurte descrieri.

Accesul la această colecție de imagini, pentru publicarea ei pentru prima dată integral în această lucrare, este facilitat generos de către Muzeul Etnografic din Budapesta, căruia îi mulțumim pe această cale. Publicarea lucrării o datorăm Institutului Național al Patrimoniului din București. Dedicăm această lucrare cititorilor români, maghiari și străini, care vor descoperi împreună cu noi bijuteriile arhitecturale ale nordului transilvănean, adunate prin munca și pasiunea a doi cercetători în urmă cu mai bine de un veac.

hogy rekonstruálni tudjuk a kutatók útjait, és hogy a fennmaradt képeket helyén tudjuk kezelni, több hónapig tartó kutatómunkával a fotográfiákon látható fatemplomokat és azok helyszínét ellenőriztük, több adatolatlan temp-lom esetében meghatároztuk. Többnyire bebizonyosodott, hogy az adatként megadott helyszín helyes volt, néhányat pedig pontosítottunk. A 86 meghatározatlan képből 71-et sikerült azonosítani. Ezt egyrészt a fennmaradt templomokkal történő összehasonlítás, másrészt a kolozsvári, szatmári, bukaresti és budapesti intézmények dokumentumai, forráskiadványai és régi képanyagok átnézése tette lehetővé, néhány esetben pedig feltételezéseinket különböző levéltári és kartográfiai források alapján igazoltuk. A néhány, még nem meghatározott kép jövőbeni kutatások tárgyát képezi. A gyűjteménnyel kapcsolatos közös kutatómunka lehetővé teszi számunkra, hogy egy lépéssel tovább menjünk, és röviden elmeséljük az egyes templomok történetét. A kiadvány tehát három részből áll: az első rész Szinte Gábor életét és munkásságát, a második a kutatásainak értékelését, a harmadik pedig a templomok bemutatását tartalmazza a gyűjteményben található képek és rövid leírások segítségével.

A gyűjteményhez való hozzáférést és az anyag közzétételét a budapesti Néprajzi Múzeum tette lehetővé, amiért ezúton mondunk köszönetet. A kiadvány megjelenését a bukaresti Országos Örökségvédelmi Intézet támogatta. Ezt a munkát a román, a magyar és a külföldi olvasóknak egyaránt ajánljuk, velünk együtt felfedezhetik Észak-Erdély építészeti kincseit, melyek összegyűjtése a két kutató több mint száz évvel ezelőtti elkötelezett munkájának köszönhető.

Portretul lui Gábor Szinte (1855-1914),
Budapesta, în jurul anului 1898
Sursă: Anunț despre Liceul Regal Maghiar de Stat
din Budapesta, sect. VIII, anul școlar 1913/1914

Szinte Gábor portréja (1855-1914)
Budapest, 1898 körül
Reprodukció: Értesítő a Budapesti VIII. Ker.
Magyar Királyi Állami Főgimnasyumról 1913/1914
tanévben

Gábor Szinte, profesorul de desen și moștenirea sa de la Muzeul Etnografic din Budapesta

Szinte Gábor rajztanár és hagyatéka a budapesti Néprajzi Múzeumban

Bata Tímea, Tasnádi Zsuzsanna

Gábor Szinte s-a născut în 1855, în Valea Crișului, județul Covasna, într-o familie de foști mici nobili, proprietari de pământ, de religie unitariană. Tatăl său, László Szinte, a fost notar districtual la Arcuș. Tânărul Szinte a urmat liceul la Cristuru Secuiesc și la Cluj. În 1879 a obținut diploma de profesor de desen la școala de desen Mintarajztanoda din Budapesta, după care a predat mai întâi la Vác, apoi în anul școlar 1883–1884 la Liceul Real de Stat din Deva, iar din 1897 și până la sfârșitul vieții, în 1914, la Budapesta.

Gábor Szinte a părăsit meleagurile natale, plecând din Ținutul Secuiesc încă de la o vârstă fragedă, dar începând cu anii 1890 a revenit aici în mod regulat. A publicat scrieri științifice despre unele zone etnografice din Transilvania, în special despre arhitectura populară, pe care a cercetat-o și a documentat-o. Din datele păstrate despre viața și activitatea lui Gábor Szinte, reiese faptul că îi plăceau călătoriile, pescuitul și drumețiile pe munte. A lucrat și ca ghid pentru grupuri de turiști, fiind membru al Societății Carpatine Ardelene (EKE); astfel, în timpul călătoriilor sale a avut deseori ocazia să observe natura, să aprecieze urmele unor vremuri trecute, dar și să surprindă fenomene culturale mai noi.

După ce a primit postul de profesor la Budapesta, Gábor Szinte s-a implicat în munca de teren pentru colectarea și sintetizarea materialelor despre etnografia maghiară de la începutul secolului XX. Moștenirea sa ilustrează metodele caracteristice de colectare și prelucrare inițiate și susținute de Muzeul

Szinte Gábor 1855-ben, Sepsikőröspatakon született, kisbirtokos nemesi, unitárius családban. Édesapja, Szinte László Árkoson volt körjegyző. Középiskolai tanulmányait Székelykeresztúron és Kolozsváron végezte. 1879-ben Budapesten a Mintarajztanodában kapott rajztanári oklevelet, ezt követően előbb Vácon, majd az 1883–1884-es tanévtől a dévai állami főreáliskolában, 1897-től pedig Budapesten tanított 1914-ben bekövetkezett haláláig.

Szinte Gábor fiatalon elhagyta szülőföldjét, a Székelyföldet, az 1890-es évektől azonban rendszeresen visszajárt. Ismeretterjesztő és néprajzi írásokat közölt Erdély egy-egy archaikus területéről, elsősorban az általa kutatott és dokumentált népi építészeti témákról. Írásaiból az is kiderül, hogy szeretett kirándulni, horgászni és hegyet mászni. Turistacsoportokat is vezetett az Erdélyi Kárpát Egyesület (EKE) tagjaként, és utazásai során együtt szemlélte a természetet, a régi világ nyomait és az újabb kulturális jelenségeket.

Miután a fővárosban kapott tanári állást, aktívan bekapcsolódott a 20. század elején alakuló magyar néprajztudomány helyszíni anyaggyűjtési, szintetizáló munkálataiba. Hagyatéka jól mutatja a Néprajzi Múzeum által kezdeményezett és támogatott néprajzi gyűjtés és -feldolgozás jellemző módszereit. A terepen végzett munkába – a műemlékvédelem feltárási gyakorlataihoz hasonlóan – rendre rajztanárokat is bevontak, akik a nemzeti jellegű ornamentika felgyűjtésén és eredetének

Gábor Szinte în călătorie de cercetare
Fildu de Sus, 1912
Fotografie de László Szinte, fragment
Negativ alb-negru pe sticlă, 13×18 cm
Muzeul Etnografic, F 17294

Szinte Gábor gyűjtőúton
Felsőfüld, 1912
Szinte László felvétele, részlet
Fekete-fehér üvegnegatív, 13×18 cm
Néprajzi Múzeum, F 17294

Etnografic budapestan. În acea vreme, în munca de cercetare de teren, similară oarecum cu practicile de inventariere și documentare pentru protecția monumentelor, au fost implicați adesea profesori de desen, care, pe lângă schițe, strângerea informațiilor despre ornamentele cu caracter național și cercetarea originilor acestora, s-au ocupat și de universul material tradițional al culturii populare, precum și de stilul de viață și obiceiurile comunităților în cadrul cărora această cultură populară se manifesta. În timpul șederii sale la Deva, Gábor Szinte a cultivat relații cu organizațiile profesionale ale vremii în primul rând ca arheolog amator, desenator, iar mai târziu, când s-a stabilit la Budapesta, ca etnograf. La sfârșitul anilor 1890, János Jankó, directorul Muzeului Etnografic din capitala ungară, l-a însărcinat pe Gábor Szinte să adune motive populare de artă decorativă, care apoi i-au atras atenția asupra arhitecturii populare. Între anii 1899 și 1913, a primit de la muzeu zece finanțări pentru munca de colectare a artefactelor etnografice din zonele investigate. În timpul vacanțelor școlare, s-a ocupat mai întâi de cercetarea caselor și porților secuiești, iar apoi de bisericile de lemn și de clopotnițele din nordul Transilvaniei.

Una dintre cele mai cunoscute părți ale cercetărilor sale etnografice o constituie materialul pe care l-a strâns despre porțile secuiești și seria de studii conexe pe care le-a publicat în *Néprajzi Értésítő*. În cadrul interesului științific specific epocii sale, Gábor Szinte s-a ocupat și de chestiunea originii porților secuiești, propunând evoluția lor din porțile de cimitir. Această teorie a fost ulterior infirmată de știință, dar fotografiile sale, releveele și descrierile porților, realizate în acest context, reprezintă astăzi surse de neînlocuit. Szinte a documentat și a adus în atenția savanților cea mai veche poartă secuiască cunoscută, din 1673, pe care a descoperit-o în curtea mănăstirii franciscane de la Călugăreni, cu prilejul unei călătorii de documentare din anul 1900. Poarta, care a fost adusă la Muzeul Etnografic din Budapesta, este

kérdésén túl foglalkoztak a népi kultúra hagyományos tárgyi világával és a hozzájuk tartozó közösségek életmódjával, szokásaival. Szinte Gábor dévai tartózkodása idején elsősorban rajzoló amatőr régészként, majd Budapestre kerülve néprajzkutatóként kapcsolatokat ápolt a korszak szakmai szervezetével. Jankó János, a Néprajzi Múzeum vezetője az 1890-es évek végén népipari motívumok felgyűjtésével bízta meg, majd a népi építészet-re is felhívta figyelmét. 1899 és 1913 között tíz alkalommal kapott támogatást gyűjtési munkákra a múzeumtól. Az iskolai szünetekben elsősorban a székely ház és kapu, majd az erdélyi fatemplomok és haranglábak kutatásával foglalkozott.

Etnográfiai munkásságának egyik leg-ismertebb területe a székelykapuról gyűjtött anyaga és ehhez kapcsolódó tanulmányosorozata, melyet a *Néprajzi Értésítő*ben publikált. Szinte a kor tudományos érdeklődésének megfelelően a székelykapuk eredetkérdésével is foglalkozott, fejlődésüket a cinteremkapuból vezette le. Elméletét mára a tudomány megcáfolta, de a kapukat megörökítő fényképei, mértani rajzai és leírásai pótolhatatlan források. Szinte dokumentálta és hívta fel a tudomány figyelmét az 1673-ból származó legkorábbi, ismert székelykapura, melyet a mikházi ferences kolostor udvarán fedezett fel 1900-as gyűjtőútján. A Néprajzi Múzeumba került kaput egyszerű bemetszések és kötélábrák díszítik (mely a bizánci rítusú erdélyi fatemplomok oldalán és ajtain is megfigyelhető). Faragott facsapok, egy kagylódísz és napmotívum ékesíti, szerkezetében a román és gótikus formák fedezhetők fel.

Szinte Gábor a népi ízlés megnyilvánulását keresve jutott el a protestáns temetők témájához, ahol felismerte, hogy a fejfákon is megragadható a népművészet, a táj, a természet és az ember kölcsönös összefonódása. A kor művészeihez, rajztanáraihoz hasonlóan a sajátos magyar vonásokat, a nép díszítőművészetét kereste a fejfákon, és ezt figyelemmel kísérte a nemzetiségi

László Szinte notând și desenând
Așchileu Mic, 1913
Fotografie de Gábor Szinte, fragment
Negativ alb-negru pe nitroceluloză, 10×12,5 cm
Muzeul Etnografic, F 17312

Szinte László rajzol és jegyzetel
Kisesküllő, 1913
Szinte Gábor felvétele, részlet
Fekete-fehér nitrocellulóz negatív, 10×12,5 cm
Néprajzi Múzeum, F 17312

decorată cu incizii simple și cu torsade, (motive decorative ce pot fi observate și pe pereții și ușile bisericilor de lemn de rit bizantin din Transilvania). Totodată, remarcabila poartă descoperită de Szinte este decorată cu cuie de lemn, sculptate decorativ, ornamente în formă de scoică și motive solare, în decorul acesteia regăsindu-se elemente decorative de sorginte romanică și gotică.

Gábor Szinte a ajuns, în urma investigațiilor sale privitoare la manifestările gustului popular pentru frumos, și la tematica

anyagban is. Kutatásait két tanulmányban összegezte, bemutatóva a háromszéki fejfák típusait, jelrendszerét. Nagy-Küküllő és Brassó vidéki gyűjtései során néprajzi szempontból a székely-román kapcsolatokat és ezek tárgyi megnyilvánulásai kereste.

A lakóház kutatása területén elsősorban a székely (vagy keleti) ház fejlődésével foglalkozott. A székelyföldi hegyvidék elzárt falvaiban találta meg a területre jellemző archaikus háztípusokat, de a székely, szász, csángó együttélésekből és a modernizációból

cimitirelor protestante. A dedus astfel că pot fi stabilite legături între artă populară, peisaj, natură și om, aceste legături fiind surprinse și în reprezentările de pe stâlpii funerari. Asemenea artiștilor și profesorilor de desen din acea vreme, Szinte a căutat pe stâlpii funerari trăsături specifice maghiare, urme ale artei decorative populare și a urmărit aceste aspecte și în cultura materială a celorlalte naționalități conlocuitoare din Ardeal. El și-a sintetizat cercetările în două studii, prezentând tipologia și simbolistica stâlpilor funerari din comitatul Trei Scaune. În timpul cercetărilor sale în zonele rurale ale Târnavei Mari și ale Brașovului, a investigat din punct de vedere etnografic relațiile interetnice româno-secuiești și manifestările lor materiale.

În domeniul cercetării caselor tradiționale, a fost preocupat în principal de dezvoltarea locuințelor secuiești. În satele izolate de munte din părțile Secuimii, a descoperit tipuri de case arhaice specifice zonei, dar nu a ignorat nici împrumuturile datorate coabitării secuilor cu sașii și ceangăii, nici schimbările aduse de modernizare. A constatat că bisericile au fost construite de dulgheri și morari din satele maghiare și românești, dar a găsit și biserici construite de preoți.

La cumpăna secolelor XIX și XX, după cercetarea bisericilor de lemn slovace și rutene din nordul Ungariei, interesul manifestat de etnografi și istorici ai artei s-a orientat către Transilvania. Prima culegere sintetică de date din această zonă a fost realizată de Gábor Szinte, care a observat că bisericile de lemn erau construite cu materiale și tehnici locale, folosind metode de îmbinare similare caselor și șurilor din zona respectivă. În acea perioadă, comunitățile maghiare și române începuseră să înlocuiască bisericile de lemn cu biserici de piatră, uneori fiind vândute și reconstruite în comunități mai mici și sărace. Din acest motiv, etnograful maghiar din acel timp, printre care și Gábor Szinte, au considerat că este esențial să cerceteze și să documenteze bisericile de lemn cât mai repede posibil.

adódó hatások vizsgálata is érdekelte. Megalapította, hogy a magyar és román falusi ácsok, faragással foglalkozó molnárok építették a templomokat, de olyan templomot is talált, amelynek építőmestere maga a pap volt.

A 19–20. század fordulóján a faépítészet iránti magyarországi néprajzi, művészettörténeti érdeklődés a felsőmagyarországi szlovák és rutén fatemplomok kutatását követően Erdélyre tevődött át. Az első ösz-szefoglaló adatgyűjtést ezen a területen Szinte Gábor végezte el, aki észrevette, hogy a fatemplomok a házakhoz, jármos csűrökhöz hasonló faépítészeti eljárással, helyi anyagokból, helyi technikákkal készülnek. A századfordulóra a magyarság a falusi fatemplomokat kőtemplomokra cserélte, a román közösségekben is megkezdődött a fatemplomok lebontása, eladása és átépítése. Emiatt tartotta fontosnak a korabeli magyar néprajztudomány, köztük Szinte Gábor is a templomok mielőbbi felmérését, megörökítését.

A Néprajzi Múzeum megbízásából 1912 tavaszán indult el mezőszegi és kalotaszegi gyűjtőútjára, melyet nyáron folytatott. Az úton gyűjtött anyagból készült, a *Néprajzi Értesítő*ben megjelent tanulmánya átfogó képet ad a templomok nyersanyagáról és szerkezeti felépítéséről, valamint a készítőikről. A terepmunkára egyik fiát, a mérnöknek tanuló Szinte Lászlót is magával vitte, aki számtalan rajzot, akvarellt készített az utazás során, és a fényképek elkészítésében is segédkezett. 1913-ban, egy újabb múzeumi megbízás keretében a Szatmár, Máramaros, Kolozs és Szolnok-Doboka megyei fatemplomokat keresték fel együtt. Szinte Gábor a helyszínen gyűjtött adatokat az úton szerzett betegsége miatt már nem tudta feldolgozni. Szinte László, akinek nevéhez két unitárius templom felépítése is fűződik, édesapja halála után is tartotta a kapcsolatot a Néprajzi Múzeummal, katonai szolgálatából képeslapot küldött az igazgatónak, és valószínűleg az utolsó úton készült felvételek múzeumba kerülésében is szerepet játszott.

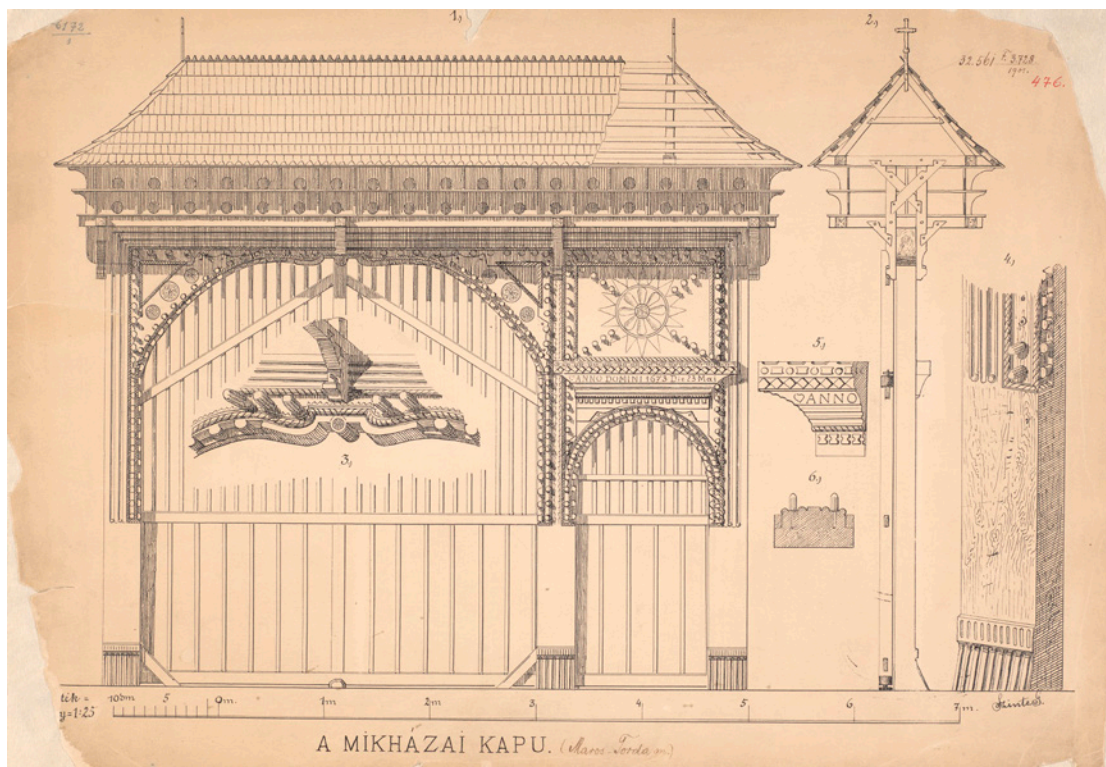

Poarta cu porumbar a mănăstirii franciscane din
1673
Călugăreni, 1900
Fotografie de Gábor Szinte
Film de nitroceluloză alb-negru, 9×12 cm
Muzeul Etnografic, F 3735

A ferences kolostor 1673-ban épült galambbúgos
kapuja
Mikháza, 1900
Szinte Gábor felvétele
Fekete-fehér nitrocellulóz film, 9×12 cm
Néprajzi Múzeum, F 3735

În primăvara anului 1912, trimis de Muzeul Etnografic din Budapesta, și-a început călătoria de colecționare în Podișul Someșan și Zona Călatei, pe care a continuat-o vara. Studiul său, realizat din material cules în munca de teren și publicat în *Néprajzi Értésítő*, oferă o imagine cuprinzătoare a materialelor și construcției bisericilor, precum și a creatorilor lor. Unul dintre fiii săi, László, de profesie inginer în construcții, l-a însoțit pe teren, a efectuat nenumărate desene și a ajutat la realizarea fotografiilor. În 1913, ca parte a unei alte comisii muzeale, au vizitat împreună bisericile de lemn din comitatele Sătmar, Maramureș, Cluj și Szolnoc-Dăbâca. Gábor Szinte, din cauza

Szinte Gábor munkáiban a műemlékek felkutatása során használt módszereket alkalmazta: vázlatokat, pauszmásolatokat, fotográfiákat készített a helyszínen, hazatérve pedig rajzokat és maketteket. A fotókat és a rajzokat adatokkal, feliratokkal, méretarányokkal látta el, publikációit is ezekkel illusztrálta. Első, általunk ismert fotográfiái 1893-ban készültek Déván és környékén. Fényképei, rajzai, publikációi, a gyűjtőutakról készült múzeumi jelentései és hozzájuk kapcsolódó képjegyzékei alapján megállapítható, hogy körülbelül 160 települést keresett fel. A Néprajzi Múzeumba 135 helyszínről származó, több mint 350

Desenul porții mănăstirii franciscane
Budapesta (?), 1901
Desen de Gábor Szinte
Hârtie, peniță, 29×34 cm
Muzeul Etnografic, R 6172

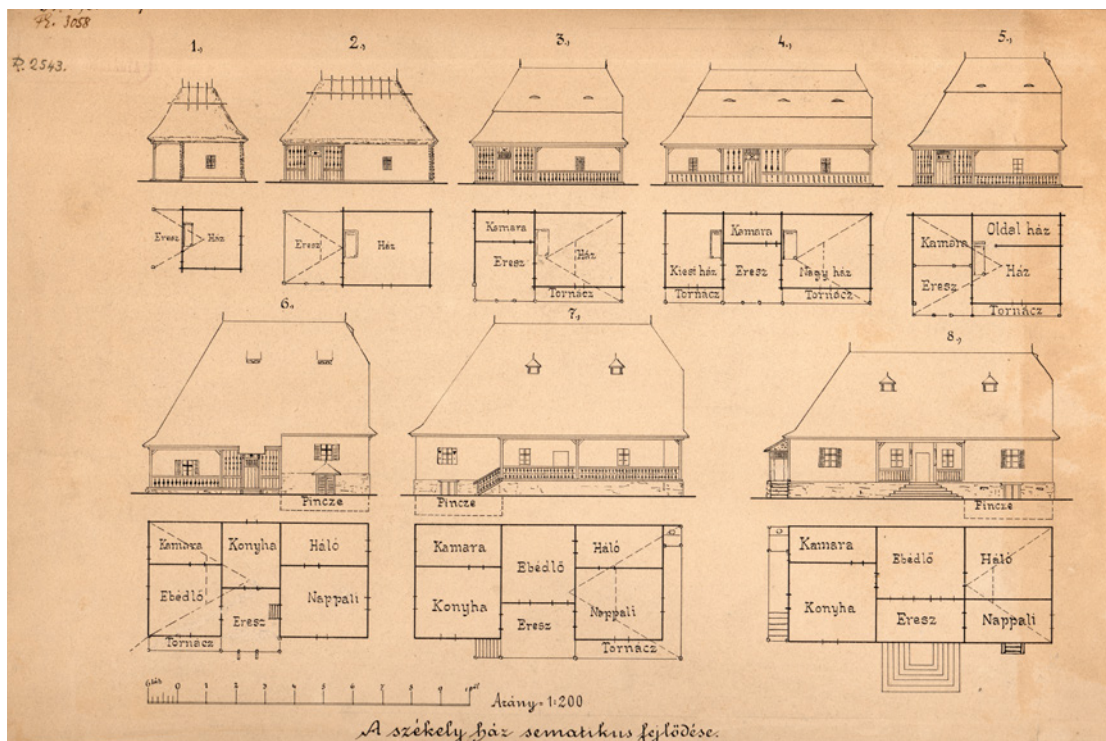
A ferences kolostor kapujának rajza
Budapest (?), 1901
Szinte Gábor rajza
Papír, toll, 29×34 cm
Néprajzi Múzeum, R 6172

unei boli luate pe drum, nu a putut prelucra datele colectate la fața locului. László Szinte, al cărui nume este asociat și cu construcția a două biserici unitariene, a păstrat legătura cu Muzeul Etnografic. După moartea tatălui său, a trimis directorului o carte poștală din timpul serviciului militar și, probabil, a jucat un rol important în recuperarea fotografiilor din ultima excursie de către muzeu.

În activitatea sa de cercetare a monumentelor de artă, Gábor Szinte a realizat: schițe, decalcări, fotografii la fața locului, iar la întoarcerea acasă a făcut desene și machete. Fotografiile și desenele erau însoțite de mărturii, însemnări și măsurători

fényképfelvétele (a különféle változatokkal együtt közel 460 darab) és majdnem száz rajza került be. Gyűjtőfüzetei, naplói nem maradtak fenn. A nitrocellulóz filmek, üvegnegatívok, pozitív képek, toll- és ceruzarajzok, valamint a színes akvarellek leginkább a templomi és népi építészet témakörét ölelik fel. Hagyatéka olyan dokumentációs örökség, amely a Kárpát-medence kultúrájának szerves része.

Szinte a fatemplomokat dokumentáló útjai során jóval nagyobb hangsúlyt helyezett a fényképezésre, mint korábban: a templomokat dokumentáló 170 felvétele két év alatt, két útján készült, míg a székelykapukat megörökítő, azonos számú felvételét 1899 és 1909 között, tíz

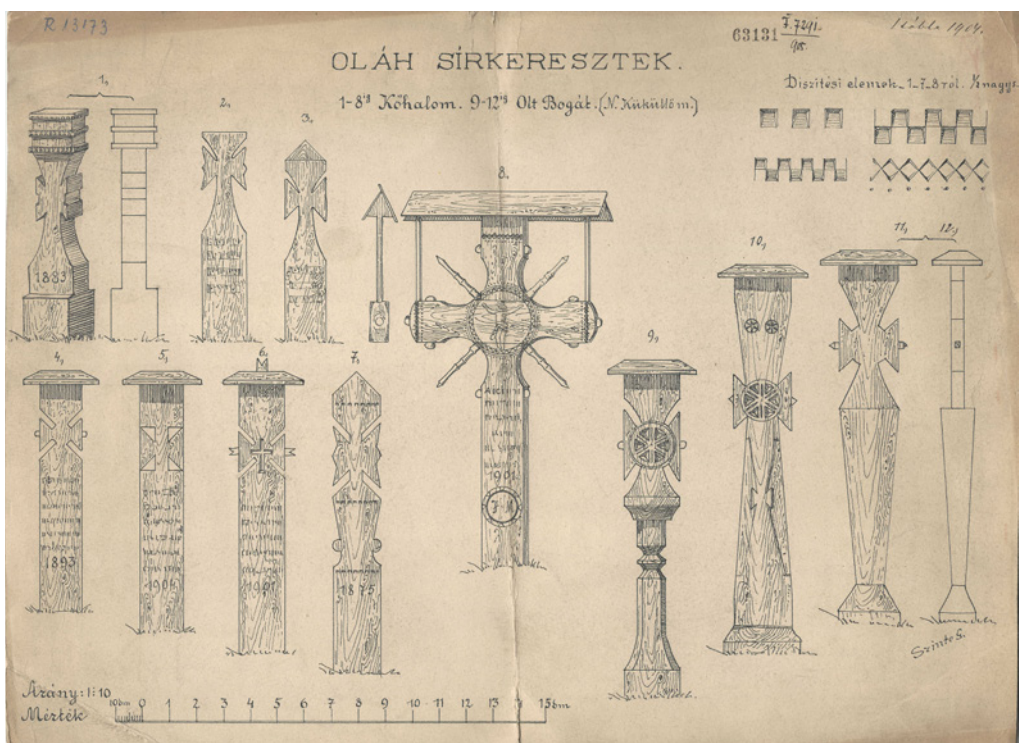
Schema evoluției casei secuiești
1900, desen de Gábor Szinte
Hârtie, peniță, 25,5×37 cm
Muzeul Etnografic, R 2543

A székely ház sematikus fejlődése
Szinte Gábor rajza, 1900
Papír, toll, 25,5×37 cm
Néprajzi Múzeum, R 2543

pe care le folosea și la ilustrarea publicațiilor. Primele fotografii de care avem cunoștință au fost făcute de Gábor Szinte în 1893 la Deva și în împrejurimi. Pe baza fotografiilor, desenelor, publicațiilor, a rapoartelor muzeale privind călătoriile sale de colectare și a însemnărilor care le însoțesc, se poate stabili că de-a lungul carierei sale, Gábor Szinte a vizitat aproximativ 160 de așezări. Muzeul Etnografic din Budapesta deține peste 350 de fotografii (aproximativ 460, dacă punem la socoteală și diversele variante ale acestora) și aproape 100 de desene din 135 de locații diferite. Albumele și jurnalele sale nu s-au păstrat, din păcate. Filmele de nitroceluloză, negativele pe sticlă, imaginile pozitive, desenele în cerneală și creion, și picturile în acuarelă și

év alatt készítette nyolc útján. 1911-ig elsősorban nitrocellulóz filmet használt, 1912-ben tért át tért át az üvegnegatívra. Utolsó útjára pedig feltehetően két fényképezőgépet vitt magával. A fotókról Szinte Gábor pozitív másolatokat is készített, melyek szintén beletartoznak a gyűjteménybe. Bár konkrét adat nem maradt fenn, de a képeket összenézve, elemezve az üvegnegatívokra megörökített felvételeket Szinte László készíthette. A kiadványban az 1912-es és 1913-as utakon készült eredeti negatív fotográfiákat mutatjuk be.

A két év fényképanyagát szemlélve jól kirajzolódnak a fatemplomok építészeti területére jellemző táji típusok. A kisebb, szegényebb, jobbágyfalvakból álló Mezőségben egyszerű bizánci rítusú fatemplomok épültek és

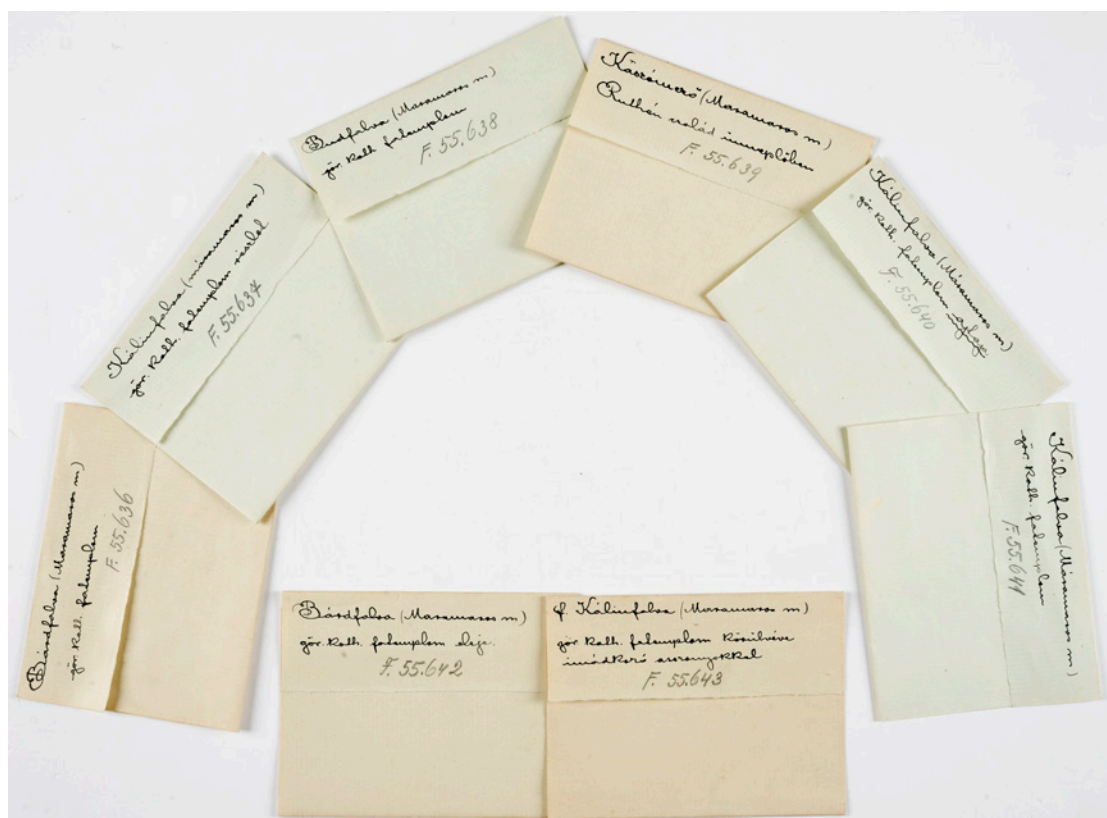
Cruci funerare românești cu elemente decorative
1904, desen de Gábor Szinte
Hârtie, peniță, 28×38 cm
Muzeul Etnografic, R 13173

Román sírkeresztek és díszítési elemek
Szinte Gábor rajza, 1904
Papír, toll, 28×38 cm
Néprajzi Múzeum, R 13173

laviu acoperă mai ales tematica arhitecturii sacrale și populare. Moștenirea sa reprezintă un patrimoniu documentar de importanță majoră, ce face parte integrantă din cultura Bazinului Carpatic.

În timpul călătoriilor sale de documentare a bisericilor de lemn, Szinte a pus mult mai mult accent pe documentarea fotografică decât o făcuse până atunci: cele 170 de fotografii păstrate, ce documentează edificiile de cult din lemn, au fost realizate în două călătorii pe durata a doi ani, în timp ce același număr de fotografii, care documentau porțile secuiești, au fost realizate între anii 1899 și 1909, în nu mai puțin de zece ani, pe parcursul a opt călătorii. Până în 1911, a folosit în principal peliculă de nitroceluloză, în 1912

protestáns kőtemplomok fa harangtornyokkal. A kalotaszegi nagyobb református közösségek falvaiban a négy fiatornyos, tornácos, kőfalú templomok dominálnak. Kalotaszeg mellett, a Szilágyságban és Máramarosban merészen magasba nyúló toronnyal ellátott fatemplomokat ábrázolnak a fényképek. Néhány különálló harangláb őrzi az ellenreformáció időszakának nyomát, mivel csak a türelmi rendeletet követően, 1786-tól engedélyezték a protestáns tornyos templomok építését és a harangok használatát. Szinte Gábor a fatemplomok és haranglábak kutatása közben megállapította, hogy az erdélyi faépítészetben a nyugati minták és a különböző történeti stílusok keveredése folytán új helyi formák, így például a négy fiatornyos tornácos

Plicuri pentru negative pe sticlă 9×12 cm, cu notițele lui László Szinte despre localizările lor
Hârtie, peniță
Muzeul Etnografic

Szinte László által használt üvegnegatív-
tasakok, 9×12 cm, feliratozva
Papír, toll
Néprajzi Múzeum

a trecut la negativul pe sticlă. În ultimele călătorii a luat cu el probabil două aparate de fotografiat. De asemenea, a făcut copii pozitive ale fotografiilor, care fac și ele parte din colecție. Deși nu s-au păstrat date specifice, comparând și analizând imaginile, este posibil ca László Szinte să fi realizat o mare parte din imaginile de pe negative de sticlă. Această publicație prezintă fotografiile negative originale realizate în timpul călătoriilor din 1912 și 1913.

În ceea ce privește materialul fotografic adunat în cei doi ani se poate observa clar tipologia regională caracteristică a arhitecturii bisericilor de lemn. În satele mai mici și mai sărace, din zona Podișului Someșan se întâlnesc îndeosebi biserici simple

templomok jöttek létre. Arra is felhívja a figyelmet, hogy nemcsak a népi építészet volt hatással a templomépítészeti hagyományokra, hanem az egyes szerkezeti, formai és díszítési megoldások is visszahatottak a lakóházak, kerítések, kapuk építésére. A templomokat dokumentáló, leíró fennmaradt munkáit a magyar és a román műemlékvédelmi és néprajzi kutatások is elsődleges forrásként használják.

Szinte Gábornak a Néprajzi Múzeumban található hagyatékát, ezen keresztül munkásságát, az egyes kutatási területeihez kötődő dokumentálási módszereit 2015-ben, *A székelykaputól a törülközőig. Szinte Gábor gyűjtései* címmel egy kiállítás keretében ismerhette meg a nagyközönség. A kiállítás eredményeképpen a Néprajzi Múzeum

din lemn, de rit bizantin, și biserici protestante de piatră cu clopotnițe de lemn. În satele marilor comunități reformate din zona Călatei predomină bisericile din zidărie de piatră, turn cu patru turnulețe și galerie deschisă. În fotografii, se poate observa că bisericile de lemn ridicate de meșterii din părțile Călatei sau de cei din Chioar ori Maramureș au turnuri zvelte, înălțate temerar. Câteva clopotnițe de sine stătătoare păstrează urmele perioadei contrareforme, deoarece abia după patenta de toleranță religioasă a împăratului Iosif al II-lea, din 1781, a fost permisă construirea bisericilor protestante cu turn și utilizarea clopotelor. Gábor Szinte, în urma cercetărilor sale referitoare la bisericile și clopotnițele de lemn, a constatat apariția unor noi forme locale în arhitectura de lemn din Transilvania, datorită combinației dintre modelele occidentale și diferitele stiluri istorice, cum ar fi bisericile cu galerie deschisă, puțin ieșită în exterior și cu patru turnulețe. De asemenea, el atrage atenția și asupra faptului că nu numai arhitectura populară a influențat tradiția construcției bisericilor, ci și anumite soluții structurale, morfologice și decorative, soluții regăsite și în cazul caselor, porților și gardurilor.

Lucrările sale din domeniul documentării și descrierii bisericilor sunt folosite ca surse primare în conservarea monumentelor istorice și în munca de cercetare etnografică maghiară și românească.

Moștenirea lăsată Muzeului Etnografic de Gábor Szinte, activitatea sa și metodele de documentare din domeniile sale de cercetare au fost prezentate publicului în anul 2015, în cadrul unei expoziții intitulată *De la poarta secuiască la ștergar. Colecțiile lui Szinte Gábor*. Cu prilejul acestei expoziții, în calitate de curator ai Muzeului Etnografic, am avut ocazia să-l cunoaștem pe nepotul lui Szinte Gábor. Expoziția a fost prezentată ulterior în Transilvania, la Sfântu Gheorghe și la Odorheiu Secuiesc, pe meleagurile natale ale lui Gábor Szinte. Totodată, am avut ocazia să ne continuăm cercetările la Deva, iar cu ocazia a două călătorii în perioada 2014-2018

kuratoraikeént megismerhettük Szinte Gábor külföldön élő unokáját, akinek köszönhetően a családtörténet újabb adatokkal bővült. A tárlat később Erdélyben, Sepsiszentgyörgyön és Székelyudvarhelyen, Szinte Gábor szűkebb hazájában is bemutatkozott. Ezzel párhuzamosan 2014 és 2018 között lehetőségünk nyílt arra, hogy a kutatást Déván folytassuk, illetve két további út alkalmával felkeressük a Szinte Gábor által bejárt Kolozs és Szilágy megyei templomok, haranglábak egy részét. Bár Szinte Gábor személyiségéről kevés információval rendelkezünk, munkamódszere, a különféle kulturális kölcsönhatásokra való hangsúlyos odafigyelése alapján azt gondoljuk, hogy hagyatéka fatemplomokra vonatkozó részének feldolgozásaként örömmel fogadná a jelenlegi kötetet.

Bibliografie

Bibliográfia

Bata Tímea

2014 Székely kapuk, fatemplomok nyomában. Szinte Gábor (1855–1914) rajztanár fotográfiái. *Néprajzi Értesítő* 95:41–62.

Bata Tímea – Tasnádi Zsuzsanna

2015 *A székelykaputól a törülközőig. Szinte Gábor gyűjtései*. Kiállítási vezető. 2015. április 16. – 2016. február 28. Budapest: Néprajzi Múzeum.

Értesítő

1914 *Értesítő a Budapesti VIII. Ker. Magyar Királyi Állami Főgymnasyumról 1913/1914 tanévben*. Budapest: Deutschländer.

Györffy István

1914 Szinte Gábor halála. *Ethnographia* 25 (új folyam 10):344–345.

Huszka József

1895 *A székely ház*. Budapest: Pesti Könyvnyomda-Részvény-Társaság.

1900 Újra a székely ház. *Néprajzi Értesítő* 1(8):127–128.

am reușit să vizităm o parte dintre bisericile și clopotnițele cercetate de Szinte Gábor în județele Cluj și Sălaj.

Deși dispunem de puține informații despre personalitatea lui Gábor Szinte, metoda

sa de lucru și accentul pus pe schimburi culturale ne fac să credem că el ar fi primit cu bucurie acest volum, ca o restituire a părții privitoare la bisericile de lemn din moștenirea lăsată de el.

Jankó János

1895 A székely ház. *Ethnographia* 6:18–37.

Kuun Géza

1897 Elnöki megnyitó beszéd. In *A Hunyadvármegyei Régészeti Társulat VIII. évkönyve*, Ko- lozsvár: Ajtai K. Albert, 11–19.

Muzeul Etnografic

1998 *Muzeul Etnografic al Transilvaniei Parcul Național Etnografic: Ghid Cluj-Napoca: Parcul național Etnografic „Romulus Vuia.”*

Myskovszky Viktor

1904 Régi fatemplomok. *Művészet* 3(5): 301–306.

B. Nagy Margit

1958 A székelykapu eredete és múltja. *Korunk* 17(6):862–872.

Petranu, Coriolan

1936 *Noi cercetări și aprecieri asupra arhitecturii în lemn din Ardeal*. București: Imprimeria Națională.

Rusu, Adrian Andrei

1997 *Ctitori și biserici din Țara Hațegului până la 1700*. Satu Mare: Editura Muzeului Sătmărean.

Cs. Sebestyén Károly

1905 Székelyföldi kopjafák és keresztek. *Néprajzi Értesítő* 6(2):103–107.

1941 A székelyház eredete. *Néprajzi Értesítő* 33:36–90. é. n.

Adatok a székelykapu történetéhez. Kézirat. Néprajzi Múzeum; ltsz.: EA 6396.

Stoica, Georgeta – Godea, Ioan

1993 *Muzeul Satului București*. București: Editura Museicon.

Sütő Levente L.

2002 Sírjelből magyarságszimbólum. Kopjafa revival Erdélyben a '80-as évek közepétől napjainkig. In *A nemzet antropológiája. Hofer Tamás köszöntése*. Szerk. A.Gergely András. Budapest: Új Mandátum, 277–286.

Szabó T. Attila

1977 A galambbúgos nagykapu az erdélyi régiségben. *Ethnographia* 88(2–3):302–328.

Székely Nemzeti Múzeum

1891 Kimutatás: 1879–1889-es ajándékozott tárgyak. *Székely Nemzeti Múzeum Értesítője* 1:124.

Tasnádi Zsuzsanna

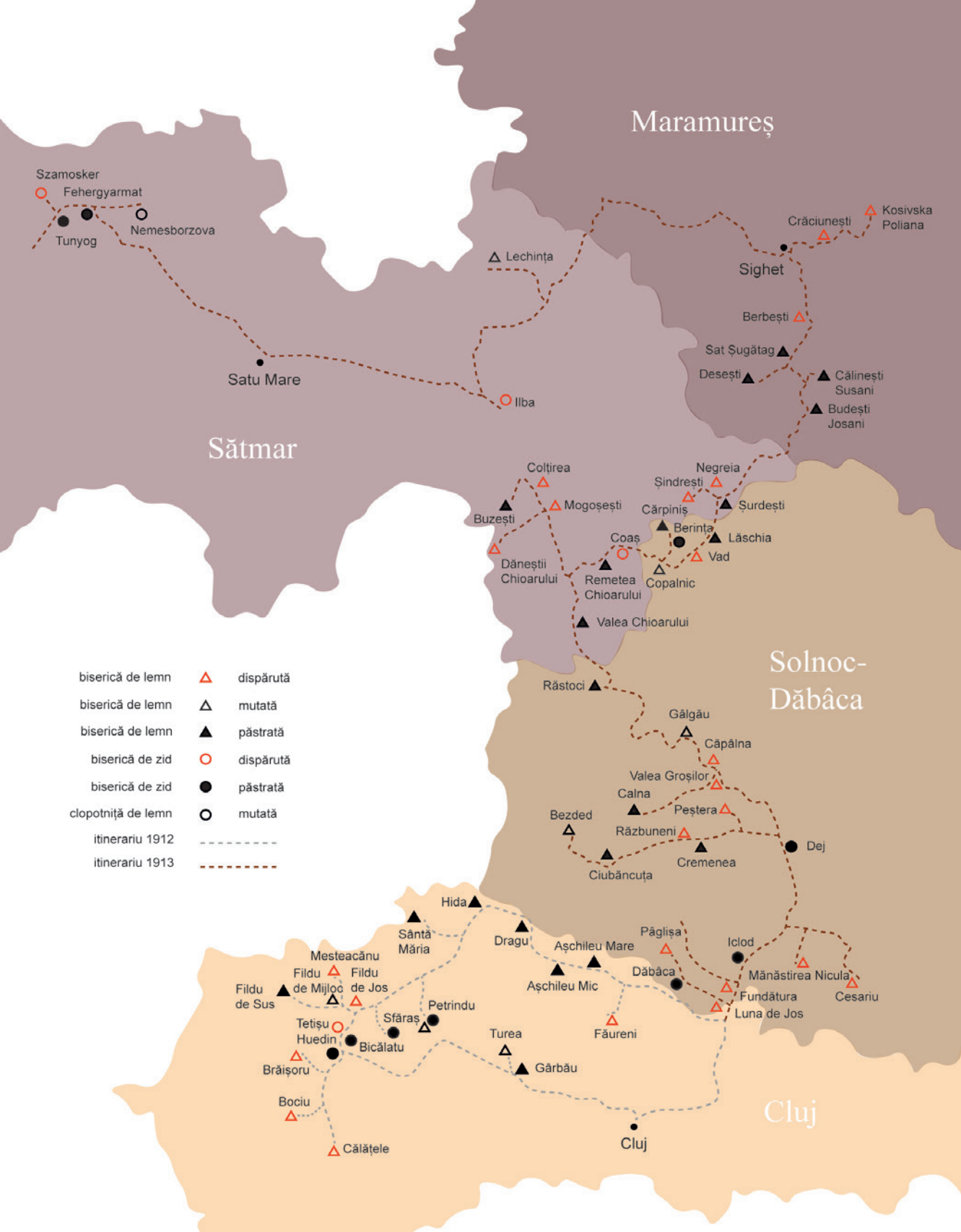
2006 Vidéki rajztanárok a műemlékvédelem és néprajz korai történetében. In *Huszka József, a rajzoló gyűjtő*. Kiállítási katalógus. Szerk. Fejős Zoltán. Budapest: Néprajzi Múzeum, 76–80.

2013 *Ácsoltfatornyok–védelmezőtemplomok. Válogatás a Néprajzi Múzeum grafikáiból, fényképeiből*. Budapest: Néprajzi Múzeum. /A Néprajzi Múzeum kamarakiállítása, 19./

Téglás Gábor

1894 *Újabb adalékok az alduvai zuhatagok sziklafelirataihoz s az alduvai határvédelem viszonya Dacia történetéhez egészen Traianus felleptéig*. Budapest: MTA.

- Téglás Gábor, szerk.
1902 *Hunyadvármegye története. I. Hunyadvármegye földjének története az őskortól a honfoglalásig.* Budapest: Athenaeum.
- Téglás István
1904 Erdélyi fatemplomok. *Művészet* 3(6): 304–306.
- Viski Károly
1929 Adatok a székelykapu történetéhez. *Néprajzi Értesítő* 21(3–4):65–88.
- Szinte Gábor és Szinte László publikációi*
Publicațiunile lui Gábor și László Szinte
- Szinte Gábor
1893a Kolczvár romjai. *Erdély* 2:295–303.
1893b Kolczvár. In *A Hunyadvármegyei Történelmi és Régészeti Társulat VII-ik Évkönyve az 1891. és 1892. évekről.* Szerk. Mailand Oszkár. Kolozsvár: Ajtai K. Albert, 69–79.
1894 Kerek erdő Krivádia fölött. *Archaeologiai Értesítő* 24:110–114.
1897a Hunyadmegye czimere. In *A Hunyadvármegyei Történelmi és Régészeti Társulat VIII-ik Évkönyve 1893–1896 évekről.* Szerk. Kun Róbert – Téglás Gábor. Kolozsvár: Ajtai K. Albert, 27–34.
1897b Ulpia Trajana. Ezelőtt Sarmizegethusa, ma Várhely amphiheatruma. In *Történelmi és Régészeti Társulat VIII-ik Évkönyve 1893–1896 évekről.* Szerk. Kun Róbert – Téglás Gábor. Kolozsvár: Ajtai K. Albert, 35–57.
1898a A művészeti érzék és az iskolák. *Magyar Iparművészet* 1(9):400–405.
1898b Kirándulás a Retyezátra. *Erdély* 7(4–7):39–43.
1899 Petrosény és vidéke. Erdély népei. *A mi fürdők melléklet* 2(1):7–11.
1900a A székely ház. *Néprajzi Értesítő* 1(7): 101–112.
1900b Újra a székely ház. *Néprajzi Értesítő* 1(10):159.
1901a A csíkiak. Erdély. *Erdély népei melléklet* 4(1):2–8.
1901b Udvarhely megye. Erdély. *Erdély népei melléklet* 4(2):18–24.
1901c Kopjafák a Székelyföldön. *Néprajzi Értesítő* 2(7):115–121.
1903a Marosszék. *Erdély* 12(1–2):20–36.
1903b A pizstráng. *Erdély* 12(4–6):72–74.
1903c A székely csűr. *Néprajzi Értesítő* 4(1–2):1–23.
1905 Kopjafák a Székelyföldön. *Néprajzi Értesítő* 6(2):91–102.
1909a A kapu a Székelyföldön. *Néprajzi Értesítő* 10(1):40–55.
1909b A kapu a Székelyföldön. *Néprajzi Értesítő* (2):97–101.
1909c A kapu a Székelyföldön. *Néprajzi Értesítő* (3–4):167–178.
1910a A kapu a Székelyföldön. *Néprajzi Értesítő* 11(1–2):27–31.
1910b Déva vára. *Unitárius Közlöny* 23(8):154–162.
1910c Déva vára. In *Az unitárius vallás Dávid Ferenc korában és azután.* Szerk. Boros György. Kolozsvár: Dávid Ferenc Egylet, 75–83.
1911 Egy háromszáz éves székely ház. *Vasárnapi Ujság* 58(15):291–293.
1913 A kolozsmegyei fatemplomok. *Néprajzi Értesítő* 14(1–2):1–31.
- Szinte László
1913 Erdélyi fatemplomok és haranglábak. *Néprajzi Értesítő* 14(3–4):279–285.

Reconstituirea călătoriilor și localizarea construcțiilor cercetate de Gábor și László Szinte în comitatele de nord ale Transilvaniei, în anii 1912-1913.

În căutarea bisericilor de lemn ardelenene Erdély fatemplomai után kutatva

Alexandru Baboș

Gábor Szinte, împreună cu fiul său, László, a pornit cercetarea de teren a arhitecturii de lemn din nordul Transilvaniei în anul 1912, la cererea secției de etnografie a Muzeului Național din Budapesta. Primăvara au colindat prin satele din jurul târgului Huedin, pe valea Călatei și Almașului, iar vara și-au continuat călătoria pe firul râului Borșa și Nadăș, acoperind astfel, în linii mari, jumătatea de apus a fostului comitat Cluj. Această primă cercetare a fost valorificată în două studii, publicate de către cei doi în anul următor în periodicul muzeului, *Néprajzi Értesítő*; primul dintre ele, cu titlul *Bisericile de lemn din comitatul Cluj*, scris de Gábor, iar cel de-al doilea, *Biserici și clopotnițe de lemn ardelenenești*, scris de László. Alegerea zonei Călatei ca punct de plecare nu a fost întâmplătoare. Se poate explica prin zestrea bogată în arhitectură de lemn, aici fiind păstrate numeroase biserici de lemn românești precum și clopotnițe și turnuri de lemn de la bisericile de zid din comunitățile maghiare. Scopul primei călătorii pare să fi fost unul comparativ, care să pună alături exemple din cele două tradiții constructive, românească și maghiară, ce prezentau atât asemănări, cât și diferențe. În mod firesc, coexistența de secole a celor două comunități ardelenene le-a inspirat și apropiat în trăsăturile formale și stilistice ale construcțiilor de cult. Materialul de construcție a dat, de asemenea, rezolvări și performanțe spațiale care evidențiau o experiență tehnică comună, dar adaptată la cerințele și necesitățile fiecărei comunități. Diferențele constructive erau atribuite de autori în principal conceptelor spațiale și rituale care au stat la baza celor două mari direcții ale creștinismului, unul de tradiție latină, altul de rit bizantin.

Szinte Gábor fiával, Lászlóval együtt a budapesti Nemzeti Múzeum néprajzi osztályának felkérésére 1912-ben kezdte Észak-Erdély faépítészetét kutatni a terepen. Tavasszal a Bánffyhunyard környéki falvakban, a Kalota és az Almás völgyei vidékén jártak, nyáron pedig a Borsa és a Nádas patak mentén folytatták útjukat, nagyjából az egykori Kolozs vármegye nyugati felét érintve. Az első terepmunka eredményeit használták fel a két tanulmányban, melyeket a következő évben a múzeum folyóiratában, a *Néprajzi Értesítő*ben közöltek; az elsőt *Fatemplomok Kolozs megyében* címmel Gábor, a másodikat *Fatemplomok és haranglábak Erdélyben* címmel László írta. Kalotaszeg mint kiindulópont kiválasztása nem volt véletlen: a térségben számos román fatemplom maradt fenn, valamint a magyar közösségek falazott templomainak fa haranglábai és tornyai. A fotográfiák és megjelent tanulmányok alapján az első utazás célja az volt, hogy a két építési hagyományból olyan példákat találjanak, amelyekkel a hasonlóságaik és a különbségeik megragadhatók. A két közösség évszázados együttélése Erdélyben természetesen kölcsönösen inspirálta és közelítette egymáshoz egyházi épületeik formai és stilisztikai jellemzőit. Az építőanyag olyan térbeli megoldásokat és térbeli teljesítményeket is eredményezett, amelyek közös műszaki tapasztalatot tükröztek, ugyanakkor alkalmazkodtak a különböző közösségek követelményeihez és igényeihez. Szintéék tanulmányaikban az építészeti különbségeket főként a két nagy keresztény irányzat, a nyugati és a bizánci eltérő térbeli és ritusbeli hagyományoknak tulajdonították. Szinte Gábor kiemelte a tornyot mint az Erdély

Gábor Szinte a scos în evidență turnul ca element comun al bisericilor de confesiuni diferite din această parte a Transilvaniei. A remarcat și descris în detaliu atât clopotnița ca entitate constructivă independentă la bisericile de zid, cât și poziționarea îndrăzneată a turnului peste bisericile de lemn. Clopotnița a împărțit-o structural în: bază, turn, foișor și fleșă. El a identificat aceeași structură la turnurile bisericilor de lemn, înaintând o ipoteză legată de evoluția lor, în care baza clopotniței a fost înlocuită în secolul al XVIII-lea de structura pronaosului, rezultând astfel o „migrare” a turnului peste bisericile de lemn. În sprijinul acestei ipoteze, a prezentat biserica de lemn din Bociu, fără turn, dar cu clopotniță separată, apoi biserica de lemn din Călățele, unde clopotnița a fost lipită de corpul bisericii. Cercetările nu au reușit până acum să determine cum a apărut turnul peste bisericile de lemn din Ardeal, dar au împins momentul în care s-a făcut această schimbare mult mai devreme, în Evul Mediu. Stilistic, Gábor Szinte a atribuit toate aceste turnuri și clopotnițe, cu fleșele lor ascuțite, influenței arhitecturii gotice.

Gábor Szinte a studiat bisericile de lemn românești din partea de apus a comitatului Cluj, îndeosebi pe cea din Fildu de Sus, pe care a descris-o pe larg, considerând-o regină între cele documentate. În studiul său, Gábor Szinte a expus succesiunea de încăperi, specifică bisericilor de lemn românești, pornind de la altar spre naos, apoi pronaos și deseori încheiată cu un pridvor în fața intrării. Consecvent cu ipoteza evolutivă propusă, el a surprins legătura intimă dintre structura turnului și a pronaosului și a înțeles corect funcția pridvorului, care nu numai proteja intrarea, ci și lărgea baza de ancorare și de descărcare a turnului, mai ales într-o zonă geografică unde turnul se manifesta uneori pregnant peste structura bisericii.

László Szinte a făcut în studiul său o incursiune în arhitectura de lemn din zona Călătei, în termeni generali, fără a intra în detalii, susținând aceeași ipoteză evolutivă a

ezen részén található különböző felekezetű templomok közös elemét. Figyelemre méltatta és részletesen leírta mind a haranglábat mint önálló építési elemet a kőtemplomokban, mind pedig a torony merész elhelyezését a fatemplomok fölött. A harangláb szerkezetében leírta a különböző részeket: alap, torony, erkély és toronysisak. Ugyanezt a szerkezetet azonosította a fatemplomok tornyaiban is, ezért egy olyan fejlődésméletemet állított fel, amely szerint a 18. században a harangláb alapját előcsarnok-szerkezet váltotta fel, amely által a torony a fatemplomok fölé „költözött.” E hipotézis alátámasztására bemutatta a boci fatemplomot, amelynek nincs tornya, de különálló harangtoronnyal rendelkezik, majd a kiskalotai fatemplomot, ahol a harangtornyot a templomtesthez illesztették. Az eddigi kutatások nem tudták megállapítani, hogyan jelent meg a torony az erdélyi fatemplomok fölött, de a változás időpontját jóval korábbra, a középkorba tolták ki. Szinte Gábor mindezeket a csúcsos toronysisakkal ellátott tornyokat és haranglábakat stilsztikailag a gótikus építészet hatásának tulajdonította.

Szinte Gábor tanulmányozta a Kolozs vármegye nyugati részén épült román fatemplomokat, különösen a felsőföldi templomot, amelyet hosszasan ismertetett, és a dokumentáltak között a fatemplomok királynőjének tartott. Tanulmányában kifejtette a román fatemplomokra jellemző helyiségek sorrendjét a szentélytől a hajón, majd az előcsarnokon át a bejárat előtt gyakran megjelenő tornácig. Az általa kialakított fejlődésméletemmel összhangban felismerte a torony szerkezete és az előcsarnok közötti bensőséges kapcsolatot, és helyesen értelmezte a tornác funkcióját, amely nemcsak a bejáratot védte, hanem a torony stabilizáló és tehermentesítő alapját is kiszélesítette, különösen egy olyan földrajzi területen, ahol a torony jól látható volt a templom szerkezete felett.

Szinte László tanulmányában a kalotaszegi faépítészetéről értekezik általánosságban – részletekbe nem bocsátkozik –, és a fatemplomok tornyainak a különálló

turnurilor bisericilor de lemn din clopotnițele separate. Tânărul inginer, împreună cu tatăl său, a adus în actualitate iminența dispariției multora dintre bisericile de lemn. Lumea rurală românească din Transilvania de atunci se îndrepta spre noi orizonturi ale modernității, cu o agendă din ce în ce mai articulată de aspirații sociale, culturale, economice și politice. Ritmul în care se înlocuiau vechile biserici și lipsa de interes pentru valoarea lor istorică au provocat curiozitatea și reacția câtorva iluștri cercetători. Gábor și László Szinte au fost printre acești primi vizionari, care au înregistrat în mediul nou al fotografiei cât mai multe din perlele ascunse și necunoscute ale vechii Transilvanii. Din textele lor, răzbate convingerea că *„bisericile de lemn erau atât de frumoase, atât de armonioase, atât de perfecte în simplitatea lor, reflectând un trecut atât de frumos, încât fiecare dintre ele putea fi considerată o operă de artă.”* (Szinte, László 1913, 285)

Fascinația pentru arhitectura de lemn transilvană i-a atras pe cei doi Szinte într-o nouă expediție de cercetare în nordul transilvan. În vara anului 1913, ei au revenit la Cluj, cu scopul de a aprofunda cercetarea și a cuprinde mai mult din arhitectura bisericilor de lemn ardeleni. Clujul era, în anul 1913, un nod al drumurilor de comunicație spre toate colțurile Transilvaniei. Orașul era o insulă de mondenitate, așezată în centrul unei regiuni agricole și înconjurată de sate nenumărate. Pe dealuri și în văi se întindea o civilizație arhaică a lemnului, în care performanțele cele mai evidente se păstrau în măruntele lăcașuri de lemn. În orice direcție ar fi pornit, ei ar fi descoperit aceleași biserici mici, conservate de tradiție, la limitele economice și la nivelul cel mai de jos al structurilor sociale feudale de altădată. La începutul secolului al XX-lea, în Transilvania existau mai mult de 1300 de bisericuțe de lemn încă în folosință, multe dintre ele pe cale de a fi înlocuite cu biserici noi de zid. Neliniștea de a nu cuprinde tot și de a ajunge prea târziu, dar convingși de necesitatea salvării măcar documentare a patrimoniului

haranglábakból való fejlődélméletét támasztja alá. A fiatal mérnök édesapjával együtt a számos fatemplomot fenyegető pusztulásra kívánta felhívni a figyelmet. Abban az időben az erdélyi román falu fejlődésnek indult az új társadalmi, kulturális, gazdasági és politikai törekvések egyre világosabban megfogalmazott napirendjével. Az a tempó, amellyel a régi templomok helyett újakat építettek, a történelmi értékük iránti érdektelenség kiváltotta néhány neves tudós kíváncsiságát és figyelmét. Szinte Gábor és László is e korai felvilágosultak közé tartozott, akik a fényképezés új közegében a régi Erdély minél több rejtett, ismeretlen gyöngyszemét örökítették meg. *„A fatemplomok olyan szépek, olyan harmonikusak, egyszerűségükben olyan tökéletesek voltak, olyan szép múltat tükröztek, hogy mindegyikük műalkotásnak tekinthető”* – írták. (Szinte László 1913, 285.)

Rajongásuk az erdélyi faépítészet iránt újabb kutatóútra ösztökélte Szintéeket az észak-erdélyi régióba. 1913 nyarán visszatértek Kolozsvárra, amely ekkor az Erdély minden szegletébe vezető kommunikációs utak csomópontja, a modernség szigete volt egy mezőgazdasági régió közepén, számtalan faluval körülvéve. Bármelyik irányba fordultak is, a dombokon és völgyekben egy archaikus faépítészeti kulturális hagyomány húzódott meg, mindenütt ugyanazokat a megőrzött kis templomokat találták a hajdani feudális társadalom legalacsonyabb szintjén és gazdasági peremvidékén. A 20. század elején Erdélyben még több mint 1300 fatemplomban gyakorolták a vallást, közülük soknak a helyére új kőtemplomot szándékoztak építeni. A két kutatót bizonyára foglalkoztatta, talán lesújtotta a félelem, hogy nem tudnak mindent átfogni, és túl későn érkeznek, de meg voltak győződve arról, hogy a faépítészeti örökséget legalább dokumentálni kell.

Szinte Gábor váratlan halála és az első világháború 1914-es kitörése miatt az 1913-as utazás eredményei soha nem jelentek meg és nem hasznosultak. Csak töredékesen, a megmentett képek alapján rekonstruálható,

arhitectural de lemn, trebuie că i-a preocupat, dacă nu chiar coplesit pe cei doi cercetători.

Din cauza decesului neașteptat al lui Gábor Szinte și a declanșării primei conflagrații mondiale în anul 1914, călătoria din 1913 nu a mai ajuns să fie valorificată și publicată. Ea poate fi reconstituită numai fragmentar, prin imaginile salvate, deoarece doar o parte din documentația reală a supraviețuit timpului. Szinte tatăl și fiul au ales să ia calea nordului, urmând râul Someș. Au făcut abateri lungi, pe văile tributare ale Someșului, în căutarea unora dintre cele mai izolate, arhaice, dar și caracteristice biserici care se aflau în picioare la acea vreme în vechiul comitat Solnoc-Dăbâca. La limitele dintre Solnoc-Dăbâca și Sătmar, ei au traversat vechea țară a cetății Chioarului, unde se păstrau atât biserici de lemn cât și de zid remarcabile. De aici, ei s-au îndreptat spre Maramureș, o regiune înconjurată de legendă, mister și admirație, unde studiul bisericilor de lemn fusese început încă din epoca romantică a cercetării istorice maghiare, din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Din Maramureș, tatăl și fiul au luat drumul spre Budapesta, traversând Oașul și câmpia vastă a Sătmarului.

În a doua lor expediție, Szinte tatăl și fiul și-au lărgit interesul pentru bisericile de lemn, încercând să pună în valoare atât trăsăturile lor formale exterioare și interioare, cât și prezența lor în împrejurimi și, nu mai puțin, cui le erau ele de folos, să cunoască oamenii care le-au construit și care încă le frecventau. Acest interes sporit face ca documentația lor fotografică să aibă astăzi o valoare documentară etnografică unică.

mivel a tényleges dokumentációnak csak egy része maradt fenn. Apa és fia az északi útvonalat választotta, a Szamos folyót követve. Hosszú kitérőket tettek a Szamos mellékvölgyei mentén, hogy felkutassák a régi Szolnok-Doboka vármegye néhány elszigetelt, archaikus, ugyanakkor jellegzetes, akkoriban még álló templomát. Szolnok-Doboka és Szatmár határán átkeltek a Kővári erőd régi vidékén, ahol mind a fából készült, mind a falazott templomok érdemesek a figyelemre. Innen Máramarosba indultak, egy legendákkal, misztikummal és csodákkal övezett vidékre, ahol már a 19. század második felében megkezdődött a fatemplomok kutatásának romantikus korszaka a magyar történettudományban. Máramarosból a kutatók az Avas vidékén és a hatalmas szatmári síkságon át Budapest felé indultak.

Második expedíciójukon Szintéék érdeklődése a fatemplomok tágabb világára irányult, igyekeztek mind külső-belső formai jegyeiket, mind pedig jelenlétüket a környezetükben kiemelni, és nem utolsósorban megismerni az embereket, akik építették és használták őket. Ez a fokozott érdeklődés teszi, hogy fotódokumentációjuk ma egyedülálló.

Szinte Gábor és László 1912-es és 1913-as észak-erdélyi útjainak rekonstrukciója

Gábor și László Szinte, surprinși împreună
Ilba, 1913
Negativ alb-negru pe sticlă, 13×18 cm, fragment
Muzeul Etnografic, F 55645

Szinte Gábor és László gyűjtőútjukon
Ilba, 1913
Fekete-fehér üvegnegatív, 13×18 cm, részlet
Néprajzi Múzeum, F 55645

Locul colecției de imagini în documentarea arhitecturii de lemn din Transilvania

A fényképgyűjtemény helye az erdélyi faépítészet dokumentálásában

Alexandru Baboș

Adunată pentru prima dată în întregul ei, documentația fotografică și desenele păstrate necesită o recuperare în cadrul larg al arhitecturii de lemn din Transilvania. O colecție de imagini cu o vechime de peste o sută de ani scoate în evidență bineînțelese aspecte deja cunoscute, dar ne rezervă și o mulțime de surprize. Care sunt acestea și ce perspective noi ne oferă?

Arhitectura de lemn transilvană veche excelează în domeniul sacralului prin biserici de lemn, clopotnițe, turnuri, fleșe și șarpante construite din Evul Mediu până în timpurile moderne. Ea este caracterizată printr-un conservatorism de fond, închisat în reflexe defensive medievale, dar și deschisă la suprafață spre un melanj artistic între est și vest, firesc într-un spațiu geografic, cultural, etnic și religios divers și complex cum este cel al Transilvaniei. Masivitatea încăperilor romanice și bizantine se împletește aici cu elansarea turnurilor gotice, cu armonia galeriilor renascentiste și levantine, cu bogăția decorului baroc și oriental, și nu în ultimul rând, cu spontaneitatea și simplitatea vernaculare.

Structurile clădirilor de lemn din Transilvania au fost încercate tehnic la precipitații bogate, vânturi, temperaturi extreme, cutremure repetate, alunecări de teren și incendii. Ele au fost probate îndelung de locuitori, unele fiind ridicate pentru necesități trecătoare în viața omului, altele ca să fie de folos peste generații. Împreună cu ele s-a păstrat o tradiție orală dulgherească neîntreruptă, transmisă mai departe de

Az első ízben teljes egészében összegyűjtött fotódokumentációnak és a fennmaradt rajzoknak meg kell találniuk helyüket az erdélyi faépítészet tág keretein belül. A több mint százéves képek gyűjteménye természetesen tartalmazza a korabeli tanulmányokban megjelent képeket, de sok érdekes feldolgozatlan anyagot is tartogat. Melyek ezek, és milyen új távlatokat kínálnak?

A régi erdélyi faépítészet, a maga középkortól az újkorig épült fatemplomaival, haranglábaival, tornyaival, toronysisakjaival és fedélszerkezeteivel, a szakrális építészet terén is kiemelkedik. A fatemplomok a tágabb európai kulturális kontextusban az erdélyi faépítészet jellegzetes árnyalatát képviselték, amelyet egyfajta, a középkori védelmi reflexbe ágyazott alapvető konzervativizmus jellemez, ugyanakkor a felszínen nyitott a Kelet és a Nyugat művészi törekvéseire. Mindez természetes egy olyan földrajzi, kulturális, etnikai és vallási szempontból sokszínű és összetett területen, amilyen Erdély volt. A román kori és bizánci termek masszív jellege itt keveredik a gótikus tornyok eleganciájával, a reneszánsz és levantei karzatok harmóniájával, a barokk és keleti dekoráció gazdagságával, és nem utolsósorban a népi díszítés spontaneitásával, egyszerűségével.

Az erdélyi faépületek szerkezetét próbára tették a heves esőzések, a szél, a szélsőséges hőmérsékletek, az ismételt földrengések, a földcsuszamlások és a tűzvészek. A helyi lakosok hosszú időn át kísérleteztek velük, némelyiket az emberi élet mulandó szükségleteire építették,

meseriași din ce în ce mai puțini.

Bisericile de lemn documentate în văile numeroase din bazinul Someșului sunt reprezentative pentru arhitectura de lemn din Transilvania. Le putem caracteriza în linii mari prin scara și capacitatea adesea reduse, adaptate la comunități mărunte sau medii. Ele erau așezate pe dealuri sau în vatra satului, înconjurată de cimitir cu crucile lui, încinse cu garduri de nuiele împletite, de scânduri sau de piatră și accesibile prin porți pe stâlpi. Ele stăteau pitite sub câte o căciulă de acoperiș în pante repezi, care le aseamăna mai demult până la confuzie cu casele și acareturile din jur. Le trăda câte un turn ridicat pe latura dinspre asfințit. Turnul era mai mult îndesat, abia dacă se ridica peste coama acoperișului. Pe el era montat un foișor deschis pentru un clopot mic sau două și o fleșă ascuțită ca un fus. Golurile în arcada foișorului corespundeau, de fapt, numărului de clopote pentru care a fost dimensionat turnul. Butea bisericii era ridicată din bârne grele culcate, încheiate în felurite cheutori. Acestea erau aproape peste tot netede la colțuri în partea de jos și ieșeau în console lungi, ca niște aripi, pe sub cosoroabele din streășina acoperișului. Atunci, ca și acum, butea cuprindea trei încăperi, tinda femeilor, biserica bărbatilor și altarul preotului. Între altar și biserică apare fruntarul cu icoane, care este cea mai importantă și prețioasă parte din toată construcția. Tinda are un tavan pe sub tâlpile turnului, biserica este înălțată cu o boltă cu numele pretențios de cerime, iar altarul este strâmt adunat în jurul unei mese. Peste tot călcai pe pământ bătut, ascuns în vremurile noi sub scânduri sau poște groase. Încăperile sunt joase, cu ferestre mici și lumină cât mai puțină, completate uneori cu răsuflătoare, simple goluri în perete, pentru a lăsa aerul să circule. Trecerea dintr-o încăpere în alta se face prin portaluri masive, care mai de care cioplit cu frumoase semne de demult, închise cu uși grele, adesea articulate în țâțâni de lemn, având încuietori de lemn și fiind prevăzute cu praguri înalte. La intrare este adăugat sau nu câte un pridvor pe stâlpi, în

másokat pedig azért, hogy több nemzedéken át használhassák. Velük együtt fennmaradt az ácsmunka töretlen szóbeli hagyománya, amelyet egyre kevesebb mesterember adott tovább.

A Szamos-mente számos völgyében dokumentáltfatemplomokazerdélyifaépítészet reprezentatív képviselői. Általában kis léptékű és befogadóképességű, kis- vagy közepes méretű közösségekhez igazodó építmények. A domboldalon vagy a falu szívében álltak, körülvéve a temetővel és a keresztsjeivel, fonott vessző-, fa- vagy kőkerítéssel. A templomokba oszlopos kapukon keresztül lehetett bejutni. Meredek tető alatt rejtőztek, amely által egykor a megtévesztésig hasonlítottak a környező házakra és kunyhókra. A nyugati oldalon egy torony utalt templom mivoltukra. A torony nyaka inkább zömök volt, alig emelkedett a tetőgerinc fölé. Rajta nyitott erkélyt alakítottak ki egy-két kis harangnak, fölötte orsószerűen kihegyezett toronysisak. A toronyárkád nyílásai valójában a harangok számának feleltek meg, amelyre a tornyot méretezték. A templom faszervezetét nehéz, fektetett gerendákból építették, amelyek különböző illesztésekben végződtek. Ezek szinte mindenütt a sarkoknál alul simák, de hosszú, szárnyzerű támasztékokat alakítva nyúltak ki a tetőeresz koszorúfái alól. A templom térszerkezete, akkor is, mint most, három helyiségből, az asszonyoknak fenntartott előcsarnokból, a templom férfiak által elfoglalt részéből és a papi szentélyből állt. A szentély és a templom között helyezkedik el az ikonosztáz, az egész építmény legfontosabb és legértékesebb része. Az előcsarnok a torony alja alatt mennyezetes, a templomteret boltozat emeli, melynek fellengző neve „cerime” (égbolt), a szentély pedig egy asztalt ölel körül. Mindenütt döngölt földpadló, melyet az új időkben vastag deszkák alá rejtettek. A helyiségek alacsonyak, kis ablakkal, hogy minél kevesebb fényt eressenek be, néha kiegészítve szellőzőnyílásokkal, egyszerű résekkel a falon, hogy keringjen a levegő. Az egyik helyiségből a másikba masszív portálokön keresztül lehet

arcadă, de-a lungul sau de-a latul. De la acest model arhitectural s-au făcut nenumărate abateri care dau personalitate, stil, varietate și individualitate fiecăreia dintre bisericile de lemn ardelen.

Bisericile de lemn din bazinul Someșului au evoluat în timp, dezvoltând sau conservând unele trăsături specifice zonale. Bisericile de lemn mai vechi, din secolele XVII și XVIII, au în general intrare pe sud, adesea printr-un pridvor cu arcade, dar, cu cât sunt mai vechi, cu atât mai rare sunt pridvoarele. Pereții laterali din bârne culcate sunt scunzi, evitând pe cât se poate să treacă peste înălțimea portalului de intrare, unde lemnele sunt montate pe verticală. Sculptura artistică prezintă o mare varietate și bogăție în această zonă, comparabilă cu bisericile din Sălaj și Bihor. Aici, multe biserici sunt încinse cu brăuri late încrestate în pereți, pe stâlpi, pe ancadramente de uși și de ferestre, pe arcuri sub boltă sau deasupra ușilor iconostasului. Zugrăvelile în culori stinse de secol XVIII, sau în culori vii de secol XIX ies uneori din biserică și se întind pe-afară, pe sub streșini. Aceasta este și zona cea mai conservatoare în trăsături arhaice, multe dintre fruntarele iconostaselor păstrând doar patru registre și două uși, chiar la construcții din secolul al XIX-lea. Tot aici se întâlnesc cele mai multe exemple cu intrare pe latura de nord, alternativă la cea de sud. Calitatea încheierii pereților variază marcant în funcție de priceperea meșterului, de la strădania de a încheia lemnele perfect la inevitabile reveniri și completări pentru a drege efectele legii gravitației, ale uscării lemnului și ale tensiunilor lui. Provocările tehnice, conservatismul conceptual și ritual, precum și lipsa unei elite proprii explică, în bună parte, atât numărul redus de lucrări îndrăznețe de arhitectură bisericească, cât și împletirea cu arhitectura populară, totuși în bună măsură distinctă de ea. Performanțele constructive variază vizibil de la o zonă la alta în Transilvania, fiind mai ridicate la moșii din Apusenii și îndeosebi la locuitorii din Chioar și Maramureș. Performanțele cresc în timp,

átjutni, mindegyik gyönyörű régi jelekkel kifaragva, súlyos ajtókkal zárva, gyakran fasarkokkal, fazárakkal és magas küszöbökkel ellátva. A bejáratához néha tornác csatlakozik, oszlopokon, ívelten, a bejárat mentén vagy oldalt. Ettől az építészeti modelltól számtalan eltérés figyelhető meg, ami minden erdélyi fatemplomnak személyiséget, stílust, változatosságot és egyéniséget kölcsönöz.

A Szamos-mente fatemplomai az idők folyamán fejlődtek, és kialakult vagy megőrződött néhány regionális sajátosság. A régebbi, 17. és 18. századi fatemplomokba csaknem mindig délen nyílik a bejárat, gyakran egy árkados tornácon keresztül, de minél régebbiek a templomok, annál ritkábbak a tornácok. A vízszintes gerendákból készült oldalfalak alacsonyak, és nemigen haladják meg a bejárat ajtó magasságát, amelynek gerendái függőlegesek. A művészi faragás ezen a vidéken nagy változatosságot és gazdagságot mutat, csak a Szilágy és a Bihar vidéki faragványok múlják felül. Itt sok templomot széles párkányok díszítenek, amelyek a falakon, oszlopokon, ajtó- és ablakkereteken, boltíveken a boltozat alatt vagy az ikonosztáz ajtai felett kapnak helyet. A 18. századi kifakult vagy 19. századi élénk színű festmények olykor a templom külső falán az eresz alatt is megfigyelhetők. Ez a terület a legkonzervatívabb, archaikus jegyeikben is, sok ikonosztáz fala még a 19. századi épületekben is csak négy regisztrált és két ajtót tartalmaz. Itt található a legtöbb olyan fatemplom is, amelynek bejárata a déli oldal helyett az északi oldalon nyílik. Az illesztések minősége jelentősen változik a mesteremberek hozzáértésétől függően, a faelemek tökéletes összeillesztésére tett erőfeszítéstől az elkerülhetetlen visszatérésekig és kiegészítésekig, amelyek a gravitáció, a fa száradása és a benne keletkező feszültségek hatásának korrigálására szolgálnak. A technikai kihívások, a világnézeti és rituális konzervativizmus, valamint a helybeli kézműveselit hiánya magyarázza mind a merész alkotások kis számát, mind pedig a templomépítész

mai ales în secolul al XIX-lea, când pridvorul împreună cu intrarea se mută definitiv pe latura de vest, oferind o ancorare și o descărcare mai bune ale turnului, permițându-i elansarea mai îndrăzneată pe înălțime. Odată cu turnul, se măresc, până la o limită, și dimensiunile restului construcției. O infuzie de cunoștințe în arta dulgheriei, mai ales dinspre Apuseni și Chioar, face ca ultima generație de biserici de lemn din secolul al XIX-lea să rezolve multe dintre problemele dulgherilor locali la ridicarea pereților înalți. Arta complementară a tâmplăriei înflorește în secolul al XIX-lea, îndeosebi la părțile articulate și în mobilier. Concurența bisericilor de zid, susținută de legislație, a condus însă, spre sfârșitul secolului al XIX-lea, la o scădere dramatică a construcțiilor de biserici de lemn.

Călătoria celor doi Szinte, tatăl și fiul, în Chioar și Maramureș, la marginea de nord a vechii Transilvanii princiare, îi aduce în contact cu biserici de lemn dezvoltate într-un stil propriu la nobilii români din Carpații de Nord. Încăperile sunt înalte și spațioase, adaptate unor comunități mai numeroase și care se bucurau de un statut social mai ridicat. Arta dulgheriei este adusă adesea la niveluri de excelență, cu o bună înțelegere și experiență a naturii lemnului. Rezolvările structurale își au limitele lor conceptuale și rituale, dar corespund eficient cu exigențele spațiilor mai largi și înalte pe care le oferă. Turnurile sunt elansate, înalte, proporționate și integrate în construcție. Definitorii formal sunt pereții înalți, întreruși și protejați sub două streșini, prevăzuți cu ferestre mărunte pe două niveluri, ca la basilicile de piatră. Sculptura este restrânsă mai mult la intrare, impresia de austeritate fiind predominantă. Interioarele sunt totuși inundate de zugrăveli în culori vii, iar iconostasele sunt bogat înzestrate cu icoane în cadre sculptate.

Din când în când, cei doi Szinte se opresc pe la o clopotniță de biserică rurală sau la câte o biserică reformată mai reprezentativă din târgurile de odinioară ale Transilvaniei. Imaginile lor surprind forme distincte ale

și a népi építészet összefonódását. Az építészet minősége Erdélyben területenként szembeötlően változó, a legkiemelkedőbb az Erdélyi-középhegységi mócok és különösen a kővári és Máramaros vidékiek körében. Az építészeti minőség leginkább a 19. században virágzik, amikor a tornác a bejárattal együtt véglegesen a nyugati oldalra költözik – ez jobb rögzítést és súlyelosztást biztosít a toronynak, és lehetővé teszi, hogy merészebben emelkedjen a magasba. A toronnyal együtt az épület többi részének méretei is egy bizonyos határig megnövekszenek. Az ácsmesterségben való jártasság, különösen pedig az Erdélyi-középhegység és a Kővár felől érkező tudás beáramlásával a fatemplomok utolsó, 19. századi generációján a magas falak felállításával a helyi ácsok számos problémája megoldódott. A 19. században az asztalosmesterség – az ácsmesterség társművészete – is virágkorát éli, különösen a festett templomi berendezések terén. A falazott templomok jogszabályokkal támogatott építésének konkurenciája a 19. század végére a fatemplomépítés drámai visszaeséséhez vezetett.

Szinte és fia, a régi fejedelmi Erdély északi peremén fekvő Kővárra és Máramarosba tett útja során megismerkedik az Északi-Kárpátok román nemesei által sajátos stílusában épített fatemplomokkal. Ezen a területen a helyiségek a nagyobb létszámú és magasabb társadalmi rétegbe tartozó közösségekhez igazodva magasak és tágasak. Az ácsmesterség gyakran kiváló szintre emelkedik a fa természetének jó megértése és megtapasztalása révén. A szerkezeti megoldásoknak megvannak a maguk tervezési és rituális korlátai, ám hatékonyan felelnek meg az általuk kínált tágasabb és magasabb terek igényeinek. A tornyok lendületesek, magasak, arányosak és az építménybe integráltak. Formailag meghatározók a magas, tagolt, két eresz által védett, a kőből épült bazilikákhoz hasonlóan két sor kisablakkal ellátott falak. A faragott díszítés jórészt a bejáratra szorítkozik, és a visszafogottság benyomását kelti. A belső tereket azonban élénk színű festés borítja, az

fiecărui obiectiv în parte, dar mai cu seamă familiara expresie a goticului transilvănean.

Fiecare imagine ne rezervă o surpriză, deschide o fereastră în timp, recuperează trăsături pierdute, ne dăruiește o șansă de a recepta și înțelege ce schimbări aduce un veac în autenticitatea și integritatea unei construcții. În colecția de imagini lăsată de Gábor și László Szinte au fost identificate 59 de biserici de lemn și 15 de zid. Dintre acestea, 30 de biserici de lemn și 4 de zid au dispărut între timp, aproape toate din comunități de rit bizantin. Alte șapte biserici de lemn au fost mutate în locuri noi, mai mult sau mai puțin îndepărtate. Bisericile dispărute, la care descoperim înfățișarea lor inițială numai în această colecție, sunt cele din Brăișoru, Mesteacănu, Fildu de Jos și Bociu din fostul comitat Cluj, din Cesariu, Răzbuneni și Fundătura din comitatul Solnoc-Dăbâca, Mogoșești, Dăneștii Chioarului, Șindrești și Negreia, din fostul comitat Sătmar, și Crăciunești în Maramureș. La acestea se adaugă alte șapte biserici de lemn dispărute, pe care nu le putem încă localiza. Dintre clopotnițele de lemn reformate s-au pierdut cele din Tetișu, Bicălatu și chiar una dintre monumentalele și expresivele clopotnițe din Ungaria, cea din Szamoskér. Clopotnița de lemn din Nemesborzova se păstrează în Muzeul Etnografic în aer liber din Szentendre. Dintre bisericile de zid dispărute, fără altă documentare, se remarcă cea din Ilba și biserica nemeșilor din Coaș. Bisericile reformate din Tetișu și Szamoskér au dispărut și ele, înlocuite de altele noi, în timp ce acelea din Tunyog și Bicălatu au fost parțial alterate. Clișeele familiei Szinte sunt și aici valoroase surse documentare. Alte biserici de lemn dispărute, de la care s-au păstrat câteva imagini de epocă din alte surse, dar la care colecția oferă imagini mai vechi, înfățișări mai puțin alterate și date suplimentare, au existat la Călățele, Luna de Jos, Pâglișa, Nicula, Peștera, Valea Groșilor, Căpâlna, Colțirea, Vad, Berbești și Kosivska Poliana. Biserica din Făureni a ars în anul 2018, dar modificările de pe parcursul secolului XX o aduseseră la o înfățișare aproape imposibil de

ikonostázokat pedig faragott keretekbe foglalt ikonok díszítik.

A két Szinte meg-megáll egy-egy vidéki templomtoronynál vagy a régi erdélyi vásárok valamelyik reprezentatívabb református templománál. Képeik az egyes épületek sajátos alakját, de különösen az erdélyi gótika ismerős kifejezőmódját örökítik meg.

Minden kép meglepetést tartogat számunkra, ablakot nyit az időben, visszahozza az elveszett formákat, lehetőséget ad arra, hogy érzékeljük és megértsük, milyen változásokat hoz egy évszázad az építmények eredetiségében és épségében. A Szinte Gábor által hátrahagyott képgyűjteményben 59 fatemplomot és 15 kőtemplomot sikerült azonosítani. Közülük 30 fatemplom és négy falazott templom azóta eltűnt, csaknem mind a bizánci vallású közösségek körében. További hét fatemplomot helyeztek át új, közelebbi vagy távolabbi helyre. Az eltűnt templomok, amelyek eredeti képét csak ebben a gyűjteményben találhatjuk meg, a következők: Malomszeg, Almásnyíres, Alsófüld és Bocs az egykori Kolozs vármegyében, Császári és Szamosjenő Szolnok-Doboka vármegyében, Magosfalu, Dánfalva, Felsőásándorfalu és Nyegrefalva az egykori Szatmár vármegyében, valamint Tiszakarácsonyfalva Máramarosban. Ezekén kívül van még hét másik eltűnt fatemplom, amelyeket még nem sikerült azonosítani. A református haranglábak közül a ketesdi, a magyarbikali, sőt Magyarország egyik legmonumentálisabb és legkifejezőbb haranglába, a szamoskéri is elpusztult. A nemesborzovai haranglábat Szentendrén, a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban őrzik. A további dokumentálás nélkül eltűnt kőtemplomok közé tartozik Iloba és Kovás, a nemesi templom. A ketesdi és a szamoskéri református templomok is elpusztultak, helyükre újak kerültek, míg a tunyogi és a magyarbikali református templomokat részben átalakították. Szinte Gábor negatívjai itt is értékes források. További eltűnt fatemplomok, amelyekről más forrásokból fennmaradt

identificat și localizat. Greu de recunoscut este și biserica din Gârbău, lângă Cluj, unde doar butea seamănă cu cea de odinioară. Bisericile călătoare din Bezded, Gâlgău, Fildu de Mijloc, Petrindu, Turea, Lechința și Copalnic sunt mai mult sau mai puțin ușor de recunoscut astăzi. Ne întrebăm, pe bună dreptate, dacă trebuie să fim surprinși de numărul mare de pierderi sau de cât și în ce fel am reușit să salvăm până astăzi.

Intrările succesive în interiorul bisericilor de lemn din Transilvania demonstrează de fiecare dată surprinzătoare și fermecătoare realizări artistice. În portalurile lor au fost încrestate icoane abstracte ale cerului, care le impregnează un sens de urcare spre rai. Cele de secol XVII și XVIII sunt adesea cel mai bogat ornamentate cu semne, simboluri și chiar inscripții. Câteva portaluri artistice cioplite, pierdute înainte de a fi cunoscute, dar salvate nesperat în imaginile lui Szinte, pot fi admirate la Căpâlna, Călățele, Fildu de Jos și în special unul încă nelocalizat. În două imagini apar intrările vechi, blocate, din Șindrești și Negreia. Ele prezintă un model decorativ comun, sugerând un stil propriu pentru bisericile de lemn de pe valea Chechișului, păstrat astăzi în zonă numai la biserica de lemn din Coruia, dar ușor de recunoscut și la bisericile mutate la Inău și Dobric. Impresionantă este imaginea cu intrarea originală de la biserica de lemn din Budești Josani, sculptată în 1643, documentată înainte de a fi alterată definitiv. La Berbești, imaginea intrării confirmă o documentare mai veche a sculpturii bogate la stâlpii pridvorului și la portalul intrării. Intrarea de pe latura de nord de la bisericile din Negreia, Cremenea, Fundătura, Luna de Jos și Valea Groșilor oferă posibilități noi de a studia acest fenomen particular. La Cesariu și Pâgliša, pot fi observate îmbinări la colțurile construcției cu capete în afară, specific mai mult arhitecturii profane, o ciudățenie pe care astăzi o mai putem vedea doar la biserica de lemn din Sumurducu.

Fascinația pentru turnurile bisericilor de lemn din Transilvania este adesea dată de

néhány korabeli kép, de amelyekről a gyűjtemény régebbi képeket, kevésbé megváltoztatott alakot és további adatokat szolgáltat, Alsófüld, Kiskalota, Kendilóna, Poklostelke, Fűzesmikola, Pestes, Tőkepataka, Csicsókápolna, Kolcér, Révkápolnok, Bárdfalva és Kaszómező településeken álltak. A kolozskovácsi templom 2018-ban leégett, de a 20. században végzett átalakítások miatt szinte lehetetlen volt azonosítani és a helyét meghatározni. A Kolozsvár melletti Magyar-gorbó templomát is nehéz felismerni, csak a faszerkezet hasonlít a régire. Bezdedtelek, Galgó, Középföld, Nagypetri, Türe, Avaslekence és Szurdukkápolnok vándortemplomai napjainkban többé-kevésbé könnyen felismerhetők. Joggal merül fel bennünk a kérdés, hogy vajon a veszteségek nagy számán kell-e meglepődnünk, vagy azon, hogy mennyit és milyen módon sikerült eddig megmenteni közülük.

Valamennyi találkozás az erdélyi fatemplomokkal meglepő és elbűvölő művészi teljesítményeket fed fel. Portáljaikba az eget jelképező absztrakt ikonokat helyeztek, amelyek a mennybe való felemelkedés érzetét keltik. A jelekkel, szimbólumokkal, sőt feliratokkal a leggazdagabban díszítettek gyakran a 17. és 18. századiak. Néhány művészien faragott kapuzat, amely már elveszett, de Szinte képein váratlanul megmaradt, megcsodálható Csicsókápolna, Kiskalota, Alsófüld településeken, és létezik egy még nem lokalizált kapu is. Két képen Felsőándorfalu és Nyegrefalva régi, elzárt bejáratai láthatók. Közös díszítőmintát viselnek, ami a Kékes-völgy fatemplomainak sajátos stílusára utal, és amelyet ma a vidéken csak a karulyi fatemplom őriz, de könnyen felismerhető az Ünőmező és Debrek helységekbe költöztetett templomokban is. 1643-ban faragták és még a szélesítés és végleges átalakítás előtt dokumentálták a budfalvi fatemplom eredeti bejáratát, amelynek fényképe lenyűgöző. A bárdfalvai bejárat képe igazolja a tornác oszlopainak és bejáratának gazdag faragásáról szóló korábbi dokumentációt. A Nyegrefalva, Keménye,

amplasarea lor curajoasă peste tindă. Dar în aceeași măsură, se remarcă și elansarea lor pe înălțime în Chioar, Sătmar și Maramureș. Uneori ne surprinde rafinamentul decorativ al trafoarelor și sculpturilor de la foisorul clopotelor. Trafoarele din zona Clujului au adesea terminații rotunjite, în timp ce acelea din Chioar au mai degrabă tăieturi rectangulare, adeseori rombice. Cu totul unic a fost foisorul documentat la Mogoșești, cu stâlpi și cadre sculptate adăugate pe exterior.

În cuprinsul cimitirelor, în jurul bisericilor, se disting o mulțime de cruci vechi de piatră și lemn. Răstigniri sculptate în relief se pot vedea la Peștera, Căpâlna și încă în două locuri nelocalizate, dar care prin asemănare nu puteau fi decât din aceeași zonă. La Mogoșești, impresionează crucile mari sculptate cu colac în dosul altarului. La Șindrești se vede un pridvor deschis, pe stâlpi, care protejea odată mesele moșilor, una dintre puținele structuri de acest fel cunoscute în nordul transilvan. Intrările în incinta cimitirului sunt adesea marcate prin porți pe doi sau pe patru stâlpi, cu portal distinct sau nu, de multe ori bogat ornamentate în stilul intrărilor în biserică. Asemenea porți au fost documentate de Gábor Szinte la Fildu de Sus, Fildu de Mijloc, Bezed, Pâglișa, Valea Chioarului, Cărpiniș, Șurdești și Negreia.

Gábor și László Szinte nu s-au mulțumit să documenteze numai exterioarele. În ciuda provocărilor tehnice și expunerilor lungi necesare în interioarele atât de întunecoase, ei nu s-au lăsat descurajați. Au fotografiat înăuntrul bisericilor din Căpâlna, Gâlgău, Fildu de Sus, Buzești, Răstoci, Turea și în alte câteva biserici nelocalizate. Aceste imagini sunt cu atât mai prețioase azi, cu cât interioarele au fost cele mai expuse la schimbări.

Dintre cele peste 1300 de biserici de lemn din Transilvania de acum un veac abia dacă se mai păstrează jumătate. Multe au ieșit din tezaurul transilvan fără ca nimeni să le documenteze sau măcar să le aprecieze înainte de a se prăpădi. Gábor Szinte și fiul

Szamosjenő, Kendilóna és Tőkepataka templomainak északi oldalára helyezett kapuzatok új lehetőségeket kínálnak az egyedi jelenség tanulmányozására. Császáriban és Poklostelkén megfigyelhetjük az építmény sarkainál kiálló illesztéseket, ami inkább a profán építészetre jellemző, ez a furcsaság ma már csak a szomordoki fatemplomnál látható.

Az erdélyi fatemplomok tornyainak varázsa gyakran az előcsarnok fölötti merész elhelyezésüknek köszönhető. De ugyanilyen figyelemre méltó a Kővár, Szatmár és Máramaros vidékén látható lendületes, karcsú magasba törésük is. Néha meglepődünk a haranglábak fűrészdiszein és faragványain. A kolozsvár vidéki áttört fűrészdiszek gyakran lekerekített végűek, míg a kőváriak inkább téglalap, gyakran rombusz alakúak. A dokumentált magosfalui harangtorony, faragott pillérekkel és külső keretekkel kiegészítve, egészen egyedülálló volt.

A templomok körüli temetőekben sok a különleges, régi kő- és fakereszt. Domborműves feszületeket láthatunk Pestesen, Csicsókápolnán és két másik helyen, amelyeket nem sikerült azonosítani, de hasonlóságuk alapján csak ugyanarról a vidékről származhatnak. Magosfalván lenyűgözők a szentély hátoldalán elhelyezett nagy méretű kereszték, faragott koszorúval. Felsősándorfaluban egy oszlopokon álló, nyitott pavilont láthatunk, amely egykor az „öregék asztalát” védte, egyike az észak-erdélyi régióban ismert kevés ilyen jellegű építménynek. A temető bejáratait gyakran két vagy négy oszlopon álló kapuk jelzik, amelyeket sokszor a templomi bejáratokhoz hasonlóan gazdagon díszítettek. Ilyen kapukat dokumentált Szinte Gábor Felsőfüld, Középföld, Bezed, Poklostelke, Kővárgyertyános, Dióshalom és Nyegrefalva településeken.

Szinte Gábor nem elégedett meg azzal, hogy csak külsőket dokumentáljon. Nem tántorították el a technikai kihívások, a sötét belső terekben szükséges hosszú expozíciós idő sem. Csicsókápolna, Galgó, Felsőfüld, Szamosújfal, Hosszúrév, Türe és néhány

său László reprezintă o excepție demnă de remarcat, deoarece ei au salvat în imagini trăsăturile multor biserici de lemn ardeleni, să le putem aprecia un secol mai târziu decât trebuia. Poate că pierderile imense din ultimul veac, pe care această colecție ne obligă să le conștientizăm, ne vor da o lecție de neuitat pentru prezent și viitor: să ne asumăm cu înțelegeră și responsabilitate patrimoniul transilvan pe care încă îl avem în răspunderea noastră și să-l transmitem cât mai integral și nealterat urmașilor noștri.

más, még nem helyhez kötött templomban készített fényképeket. Ezek a képek ma annál is értékesebbek, mivel a belső terek voltak a leginkább kitéve a változásoknak.

Az egy évszázaddal ezelőtt még több mint 1300 erdélyi fatemplomnak mára alig a fele maradt meg. Sok közülük elveszett az erdélyi közkincsből anélkül, hogy bárki dokumentálta vagy akár csak megbecsülte volna őket, mielőtt pusztulásnak indultak volna. Szinte Gábor és fia, László említésre méltó kivétel, mert számos erdélyi fatemplom jellegzetességeit megörökítették képekben, hogy értékelhessük őket egy évszázaddal később, mint kellett volna. Talán az erdélyi örökségnek az elmúlt évszázadban bekövetkezett hatalmas veszteségei, melyek tudatosítására ez a gyűjtemény kötelez bennünket, felejtetetlen tanulsággal szolgálnak a jelen és a jövő számára. Vállaljuk nagyobb megértéssel és felelősséggel a még ránk maradt örökséget, és adjuk át utódainknak minél nagyobb épségben és változatlanul!

Monografii de biserici cunoscute Ismert templomok monográfiái

Bogdan Ilieș (cat. 1-174, 176-178)

Tasnádi Zsuzsanna (cat. 175)

Maramureș
Máramaros

Sătmăr
Szatmár

Solnoc-Dăbâca
Szolnok-Doboka

Cluj
Kolozs

1
Biserica de lemn, vedere dinspre nord-vest
Dragu, 1912
Negativ alb-negru pe sticlă, 13×18 cm
Muzeul Etnografic, F 17291

1
A fatemplom délnyugat felől
Drág, 1912
Fekete-fehér üvegnegatív, 13×18 cm
Néprajzi Múzeum, F 17291

Dragu Drág

La începutul secolului al XIX-lea, o nouă biserică de lemn avea să fie construită la Dragu în coasta unuia dintre dealurile ce mărginesc satul spre vest. Înlocuia o altă biserică, tot de lemn, care potrivit tradiției locale a fost vândută ulterior cătunului Poiana Onții (Arhiva Parohiei Dragu, mss., 54).

Ca edificiu, biserica cercetată de familia Szinte se prezintă ca fiind spațioasă, ridicată după planimetria consacrată: pronaos, naos și absida altarului retrasă, cu cinci laturi. Pe laturile de vest și sud, biserica este înconjurată de prispă.

Momentul ridicării bisericii a fost consemnat în pisania de deasupra intrării în biserică, în pronaos: *„Sau arădicat această s[ăntă] biserică ... din pașiște în anul 1806 și s-au săvârșit în anul 1809. Și s-au zidit cu toată cheltuiala satului și cu ajutorul domnului locului, fiind meșter de lemn Ion din Ola[h] Nadas (azi Nadășu, jud. Cluj) coratoru besericescu, corator.”*

La puțin timp, în 1815, a fost realizat și noul iconostas al bisericii, lucrare ce depășește prin complexitatea sa realizările tipice pentru bisericile de lemn. Acesta se dezvoltă în cinci registre, începând cu icoanele împărătești așezate pe dulapuri decorate cu pictură, urmate de registrul icoanelor prăznicare, apoi registrul apostolilor, reprezentări doi câte doi și apoi registrul al patrulea, dedicat prorocilor. Ultimul registru redă scena Răstignirii. Tot din această perioadă, 1815-1816, datează și ușile împărătești și diaconești care poartă pe dosul lor inscripții ce amintesc donatorii.

Inscripția de deasupra intrării, deja menționată, este completată de o alta, aflată deasupra intrării în naos: *„Întru adunări binecuvântați pe Domnul, că unde vor fi unul au doi adunați întru numele Meu, Eu [sunt în]*

Drăgon a 19. század elején új fatemplom épült a falutól nyugatra fekvő domboldalon, a hagyomány szerint egy ennél még régebbi fatemplom helyett, amelyet aztán egy másik falunak adtak el (Drági Plébánia Levéltára, mss., 54).

Az épület belül tágas, a szokásos alaprajzzal: előcsarnok, hajó és a szentély, keskenyebb, ötoldalú apszissal. A nyugati és déli oldalán tornác van.

A templom építésének időpontját az előcsarnok bejárata fölötti alapítási felirat őrzi: *„Emeltetett ez a sz[ent] templom... az alapoktól 1806-ban, és bevégeztetett 1809-ben. És megépült a falu költségére és a hely urának segítségével, ácsmester a kalotánádasi Ion templomi gondnok, kurátor volt.”*

Pár éven belül, 1815-ben elkészült a templom új ikonosztáza is, amely komplexitásában tútesz a fatemplomok tipikus alkotásain. Öt egysége van, kezdve – festett szekrényeken – a királyi ikonokkal, majd az ünnepek ikonsora következik, utána a kettesével ábrázolt apostoloké és negyedikként a prófétáknak szentelt ikonok. A képfal ötödik egysége a felső rész, ahol a keresztre feszítés jelenete látható. Ugyanebből az 1815–1816-os időszakból származik az ikonosztáz két-két középső és oldalsó ajtaja, hátoldalukon az adományozó személyeket méltató feliratokkal.

A bejárat fölötti feliratot, amelyről már volt szó, kiegészíti egy másik, a templomhajó bejáratafelett: *„Áldjátok az Urat, mert ahol ketten vagy hárman egybegyűlnek az Én nevemben, én közöttük [vagyok], Máté ev[angéliuma] 20,18 mondja. Kifestetett ez a sz[ent] templom a falu költségére és a hely ura, báró Wesselényi István segítségével, amikor Ioan Bob őurasága volt Erdély egyesült püspöke, Gavril Barbolovici a magyarderzsei egyházkerület esperese, Vaselie*

R. 1968.

F. 63.907

gót. Rajz

2
Biserica de lemn, vedere dinspre sud-vest
Dragu, 1912
Desen semnat de László Szinte
Hártie, peniță, 21×30 cm
Muzeul Etnografic, R 1968

2
A fatemplom, délnyugat felőli nézete
Drág, 1912
Szinte László aláírásával ellátott rajz
Papír, toll, 21×30 cm
Néprajzi Múzeum, R 1968

mijlocul lor, Ev[anghelia] Mateiu 20, 18 zace. Sau zugrăvit această S[ffântă] beserică cu cheltuiala satului prin ajutorul Măriei sale Domn baron Wesselényi Istvan, fiind episcop unit [al] Ardealului excelența sa domnul Ioan Bob, iară protopop Gavril Barbolovici, al eparhi[ei] Dârjei, iar parohi locului Vaselie Zdroba și Vaselie Pop, în zilele înălțatului împărat Franciscus, și s-au zugrăvit de mânele mele cele de țărăină, Perșe Iosif parohul Elciului și prin stăruința birăului celui domnesc Bălan Petre, fiind curator besericii Zdroba Ion, 1829 septembrie 14 zile.”

Această însemnare a momentului realizării decorului pictat al bisericii constituie totodată și prima lucrare consemnată a meșterului zugrav Iosif Perșe.

După Primul Război Mondial, comunitatea a simțit tot mai pregnant nevoia construirii unei noi biserici. În anul 1935 se dorea zidirea unei biserici care să fie așezată într-un loc accesibil tuturor credincioșilor în toate anotimpurile, loc care se considera că nu putea fi decât în centrul localității (ANSJS a, iv.). În sat exista o mică comunitate maghiară care după anul 1944 dispare aproape în totalitate. Biserica reformată, construită în jurul anului 1902, este preluată din anul 1953 de către comunitatea ortodoxă, care o adaptează nevoilor cultice proprii (Sima 1967, 43). Astfel, biserica de lemn, aflată pe deal, iese din circuitul cultic.

O nouă biserică ortodoxă de zidărie va fi construită în locul bisericii reformate, în perioada 1969-1973.

Zdroba és Vaselie Pop a helybéli plébánosok, a magasságos Franciscus császár uralkodása alatt, és festetett az én méltailan kezeimmel, Perșe Iosif völcsi plébános és Bălan Petre szolgabíró munkálkodása által, a templom kurátora Zdroba Ion vala, 1829. szeptember 14. napján.”

A templom festett díszítéséről szóló ezen feljegyzés a Iosif Perșe festőművész Szilágy megye falvaiban megvalósított munkáinak első említése.

Az első világháború után a közösség mind erőteljesebben érezte, hogy új templomra van szüksége. 1935-ben olyan helyen szeretnék volna felépíteni, ahol az összes hívő számára, minden évszakban elérhető, ez a hely pedig nem lehetett máshol, mint a település központjában (ANSJS a, iv.). Drágon létezett egy kis létszámú magyar közösség is, amely 1944 után teljes egészében megfogyatkozott. Az 1902-ben épült helybéli református templomot 1953-ban átvette az ortodox közösség, amely a saját rítusához igazította (Sima, 1967, 43). Így módon, a hegyen álló fatemplomban megszűntek az istentiszteletek.

Az új, falazott ortodox templom 1969–1973 között épült fel az 1953-ban átvett református templom helyében.

3
 Portalul sculptat de la intrare
 Hida, 1912
 Negativ alb-negru pe sticlă, 10×12,5 cm
 Muzeul Etnografic, F 17310

3
 A faragott portál a bejáratnál
 Hídalmás, 1912
 Fekete-fehér üvegnegatív, 10×12,5 cm
 Néprajzi Múzeum, F 17310

Hida Hídalmás

Biserica de lemn din Hida este un edificiu de cult ortodox, folosit de comunitatea românească din această localitate până după cel de-Al Doilea Război Mondial, moment în care rolul său în circuitul cultic a fost preluat de o nouă biserică din zidărie.

Se presupune că a fost ridicată în preajma anului 1717, an inscripționat în dosul ușii de la intrare. A fost așezată pe un

A hídalmási ortodox fatemplomot a helybéli román közösség használta a második világháború utáni időkig, amikor új templomot építettek, kőből és téglából.

A település déli részén fekvő kis dombon, a szomszédos Milvány faluba vezető út közelében álló templom a bejáratú ajtóba vésett dátum tanúsága szerint vélhetően 1717-ben épült.

4
 Fragmente de pictură parietală la altar
 Hida, 1912
 Film de nitroceluloză alb-negru, 10×12,5 cm
 Muzeul Etnografic, F 17309

4
 Falfestmény töredékei a szentély külső falán
 Hídalmás, 1912
 Fekete-fehér nitrocellulóz film, 10×12,5 cm
 Néprajzi Múzeum, F 17309

mic deal, în extremitatea sudică a localității, în apropierea drumului de țară ce duce spre localitatea învecinată Miluani.

Edificiul de cult este unul de dimensiuni relativ mici, orientat canonic de la apus spre răsărit, împărțit în încăperile bine-cunoscute: pronaos, naos și absida altarului, decroșată. Pe latura de sud, biserica are un pridvor ce se continuă și pe latura sa

A templom aránylag kis méretű, a kánon szerint van tájolva keletről nyugatra, belseje a jól ismert részekre tagolódik: az előcsarnok, a főhajó és az oltár kiszélesített apszisa. A déli oldalon található tornác a keleti oldalon is folytatódik. Egységesen fedett tetejét nyugat felé szerény harangtorony töri meg.

A főbejárat, a templom déli oldalán, faragott díszével teszi egyedivé az épületet.

de răsărit. Acoperișul unitar peste întreaga construcție este străpuns spre vest de un modest turn-clopotniță.

Portalul intrării acestei biserici, amplasat pe latura de sud, particularizează edificiul prin decorul său sculptat. Regăsim aici, alături de motive tradiționale precum torsade, rozete solare, cruci, linii frânte și șerpuite, reprezentarea a două palme deschise, fiecare dintre acestea așezată de-o parte și de alta a intrării. Măsurători recente au relevat faptul că cele două palme reprezentate pe portal ar putea avea o legătură cu edificarea bisericii, în sensul în care, dimensiunea lor reprezintă un etalon folosit de meșterii dulgheri la realizarea edificiului.

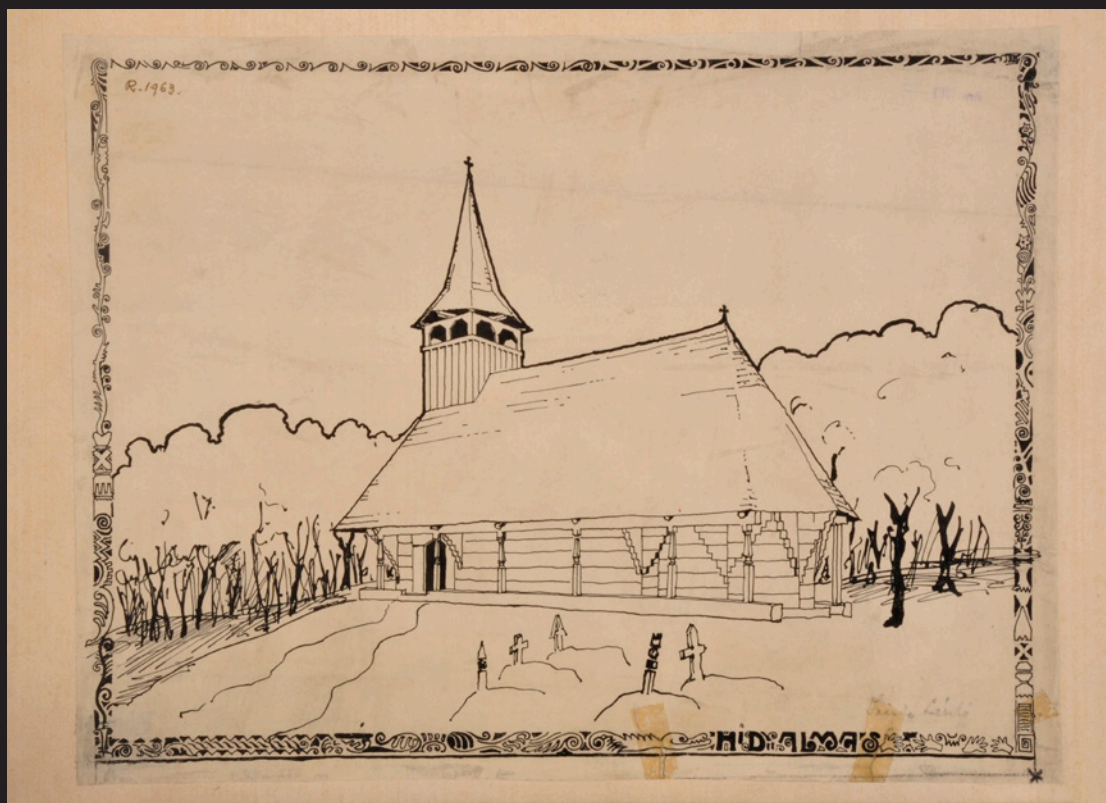
Decorarea interiorului bisericii a avut loc în perioada 1801-1802. Astfel de pe ușile împărătești ale bisericii aflăm că „această sfântă dveră le-au plătit Dobăcian Petre și cu soața său Crăstina, 1801.” Apoi, un an mai târziu, pisania ce atestă realizarea picturii a fost amplasată pe iconostas, în naos: „Îngerilor s-au numit hramul ca să-l păzească tot neamul. Și s-au zugrăvit această sfântă biserică prin cheltuiala și strădania bunilor pravoslavnicilor din acest sat Hida, în numele înălțatului și pururea prodomnicului împărat Franțiscus, sub pravoslavnică episcopie neunită de lege grecească, sub cinstitul protopop Petru Popovici și cinstitul preot Constandin Popovici și corator Gherman Gheorghe, Blaga Ștefan, Mănăștan Simion, Gherman Onuț, Blaga On, Sabadăș Gligoraș, Câmpan Gavril, Oarga Timar, Păcurariu Vasile. Și pre toți care se pomenesc ca ctitori să-i pomenească Dumnezeu întru împărăția sa, 1802, Bot Ștefan curator. Prin mine umilitu zugrav Ioan Pop” (Godea, Cristache-Panait 1978, 326-327).

Una dintre fotografiile realizate de Gábor Szinte la această biserică surprinde o caracteristică a bisericilor de lemn din zona centrală a Sălajului și din partea de vest a Dealurilor Clujului, anume decorarea cu pictură și a exteriorului edificiului. În cazul bisericii din Hida, fotografia în cauză surprinde decorul laturii de sud-est al absidei

A hagyományos motívumok – sodort kötél, naprozetta, kereszt, tört és görbe vonalak – mellett, a bejárat egy-egy oldalán két nyitott tenyér ábrázolása látható. Ezek jelentését számos szaktanulmányban tárgyalták. Recens mérések szerint a két tenyérnek a főbejáraton köze van a templom építéséhez, a köztük mért távolság az ácsmesterek által használt alapmérték etalonja lenne.

A templom belső díszítése 1801–1802-ben valósult meg. A templom királykapujáról megtudjuk, hogy „*ezt a szent ikonállványszárnyat fizette Dobăcian Petre és felesége Crăstina, 1801.*” Majd egy évvel később, az ikonosztázra, a főhajóban, ezt jegyzeték fel: „*Az angyaloknak szenteltük, hogy őrizze az egész nemzetet. És festetett ez a szent templom a dicséretre méltó hidalomásaiak költségéből és fáradozásából, Ferenc császár nevében, a nem egyesült görög (ortodox) egyházmegye alatt, Petru Popovici esperes és Constandin Popovici pap és Gherman Gheorghe, Blaga Ștefan, Mănăștan Simion, Gherman Onuț, Blaga On, Sabadăș Gligoraș, Câmpan Gavril, Oarga Timar, Păcurariu Vasile kurátorok alatt. És mindazokról, akikről alapítókként emlékezünk, a Jó Isten emlékezzon meg az Ő királyságában, 1802, Bot Ștefan gondnok. Általam, alázatos festő, Ioan Pop.*” (Godea–Cristache-Panait, 1978, 326–327.)

Szinte Gábor egyik itt készült fényképe megörökíti a közép-szilágysági és a nyugat-mezőségi templomok egyik sajátosságát: az építmény külsejét festményekkel díszítették. A hidalomási templom fényképén a szentély-apszis délkeleti oldalán látható egy szentet ábrázoló kép felső része, a mellette lévő konzolon pedig egy növényi motívumos díszítés. Ez a kép annál is fontosabb, mert napjainkra ez a külső festmény nem maradt fenn.

5
Biserica de lemn, vedere dinspre sud-est
Hida, 1912
Desen semnat de László Szinte
Hârtie, peniță, 21×30 cm
Muzeul Etnografic, R 1963

5
A fatemplom délnyugatról
Hidalmás, 1912
Szinte László aláírásával ellátott rajz
Papír, toll, 21×30 cm
Néprajzi Múzeum, R 1963

altarului: partea superioară a unui sfânt, iar pe consola alăturată, un motiv decorativ vegetal. Imaginea surprinsă este cu atât mai importantă cu cât, în prezent, acest decor exterior pictat nu se mai păstrează.

717316

10. Fatemplom Keszthelyen .01

6
Biserica de lemn dinspre nord-vest
Sântă Mărie, 1912
Film de nitroceluloză alb-negru, 10×12,5 cm
Muzeul Etnografic, F 17316

6
A fatemplom északnyugat felől
Almásszentmária, 1912
Fekete-fehér nitrocellulóz film, 10×12,5 cm
Néprajzi Múzeum, F 17316

Sântă Mărie Almásszentmária

Biserica de lemn din Sântă Mărie este folosită de comunitatea românească din acest sat. Lăcașul de cult de rit ortodox a fost construit în extremitatea nordică a satului și are hramul „*Adormirea Maicii Domnului*”.

Această biserică se crede că a fost construită în anul 1857, conform înscrisului de pe ușciorul drept al ancadramentului ușii de la intrare. O serie de surse documentare indică faptul că nu este prima biserică a satului. De altfel, prima atestare a localității este din anul 1587, când este menționată sub numele de „*Zent Marya*”, considerându-se că, potrivit obiceiului medieval, așezarea și-a luat numele de la hramul bisericii din localitate (Léstyán 2000, a). În anul 1733, satul este menționat sub denumirea de „*Szinte Marie*” și era înregistrat cu o biserică în care slujea preotul paroh Dumitru (Bunea 1900, 338). În anul 1767 era consemnat preotul ortodox Teodor Popovici (Beju, Hitchins, 1984, 54g), în anul 1805 este înregistrat satul Sântă Mărie din nou cu o biserică în care de această dată slujea preotul George Iline, hirotonisit în 1792 (Gagy de Etéd, 1911, 150-151).

Edificiul de cult din Sântă Mărie prezintă un plan dreptunghiular, cu absidă decroșată cu cinci laturi. Intrarea în biserică este așezată în axul bisericii, protejată de un pridvor ce se întinde de-a lungul întregii laturi de vest. Biserica era tencuită și la data vizitei lui Szinte, dar încă păstra învelitoarea tradițională de șindrilă. Are lungimea de aproximativ 15 metri, lățimea de 6 metri și înălțimea turnului de 25 de metri (AEORO c, 11.). Turnul-clopotniță, așezat peste pronaos, are galeria deschisă. Biserica a fost retencuită și acoperită cu tablă, ocazie cu care probabil s-a pierdut și elementul decorativ de forma unui con ascuțit ce susținea o cruce și care era

Almásszentmária fatemplomát napjainkban is használja a falu román közössége. A jelenleg ortodox templom a falu északi végében épült, valószínűleg egy előző templom helyének közelében, és *Szűz Mária mennybemenetelének* tiszteletére szentelték.

A bejárati ajtó jobb oldalán az olvasható, hogy a templom 1857-ben épült, ám egy sor dokumentum alapján arra lehet következtetni, hogy nem ez volt a falu első kegyhelye. 1587-ben *Zent Marya* néven említik az okiratokban, és a középkori gyakorlat szerint a falu is templomáról kapta nevét (Léstyán, 2000, a). 1733-ban *Szinte Marie* megnevezéssel szerepel az iratokban, a plébános neve Dumitru (Bunea, 1900, 338), 1767-ben pedig Teodor Popovici az ortodox pap (Beju–Hitchins, 1984, 54g). 1805-ben Almásszentmária nevével ismét találkozunk, amikor az 1792-ben pappá szentelt George Iline szolgált a templomban (Gagy de Etéd, 1911, 150–151).

Almásszentmária templomának építészeti jellegzetességei: téglalap alakú alaprajz, ötszögű, kiszélesedő apszis. A bejáratot a templom tengelyében található, tornác védi, amely végighúzódik a teljes nyugati oldalon. Szinte ottjártakor a templom már vakolt volt, hagyományos zsindeborítással. Hossza körülbelül 15 méter, szélessége 6 méter, a torony magassága pedig 25 méter (AEORO c, 11.). A harangtorony az előcsarnok fölött emelkedik, nyitott erkéllyel a toronysisak alatt. Napjainkra a templomot újravakolták, és bádoglemezzel fedték, a tetőgerincen, a szentély irányában elhelyezett, kúp alakú, keresztel ellátott díszítőelem e felújítás során tűnhetett el.

Az eredeti díszítőelemekből kevés maradt fenn. Közülük érdemes megemlíteni a nyugati tornác négy oszlopát és a bejárati

7
 Biserica de lemn, vedere dinspre nord-est
 Pe spatele desenului: „Cerere pentru o bursă de stat la
 Consiliul Național al Artelor Plastice din Ungaria”
 după o imagine din Sântă Mărie, 1913
 Desen de László Szinte
 Hârtie, peniță, 43×61 cm
 Muzeul Etnografic, R 5885

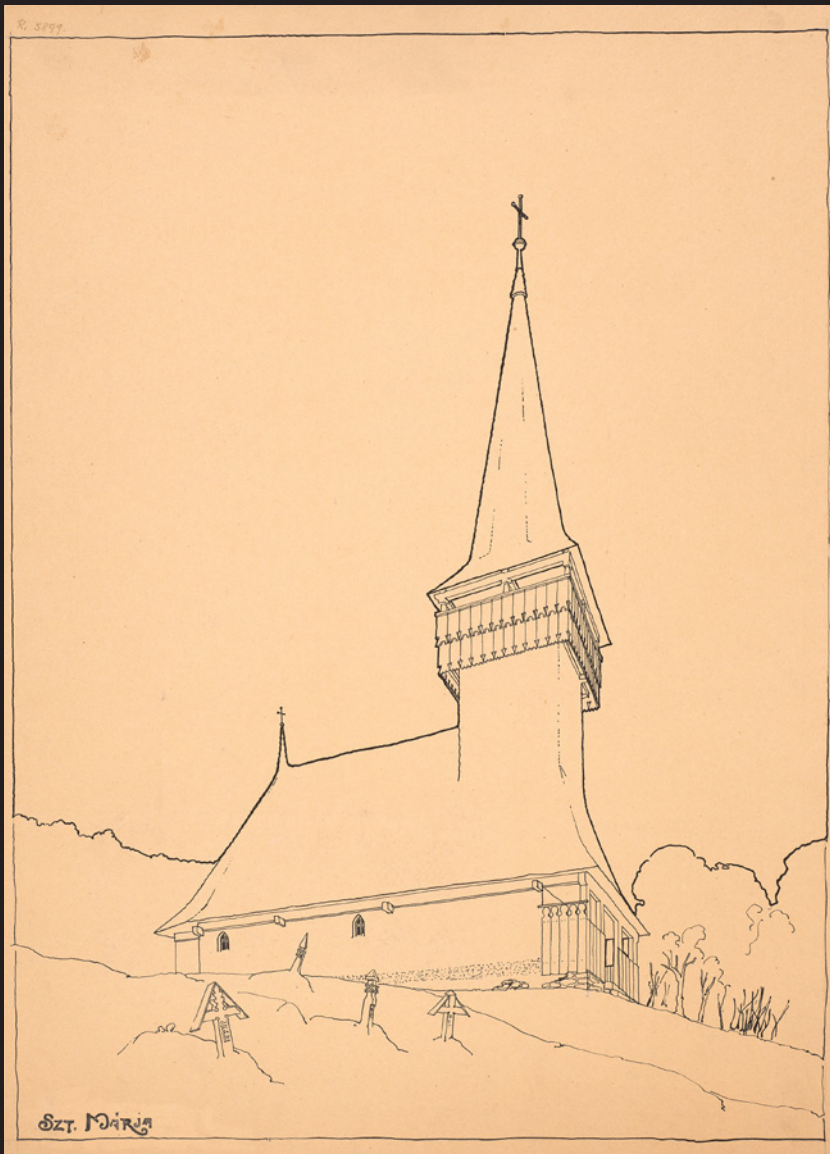
7
 A fatemplom, északkeletről
 A rajz hátoldalán: *A Magyar Országos
 Képzőművészeti Tanácshoz Pályázat állami
 ösztöndíjra.*
 Almásszentmária, 1913
 Szinte László rajza
 Papír, toll, 43×61 cm
 Néprajzi Múzeum, R 5885

așezat pe coama acoperișului, spre altar.

Din decorațiile originale s-au păstrat prea puține. Reținem aici cei patru stâlpi ai pridvorului vestic, dar și motivele vegetale sculptate pe cei doi ușori ai intrării în biserică, afectată și aceasta de intervenții ulterioare.

Decorul pictat al interiorului este de factură recentă, fiind realizat în perioada 1999-2001 de pictorul Pavel Dumitru din Oradea.

ajutó két félfájának növényi motívumait, de a későbbi beavatkozásokat ezek is megsínylették. A belső festményeket 1999 és 2001 között alkotta a nagyváradi Pavel Dumitru festőművész. Az almásszentmáriai fatemplom nem szerepel a Romániai Műemlékek Jegyzékében.

8

Biserica de lemn
dinspre nord, după
o imagine din Sântă
Mărie, 1913
Desen de László Szinte
Hártie, peniță, 34×48
cm
Muzeul Etnografic,
R 5899

8

A templom északról
fénykép után
Almásszentmária, 1913
Szinte László rajza,
Papír, toll, 34×48 cm
Néprajzi Múzeum,
R 5899

La Mesteacănu, tradiția locală reține amintirea unei biserici mai vechi, clădită pe locul numit încă „*la bisericuță*”, unde se crede că a fost inițial vatra satului. Se pare că lăcașul de cult în cauză era biserica consemnată în conscripția din 1733, unde satul era amintit ca având casă parohială și biserică în care slujea preotul Petre. Cu toate acestea, se pare că la puțină vreme, datorită unui incendiu ce a mistuit satul, s-a decis mutarea vetrei satului într-o altă poziție, unde se află și în prezent (Sima, Crecan 1986, 30).

Următorul lăcaș de cult, ce avea hramul „*Tuturor Sfinților*”, a fost surprins parțial în fotografia lui Gábor Szinte. A fost construit în anul 1742 în locul unde astăzi este vechiul cimitir al satului. Dintr-o consemnare a binefăcătorilor bisericii se cunoaște faptul că la acea dată, preotul paroh se numea Luca (Șematism Alba Iulia 1900, 154-155).

Cu siguranță că de-a lungul timpului, lăcașul de cult din lemn al credincioșilor din Mesteacănu a avut parte de mai multe lucrări de întreținere și reparație. Despre una dintre acestea amintește un document păstrat în arhiva parohială, datat 24 septembrie 1892. Aflăm astfel că meșterul George Avram solicita o sumă suplimentată de 80 de florini și 40 de creițari pentru că așezase rândurile de șindrilă de pe biserică și de pe școala confesională din Mesteacănu mai dese decât fusese înțelegerea inițială (ANSJS b, f. 4r.). Deși nu avem cunoștință despre modul în care a fost soluționată cererea meșterului, această informație, împreună cu altele provenite din surse documentare, ne permite să ne formăm o minimă imagine despre activitatea unui meșter constructor de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX precum George Avram. Despre acesta se știe că era

Almásnyíresen a săjhagyomány szerint létezett egy régebbi templom, a *templomocskánál* megnevezésű helyen, ahol eredetileg a falu is feküdt. Ez a templom az 1733. évi népszámlálási adatokban jelenik meg, a faluval együtt említve a plébániát és Petre papot. Nem sokkal ezután a faluban tűzvész pusztított, majd a település a jelenlegi helyen épült újjá (Sima–Crecan, 1986, 30).

Szinte Gábor fényképén részben látszik az utána épült templom, amelyet a *Mindenszentek* tiszteletére szenteltek. 1742-ben épült azon a helyen, ahol ma a falu régi temetője található. A templom számára adományozók feljegyzéséből kiderül, hogy az akkori plébános neve Luca volt (Gyulaféhevár–fogarasi Egyházmegye Sematizmusa 1900, 154–155).

Az idők folyamán az almásnyíresi hívek fából készült szakrális épülete több karbantartási és javítási munkálaton eshetett át. Ezek egyikéről tesz említést a plébánia levéltárában fennmaradt 1892. szeptember 24-i dokumentum. Ebből értesülünk, hogy George Avram mester több pénzt kér, és pedig 80 pengőt és 40 krajcárt, mivel sűrűbben tette a zsindelet az almásnyíresi templomra és felekezeti iskolára, mint ahogy az eredeti egyezségben szerepelt (ANSJS b, f. 4r.). Noha nincs tudomásunk arról, hogyan oldódott meg a mester kérése, ez az információ egyéb forrásokkal együtt minimális betekintést nyújt a 19. század végén, 20. század elején tevékenykedő építőmester, George Avram munkásságába. Avram a Kolozs megyei Kiskalotáról származott, az itteni közösség híres volt a különféle fenyőfajtákból készült zsindeleiről. Ugyanez a mester 1893-ban iskolát épített a Szilágy megyei Galponyán, 1901-ben pedig egyezséget kötött a szintén Szilágy megyei Boronamező híveivel (amely

9
 Intrarea pe latura de vest a bisericii
 Mesteacănu, 1912
 Film de nitroceluloză alb-negru, 10×12,5 cm
 Muzeul Etnografic, F 17307

9
 A bejázat a templom nyugati oldalán
 Almásnyíres, 1912
 Fekete-fehér nitrocellulóz film, 10×12,5 cm
 Néprajzi Múzeum, F 17307

de loc din Călățele, jud. Cluj, comunitatea de aici fiind specializată în realizarea șindrilei din diferite esențe de rășinoase.

Din păcate, tot din cauza unui incendiu, și această biserică din 1742 avea să dispară. A fost mistuită de flăcări în ziua de 14 august 1923, împreună cu alte 25-30 de gospodării din localitate (Sima, Crecan 1986, 30).

település ma Bagolyfalva része) egy új plébániatemplom építésére.

Sajnos 1923. augusztus 13-án a településen pusztító tűzvészben a templom további 25-30 gazdasággal együtt megsemmisült (Sima–Crecan, 1986, 30).

10
Poarta de incintă a cimitirului, nord-vest
Fildu de Sus, 1912
Negativ alb-negru pe sticlă, 13×18 cm
Muzeul Etnografic, F 17295

10
A temető kapuja északnyugat felől
Felsőfüld, 1912
Fekete-fehér üvegnegatív, 13×18 cm
Néprajzi Múzeum, F 17295

Fildu de Sus Felsőfüld

Vechiul edificiu de cult al comunității românești din Fildu de Sus este una dintre cele mai bine-cunoscute biserici din Transilvania, în special datorită turnului său cu coif ascuțit și înalt. Totodată, biserica este renumită pentru pictura interioară de factură populară, păstrată încă în stare bună. Imaginea acestei biserici a fost folosită în perioada interbelică atât în publicații românești, cât și la expoziții internaționale (Carol II, Tzigara-Samurçaș 1925) pentru a evidenția arta populară și meșteșugul dulgheresc din zona de nord-vest a Transilvaniei.

Așezat într-o coastă de deal, lăcașul de cult încă domină gospodăriile înșiruite de-a lungul văii Fildului. Momentul construirii bisericii avea să fie consemnat în înscricția de pe portalul intrării: „Să să știe și c[e]asta cine au fostu meșteri acești sfi[n]te besiarec[i] Freanț Nicoaria din Agrig[i] și unulu din Chendre a Petri Brudului fec[i]oru Gligorie. Ai d[e] la Is[us] H[risto]s 1727.”

De numele acelorași meșteri se leagă construirea în 1726 a unei alte biserici de lemn sălăjene, anume cea din Ban. Deși dispărută, imaginile de arhivă (ANSJS e) păstrate de la biserica din Ban relevă un edificiu în bună măsură asemănător cu cel din Fildu de Sus. Diferența principală dintre cele două biserici este dată de deosebirea de formă și înălțime a turnului-clopotniță, biserica din Ban având un turn mai mic, dar cu dimensiuni ce se înscriu în trăsăturile consacrate pentru zona Sălajului.

Este mai puțin cunoscut faptul că forma actuală a bisericii de lemn din Fildu de Sus datează, de fapt, din perioada 1851-1856 (Balassa, Cseri 1999, 96-97; AEORO b, f.r.), când lăcașul de cult a fost prelungit, turnul supraînălțat, iar interiorul a fost decorat cu pictură. Tocmai din această cauză, imaginile

A felsőfüldi román közösség régi temploma Szilágy megye legismertebbje magas, a hegyes toronysisaknak köszönhetően. A templom jó állapotban megmaradt, népművészet ihlette belső festményeiről is híres. Az épületről készült fényképeket a két világháború között mind a romániai kiadványokban, mind pedig a nemzetközi kiállításokon (II Károly-Tzigara-Samurçaș 1925) használták az északnyugat-erdélyi népművészet és ácsmesterség méltatására, bemutatására.

A domboldalon álló templom uralja a Föld-patak völgyét. Az építés éve a bejárat kapuzaton olvasható: „*Tudattassék, hogy e szent templom mesterei voltak az agrigi Freanț Nicoaria és egy kendermezei mester, Petri Brudului fia Gligorie. Krisztus után 1727-ben.*”

E mesterek nevéhez fűződik egy másik Szilágy megyei templom építése is, amelyet Felsőbán (Bánháza) helységben emeltek 1726-ban. Noha a felsőbáni templom megsemmisült, a levéltárban fellelhető képek (ANSJS e) tanúsága szerint nagymértékben hasonlított a felsőfüldihez. A legfőbb eltérés éppen a két harangtorony formájában és magasságában volt, a bánházai templom tornya a szilágysági szokásrendnek megfelelően kisebb volt.

Kevésbé ismert tény, hogy a felsőfüldi fatemplom jelenlegi alakja az 1851-1856-os időszakból származik (Balassa-Cseri, 1999, 96-97; AEORO b, f.r.), amikor a torony magasabb lett, és a belső festmények elkészültek. Ezért is fontosak a felsőbáni fatemplomról fennmaradt rajzok, képek, mert innen sejthetjük, milyen is lehetett a felsőfüldi fatemplom eredeti formája.

A 19. század közepén elvégzett, a beltéri festményekkel befejeződő munkálatok után, a következő tartalmú alapítási felirat született: „*Végezték eme szent templom festése*

11
Biserica fotografiată de la poalele dealului
Fildu de Sus, 1912
Negativ alb-negru pe sticlă, 13×18 cm
Muzeul Etnografic, F 17296

11
A templom a domb aljáról fényképezve
Felsőfüld, 1912
Fekete-fehér üvegnegatív, 13×18 cm
Néprajzi Múzeum, F 17296

12
 Preotul George Tulbure în pridvor, lângă
 intrare
 Fildu de Sus, 1912
 Negativ alb-negru pe sticlă, 13×18 cm
 Muzeul Etnografic, F 17298

12
 A templom tornáca, a bejáratnál a pap, George
 Tulbure
 Felsőfüld, 1912
 Fekete-fehér üvegnegatív, 13×18 cm
 Néprajzi Múzeum, F 17298

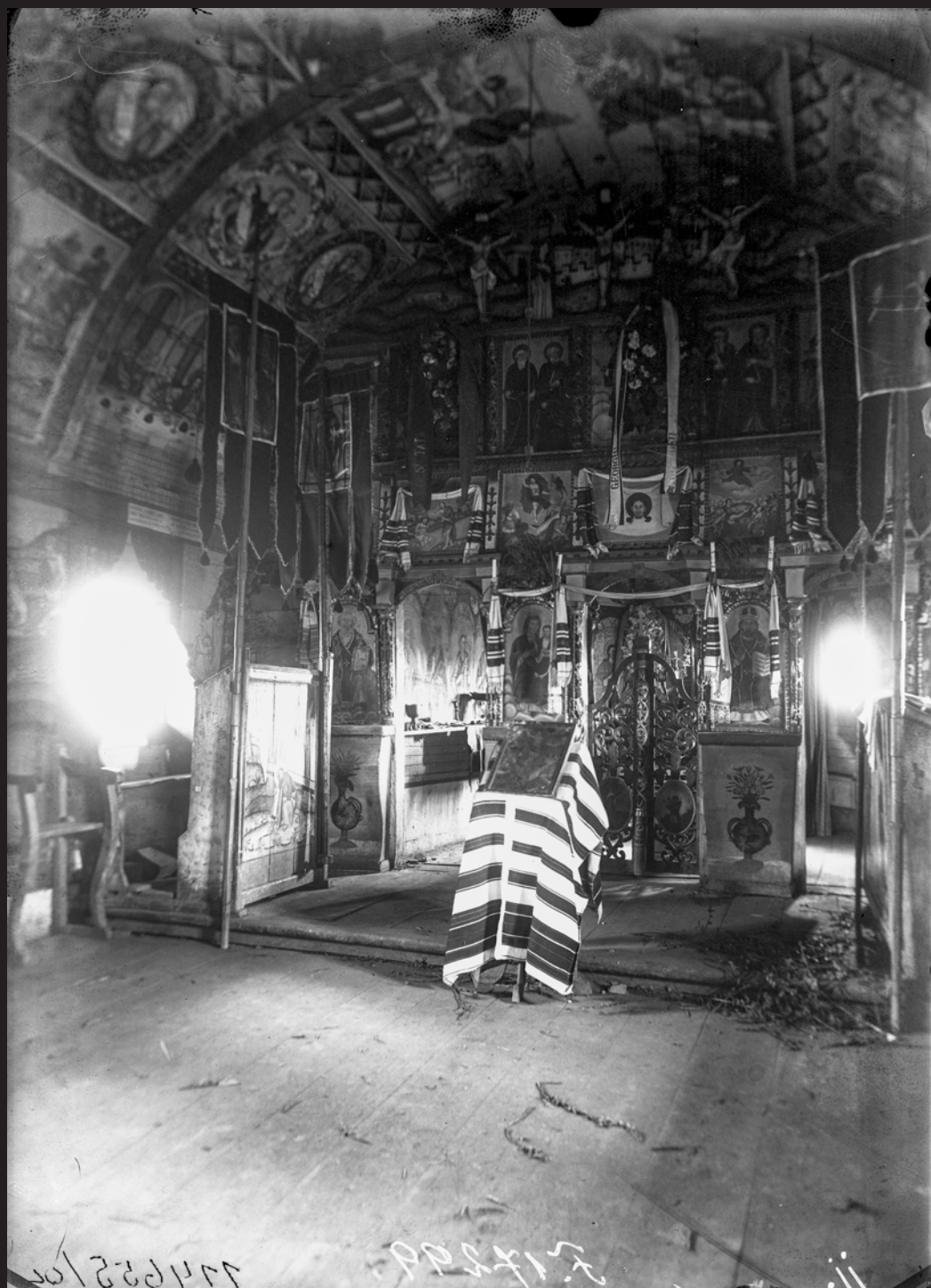
păstrate de la biserica de lemn din Ban sunt cu atât mai importante cu cât ele pot sugera forma inițială avută și de biserica de lemn din Fildu de Sus.

În urma lucrărilor ce au avut loc la mijlocul secolului al XIX-lea, finalizate cu decorarea cu pictură a interiorului, a fost realizată următoarea pisanie: „*Sau zugrăvit această, S. Beserică, în zi[le] a[lte]i suale Francisc Iosif I. În templul reînvieri Mitropolii Romană Gr. Catho. din Transilvania; care antiu fu Archipăstorată de Excelencia sua Comitele Alexandru Sterka Sulucz, Archiepiscopul Fagarasiului. Fiind Paroch Fildului D. Tivadar Bolos. Curator primariu Tulbure Onu. Vice C.*

Öméltósága, I. Ferenc József uralkodása alatt, az erdélyi Görögkatolikus Érsekség újjászületése, a fogarasi görögkatolikus főegyházmegye püspökének, Alexandru Sterka Sulucznak idejében. Felsőfüld plébánosa volt D. Tivadar Bolos. Főkurátor Tulbure Onu, alkurátor C. Many Togyer.”

Szinte Gábor fényképeim az látszik, hogy a templom külseje meszelve volt, de vakolva nem. Meglehetősen elterjedt gyakorlat volt ez a 19–20. század fordulóján, abból a célból, hogy a fatemplomok hasonlítsanak a téglából vagy kőből épültekre.

1924-ben Romulus Vuia megvizsgálta a templomot, és a két világháború között

13
Interiorul bisericii, iconostasul
Fildu de Sus, 1912
Negativ alb-negru pe sticlă, 13×18 cm
Muzeul Etnografic, F 17299

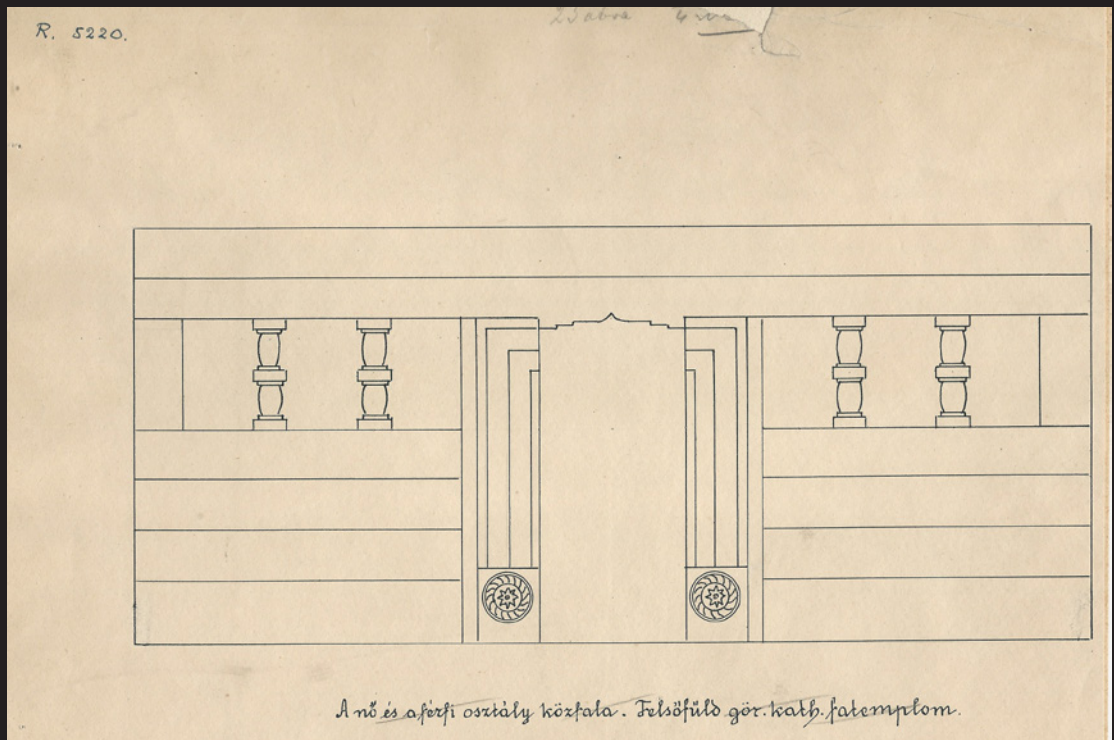
13
A templom belseje, az ikonosztáz
Felsőfüld, 1912
Fekete-fehér üvegnegatív, 13×18 cm
Néprajzi Múzeum, F 17299

Many Togyer.”

Imaginile surprinse de Szinte arată că la acel moment exteriorul bisericii fusese văruit, fără însă a fi și tencuit. Această practică, ce avea scopul de a da bisericilor de lemn un aspect cât mai apropiat de cel al bisericilor din zidărie, a fost relativ des întâlnită la cumpăna dintre secolele al XIX-lea și XX.

În 1924, Romulus Vuia a cercetat această biserică și a negociat în perioada interbelică cu comunitatea cedarea edificiului de cult pentru a fi mutat în Parcul Etnografic ce urma să fie înființat la Cluj (Toșa, Munteanu 2009, 6). Deși această intenție nu s-a concretizat, cele mai multe dintre icoanele vechi aflate în patrimoniul acestei biserici au fost preluate în colecțiile Muzeului de Etnografie al Transilvaniei.

tárgyalt a helyi közösséggel annak érdekében, hogy az épületet a Kolozsváron létesítendő Néprajzi Parkba költöztessék (ma Romulus Vuia Néprajzi Park) (Toşa–Munteanu, 2009, 6). Bár ez nem valósult meg, a templom legtöbb régi ikonja bekerült az Erdélyi Néprajzi Múzeum gyűjteményeibe.

14
Peretele despărțitor dintre femei și bărbați
Fildu de Sus, 1912
Desen de Gábor Szinte,
Hârtie, peniță, 24×31 cm
Muzeul Etnografic, R 5220

14
Válaszfal a férfiak és a nők helye között a templomban
Felsőfüld, 1912
Szinte Gábor rajza
Papír, toll, 24×31 cm
Néprajzi Múzeum, R 5220

15
Urcarea spre biserică prin curtea unei gospodării
Fildu de Sus, 1912
Negativ alb-negru pe sticlă, 13×18 cm
Muzeul Etnografic, F 17294

15
Feljázat a templomba egy udvaron keresztül
Felsőfüld, 1912
Fekete-fehér üvegnegatív, 13×18 cm
Néprajzi Múzeum, F 17294

16
Turnul bisericii
Fildu de Sus, 1912
Pozitiv alb-negru, 9,5×11,5 cm
Muzeul Etnografic, F 63405

16
A templom toronyerkélye
Felsőfüld, 1912
Fekete-fehér pozitív, 9,5×11,5 cm
Néprajzi Múzeum, F 63405

110240

15328

1914.

Részlet a felsőfüldi gör. kath. fatemplomról. (Kolozs m.)
A szentély. Ép. 1727.

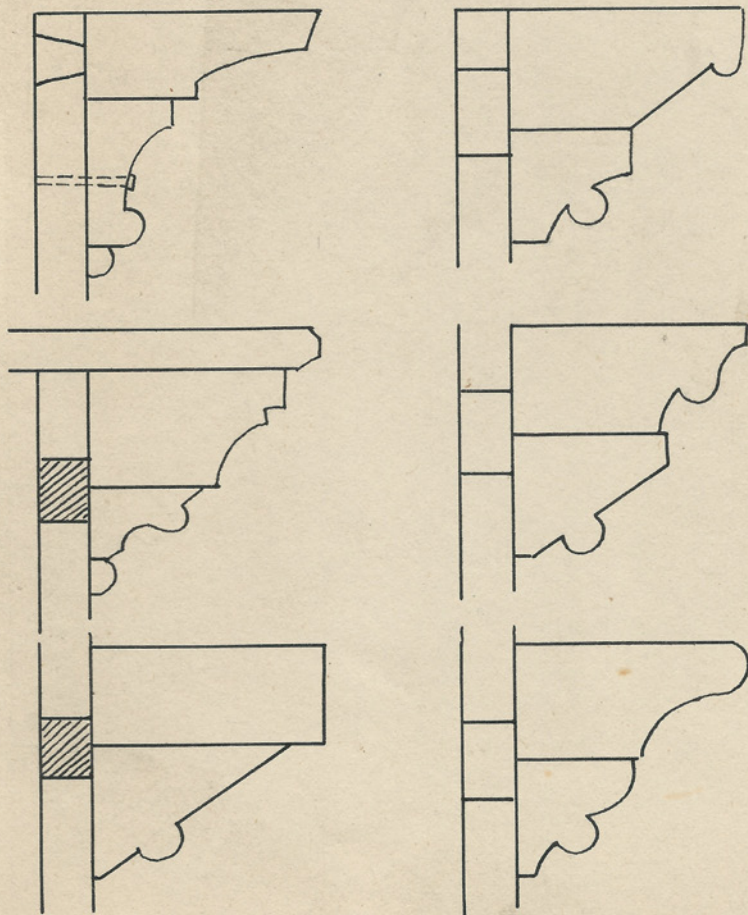
15328.

17
Biserica de lemn în axul altarului
Fildu de Sus, 1912
Pozitiv alb-negru, 9×12 cm
Muzeul Etnografic, F 15328

17
A templom szentély felőli oldala
Felsőfüld, 1912
Fekete-fehér pozitív, 9×12 cm
Néprajzi Múzeum, F 15328

R. 1931.

25^a ábra

F.62436

Fedélkonzolok a felsőfüldi templomról.

Kolozsvár

18

Diferite tipuri de console
Fildu de Sus, 1913
Desen de Gábor Szinte
Hârtie, peniță, 17,5×21,5 cm
Muzeul Etnografic, R 1931

18

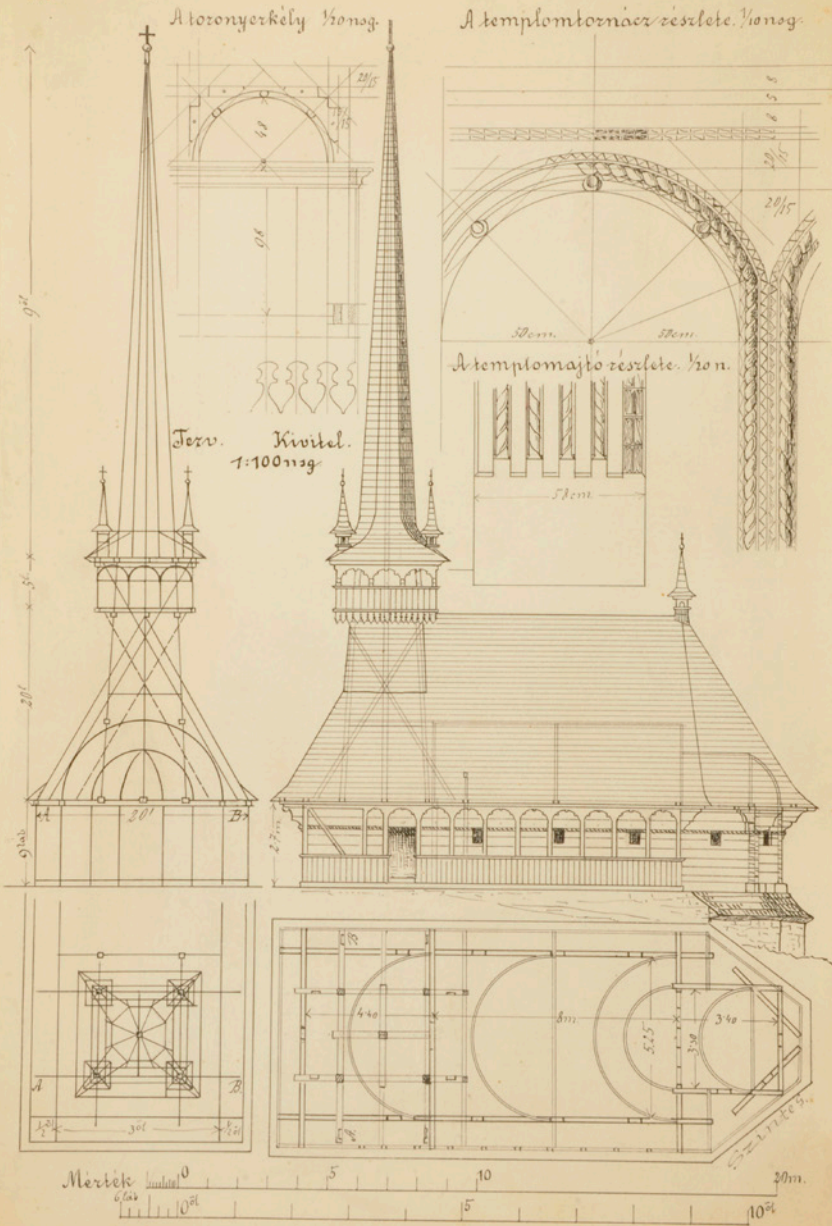
Fedélkonzolok rajza
Felsőfüld, 1913
Szinte Gábor rajza
Papír, toll, 17,5×21,5 cm
Néprajzi Múzeum, R 1931

63

Fatemplom. Felsőfüld. (Kolozs m.) A gör. k. egyh. tul.

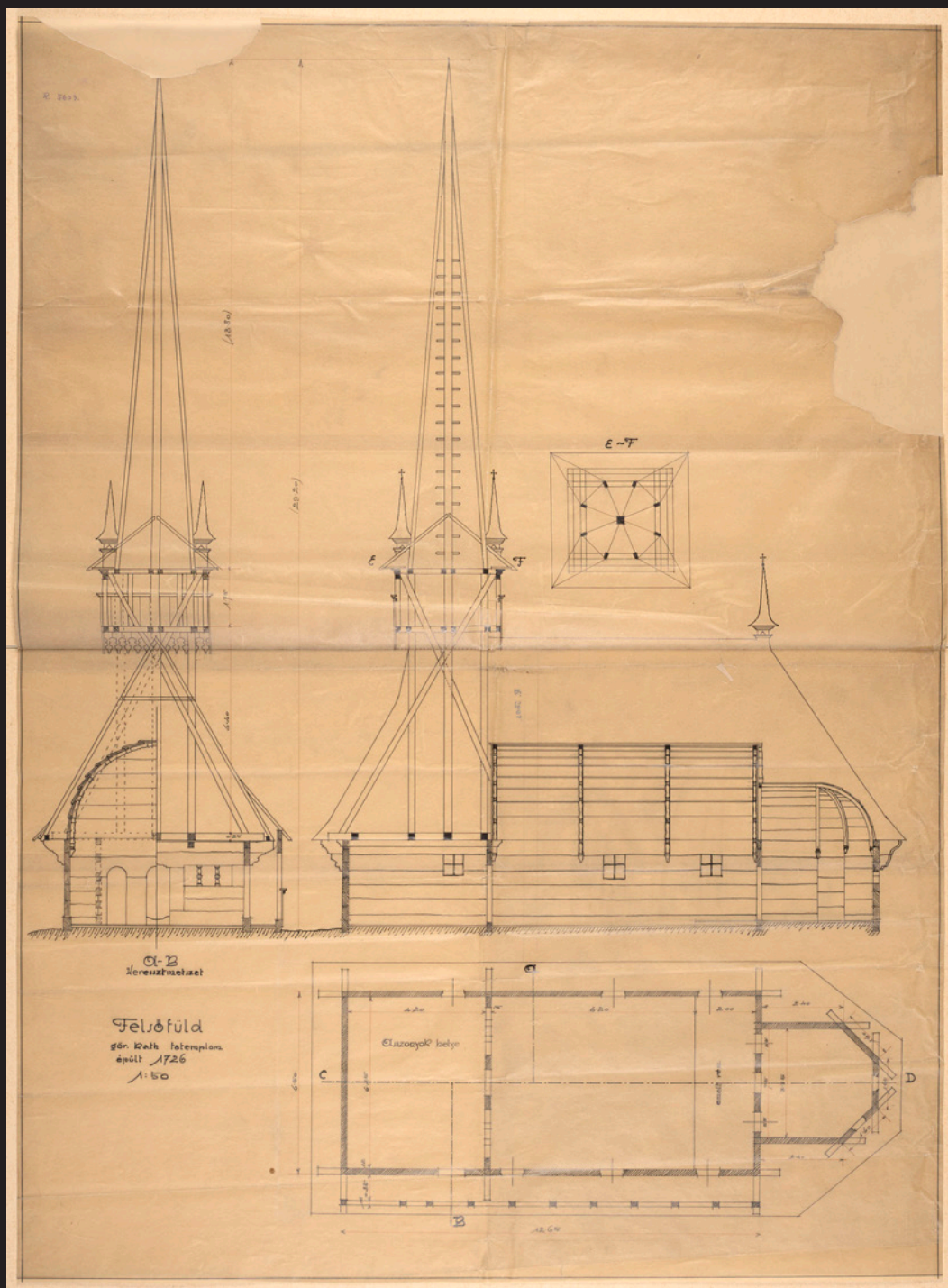
R. 1979.

Anyaga = tölgy. Épült 1727.

19
Fațadă, plan și detalii
Fildu de Sus, 1912
Desen de Gábor Szinte
Hârtie, peniță, 33×44 cm
Muzeul Etnografic, R 1979

19
A fatemplom szerkezeti rajza,
a toronyerkély és a tornác részleteivel
Felsőfüld, 1912
Szinte Gábor rajza,
Papír, toll, 33×44 cm
Néprajzi Múzeum, R 1979

20
 Structura bisericii în secțiuni și plan
 Fildu de Sus, 1913
 Desen de László Szinte
 Hârtie, peniță, 57×77 cm
 Muzeul Etnografic, R 5603

20
 A fatemplom szerkezeti rajza
 Felsőföld, 1913
 Szinte László rajza
 Papír, toll, 57×77 cm
 Néprajzi Múzeum, R 5603

21
 Biserica de lemn, sud-est
 Fildu de Sus, 1912
 Acuarelă de László Szinte
 Hârtie, 32×40 cm
 Muzeul Etnografic, R 642

21
 A fatemplom délkeleti oldala
 Felsőfüld, 1912
 Szinte László rajza
 Papír, akvarell, 32×40 cm
 Néprajzi Múzeum, R 642

22
 Biserica de lemn în cimitir
 Fildu de Sus, 1913
 Desen de László Szinte
 Hârtie, peniță, 21×30 cm
 Muzeul Etnografic, R 1965

22
 A fatemplom a cinteremmel
 Felsőfüld, 1913
 Szinte László rajza
 Papír, toll, 21×30 cm
 Néprajzi Múzeum, R 1965

23
Vedere din uliță, sud-vest
Fildu de Mijloc, 1912
Negativ alb-negru pe sticlă, 13×18 cm
Muzeul Etnografic, F 17297

23
A templom utcai délkeleti nézete
Középföld, 1912
Fekete-fehér üvegnegatív, 13×18 cm
Néprajzi Múzeum, F 17297

Fildu de Mijloc Középföld

Despre biserica de lemn din Fildu de Mijloc, surprinsă în fotografiile lui Szinte, tradiția locală reține că se afla așezată peste vale, nu departe de amplasamentul actualei biserici parohiale, iar hărțile întocmite în a doua jumătate a secolului al XIX-lea confirmă acest fapt. Imaginea acestei biserici, împreună cu cea a bisericii de lemn din satul vecin Fildu de Sus, a fost prezentată în anul 1925 la expoziția de la Geneva dedicată artei poporului român (Carol II, Tzigara-Samurcaș 1925). Cu toate acestea, peste ani, această biserică nu s-a bucurat de notorietatea celei din Fildu de Sus.

Potrivit unor documente păstrate în arhiva parohială, biserica fusese construită în anul 1811 (ANSJS d, f. 4r.), în timp ce Gábor Szinte, în articolul său dedicat bisericilor de lemn din comitatul Cluj, consemna ca moment al edificării bisericii anul 1818 (Szinte 1913, 1-31).

Se pare că această biserică de lemn a fost ridicată de comunitatea din Fildu de Mijloc într-un context favorabil și a înlocuit o altă biserică, tot din lemn, ce avea să fie cedată ulterior credincioșilor din Băbiu (Sima 1967, 12). Contextul favorabil amintit anterior se referă la faptul că în anul 1810 noul preot Ioan Pop a preluat responsabilitățile administrării acestei parohii de la tatăl său, George Pop, acesta din urmă dobândind de la câțiva mari proprietari de pământ romano-catolici din zonă dreptul de folosință a unei suprafețe de 668 de iugăre de pădure de stejar (Șematism Alba Iulia 1900, 412).

Într-un inventar parohial din 1900, referitor la această biserică se consemna:

„... în sfântul altar se află un Pristol de lemn...”, pe masa altarului se aflau o icoană a Maicii Domnului și una a Sfintei Treimi, iar „...pre fruntariu 6 icoane, un luster cu 12 candelabre de bronz, în turn fiind trei campane...” (ANSJS d,

A Szinte Gábor fényképein látható középföldi fatemplomról a helyi emlékezet úgy tartja, hogy a völgy túlsó oldalán emelkedett, nem messze a jelenlegi plébániatemplomtól. A 19. század második felében készült térképek megerősítik ezt a tényt. Az 1925-ben Genfben rendezett román népművészeti kiállításon szerepelt a templom és a szomszédos felsőföldi fatemplom képe (II Károly–Tzigara-Samurcaș, 1925). Mindezek ellenére, az évek során ezt a templomot nem övezte a felsőföldiéhez hasonló figyelem.

A plébánia levéltárában őrzött dokumentumok értelmében a templom építésének éve 1811 (ANSJS d, f. 4r.), miközben Szinte Gábor a Kolozs vármegyei fatemplomokról írt cikke szerint 1818 (Szinte, 1913, 1-31).

Feltételezhető, hogy a középföldi közösség a kedvező körülményeket kihasználva építette ezt a fatemplomot, amely egy régebbi fatemplomot váltott fel. Ez utóbbit a bábonyi híveknek engedték át (Sima, 1967, 12). Az említett kedvező feltételek arra utalnak, hogy az 1810-es években az új pap, Ioan Pop vette át ennek a plébániának a vezetését apjától, George Poptól, aki a környék római katolikus földesuraitól használati jogot kapott 668 hold tölgyerdőre (Gyulafehérvár–fogarasi Egyházmegye Sematizmusa, 1900, 412).

Az 1900-as plébániai leltár ezt jegyezte fel erről a templomról: „...a szentély közepén faasztal volt...”, az asztalon egy ikon Szűz Máriáról és egy a Szentháromságról „...a föggerendán pedig 6 ikon, egy csillár 12 bronz gyertyatartóval, a toronyban három harang...” (ANSJS d, f. 2r.-3r.).

Miután 1910-ben elkezdték egy új téglatemplom építését, és pár évvel később be is fejezték, a fatemplomot már nem használták

24
Poarta sculptată de la intrarea în cimitir
Fildu de Mijloc, 1912
Film de nitroceluloză alb-negru, 10×12,5 cm
Muzeul Etnografic, F 17313

24
A templom faragott cinterem kapuja
Középföld, 1912
Fekete-fehér nitrocellulóz film, 10×12,5 cm
Néprajzi Múzeum, F 17313

f. 2r.-3r.).

După edificarea unei noi biserici de zidărie, începută în anul 1910 și finalizată câțiva ani mai târziu, biserica de lemn nu a mai fost folosită pentru serviciile religioase, fiind cedată unei comunități mai mici și mai sărace din apropierea Clujului, în Câmpenești. Astfel, biserica a fost demontată, transportată la Huedin și dusă cu trenul până în apropierea noii destinații. A fost reconstruită în decurs de 60 de zile, iar pentru sărbătoarea Sfântului Nicolae (6 decembrie) a anului 1923, biserica era așezată pe noul amplasament, acoperită cu șindrilă, înnoită și pregătită pentru roștul său. La mutarea bisericii și reclădirea ei au

istentiszteleti célokra. Egy Kolozsvár melletti kisebb és szegényebb közösségnek, Telekfarka (Câmpenești) falunak adományozták. A templomot szétszedték, Bánffyhunyadra szállították, majd vonattal az új helyszínre került. 60 nap alatt épült újjá: 1923. december 6-án, Szent Miklós ünnepén, már készen állt, zsindellyel fedve és felújítva. A templom költöztetésében részt vettek Paul Neinart és Ștefan Bele középfüldi mesterek is (Oprisz, 1988, 148).

A templom áttelepítése az eredeti alakjában is változást hozott. Lemondtak a torony magas, karcsú sisakjáról, valamint a körülötte lévő négy fiatoronyról. A régi tornácból – amint tanulmányában Szinte

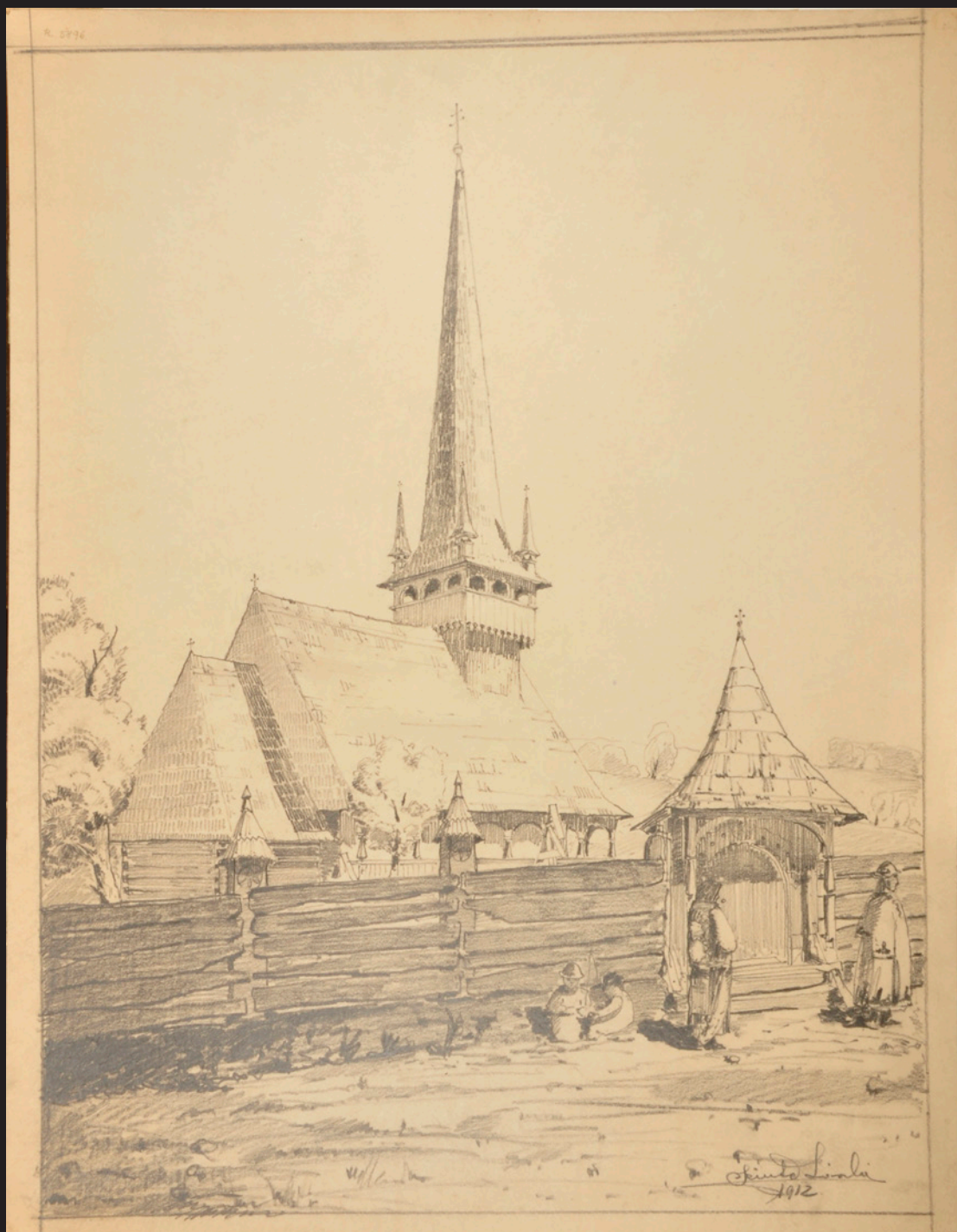

25

Pridvorul și intrarea pe latura de apus
Fildu de Mijloc, 1912
Film de nitroceluloză alb-negru, 10×12,5 cm
Muzeul Etnografic, F 17315

25

Tornác és bejárat a nyugati oldalon
Középföld, 1912
Fekete-fehér nitrocellulóz film, 10×12,5cm
Néprajzi Múzeum, F 17315

26
 Biserica de lemn văzută din drum, latura de nord
 Fildu de Mijloc, 1912
 Desen de László Szinte
 Hârtie, creion, 46×61 cm
 Muzeul Etnografic, R 5896

26
 A templom északi oldala az utca felől
 Középföld, 1912
 Szinte László rajza
 Papír, ceruza, 46×61 cm
 Néprajzi Múzeum, R 5896

participat meșterii Paul Neinart și Ștefan Bele din Fildu de Mijloc (Opriș 1988, 148).

Mutarea bisericii a afectat aspectul său inițial. S-a renunțat la coiful turnului înalt și zvelt, precum și la cele patru turnulețe ce îl mărgineau. Din vechiul pridvor, aflat pe laturile de nord, vest și sud, remarcat și de Gábor Szinte în studiul său, s-a păstrat doar pridvorul de pe latura de vest. În timp, pereții au fost tencuiți, învelitoarea din șindrilă înlocuită cu una din tablă, iar pridvorul păstrat, îmbrăcat cu scândură. În 2012-2013, biserica a fost renovată, fără aducerea ei la aspectul inițial (Ilieș 2012, 56).

Gábor is megemlítette –, amely a keleti oldal kivételével körülvette a templomot, csak a nyugati tornác maradt. Idővel a falakat bevakolták, a zsindeletető helyébe lemeztető került, a tornác pedig deszkaburkolatot kapott. 2012–2013-ban a templomot felújították, de a munkálatok nem célozták az eredeti forma helyreállítását (Ilieș, 2012, 56).

27
Biserica de lemn văzută din drum
Fildu de Mijloc, 1913
Desen de László Szinte
Hârtie, peniță, 21×30 cm
Muzeul Etnografic, R 1964

27
A templom az utca felől
Középföld, 1913
Szinte László rajza
Papír, toll, 21×30 cm
Néprajzi Múzeum, R 1964

28
Biserica de lemn dinspre sud-est
Fildu de Jos, 1912
Negativ alb-negru pe sticlă, 13×18 cm
Muzeul Etnografic, F 17293

28
A fatemplom délkeletről
Alsófüld, 1912
Fekete-fehér üvegnegatív, 13×18 cm
Néprajzi Múzeum, F 17293

Fildu de Jos Alsófüld

Dintre bisericile de lemn de pe valea Fildului vizitate de Szinte Gábor, biserica de lemn din Fildu de Jos era cea mai veche. În perioada interbelică, cercetătorul Leontin Ghergariu menționa drept moment al edificării acestei biserici anul 1630, an probabil preluat din Șematismul Arhiepiscopiei gr.-cat. de Alba Iulia și Făgăraș pentru anul 1900 (Șematism Alba Iulia 1900, 412). De menționat faptul că șematismele anterioare precizează ca an al construcției bisericii anul 1765 (Șematism Alba Iulia 1886, 169).

Potrivit unei inscripții citite și publicate la începutul secolului XX, decorul pictat al acestei biserici fusese realizat „cu mâna cea de țărană a lui Ursu Broină la [anul] 17.. în zilele împăratului Iosif și Maria Terezia, cu cheltuiala sătenilor” (Porumb 1998, 60).

Având în vedere perioada de domnie a celor doi monarhi, pictarea bisericii din Fildu de Jos trebuie să fi avut loc cândva între anii 1765 și 1780. Inscripția amintită anterior, provenită de la biserica de lemn din Fildu de Jos, este singura scriere ce atribuie în mod direct pictura unui edificiu de cult zugravului Ursu Broină din Stoboru, jud. Sălaj. Acesta a fost pictor muralist, activ în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea prin satele din apropierea văii Almașului. El a devenit cunoscut în mediul intelectual românesc abia în primii ani ai secolului XX, după ce istoricul ardelean Augustin Bunea și protopopul greco-catolic Elie Dăianu publicau în paginile revistei clujene „Răvașul” povestea mișcătoare a petiției adresate de acest pictor împăratului Iosif al II-lea cu privire la distrugerea unei biserici mănăstirești de lemn construită chiar de el în hotarul satului de baștină, Stoboru (Bunea 1903, 1; Dăianu 1905a, 133-134; Dăianu 1905b, 137-138; Dăianu 1905c,

Azok közül a Föld-völgyében található fatemplomok közül, ahol Szinte Gábor is járt, az alsófüldi fatemplom a legrégebbi. A két világháború között Leontin Ghergariu kutató 1630-ra tette a templom építési évét, az adatot valószínűleg a Gyulafehérvári és Fogarasi Görögkeleti Főegyházmezgye papságának 1900. évi egyházi névtárából vette (Gyulafehérvár-fogarasi Egyházmezgye Sematizmusa 1900, 412). Megjegyezzük, hogy az ezt megelőző névtárak szerint a templom 1765-ben épült (Gyulafehérvár-fogarasi Egyházmezgye Sematizmusa 1886, 169).

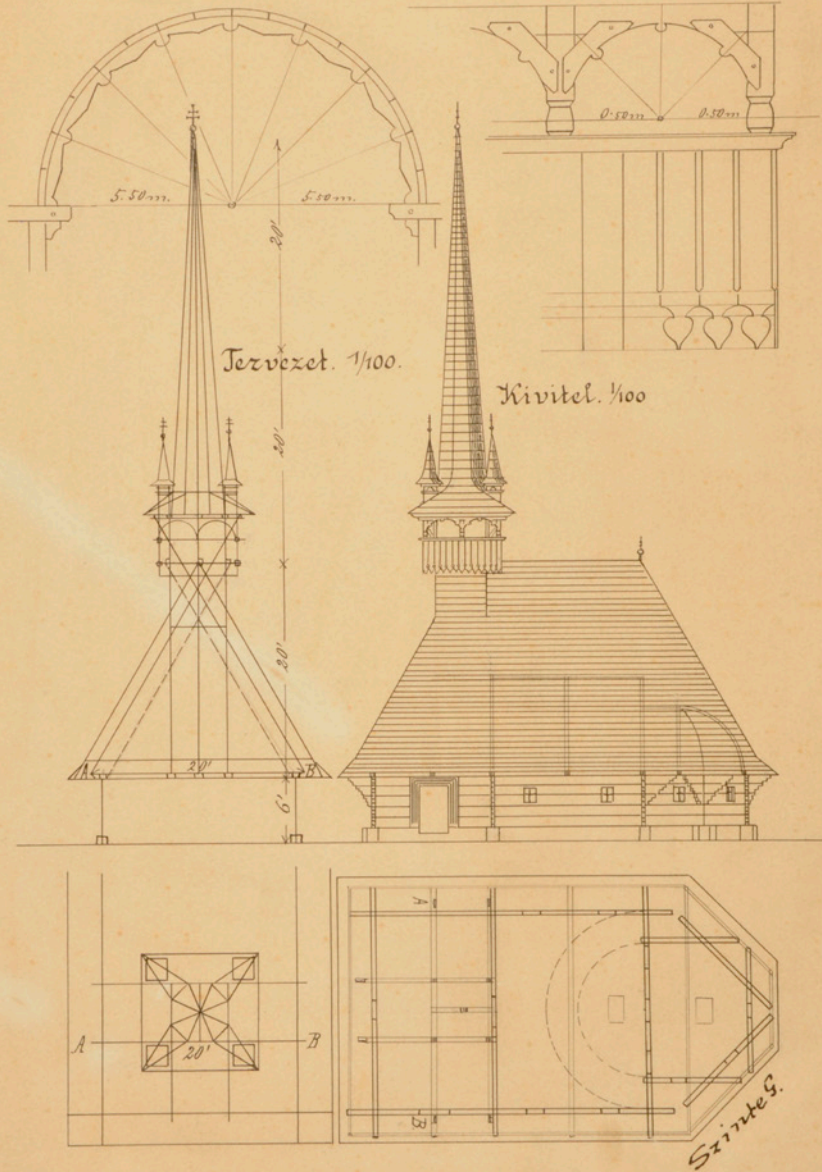
A 20. század elején leolvasott és közölt alapítási felirat értelmében, a templom festett díszítését „Ursu Broină készítette kezeivel az 17.. /évben/ József császár és Mária Terézia császárné idejében, a falubeliek költségén” (Porumb 1998, 60).

Tekintve a két fejedelem uralkodásának időszakát, az alsófüldi templom festése valamikor 1765 és 1780 között történhetett. Az alsófüldi fatemplomból származó, fentebb említett felirat az egyetlen, amely a Szilággy megyei Vásártelke helységi Ursu Broină festőnek tulajdonítja egy templom kifestését. A mester a 18. század második felében tevékenykedett az Almás-völgy vidéki falvakban. A román értelmiségiek körében csak a 20. század első éveiben vált ismertté, miután Augustin Bunea erdélyi történész és Elie Dăianu görögkatolikus esperes a kolozsvári *Răvașul* folyóiratban a festő II. József császárnak küldött szívhez szóló petícióját közölte a Vásártelke határában általa épített szerzetesi fatemplom megsemmisüléséről (Bunea 1903, 1; Dăianu, 1905a, 133-134; Dăianu, 1905b, 137-138; Dăianu, 1905c, 157-158; Dăianu, 1905d, 161-162). A helyi hagyomány szerint Ursu Broină festőmester festette ki az almástamási

R. 1980.

Fatemplom. Alsófüld. A görz. kath. egyház tulajdona.

A főhajó ivbordája. 1/50 nsq. A toronyerkély részlete. 1/20.

Mérték. 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

20m

29
Fațada, planul și detaliile bisericii de lemn
Fildu de Mijloc, 1912
Desen de Gábor Szinte
Hârtie, peniță, 33×44 cm
Muzeul Etnografic, R 1980

29
A fatemplom szerkezeti rajza,
a főhajó és a toronyerkély részlete
Középföld, 1912
Szinte Gábor, rajza
Papír, toll, 33×44 cm
Néprajzi Múzeum, R 1980

157-158; Dăianu 1905d, 161-162). Potrivit tradițiilor locale, meșterului zugrav Ursu Broină i-au fost atribuite și pictarea bisericii de lemn din Tămașa, strămutată în perioada interbelică la Ticu-Colonie, precum și pictarea bisericii de lemn din Cubleșu. În cele două biserici nu s-au păstrat pisanii care să ateste acest fapt.

Imaginile realizate de Gábor Szinte surprind un edificiu de mici dimensiuni, cu învelitoarea de șindrilă într-o stare slabă, cârpită și găurită. Portalul bisericii, asemănător cu cel al bisericii de lemn din Zimbor, ușa de intrare, precum și întreaga latură de sud a bisericii păstrau la acea dată urmele unor picturi exterioare.

Starea precară a vechii biserici a determinat comunitatea să facă demersurile necesare pentru construirea unei noi. La data vizitei lui Szinte, parohia avea deja un plan aprobat de autoritățile bisericești pentru zidirea unei noi biserici. Cu toate acestea, din lipsa fondurilor, la sfârșitul anului 1921 încă nu începuseră lucrările la această nouă biserică. Biserica veche, în stare de ruină, nu mai putea fi folosită pentru slujbele religioase, fapt pentru care, în 3 decembrie 1921, preotul avea să ridice problema găsirii unui spațiu provizoriu pentru slujire până la edificarea noii biserici (ANSJS c, 12r.-13v.).

Demersurile pentru o nouă biserică au fost reluate începând cu anul 1927. Într-un contract semnat de comunitatea din Fildu de Jos cu antreprenorul Petru Deac din Nearșova pentru edificarea noii biserici, acesta primea pentru lucrările efectuate o sumă de bani, precum și lemnele vechii biserici (ANSJS c, 17r.).

fatemplomot is – amelyet a két világháború között átköltöztettek Ferencbányára –, az almásköblösi fatemplom festményei is az ő nevéhez fűződnek. Az utóbbi két templomban nem maradtak fenn olyan feliratok, amelyek ezt alátámasztanák.

Szinte Gábor fényképén egy kis méretű templom látszik, rossz állapotban lévő, toldott-foldott, lyukas zsindelettel. A templom kapuzata hasonló a magyarzsombori fatemploméhoz, a bejárati ajtón és a templom teljes déli oldalán még látszottak a külső festmények nyomai.

A régi templom állapota arra készítette a közösséget, hogy kezdeményezze egy új templom építését. Szinte Gábor ottjártakor az egyházközség már rendelkezett az egyházi hatóságok által jóváhagyott tervekkel az új templom felépítéséhez. Ennek ellenére pénzhiány miatt 1921 végén mégsem kezdődtek el a munkálatok. A régi templom már romos állapotban volt, és nem lehetett használni az istentiszteleti alkalmakra, ezért 1921. december 3-án a pap felvetette a kérdést, hogy keressenek ideiglenes helyet az istentisztelet számára az új templom megépüléséig (ANSJS c, 12r.-13v.).

Az új templom megvalósítását célzó intézkedések 1927-ben folytatódtak. Alsófüld közössége szerződést kötött a nyárszói Petru Deac vállalkozóval az új templom felépítése céljából, aki az elvégzett munkálatokért pénzt kapott, a régi templom faanyagával együtt (ANSJS c, 17r.).

30
Biserica de lemn înconjurată de un gard de piatră
Petrindu, 1912
Negativ alb-negru pe sticlă, 13×18 cm
Muzeul Etnografic, F 17306

30
Kőkerítéssel körülvett fatemplom
Nagypetri, 1912
Fekete-fehér üvegnegatív, 13×18 cm
Néprajzi Múzeum, F 17306

Petrindu, biserica de lemn Nagypetri, a fatemplom

Biserica de lemn din Petrindu, cercetată de familia Szinte în călătoria lor, a fost folosită de comunitatea românească din această localitate până după cel de-Al Doilea Război Mondial. A fost construită inițial pe un deal deasupra satului, în cimitirul aflat spre nord-vestul localității. În 1835, edificiul a fost demontat și refăcut în mijlocul satului, ocazie cu care a primit și înfățișarea cunoscută azi, fiind totodată decorat și cu pictură (Toșa, Munteanu 2009, 126).

Pictura a fost semnată de zugravul Dimitrie Ispas, aceasta fiind cea mai târzie lucrare a sa identificată și una dintre cele mai valoroase păstrate. În afara picturii interioare, biserica a fost decorată cu pictură și în exterior, cel puțin pe latura de sud, unde încă se mai pot vedea pe tavanul prispei fragmentele unor medalioane cu sfinți. Una dintre pisanile bisericii, aflate deasupra ușii de intrare în pronaos, amintește: *„Eu zugravul Dimitrie Ispas mă rog de iertăciune la toată clejia, de am greșit ceva să facă bine să [mă] ierte, ca milostivul Dumnezeu să ierte și păcatele dum[ni]ilor voastre. 1835 iulie 10”* (Popa 1969, 607).

Poarta intrării în curtea bisericii din Petrindu a fost realizată la puțină vreme după mutarea bisericii, în anul 1855. Un desen al acestei porți, care nu se mai păstrează, a fost publicat în lucrarea lui Dezső Malonyay dedicată artei populare maghiare. Poarta era decorată cu rozete, motive vegetale și cruci. Era adăpostită sub un mic acoperiș sprijinit pe patru stâlpi decorati. Poarta avea pe partea superioară o inscripție în limba maghiară, fapt ce a stat la baza atribuirii sale unui meșter de origine maghiară (Malonyay 1907, 144).

În perioada interbelică, comunitatea românească din Petrindu a început demersurile necesare pentru construirea unei noi biserici

A nagypetri fatemplomot a település román közössége a második világháború utáni időkig használta. Eredetileg a falu fölé magasodó dombon épült, Nagypetri északnyugati részén, a temetőkertben. 1835-ben szétszerelték, és újjáépítették a falu központjában, amikor is elnyerte mai formáját és festett díszítését (Toșa–Munteanu, 2009, 126).

Dimitrie Ispas festőmester nevéhez fűződik a díszfestés, ez az utolsó ismert, egyúttal az egyik fennmaradt legértékesebb munkája is. A belső festmények mellett a templom külsejét is díszfestés borította, legalábbis a déli oldalon, ahol a tornác plafonján még látszanak a szenteket ábrázoló medallionok töredékei. Az előcsarnok bejárati ajtaja fölött az egyik alapítási feliraton ez áll: *„Én, Dimitrie Ispas festő, bocsánatért esedezem az egész eklézsiához, ha valamit vétkeztem, bocsássanak meg, hogy az irgalmas Isten megbocsássa uraságtok bűneit is. 1835. július 10.”* (Popa, 1969, 607)

A nagypetri templom udvarának bejárati kapuja az átköltöztetés után, 1855-ben készült. A kapu nem maradt fenn, de Malonyay Dezső, a magyar nép művészetéről szóló kötetében publikálta a rajzát. A kaput rozetták, növényi motívumok és keresztek díszítették. Fölötte kis tető volt, amely négy díszített oszlopra támaszkodott. A kapu felső részén elhelyezett magyar nyelvű felirat alapján készítését magyar származású mesternek tulajdonították (Malonyay, 1907, 144).

A világháborúk közötti időszakban a nagypetri román közösség kezdeményezte új kőtemplom megépítését. Előre látva, hogy a régi fatemplomról le kell mondaniuk, az egyházközségi hivatal kapcsolatba lépett Romulus Vuiával, a Kolozsvári Néprajzi Múzeum igazgatójával, és javasolta, hogy a

de zidărie. Anticipând renunțarea la vechea biserică de lemn, oficiul parohial l-a căutat pe Romulus Vuia, directorul Muzeului Etnografic de la Cluj, cu propunerea ca această biserică să fie transferată în parcul etnografic al acestui muzeu în schimbul unei sume de bani sau al unui sprijin material din partea statului pentru zidirea noii biserici parohiale.

Datorită greutăților celui de-Al Doilea Război Mondial, biserică a fost transferată din satul său de origine, Petrindu, în parcul Muzeului Etnografic al Transilvaniei abia în anul 1965 (Toșa 1982, 247-248). Ulterior, în biserică a fost adusă o strană provenită de la biserică de lemn din Someșu Rece, județul Cluj, realizată de Dimitrie Ispas la o dată necunoscută, dar care cuprinde în pisană sa numele zugravului și locul său de origine, Gilău.

fatemplomot költöztessék át a múzeum néprajzi parkjába egy bizonyos összegért cserébe, vagy az állam nyújtson anyagi támogatást az új plébániatemplom felépítéséhez.

A második világháború nehézségei miatt a templomot csak 1965-ben költöztették át eredeti helyéről az Erdélyi Néprajzi Múzeumba (Toșa, 1982, 247-248). Később a templomba behelyeztek egy kóruspadot a Kolozs megyei Hidegszamosról, amelyet Dimitrie Ispas készített, nem tudni, melyik évben, de a feliratán rajta van a festő neve és származási helye, Gyalu.

Petrindu, biserica de piatră Nagypetri, a kőtemplom

Biserica reformată calvină din Petrindu, folosită de comunitatea maghiară, se află așezată pe o coastă de deal, de unde domină centrul localității. Datorită trăsăturilor sale arhitecturale, anume forma altarului și detaliile ferestrelor care se termină în arc semicircular, specific arhitecturii romanice, se consideră că începuturile acestui edificiu trebuie să fie cândva în secolul al XIII-lea (Horváth, Gombos 2006, 87). Contraforții prezenți dovedesc intervenții ulterioare, specific goticului.

La începutul secolului al XVIII-lea avea să fie construit turnul-clopotniță de lemn așezat în imediata vecinătate a bisericii (Balassa, Cseri 1999, 11). Este o construcție de dimensiuni medii care, spre deosebire de alte construcții de același fel, nu are împodobită baza coifului cu cele patru mici turnulețe de lemn caracteristice. De altfel, o situație asemănătoare poate fi regăsită și la clopotnița de lemn a bisericii reformate din Sfărașu, și aceasta vizitată de familia Szinte.

Aproximativ în aceeași perioadă, în anul 1713, biserica din Petrindu este singura din această zonă la care lucrează János Asztalos din Zaláu, meșter mai puțin cunoscut în Țara Călatei, care a realizat cele 54 de casete de lemn cu care a fost decorat tavanul bisericii (Varga 2015, 72).

În anul 1769, biserica suferă o intervenție majoră, ocazie cu care absida altarului este împinsă spre răsărit, obținându-se astfel un spațiu suplimentar de aproximativ 1,5-2 metri lungime (Horváth, Gombos 2006, 87).

În urma acestor lucrări este înnoit și interiorul bisericii. Potrivit cercetării lui József Lángi și Ferenc Mihály, se pare că, în acest context, tavanul, casetele sale pictate

A magyar közösség által használt nagypetri református templom a falu középpontjából jól látható, a domboldalon álló épület. Építészeti sajátosságai alapján, a szentély formája és a félköríves résablakok román kori stílusjegyei miatt a templom építését a 13. századra teszik (Horváth–Gombos, 2006, 87). A gótikus támpillérek későbbi beavatkozásokról tanúskodnak.

A 18. század elején (Balassa–Cseri, 1999, 11) épült a fa harangláb, közvetlenül a templom mellé. Közepes méretű építmény, a toronysisak aljáról hiányzik a jellegzetes négy fiatornyocska, akárcsak a farnasi református templom harangtornyánál, amelyet Szinte Gábor szintén felkeresett.

1713-ban, a Kalotaszegen kevésbé ismert – mivel a környéken egyedül a nagypetri templomnál dolgozott – Zilahi Asztalos János mester alkotta meg a hajó mennyezetének 54 kazettáját (Varga, 2015, 72).

1769-ben a templomon nagyobb szabású beavatkozás történt, melynek során a szentély apszisát keleti irányba megnyújtották, így módon körülbelül 1,5-2 méterrel megnagyobbodott (Horváth–Gombos, 2006, 87).

Ezen munkálatok nyomán a templom belseje is megújult. Lángi József és Mihály Ferenc kutatásai szerint a mennyezet, a festett kazetták és a szószék koronája 1770-ben készültek (Lángi–Mihály, 2003). Az egyik mennyezeti kazetta említi az 1769-es évet, amikor a munkálatok elkezdődtek: „*E mennyezet virágozodot Umling János...*” Ugyanakkor itt jelenik meg először Umling Lőrinc mester legkisebbik fiának, Jánosnak a neve, akivel ezen a templomon együtt dolgoztak (Kiss, 2007, 32). A templom melletti haranglábban 1753-ban készült harang szól, de az első

³¹
Gardul și biserica de piatră, clopotnița și poarta de lemn
Petrindu, 1912
Negativ alb-negru pe sticlă, 13×16,5 cm
Muzeul Etnografic, F 17305

³¹
A kőtemplom és kerítése, a fa
harangláb és a kapu
Nagypréti, 1912
Fekete-fehér üvegnegatív, 13×16,5 cm
Néprajzi Múzeum, F 17305

și coroana amvonului aveau să fie realizate în anul 1770 (Lángi, Mihály 2003). Începerea lucrărilor în anul 1769 a fost menționată în cadrul unei casete a tavanului, casetă ce păstrează inscripția: „*Acest tavan l-a decorat János Umling*” Aceasta este prima atestare a fiului cel mai mic al meșterului Lőrinc Umling, János, împreună cu care a lucrat la această biserică (Kiss 2007, 32).

Turnul-clopotniță aflat lângă biserică a adăpostit un clopot ce data din anul 1753, dar care în timpul Primului Război Mondial a fost rechiziționat și topit. Avea să fie înlocuit cu un altul abia în anul 1924 (Varga 2015, 72). Biserica are și o orgă ce datează din anul 1858.

De-a lungul timpului, turnul-clopotniță a avut parte de mai multe reparații mai mari sau mai mici: în 1816, în perioada 1821-1823, în 1830 se folosesc 100 de leături pentru clopotniță, în 1847 se folosesc 7100 de bucăți de șindrila la clopotniță (Balassa, Cseri 1999, 111).

În perioada interbelică, comunitatea reformată din Petrindu a intenționat să construiască o nouă biserică, aceea veche urmând să fie demolată. Distrugerea vechii biserici a fost evitată la intervenția Comisiunii Monumentelor Istorice, secția pentru Transilvania, care prin autoritatea lui Constantin Daicoviciu s-a raliat propunerii Uniunii Populare Maghiare în vederea salvării edificiului de cult (Oprîș 1988, 190).

világháborúban rekviráltak és beolvasztották. Új harang csak 1924-ben került a helyébe (Varga, 2015, 72). A templom orgonája 1858-ból származik.

Az idők folyamán a harangláb több kisebb-nagyobb javításon esett át: 1816-ban, 1821–1823 között, 1830-ban 100 darab lécet használtak fel a harangtoronyhoz, 1847-ben pedig 7100 darab zsindelet (Balassa–Cseri, 1999, 111).

A két világháború között a nagypetri református közösség új templomot szándékozott építeni, a régit pedig lebontották volna. Szerencsére a Műemlékvédelmi Bizottság Erdélyi részlege közbelépett, és a Magyar Népi Szövetség javaslatára, Constantin Daicoviciu támogatásával, a templom megmenekült a pusztulástól (Oprîș, 1988, 190).

32
Turnul-clopotniță al bisericii de piatră reformate
Sfăraș, 1912
Negativ alb-negru pe sticlă, 13×18 cm
Muzeul Etnografic, F V

32
A református kőtemplom haranglába
Farnas, 1912
Fekete-fehér üvegnegatív, 13×18 cm
Néprajzi Múzeum, F 17292

Sfăraș Farnas

Prima mențiune documentară a localității datează încă din anul 1272, sub numele de „Fornos”. Spre sfârșitul aceluiași secol al XIII-lea, între anii 1291 și 1294 sunt consemnate plăți făcute de către sătenii din Sfăraș ca taxă datorate episcopiei catolice din Oradea, ceea ce presupune că, la acea dată, localitatea avea deja o biserică. În 1332 sunt amintiți pentru prima dată și preoții slujitori aici: Stephanus și Egidius.

Construită în partea de nord a satului, zidirea bisericii se leagă de numele familiei Veres de Sfăraș. Astfel, Dénes Veres, participant la luptele antiotomane sub conducerea lui Ioan de Hunedoara, în testamentul său întocmit în anul 1453 și-a însărcinat fiul să plătească în continuare pentru construirea bisericii din Sfăraș (Mihály 2012). Sub arcul triumfal de factură gotică din interiorul bisericii avea să fie așezat în anul 1500 mormântul lui Veres János, cel ce fusese în acea perioadă patronul bisericii (Varga 2015, 71).

Potrivit tradiției locale, la zidirea bisericii au fost folosite materiale provenite de la o biserică mai veche a satului sau de la a vechii mănăstiri Almaș (Bunyitay 1884), ce se afla în apropiere. În epoca Reformei, credincioșii, împreună cu biserică, au trecut la această confesiune. În perioada războaielor, conform inscripției de pe tavanul bisericii, edificiul a fost devastat, fiind renovat abia în jurul anului 1750 cu sprijinul material al doamnei Zsuzsanna Kornis (Varga 2015, 71). Amvonul bisericii a fost realizat de bătrânul Lőrinc Umling, iar casele pictate ale tavanului au fost realizate de tânărul Lőrinc și János Umling în 1790 (Kiss 2007). Tot în această perioadă se reface din lemn gardul ce înconjură biserică, poarta noului gard purtând inscripția „1748. Deus providebit.”

Az Árpád-kori település első írásos említése 1272-ből származik, Fornos néven. Nem sokkal később, 1291–1294 között készült feljegyzések a farnasiak által a nagyváradi katolikus püspökségnek fizetett adókról szólnak, ami arra utal, hogy abban az időben a falunak már volt temploma. 1332-ből már ismerjük az itt szolgáló papok nevét is: Stephanus és Egidius.

A falu északi részén épült templom a farnasi Veres család nevéhez fűződik. Veres Dénes részt vett a törökellenes harcokban Hunyadi János vezetése alatt, 1453-as végrendeletében pedig megbizta fiát, Jánost, hogy továbbra is támogassa a farnasi templom építését (Mihály, 2012). Veres János sírját a templom belsejében található gótikus diadalív alatt helyezték el 1500-ban – Veres János ekkoriban a templom patrónusa volt (Varga, 2015, 71).

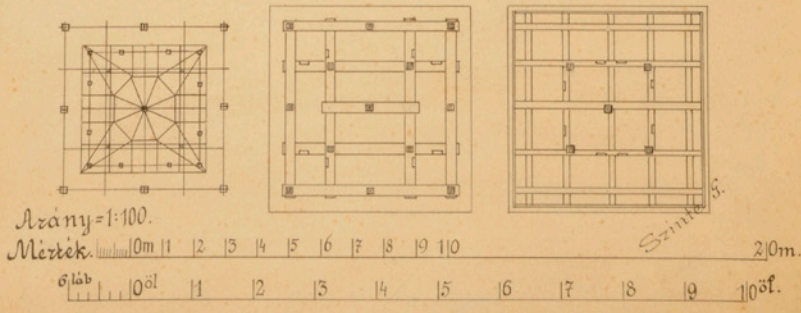
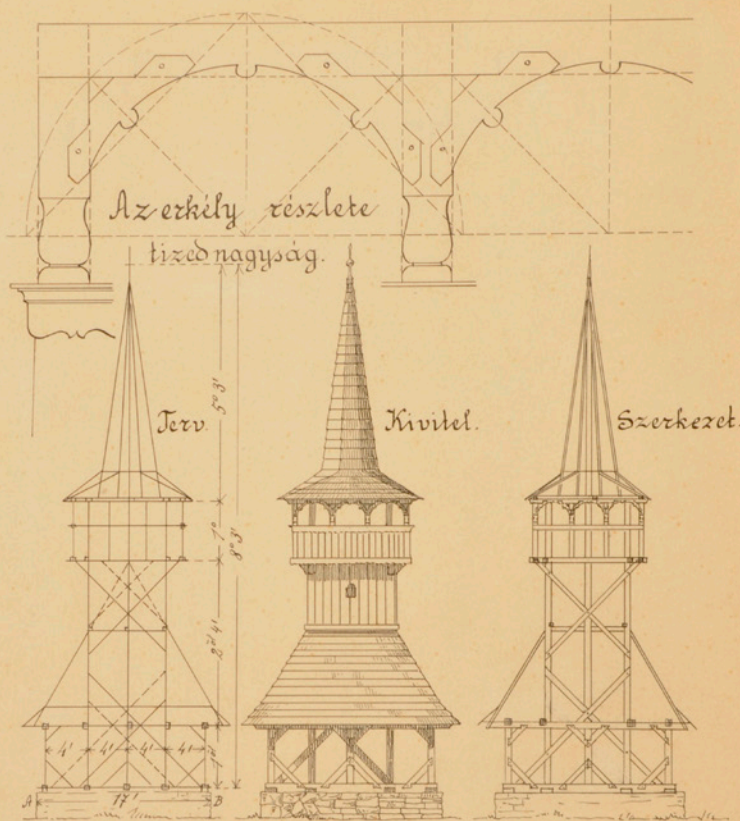
A helyi hagyomány szerint a mai templom valószínűleg a régi templom vagy a közeli Almásmonostor várának köveiből épült (Bunyitay, 1884). A reformáció idején a hívek a református felekezethez csatlakoztak. A Rákóczi-szabadságharc alatt a templomot feldúlták. A plafonon látható felirat tanúsága szerint csak 1750 táján hozták helyre, Kornis Zsuzsanna grófnő támogatásával (Varga, 2015, 71). A szöszéket id. Umling Lőrinc készítette, a mennyezeti festett fakazettákat pedig ifj. Umling Lőrinc és Umling János (1790) (Kiss, 2007). Ugyanebben az időszakban újul meg a templom körüli fakerítés, a kapura pedig felvésik az „1748. Deus providebit” feliratot.

A templom közelébe a 18. században fa haranglábat építettek. Két harangja közül az egyik 1475-ből (Horváth–Gombos, 2006, 77), a másik 1805-ből (Balassa–Cseri, 1999, 96) származik. Az idők folyamán a haranglábat több alkalommal javították. 1826-ban

R. 1974.

Fatorony. Farnos. Kolozs m.

Az ev. ref. egyház tulajdona

În apropierea bisericii, în cursul secolului al XVIII-lea a fost construită și o clopotniță de lemn. Ea adăpostește două clopote, unul datând din anul 1475 (Horváth, Gombos 2006, 77), iar cel de-al doilea din 1805 (Balassa, Cseri 1999, 96). De-a lungul timpului, turnul-clopotniță avea să fie reparat în mai multe rânduri. În 1826 este plătit un meșter dulgher ca să ancoreze mai bine turnul. Apoi, în 1879 se constată starea proastă a clopotniței, iar în anii următori, autoritățile solicită comunității să intervină pentru reparații. În 1883 se reacoperă cu șindrila turnul-clopotniță și biserica (Balassa, Cseri 1999, 96). În perioada interbelică, arhitectul Károly Kós întocmește la cererea comunității un proiect ce viza construirea unui turn în locul porticului de pe latura de sud. Din motive necunoscute, acest demers nu s-a materializat.

În 1962, arhitectul eparhiei reformate a întocmit un proiect de renovare a bisericii care viza înlăturarea stratului de tencuială deteriorat din cauza infiltrațiilor de apă, refacerea coifului turnului-clopotniță și izolarea zidurilor (Mihály 2012). Între anii 2016 și 2017, cu finanțare din partea guvernului Ungariei, se reacoperă turnul, se reface gardul și poarta de lemn (Proiectul Flóris Rómer, Ungaria). În anul 2020 au început lucrările de restaurare a acestei biserici.

ácsmestert fogadtak, hogy erősebben rögzítse a tornyot. Majd 1879-ben megállapították, hogy a harangláb rossz állapotban van, a következő években pedig a hatóságok felszólították a közösséget, hogy intézkedjen a megjavításáról. 1883-ban a harangláb és a templom új zsindeborítást kapott (Balassa-Cseri, 1999, 96). A két világháború között Kós Károly építésznek a közösség kérésére készült terve szerint a déli oldalon lévő oszlopos előcsarnok helyére torony épült volna. Ismeretlen okokból ez a kezdeményezés nem valósult meg.

1962-ben a református egyházkerület építésze elkészítette a templom felújításának tervét, amelynek célkitűzése a vízbeszivárgás miatt károsodott vakolatréteg eltávolítása, a harangláb sisakjának újjáépítése és a falak szigetelése volt (Mihály, 2012). 2016–2017 között a magyar kormány finanszírozásával a haranglábat újra fedték, a kerítést és a kaput helyreállították (Rómer Flóris Terv). 2020-ban megindultak a templom restaurálási munkálatai.

34
Biserica de piatră reformată
Tetișu, 1912
Negativ alb-negru pe sticlă, 13×18 cm
Muzeul Etnografic, F 17300

34
Református kőtemplom
Keted, 1912
Fekete-fehér üvegnegatív, 13×18 cm
Néprajzi Múzeum, F 17300

Tetișu Ketesd

Biserica din Tetișu era o biserică medievală de piatră ce data din secolul al XIII-lea, cu altarul reconstruit cândva în secolul al XVII-lea (Bálint 2011, 37). Inițial, a fost un edificiu de cult romano-catolic, dar după îmbrățișarea reformei de către comunitatea locală, biserica a devenit una reformată calvină.

Se pare că această biserică a fost afectată de incursiunile tătarilor din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, tavanul casetat ce acoperea nava fiind realizat în anul 1692, la câțiva ani după trecerea acestora prin zona văii Almașului (Varga 2016a, 25-27).

În 1796, adosat laturii de vest a bisericii, a fost construit și un turn-clopotniță de lemn (Péter Vass 1976), înalt de aproape 30 m. Printr-o scrisoare adresată protopopului în același an, comunitatea din Tetișu informa despre faptul că turnul vechi se aflase într-o stare atât de proastă, încât fuseseră nevoiți să renunțe la acesta și să construiască un nou turn-clopotniță. Nici edificiul bisericesc nu se afla într-o stare mai bună, oficierea slujbelor religioase fiind afectată de apa de ploaie ce se infiltra. În 1834, turnul a fost șindrilit din nou. Apoi, în 1840, turnul-clopotniță a avut din nou parte de o serie de reparații. În 1860 sunt consemnate alte lucrări la turn și, tot atunci, clopotul cel mare al bisericii a fost refăcut. Clopotul cel mic data din anul 1766 (Balassa, Cseri 1999, 102).

În 1868, într-un raport de vizitație canonică, era semnalat faptul că edificiile bisericești din Tetișu se aflau în centrul satului și erau înconjurată de case și acareturi acoperite cu paie, într-o poziție deloc favorabilă în cazul izbucnirii unui incendiu. Spre sfârșitul secolului al XIX-lea, în anul 1895, se considera că starea bisericii este una acceptabilă, dar poarta bisericii se afla într-o

A ketesdi kőtemplom a 13. századból származik, szentélyét valamikor a 17. században építették újjá (Bálint, 2011, 37). A reformáció után, amikor a helyi közösség áttért a protestáns vallásra, ez a kezdetben római katolikus istentiszteleti hely is református templommá vált.

Feltételezhető, hogy a templom meg-sínylette a 17. század második felének tatár betöréseit, ugyanis a templomhajót fedő kazettás mennyezet 1692-ben készült, néhány évvel az után, hogy a tatárok feldúlták az Almás-völgyét (Varga, 2016a, 25-27).

1796-ban a templom nyugati oldala mellé egy majdnem 30 méter magas fa harangláb épült (Péter Vass, 1976). Ugyanebben az évben az espereshez intézett levelében a ketesdi közösség arról számolt be, hogy mivel a régi harangláb nagyon rossz állapotba került, kénytelenek voltak lemondani róla, és újat építeni. A templom épülete sem volt jobb állapotban, a beszivárgó esővíz az istentiszteleteket is akadályozta. 1834-ben a haranglábra új zsindeley került, majd 1840-ben újabb javításokon esett át. Az 1860-as évből ismét feljegyzéseket találunk a harangláb munkálatairól, amikor a nagyharang is a helyére került. A kisebbik harang 1766-ban készült (Balassa-Cseri, 1999, 102).

Egy 1868-ban kelt vizitációs jelentés arról számol be, hogy a ketesdi templom és egyházi épületek a falu központjában helyezkednek el, szalmával fedett házakkal és gazdasági épületekkel körülvéve, ami tűzvész esetén egyáltalán nem előnyös helyszín. 1895-ben a templom állapotát elfogadhatónak tartották, a templomkapu azonban felújításra szorult, a harangláb faszerkezete pedig újra zsindeleyezést igényelt. 1907-ben felfogadták Tamás János mestert a templom és a harangláb javítására (Balassa-Cseri, 1999, 102).

stare proastă și trebuia renovată. În același timp, structura de lemn a turnului necesita o reacoperire cu șindrila. În 1907 este tocmnit meșterul János Tamás pentru a repara biserica și turnul (Balassa, Cseri 1999, 102).

Biserica medievală, surprinsă în fotografia lui Gábor Szinte, avea să fie înlocuită de un nou edificiu de cult, construit în perioada 1937-1941 după planurile arhitectului Károly Kós. Acesta a întocmit încă din anii '20 o serie de planuri pentru viitoarea biserică din Tetișu, dar planurile au suferit modificări în anii ce au urmat. Varianta lor finală a fost influențată și de planul vechii biserici, schițat de arhitectul László Debreczeni. Tavanul noii biserici avea să păstreze câteva dintre casetele pictate realizate de János Asztalos din Gilău, provenite de la vechea biserică. Din păcate, majoritatea lor au fost distruse și aruncate în timpul lucrărilor de edificare (Balassa, Cseri 1999, 102).

Datorită schițelor realizate de László Debreczeni aflăm detalii despre dimensiunile vechiului edificiu de cult. Astfel, lățimea maximă a bisericii, în zona corului, fără a socoti și contraforții, era de 8,30 m în timp ce lungimea ei ajungea la 16,06 m. Planurile întocmite arată și faptul că turnul-clopotniță de lemn, probabil cel mai mare dintre turnurile de acest fel din mediul rural, ce conferea o notă particulară acestui edificiu, era lipit de peretele de vest al bisericii. Acesta avea o structură de lemn, de plan aproximativ păstrat, cu latura de circa 2 m. Turnul avea și o poală, de circa 4,76 m. Această poală a turnului se prelungea ceva mai mult spre vest pentru a proteja și ultima parte a aleii ce venea dinspre poarta bisericii (Malonyay 1907). Turnul avea patru turnulețe de colț, caracteristic bisericilor reformate din zona Călatei.

A Szinte Gábor fotóján megőrkített középkori templom helyét az 1937 és 1941 között Kós Károly építész tervei szerint épült új templom vette át. A leendő ketesdi templom tervei az 1920-as években születtek, ám később módosultak, végleges formájukat pedig a régi templom Debreczeni László építész által vázolt tervrajza is befolyásolta. Az új templom mennyezetén megőrződött néhány darab Gyalui Asztalos János festett kazettáiból, amelyek a régi templomból származnak. Sajnos, az építési munkálatok ideje alatt a kazetták többsége elpusztult (Balassa-Cseri, 1999, 102).

Debreczeni László vázlatrajzaiból részleteket tudunk meg a régi épület méreteiről. A templom maximális szélessége a kórus felőli oldalon, a támpillérek nélkül, 8,30 méter volt, míg a hossza elérte a 16,06 métert. A tervekből az is kiderül, hogy a nyugati fala mellé fából épült harangláb valószínűleg a legnagyobb falusi harangláb volt, amely az épületegyüttes különleges jellegét is adta. A faszerkezet oldala körülbelül 2 méter, a harangláb szoknyája pedig körülbelül 4,76 méter volt, és nyugat felé kissé megnyújtották, hogy védje a kapu irányából érkező sétány végét (Malonyay, 1907). A négy fiatorony a kalotaszegi református templomok jellegzetes díszítőeleme.

Bicălatu Magyarbikal

Bicălatu este un sat din zona Călatei, aflat în imediata apropiere a orașului Huedin. Biserica din această localitate a fost construită pentru comunitatea catolică de aici în primul deceniu al secolului al XV-lea. Odată cu acceptarea doctrinelor Reformei în comunitatea din Bicălatu, biserica a devenit protestantă, iar ca urmare a acestui fapt, frescele și decorurile pictate ale altarului au fost îndepărtate (Varga 2016b, 86).

În a doua jumătate a secolului al XVII-lea, tătarii atacă și jefuiesc localitatea și biserica, iar ca urmare a cutremurului din 1693, resimțit în întreaga regiune, bolta gotică a bisericii se prăbușește. În locul vechii bolți, în anul 1697 este amplasat cu ajutorul material al doamnei Zsuzsanna Korda un tavan casetat, realizat de meșterul János Asztalos din Gilău, meșter ce a lucrat și la biserica din satul vecin, Tetișu (Varga 2016b, 86).

În anul 1746, un alt cutremur a avariât serios biserica. În urma acestui eveniment precum și datorită dimensiunilor prea mici ale bisericii, care se dovedise neîncăpătoare pentru numărul credincioșilor, în anul 1790 are loc extinderea bisericii prin deplasarea spre exterior a fațadei sudice a navei și altarului. Spațiul rezultat în urma extinderii bisericii de la sfârșitul secolului al XVIII-lea a fost acoperit cu un tavan casetat, lucrat de Lőrinc Umling și fiii săi. Lor li se datorează nu doar casele noi, ci și stemele ce decorează fațada băncilor, precum și coroana amvonului (Țara Călatei, a).

Punctul de interes al lui Gábor Szinte față de acest edificiu de cult a fost clopotnița de lemn ce a existat în imediata vecinătate a bisericii până în perioada interbelică. Szinte considera că această clopotniță data din jurul anului 1600. În perioada 1826-1827, turnul

A kalotaszegi Magyarbikal Bánffyhunyd közvetlen közelében fekszik. Temploma a 15. század első évtizedében épült az itteni katolikus közösség számára. Miután a közösség áttért a református vallásra, a templomból eltávolították a szentély freskóit és festett díszítését (Varga, 2016b, 86).

A 17. század második felében a tatárok megtámadták és kifosztották a falut és templomát. Az 1693-as földrengés következtében pedig, amely az egész régiót érintette, a templom gótikus boltozata beomlott. A régi boltozat helyére 1697-ben Korda Zsuzsanna grófnő anyagi támogatásával Gyalui Asztalos János mester, aki a szomszédos Kettesd templománál is dolgozott, kazettás mennyezetet készített (Varga, 2016b, 86).

1746-ban egy újabb földrengés súlyosan megrongálta a templomot. Ezt követően, a hívek számának jelentős gyarapodása miatt a templom már túl kicsinek bizonyult, 1790-ben bővítették, a hajó és a szentély déli homlokzatát kijebb helyezték. Az ebből származó teret Umling Lőrinc és fiai kazettás mennyezettel fedte be. Nekik köszönhető nemcsak az új kazetták, hanem a padok előlapját díszítő címerek festése, valamint a szószék koronájának elkészítése is (Kalotaszeg, a).

Szinte Gábor érdeklődését leginkább a templom közvetlen szomszédságában, a két világháború közötti időszakig álló fa harangláb keltette fel, amely becslése szerint 1600 körül épülhetett. 1826-1827-ben a torony javításához körülbelül 20 000 zsendelyt használtak fel. 1861-ben további összegeket fordítanak egy toronyépítő mester munkájára (akinek a nevét nem ismerjük). A 19. század vége táján a templom, a harangláb kivételével, használható állapotban volt. 1884-ben a hatóságok

35
Clopotnița de lemn reformată
Bicălatu, 1912
Negativ alb-negru pe sticlă, 13×18 cm
Muzeul Etnografic, F 17289

35
A református templom haranglába
Magyarbikal, 1912
Fekete-fehér üvegnegatív, 13×18 cm
Néprajzi Múzeum, F 17289

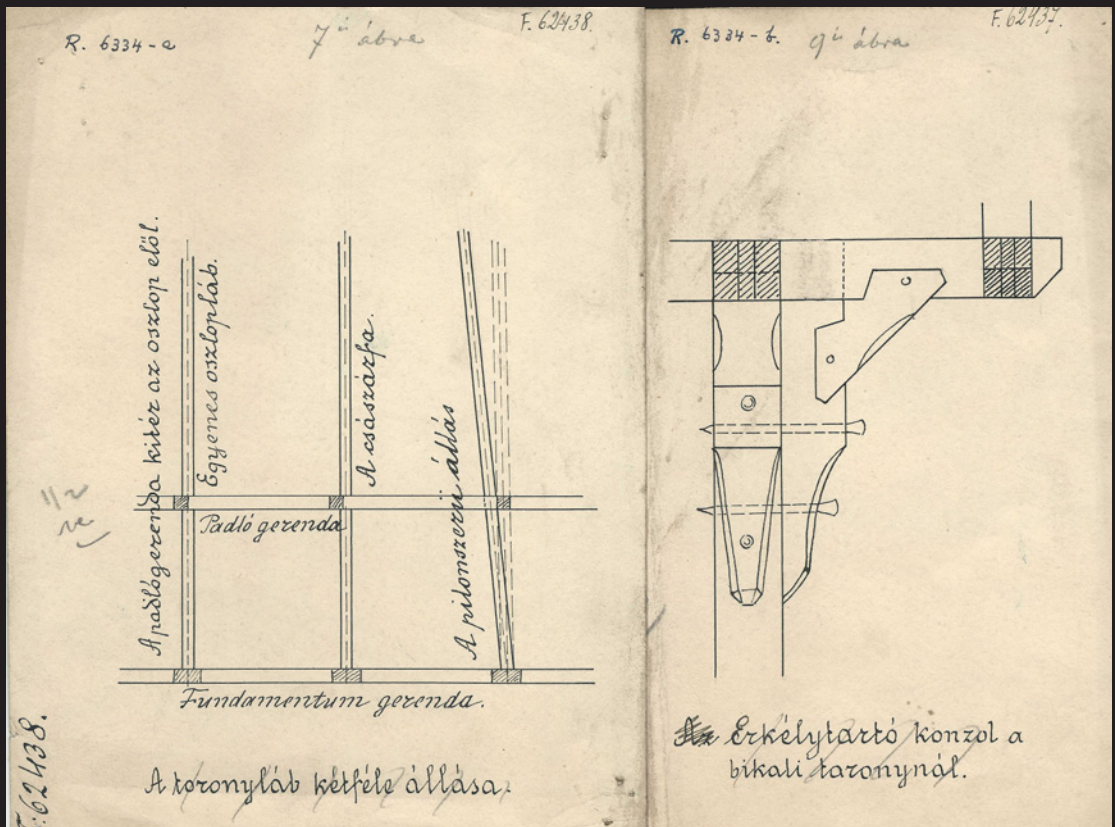
este reparat, ocazie cu care sunt folosite aproximativ 20.000 de șindrilă. În 1861 se fac alte cheltuieli cu un meșter al turnului (nu se precizează numele). Spre sfârșitul secolului al XIX-lea, biserica, edificiu public, se afla într-o stare utilizabilă, mai puțin clopotnița. În anul 1884, autoritățile solicită parohiei să repare clopotnița. În anul 1901, biserica și clopotnița sunt reacoperite cu șindrila (Balassa, Cseri 1999, 105-106).

În perioada interbelică s-a pus din nou problema măririi bisericii, fapt pentru care în perioada 1923-1924 au loc noi lucrări, ocazie cu care s-a renunțat la vechea clopotniță de lemn în favoarea unui turn-clopotniță nou din zidărie, lipit de latura vestică a bisericii.

felszólítják az egyházközséget, hogy javíttassa meg a haranglábat. 1901-ben a templom és a harangláb új zsindelyborítást kapott (Balassa-Cseri, 1999, 105-106).

A két világháború közötti időszakban ismét felvetődött a templom bővítésének kérdése, ezért 1923-1924-ben újabb munkálatokra került sor, amikor is lemondtak a régi fa haranglábról, és új, falazott harangtorony épült a templom nyugati oldalára.

Ez utóbbi munkálatok során az előző felújítások alkalmával megrongálódott kazettákat is kicserélték: 54-et a főhajóban és 24-et a szentély mennyezetén. Az új kazettákat Csöregi Márton és Asztalos József készítette és festette (Varga, 2016b, 87).

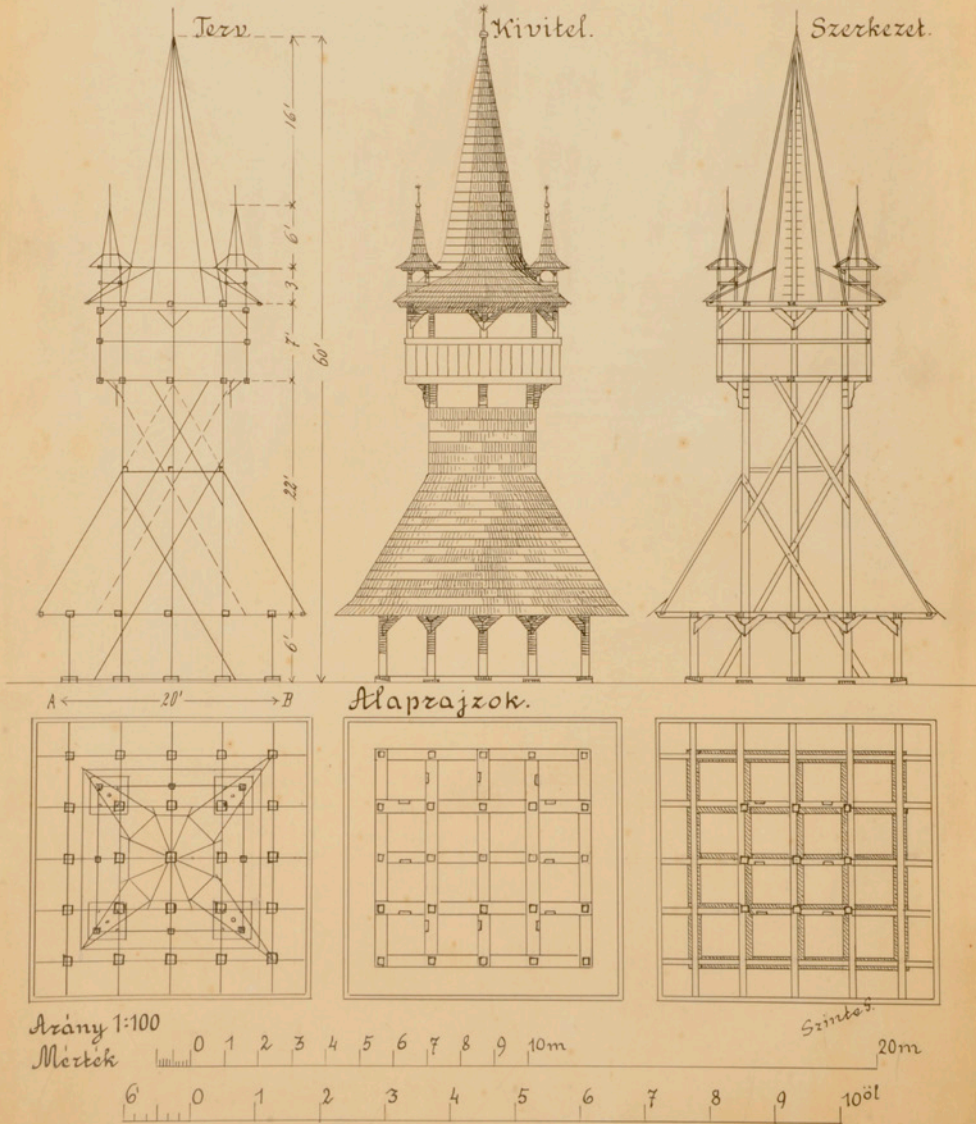
36
 Detaliile clopotniței de lemn
 Bicălatu, 1913
 Desen de Gábor Szinte
 Hârtie, peniță, 20×26 cm
 Muzeul Etnografic, R 6334

36
 A fából készült torony részletei
 Magyarbikal, 1913
 Szinte Gábor rajza
 Papír, toll, 20×26 cm
 Néprajzi Múzeum, R 6334

R. 1978.

Fatorony. Bikal. Kolozs m.

Az ev. ref. egyház tulajdona.

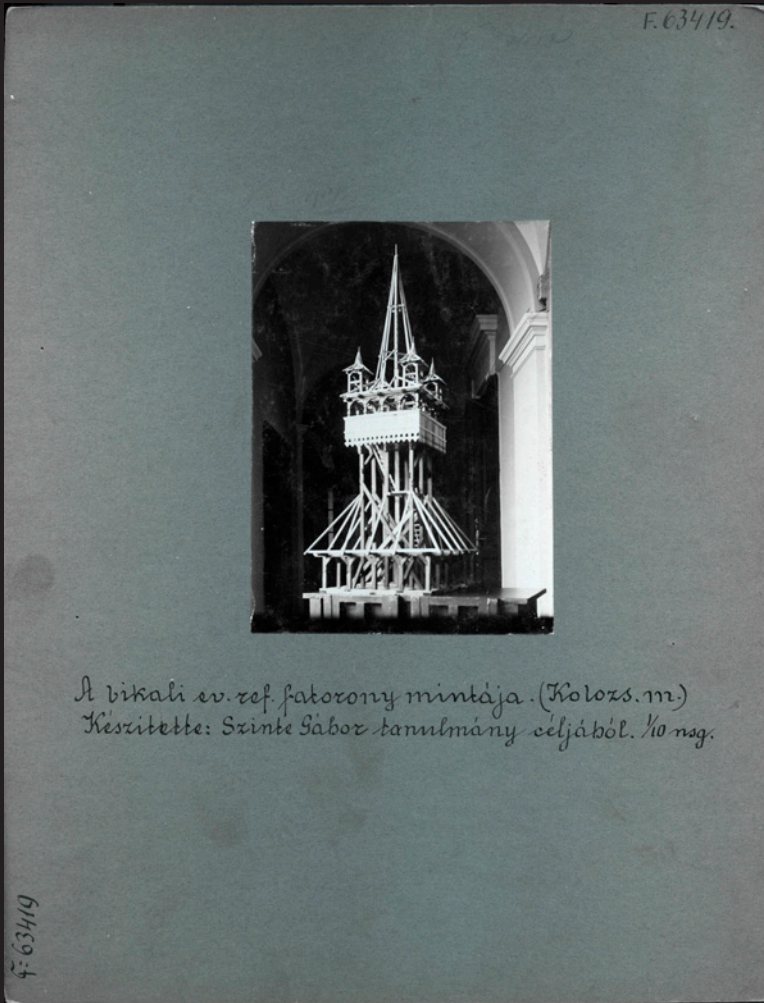
37
Structura și planul clopotniței de lemn
Bicălatu, 1913
Desen de Gábor Szinte
Hârtie, peniță, 33×44 cm
Muzeul Etnografic, R 1978

37
A fatorony szerkezete és alaprajza
Magyarbikal, 1913
Szinte Gábor rajza
Papír, toll, 33×44 cm
Néprajzi Múzeum, R 1978

Cu ocazia acestor lucrări, din cauza deteriorării suferite de unele casete pictate în urma renovărilor anterioare, au fost înlocuite un număr de 54 de casete la nava bisericii și 24 de casete la tavanul altarului. Noile casete pictate au fost realizate de meșterii Márton Csöregi și József Asztalos (Varga 2016b, 87).

O machetă realizată de Gábor Szinte a vechii clopotnițe de lemn a bisericii din Bicălatu s-a aflat la Muzeul de Etnografie din Budapesta (Balassa, Cseri 1999, 105), în prezent aici putându-se regăsi doar o reproducere a sa din anul 2015, vechea machetă pierzându-se (Bata, Tasnádi 2015, 48-49).

A magyarbikali templom régi, fából épült harangtornyának Szinte Gábor által készített makettje a Néprajzi Múzeumba került, ahol elkallódott (Balassa-Cseri, 1999, 105). A korabeli fényképek és régi rajzok alapján 2015-ben, a Szinte munkásságát bemutató kiállításra készült egy másolat (Bata-Tasnádi, 2015, 48-49).

38
Model al clopotniței
realizat de Gábor Szinte
Bicălatu, 1913
Pozitiv alb-negru, 8,5×11,5 cm
(lipit pe carton 22x28 cm)
Muzeul Etnografic, F 63419

38
A harangláb makettje,
melyet Szinte Gábor készített
Magyarbikal, 1913
Fekete-fehér pozitív, 8,5×11,5
cm (22x28 cm kartonra
ragasztva)
Néprajzi Múzeum, F 63419

A bikali ev. ref. fatorony mintája. (Kolozs. m.)
Készítette: Szinte Gábor tanulmány céljából. No. nsg.

39
Biserica de piatră reformată
Huedin, 1912
Negativ alb-negru pe sticlă, 13×18 cm
Muzeul Etnografic, F 17308

39
Református kőtemplom
Bánffyhunyard, 1912
Fekete-fehér üvegnegatív, 13×18 cm
Néprajzi Múzeum, F 17308

Huedin Bánffyhunyard

Biserica reformată domină centrul orașului Huedin. Prin prestața sa, edificiul, cu turnul său de piatră cu galerie de lemn, deschisă, cu coif ascuțit și înalt, decorat la colțurile bazei sale cu patru turnulețe, trebuie să fi avut o importanță majoră pentru arhitectura bisericească din zonă. A fost inițial o biserică romano-catolică, iar ulterior, după acceptarea Reformei de către comunitatea de aici, a devenit, din sec. XVI, biserică evanghelică (lutherană), apoi unitariană și reformat calvină (Repertoriul Arheologic Național 2020).

Proporțiile sale mai puțin obișnuite, cu altarul mai ridicat decât nava bisericii împreună cu turnul-clopotniță adosat laturii de vest, indică o evoluție în etape a acestei biserici.

Începuturile sale trebuie căutate probabil în secolul al XIII-lea, cel mai vechi element al construcției, o parte a peretelui nordic, fiind datat din această perioadă (Huedin 2019). Forma actuală a altarului se consideră că datează din anul 1483, când, prin grija familiei Bánffy, biserica a fost reparată. Partea centrală a bisericii actuale a fost construită în secolul al XIV-lea, iar în secolul următor s-a adăugat turnul de pe latura vestică a construcției.

Un moment important pentru evoluția edificiului a fost anul 1661, când tătarii au prădat și incendiat localitatea și biserica. Rămasă în ruină mai multă vreme, biserica a fost reparată abia după cutremurul din anul 1693 (Țara Călatei, b). De altfel, structura de lemn a șarpantei corului a fost realizată din lemn de brad, copacii utilizați la realizarea acesteia fiind tăiați în iarna anilor 1690/1691 sau în vara anului 1691 (Dendrolab 2014). Decorurile renescentiste și unele plafoane casetate au fost pictate în anul 1705 de meșterul János Felvinczi din Sighișoara (Huedin 2019).

Szinte Gábor Kalotaszegen végzett faépítészeti kutatásaiból nem hiányozhatott a vidék legfontosabb településének, Bánffyhunyardnak a felkeresése. Az itteni református templom ma is uralja a város központját. Az impozáns épület – kőtornya fából készült nyitott tornácaival, hegyes, magas, négy fiatoronnyal díszített toronysisakjával – nagy hatással volt a környék templomainak építészetére. Eredetileg római katolikus templom volt, de a reformációt követően evangélikus, unitárius, majd református templommá vált (Nemzeti Archeológiai Repertórium, 2020).

A templom fokozatos fejlődésére utalnak szokatlan arányai, a nyugati oldal mellé épített harangtorony és az a tény, hogy az oltár magasabban van, mint a templom hajója.

A templom építésének kezdetei valószínűleg a 13. században keresendők, legkorábbi eleme, az északi fal egy része ebből az időszakból származik (Hunyad, 2019). A szentély jelenlegi formája 1483-ból való, amikor a templomot a Bánffy család felújította. A mai templom központi része a 14. században épült, a nyugati oldalon lévő tornyot pedig a következő évszázadban építették hozzá.

Egy másik fontos időpont az 1661-es év, amikor a tatárok kifosztották és felgyújtották a települést és a templomot. A templom sokáig romokban állt, és csak az 1693-as földrengés után javították ki (Kalotaszeg, b). A kórus fakeretes szerkezetéhez a fenyőfákat 1690–1691 telén vágták ki (Dendrolab, 2014). A reneszánsz díszítéseket és a kazettás mennyezetek egy részét a segesvári Felvinczi János mester festette 1705-ben (Hunyad, 2019).

A harangtoronnyal kapcsolatos, nem-régiben folytatott dendrokronológikus kutatások megállapították, hogy 1702–1704

Referitor la turnul-clopotniță, investigații dendrocronologice recente au arătat că în perioada 1702-1704 au fost refăcute plafoanele de lemn de la primele două niveluri, iar din copaci tăiați în iarna dintre anii 1735 și 1736 au fost realizate elementele galeriei turnului (Dendrolab 2014).

În anul 1765, un alt cutremur a avariat biserica. Reparațiile care au urmat au avut în vedere, printre altele, și reconstruirea peretelui de sud al navei bisericii. În anul 1772 au fost adăugate și cele două porticuri cu caracteristici baroce de la intrări. Anul construcției lor, împreună cu numele meșterului Bämmer, care le-a realizat, a fost înscris pe una dintre intrări (Huedin 2019).

Tavanul gotic al altarului, deteriorat în urma cutremurelor, a fost înlocuit în anul 1780 cu un tavan din 112 casete decorate cu pictură, realizate de meșterii Lőrinc și János Umling, care lucraseră anterior cu Lőrinc Umling, bătrânul (Lángi, Mihály 2003).

Orga de azi a fost realizată de meșterul István Kolonics din Târgul Secuiesc în anul 1874, înlocuind vechea orgă a bisericii. Candelabrele realizate artistic din lemn simbolizează cele trei regiuni ale zonei Călata. Amvonul în formă de potir a fost sculptat în piatră de meșterul Dávid Sipos din Chidea în anul 1751 pentru biserica reformată din Dragu. După dispariția comunității maghiare și a bisericii reformate din Dragu, după cel de-Al Doilea Război Mondial, amvonul a fost adus la Huedin în anul 1969.

În biserica reformată din Huedin se află mai multe plăci memoriale care amintesc de trecerea prin Huedin a unor personalități importante pentru cultura și istoria maghiarilor, precum contele István Széchenyi (politician, ministru al transporturilor), Sándor Petőfi (poet și revoluționar pașoptist) și László Ravasz (episcop născut la Huedin, unde a și slujit ca preot).

között az első két szint famennyezetét újjáépítették, és az 1735–1736 telén kivágott fákat a toronyerkély elemeihez használták fel (Dendrolab, 2014).

A templomot 1765-ben egy másik földrengés is megrongálta. Az ezt követő javítások közé tartozott a templomhajó déli falának újjáépítése. 1772-ben a bejáratokat két barokk portikusszal látták el. Az egyik bejáratnál felirat örökíti meg az évet és az építő, Bämmer mester nevét (Hunyad, 2019). A szentély földrengések által megrongált gótikus mennyezetét 1780-ban egy 112 festett kazettából álló mennyezetre cserélték, amelyet Umling Lőrinc és János készített, akik azelőtt idősebb Umling Lőrincsel dolgoztak (Lángi-Mihály, 2003).

A ma is használt orgona a kézdivásárhelyi Kolonics István orgonakészítő mester műve, 1874-ből. A művészien megmunkált facsillárok Kalotaszeg három régióját szimbolizálják. A kehely alakú szószéket Sipos Dávid kidei (Kolozs megye) mesterember 1751-ben faragta kőből a drági (Szilágy megye) református templom számára. Mivel a második világháború után a magyar közösség hiányában a református egyház megszűnt, a szószék 1969-ben átkerült Bánffyhunyadra.

A bánffyhunyadi református templomban több emléktábla őrzi a magyar kultúra és történelem jelentős személyiségeinek látogatásait, mint például gróf Széchenyi István, Petőfi Sándor és Ravasz László, Bánffyhunyadon született református püspök, aki papként is szolgált szülővárosában.

Brăișoru Malomszeg

Satul Brăișoru se află așezat în partea de vest a depresiunii Huedinului și este străbătut de valea Călatei. Atestată pentru prima dată în anul 1519, localitatea era cunoscută mai demult sub vechea sa denumire, Moloság, provenită probabil de la cele câteva mori de apă care funcționau aici.

O primă biserică de lemn este amintită aici pe parcursul secolului al XVIII-lea. În 1760, biserica de aici era consemnată ca fiind foarte veche, construită și renovată de săteni (MOL a, 660). În timpul vizitei sale din 1777, episcopul Grigore Maior găsea biserica parohială ca fiind în stare bună („*templum ligneum commodum...*”) (ANSJA a, 5v.; Miron 2007, 25).

Momentul revoluției de la 1848-1849 a reprezentat o cotitură pentru satul Brăișoru. Pentru a se salva din fața armatelor, locuitorii s-au refugiat, parte din ei spre sud, iar altă parte s-au așezat sub poala dealului numit „*Coasta Cornilor*”, aflat spre nord, între satele Hodiș și Fildu de Sus. După încheierea confruntărilor, cea mai mare parte dintre săteni s-au întors acasă, dar și-au găsit casele arse și odată cu acestea și biserica. În rapoartele întocmite de preoții greco-catolici cu privire la pierderile și distrugerile suferite de fiecare parohie în parte, preotul Amphilochiu Pop nota că biserica din Brăișoru a fost arsă, iar bunurile și clopotele ei au fost jefuite (Mihu 2012, 461).

În locul bisericii arse, spre marginea de nord a satului, a fost construită în anul 1853 o nouă biserică din bârne, închinată sărbătorii „*Pogorârea Duhului Sfânt*” (Șematism Alba Iulia 1900, 415). Din punct de vedere al trăsăturilor sale, biserica era o construcție de dimensiuni medii spre mici, de plan dreptunghiular, încheiat spre răsărit cu absida altarului, decroșată. Turnul-clopotniță așezat

Malomszeg a hunyadi fennsík nyugati felén, a Kalota-patak partján. Első írásos említése 1519-ből származik, régi nevén Malomzseg (Moloság), ami az itt működő malmokra utal.

Az első fatemplomról a 18. századból származó feljegyzésekben olvashatunk. 1760-ban az itteni templomról azt írták, hogy nagyon régi, a falubeliek építették és újjították fel (MOL a, 660). 1777-es vizitációja során Grigore Maior püspök jó állapotban találta a plébániatemplomot („*templum ligneum commodum...*”) (ANSJA a, 5v.; Miron, 2007, 25).

Az 1848–1849-es forradalom Malomszeg számára fordulópontot jelentett. A közelgő hadseregek elől a lakosok egy része délre menekült, más része pedig a *Coasta Cornilor* nevű domb lábánál telepedett le, amely északi irányban, Hodosalva és Felsőfüld között található. Az összecsapások befejezése után a falusiak többsége hazatért, házaikat és a templomukat felégetve találták. A görögkatolikus papok által az egyes egyházközsegeket ért veszteségekről és pusztításokról készített jelentésekben Amphilochiu Pop plébános megjegyzi, hogy Malomszeg templomát felgyújtották, javait és harangjait pedig elrabolták (Mihu, 2012, 461).

A légett templom helyén, a falu északi szélén 1853-ban új fatemplomot építettek, amelyet a *Szentlélek eljövételének* ünnepére szenteltek (Gyulafehérvár–fogarasi Egyházmegye Sematizmusa, 1900, 415). A templom jellemzőit tekintve közepes vagy kisebb méretűnek mondható, téglalap alaprajzú épület volt, amely kelet felé oltárpapízzal zárult. Az előcsarnok fölötti harangtorony nyitott tornáccal rendelkezett, mindegyik oldalán három-három félköríves árkáddal. A toronysisak hosszúkás gömb alakú

40
Biserica de lemn, dinspre sud-vest
Brăișoru, 1912
Film de nitroceluloză alb-negru, 10×12,5 cm
Muzeul Etnografic, F 17314

40
A fatemplom délnyugat felől
Malomszeg, 1912
Fekete-fehér nitrocellulóz film, 10×12,5 cm
Néprajzi Múzeum, F 17314

peste pronaos avea o galerie deschisă cu câte trei arcade semicirculare pe fiecare latură. Coiful turnului era realizat sub forma unui bulb alungit, rezolvare mai puțin întâlnită la bisericile de lemn din această zonă. Coama acoperișului avea spre răsărit un mic turnuleț decorativ. Clopotele bisericii au fost realizate, unul în anul 1852, de 120 kg, iar al doilea în anul 1889, de 90 kg. Dintre acestea, cel mare avea să fie rechiziționat de autorități în timpul Primului Război Mondial. Întrucât biserica de lemn era mică și neîncăpătoare pentru numărul credincioșilor, încă din 1908 au început demersurile pentru construirea unei biserici noi. Preotul paroh de la acel moment, Gheorghe Mureșan, a donat în acest scop un loc potrivit în mijlocul satului (AAOVCF a, 11.). În prezent, biserica de lemn din Brăișoru nu se mai păstrează.

O nouă biserică parohială a fost construită la Brăișoru în perioada 1928-1929 (Sima 1967, 21).

volt, ami ezen a vidéken szokatlan megoldás a fatemplomoknál. A tetőgerincen kelet felé kis huszártorony állt. A templom harangjai közül az egyik 1852-ben készült, súlya 120 kilogramm volt, a másik 1889-ben, súlya pedig 90 kilogramm. A nagyobbat az első világháború alatt a hatóságok rekvirálták. Mivel a fatemplom túl kicsinek bizonyult a hívek számára, már 1908-ban új templom építését vették tervbe. Az akkori plébános, Gheorghe Mureșan erre a célra alkalmas helyet adományozott a falu központjában (AAOVCF a, 11.).

Malomszegen 1928–1929-ben épült fel az új plébániatemplom (Sima, 1967, 21).

41
Turnul-clopotniță și biserica de lemn, dinspre vest
Bociu, 1912
Negativ alb-negru pe sticlă, 13×18 cm
Muzeul Etnografic, F 17290

41
A fatemplom harangtornya nyugat felől
Bocs, 1912
Fekete-fehér üvegnegatív, 13×18 cm
Néprajzi Múzeum, F 17290

Bociu Bocs

Localitatea Bociu se află așezată în zona de confluență a Munților Vlădeasa cu depresiunea Huedinului. Tradiția locală reține faptul că satul a avut mai înainte o altă vatră mai sus, pe un deal spre pădurea „*Horaița*”. În căutarea unor condiții mai prielnice de trai, sătenii s-au mutat în mica depresiune în care se află și azi (AAOVCF b, r.). Anterior secolului XX, locuitorii s-au ocupat în principal cu creșterea animalelor și cu cărașitul materialului lemnos pe valea Crișului. Mai recent, după cel de-Al Doilea Război Mondial, împreună cu alți locuitori din partea de nord a Munților Apuseni, au devenit cunoscuți pentru meșteșugul lor de geamgii.

Despre vechea biserică a satului, surprinsă în fotografia realizată de Szinte, se cunosc relativ puține lucruri. Potrivit șematismelor bisericesti, anul construirii sale a fost 1724 și a fost dedicată sărbătorii „*Înălțarea Domnului*” (Șematism Alba Iulia 1911, 152). Satul a fost menționat ca având biserică în conscripțiile cu caracter religios realizate în secolul al XVIII-lea. În anul 1760, cu ocazia unor verificări realizate de autoritățile laice cu privire la edificiile de cult românești, biserică de lemn din Bociu era menționată ca fiind foarte veche. Se știa că fusese construită prin efortul comun al laicilor și al preoților anteriori (MOL a, 65g).

În timpul Revoluției pașoptiste, bisericii din Bociu i-au fost sustrate bunurile și i-a fost luat un clopot ce cântărea aproximativ 90 de kilograme (Mihu 2012, 461).

În ciuda lipsei unor informații mai detaliate despre evoluția acestui edificiu de cult, Gábor Szinte și cercetătorii care i-au urmat au remarcat la această construcție o trăsătură ce o plasa într-o categorie extrem de restrânsă de astfel de biserici. Este vorba de faptul că

Bocs helység a Vigyázó-hegység (avagy Vlegyásza-hegység) és Kalotaszeg találkozásánál fekszik. A helybéli hagyomány úgy tartja, hogy a falu egykor fentebb feküdt, egy dombon, a *Horaița*-erdő irányában. Jobb életkörülményeket keresve a falusiak abba a kis völgykatlanba költöztek, ahol a falu ma is található (AAOVCF b, r.). Az idők folyamán a lakosok állattenyésztéssel és faszállítással foglalkoztak a Kőrös völgyében, újabban pedig a Nyugati-Érchegység északi részének más lakosaival együtt az üveges mesterségről váltak ismertté.

A Szinte Gábor készítette fényképen látható régi falusi templomról viszonylag keveset tudunk. Az egyházi feljegyzések szerint 1724-ben épült, és *Urunk Mennybemenetele* ünnepére szentelték fel (Gyulafehérvár-fogarasi Egyházmegye Sematizmusa, 1911, 152). A 18. században készült egyházi összeírásokban a falu templommal szerepel. 1760-ban a világi hatóságok által a román egyházi épületeken végzett ellenőrzések alkalmával a bocsí fatemplomot nagyon régiként említették. Annyit tudtak róla, hogy a laikusok és az előző papok közös munkájával épült (MOL a, 65g).

Az 1848-as forradalom idején a bocsí templomot kirabolták, és elvitték belőle egy 90 kilogramm súlyú harangot (Mihu, 2012, 461).

Annak ellenére, hogy a templom építészeti változásáról nincsenek részletesebb információk, Szinte Gábor és az őt követő kutatók felfigyeltek az építmény egy rendkívül ritka jellegzetességére: az előcsarnok fölötte nem volt harangtornya, a mellette elhelyezett haranglábat használták. Az Erdély északnyugati részén lévő román fatemplomok esetében kevés ilyen megoldás található. Szinte Gábor körüti idejében például a Kolozs megyei Kisfenes, valamint a Szilágy

R. 1966.

F. 63.406

42

Turnul-clopotniță și biserica. În prim-plan se afla piatra strânsă pentru fundația unei noi biserici de zid

Bociu, 1913

Desen de László Szinte

Hârtie, peniță, 21×30 cm

Muzeul Etnografic, R 1966

42

A harangláb és a templom vázlatos rajza.
Előtérben az új templom alapjához gyűjtött kő

Bocs, 1913

Szinte László rajza

Papír, toll, 21×30

Néprajzi Múzeum, R 1966

această biserică nu avea un turn așezat peste pronaos, ci folosea pentru păstrarea clopotelor o clopotniță de lemn separată, așezată în imediata sa apropiere. Soluții asemănătoare mai puteau fi încă văzute la data vizitei lui Szinte la puține alte biserici de lemn românești din nord-vestul Transilvaniei, câteva exemple fiind biserica din Finișel (CJ), biserica din Criștelec (SJ) sau biserica din Drighiu (SJ). Dintre acestea, în prezent se mai păstrează doar cea din Finișel. Referitor la această trăsătură ce particulariza biserica, cercetătoarea Balogh Ilona considera că această situație se datorează influenței comunităților maghiare aflate în imediata apropiere, și care foloseau astfel de clopotnițe de lemn (Balogh 1941, 108).

În apropierea locului unde se afla biserica de lemn, o nouă biserică parohială de zidărie a fost construită în jurul anului 1913 (Sima 1967, 20). În anul 1938, lemnele provenite de la vechea biserică de lemn a satului Bociu au fost vândute în satul Alunișu din comuna clujeană Sâncraiu (Toșa 1982, 231).

megyei Kerestelek és Detrehem templomai voltak ilyenek. Közülük napjainkban már csak a kislelősi templom áll. A templom ezen sajátosságával kapcsolatban Balogh Ilona kutató úgy véli, hogy a közeli magyar közösségek hatásának köszönhető, ahol ilyen fa haranglábakat használtak (Balogh, 1941, 108).

A fatemplom helyének közelében 1913 körül új, falazott plébániatemplom épült (Sima, 1967, 20). 1938-ban Bocs község régi fatemplomának faanyagát eladták a Kalotaszentkirály községhez tartozó Magyarókereke falunak (Toșa, 1982, 231).

43
Turnul-clopotniță lipit de biserică de lemn, dinspre
sud
Călățele, 1912
Negativ alb-negru pe sticlă, 13×18 cm
Muzeul Etnografic, F 17301

43
A fatemplom harangtornya dél felől
Kiskalota, 1912
Fekete-fehér üvegnegatív, 13×18 cm
Néprajzi Múzeum, F 17301

Călățele Kiskalota

Vechea biserică de lemn din satul Călățele era decorată cu pictură, dar numele zugravului nu s-a păstrat până în zilele noastre. Tradiția locală reține faptul că edificiul de cult fusese construit în cimitirul satului, pe dealul ce poartă numele „Ulcioruș”. Bătrânii satului spuneau că gorunii necesari pentru construcția bisericii fuseseră tăiați de pe același deal. Aceeași tradiție locală menționa faptul că portalul interior al bisericii, ce despărțea pronaosul de naos, avea însemnat cu caractere chirilice anul 1636 (AAOVCF c, 1r.). De altfel,

Kiskalota régi fatemplomát festmények díszítették, a festő neve azonban nem maradt fenn. A helyi emlékezet szerint a templom a falu temetőjében, az *Ulcioruș* (Kancsóka) nevű dombon épült, az építéséhez szükséges tölgyeket ugyanarról a dombról vágták ki. Szintén a helyi hagyomány említi, hogy a templom belső kapujára, amely az előcsarnokot a hajótól elválasztotta, cirill betűkkel az 1636-os évszámot írták fel (AAOVCF c, 1r.). Szinte Gábor is a 17. századra tette a templom építését.

A 18. században több dokumentum is

și Szinte Gábor plasa ridicarea acestei biserici cândva în secolul al XVII-lea.

În cursul secolului al XVIII-lea, biserica este consemnată în câteva surse documentare. În 1760 se mai știa despre biserică doar că fusese construită de un oarecare defunct împreună cu sătenii. Apoi, în anul 1777, în timpul vizitației canonice realizate de episcopul Grigore Maior în această localitate, era notat faptul că biserica avea nevoie de reparații (MOL a, 65g; Miron 2007, 24).

În 1848-1849, preot paroh în Călățele era Ioan Lucaciu, care consemna cu ocazia evenimentelor revoluționare că satul fusese păgubit, bisericii fiindu-i luat un clopot de 84 de kilograme (Suciu 2011, 128).

Vechea biserică din Călățele cuprindea sub un acoperiș unitar atât butea bisericii, cât și turnul-clopotniță lipit de partea vestică a bisericii. Fotografia realizată de Szinte surprinde parțial și portalul intrării, decorat simetric, cu rozete, cruci și linii curbe. Ferestrele, mărite, indică o intervenție ulterioară. Turnul-clopotniță își sprijinește galeria deschisă pe coama acoperișului. Coiful turnului, subțire și înalt, era decorat în cele patru colțuri ale bazei cu câte un turn în miniatură.

Din patrimoniul bisericii se remarcă un poliptic cu icoana Încoronării Fecioarei și un volet de poliptic cu sfinți. Locul de origine al acestor piese din secolul al XVI-lea nu se cunoaște, dar se presupune că provin de la una dintre bisericile de rit latin din zona Călătelei (Repertoriul picturii medievale 2013, 36-39; Rusu 2008, 56).

În parohia Călățele, o nouă biserică din zidărie a fost construită în anul 1934. În patrimoniul acestei biserici se păstrau, în jurul anilor '70 ai secolului XX, mai multe icoane și cărți liturgice provenite de la vechea biserică de lemn, biserică vândută în perioada interbelică credincioșilor din satul Mărcești, comuna Râșca, pentru suma de 47.000 de lei (Sima 1967, 25-26).

emliti a templomot, amelyről 1760-ban már csak annyit tudtak, hogy egy bizonyos, akkor már elhunyt férfi a falubeliekkel közösen építette. Majd 1777-ben, Grigore Maior püspök kiskalotai vizitációja alatt feljegyezték, hogy javításra szorul (MOL a, 65g; Miron, 2007, 24).

A 1848-1849-ben Kiskalota plébánosa, Ioan Lucaciu a forradalmi események alkalmával feljegyezte, hogy a falut megkárosították, mivel a templomból elvittek egy 84 kilogramm súlyú harangot (Suciu, 2011, 128).

Építészeti jellemzőit tekintve egyetlen tető foglalta magába a templom faszerkezetét és a templom nyugati oldalához csatlakozó harangtoronyot. A Szinte által készített fénykép részben megőrökíti a bejárati portált, a kapuzatot is, amelyet szimmetrikusan rozetták, keresztek és íves vonalak díszítenek. A megnagyobbított ablakok későbbi beavatkozás jelei. A harangtorony nyitott erkélye a tetőgerincre támaszkodott. A magas, karsú toronysisakot a négy sarkán egy-egy fiatorony ékesítette.

A templomban két különleges tárgy kelti fel a figyelmet, és pedíg egy szárnyas oltárra (poliptichon), közepén Szűz Mária megkoronázásának ikonjával, és egy szenteket ábrázoló táblára. E darabok származási helye nem ismert, de feltételezhető, hogy a kalota-szegi templomok egyikéből valók (A középkori festészet repertórium, 2013, 36-39). A rajtuk látható viseletek és fegyverek típusa miatt a 16. századra datálják őket (Rusu, 2008, 56).

Kiskalota plébániáján 1934-ben épült az új, falazott templom, amelynek egyházi vagyonában az 1970-es évek adatai szerint számos, a korábbi templomból származó ikon és liturgikus könyv maradt fenn. A régi fatemplomot a két világháború közötti időszakban 47 000 lejért eladták a Roska községbeli Mărcești falu híveinek (Sima, 1967, 25-26).

44

Împrejurimile bisericii de lemn

Turea, 1912

Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm

Muzeul Etnografic, F 341610

44

A fatemplom és környéke

Türe, 1912

Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm

Néprajzi Múzeum, F 341610

Turea
Türe

Situat la aproximativ 25 de kilometri de Cluj-Napoca, satul Turea este o localitate cu populație mixtă, română și maghiară. Încă din perioada medievală, la Turea, comunitatea mai numeroasă a fost cea maghiară, situație ce se păstrează și în prezent.

Biserica de lemn românească de la Turea a fost construită în cimitirul satului, în secolul al XVIII-lea, probabil în jurul intervalului 1760-1764 după cum sugerează anii

A Kolozsvártól mintegy 25 kilométerre fekvő Türe román és magyar vegyes lakosságú falu. A középkor óta Türebén a legnépesebb közösség a magyar volt, és ez máig is így van.

A türei román fatemplom a falu temetőjében épült a 18. században, valószínűleg 1760-1764 körül, amint arra a bejárati portál bal oldali ajtófélfáján és a szentély külső falán bevéselt évszámok utalnak. Egyes szerzők azonban úgy vélik, hogy a templom ennél is

45
Latura de nord a bisericii de lemn
Turea, 1912
Film de nitroceluloză alb-negru, 10×12,5 cm
Muzeul Etnografic, F 17317

45
A fatemplom északi oldala
Türe, 1912
Fekete-fehér nitrocellulóz film, 10×12,5 cm
Néprajzi Múzeum, F 17317

46
Intrarea pe latura de sud cu urme de pictură
Turea, 1912
Film de nitroceluloză alb-negru, 10×12,5 cm
Muzeul Etnografic, F 17318

46
Templomajtó déli oldala, festés nyomaival
Türe, 1912
Fekete-fehér nitrocellulóz film, 10×12,5 cm
Néprajzi Múzeum, F 17318

47
Intrarea în biserică, fără pridvor de protecție
Turea, 1912
Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm
Muzeul Etnografic, F 126349

47
A templom tornác nélküli bejárata
Türe, 1912
Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm
Néprajzi Múzeum, F 126349

incizați pe ușorul stâng al portalului de intrare, respectiv pe peretele exterior al altarului. Cu toate acestea, unii autori consideră că biserica ar putea fi mai veche. După ridicarea unei noi biserici, în 1910, comunitatea a dorit s-o vândă ca lemne de foc.

Micul lăcaș de cult a intrat în atenția specialiștilor ca urmare a publicării de arhitectul transilvănean Károly Kós, în 1906 (Kós 1906, 312) și în 1908 (Kós 1908, 61-63), a două articole dedicate acestei biserici de lemn. Acestea au fost primele studii ce i-au surprins valoarea etnografică și arhitecturală. De altfel, Károly Kós, care era ginerele preotului reformat din Turea, și-a manifestat intenția de

régebbi lehet.

A kis méretű épület az után keltette fel a szakemberek figyelmét, hogy Kós Károly építész 1906-ban (Kós, 1906, 312) és 1908-ban (Kós, 1908, 61–63) két cikket is közölt erről a fatemplomról. Ezek voltak az első tanulmányok, amelyek írtak az épület néprajzi és építészeti értékéről. Kós Károly, aki a türei református lelkész veje volt, kifejezte szándékát, hogy átveszi a templomot, és a Sztánán lévő birtokának közelébe költözteti (Popescu, 2014).

A templom, amelyet eredetileg a közösség tűzifaként akart eladni – mivel 1910-ben már elkészült az új, falazott román

48

Intrarea în naos cu decor baroc. La stânga se vede un fragment din icoana Maica Domnului cu pruncul Turea, 1912

Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm

Muzeul Etnografic, F 341609

48

A bejărat barokk díszítéssel. A bal oldalon Szűz Mária a gyermekkel ikon töredéke látható Türe, 1912

Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm

Néprajzi Múzeum, F 341609

a muta biserica pentru a o salva în proprietatea sa de la Stana, localitate aflată în apropiere (Popescu 2014). Grație articolelor lui Károly Kós, biserița a ajuns în atenția Comisiei Naționale a Monumentelor din Ungaria și a Muzeului Național Maghiar, care au început încă din anul 1910 demersurile pentru achiziționarea și transferarea ei la Budapesta (Cîmpian 2002, 21).

Articolele publicate de Károly Kós i-au atras atenția și lui Alexandru Tzigara-Samurcaș, fondatorul și primul director al Muzeului Național de Etnografie și Artă al României. De numele acestuia se vor lega demersurile părții române de a salva biserica de lemn din Turea și de a o muta la București.

templom, Kós Károly cikkeinek köszönhetően került a Magyar Műemlékvédelmi Bizottság és a Magyar Nemzeti Múzeum látókörébe, 1910-ben lépéseket tettek annak érdekében, hogy megvásárolják, és áttelepítsék Budapestre a türei román fatemplomot (Cîmpian, 2002, 21).

Kós Károly cikkei Alexandru Tzigara-Samurcașnak, a Román Nemzeti Néprajzi és Művészeti Múzeum alapítójának és első igazgatójának figyelmét is felkeltették. Az ő nevéhez fűződnek a román fél erőfeszítései a türei fatemplom megmentésére és Bukarestbe költöztetésére. Ennek érdekében Tzigara-Samurcaș 1909–1910-ben Tüerére utazott, hogy megvásárolja a régi templomot (Popescu, 2014). Végül a bukaresti múzeum igazgatója

49
Absida altarului cu particularitatea unghiului în ax
Turea, 1912
Film de nitroceluloză alb-negru, 10×12,5 cm
Muzeul Etnografic, F 17319.

49
A szentély sokszögletű apszisa kívülről
Türe, 1912
Fekete-fehér nitrocellulóz film, 10×12,5 cm
Néprajzi Múzeum, F 17319.

În acest scop, Tzigara-Samurcaș avea să întreprindă o deplasare până la Turea în perioada 1909-1910 pentru a cumpăra vechea biserică de lemn (Popescu 2014). Câștig de cauză a avut directorul muzeului bucureștean, care a oferit comunității din Turea suma de 800 de coroane, în detrimentul Muzeului Național din Budapesta, care, prin intermediul lui Károly Kós, oferise doar 600 de coroane (Oprîș 1988, 85).

După Primul Război Mondial, mica bisericuță a fost transferată în București, remontată în Parcul Libertății, iar din 1953 se află în Muzeul Național al Satului din București (Oprîș 1988, 85).

járt sikerrel, aki 800 koronát ajánlott fel a türei közösségnek, szemben a budapesti Nemzeti Múzeum ajánlatával, amely Kós Károly révén csak 600 koronát ígért érte (Oprîș, 1988, 85).

Nem sokkal az első világháború kirobbanása előtt a kis templomot Bukarestbe szállították, és a Szabadság (Libertății) parkban állították össze, majd 1953-ban a bukaresti Falumúzeumba került (Oprîș, 1988, 85). A türei fatemplom volt tehát az egyik első ilyen típusú épület, amelyet romániai múzeumban állítottak ki.

50
Biserica de lemn, dinspre sud-vest
Gârbău, 1912
Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm
Muzeul Etnografic, F 341605

50
A fatemplom, délnyugat felől
Magyargorbó, 1912
Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm
Néprajzi Múzeum, F 341605

Gârbău Magyargorbó

Biserica vizitată de Gábor Szinte la Gârbău, localitate așezată pe valea Nadășului la aproximativ 25 km de Cluj-Napoca, era locașul de cult folosit de comunitatea greco-catolică românească. Era singura biserică din sat. Tradiția locală reține despre aceasta că ar fi fost construită cândva în cursul secolului al XVIII-lea și strămutată din vatra veche a satului.

Alte surse, precum șematisme ale Bisericii greco-catolice sau documente de arhivă, precizează drept moment al edificării sale intervalul de timp 1848-1849. Astfel, în șematismul din anul 1900, parohia Gârbău era înregistrată cu o biserică de lemn, construită în anul 1848, închinată Sfinților Arhangheli (Șematism Alba Iulia 1900, 245). Un inventar parohial întocmit în anul 1864 preciza că biserica fusese ridicată în anul 1849, la acea dată având prestol de lemn, pe masa altarului stătea o icoană ce îl reprezenta pe Isus Hristos, o cruce de lemn și două sfeșnice de aramă (ANSJA c, ngr.).

Dincolo de diferitele opinii legate de momentul edificării bisericii, o analiză mai atentă a materialului lemnos relevă, în cazul unor elemente componente, urmele unei folosiri anterioare (Protopopiatul Huedin), probabil provenite de la biserică anterioară. De altfel, satul Gârbău este amintit încă din anul 1733 ca având biserică proprie, ridicarea topografică iosefină (1769-1773) indicând pentru această localitate o biserică în aceeași parte a satului ca și cea în care se află edificiul surprins în fotografie.

Din perspectiva trăsăturilor sale arhitecturale, bisericuța din Gârbău este construită din lemn, așezată pe un postament din piatră. Are planul dreptunghiular, cu absida altarului de formă poligonală, retrasă

Magyargorbó a Nádas-patak völgyében, Kolozsvártól mintegy 25 kilométerre fekszik, egyetlen temploma a román görögkatolikus közösség által használt templom volt. A helyi hagyomány szerint valamikor a 18. században épült, és a faluban egy korábbi helyről költöztették át.

Más források, például a görögkeleti egyház sematizmusai vagy levéltári dokumentumai 1848-1849-et jelölik az építés évének. Az 1900-as sematizmusban a magyargorbói plébániát egy 1848-ban épült, a Szent Arkangyalok tiszteletére szentelt fatemplommal jegyezték be (Gyulafehérvár-fogarasi Egyházmegye Sematizmus, 1900, 245). Egy 1864-ben készült plébániai leltár szerint a templom 1849-ben épült, és akkoriban fából készült oltárasztallal rendelkezett, amelyen Krisztust ábrázoló ikon, egy fakereszt és két réz gyertyatartó állt (ANSJA c, ngr.).

A templomépítés évéről alkotott különböző véleményeken túl az épületben használt fa anyagának alaposabb elemzése néhány darabnál korábbi használatra utaló nyomokat mutat (Hunyadi Esperesség), ezek valószínűleg az előző templomtól származtak. Egyébként Magyargorbó községről már 1733-ban említik, hogy saját templommal rendelkezik, az első katonai felmérés (1769-1773) pedig templomot jelez a településnek abban a részében, ahol a fényképen látható épület is áll.

A magyargorbói kis templom építészeti jellemzőit tekintve fából épült, kőalapra helyezve. Téglalap alaprajzú, a hajó falától beugró, sokszögletű szentélyapszissal. A templom előcsarnokát mennyezet fedi, fölötté kis harangtoronnyal. A templomhajótól két nyílással és oszlopokkal ellátott fal választja el. A templomhajó dongaboltozatos, a nyugati

51
Biserica de lemn
Gârbău, 1912
Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm
Muzeul Etnografic, F 126318

51
A fatemplom
Magyargorbó, 1912
Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm
Néprajzi Múzeum, F 126318

de la pereții naosului. Pronaosul bisericii este tăvănit, peste acesta fiind așezat micul turn-clopotniță. Este despărțit de naosul bisericii printr-un perete cu două deschideri, cu colonete. Naosul are o boltă semicilindrică, iar în partea sa vestică a fost așezat un mic cor. Absida altarului este și ea boltită. Accesul se făcea prin intrarea din ax, de pe latura de vest. Biserica nu are decor pictat (Cîmpian 2002, 110).

Anii ce au urmat vizitei lui Szinte au adus modificări importante acestei biserici. Față de situația înregistrată în anul

oldalon kis kóruossal rendelkezik. A szentély apszisa szintén boltozatos. Az északi oldalon két bejárata van, a nyugati tengelyben pedig egy. A templomban nincs festett díszítés (Cîmpian 2002, 110).

A Szinte látogatását követő évek fontos változásokat hoztak. A templom 1912-es állapotához képest a két világháború közötti és a második világháború utáni beavatkozások során a zsindeletetőt cseréltetőre cserélték, a harangtoronyt deszkával burkolták és lemezzel fedték, a toronysisak magasságát csökkentették, és a tövében lévő négy

1912, intervențiile din perioada interbelică și de după cel de-Al Doilea Război Mondial, învelitoarea de șindrilă a fost înlocuită cu una de țiglă, turnul-clopotniță a fost îmbrăcat în scânduri și acoperit cu tablă, înălțimea coifului turnului a fost redusă, iar cele patru turnulețe decorative de la baza coifului au fost înlăturate. De asemenea, a fost eliminată streășina acoperișului de pe latura de vest și peretele de scânduri cu care forma un fel de pridvor. În locul acestuia i s-a adăugat bisericii o anticameră închisă, din zidărie, iar în naosul bisericii, un cor pentru tineri (AAOVCF d, nr.).

Mica anticameră de zidărie a fost înlăturată în anul 2013, cu ocazia unor lucrări de reparații desfășurate la această biserică (Măruțoiu et al 2017, 55).

fiatornyot eltávolították. Továbbá a nyugati oldalon lévő tetőbővítmenyt és a deszkafalat, amellyel egyfajta tornácot alkotott, szintén eltávolították. Helyére zárt, falazott előcsarnokot építettek, a templomhajóban pedig ifjúsági kórust (AAOVCF d, nr.).

A kis falazott toldalékot 2013-ban eltávolították az ott folyó munkák során (Măruțoiu et al 2017, 55).

52
Biserica de lemn, intrarea dinspre vest
Așchileu Mic, 1912
Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm
Muzeul Etnografic, F 17302

52
A fatemplom, bejárt nyugat felől
Kisesküllő, 1912
Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm
Néprajzi Múzeum, F 17302

Așchileu Mic Kisesküllő

În anul 1776, când episcopul greco-catolic Grigore Maior a efectuat o vizitație canonică în partea de nord-vest a Transilvaniei, găsea la Așchileu Mic o biserică de lemn ce avea nevoie de reparații (ANSJA b, 168v.).

După aproape un sfert de veac, în anul 1801, comunitatea avea să ridice o nouă biserică, iar meșterul, Ioan Milvonyán, își lăsa înscris numele și anul menționat pe partea superioară a portalului bisericii. Deși tradiția locală reține faptul că în acel an 1801 biserica a fost doar reparată și i s-a adăugat pridvorul, în fapt, meșterul a construit practic o nouă biserică la care cel mai probabil a folosit și parte din lemnele vechii biserici. Această ipoteză este sugerată de materialul lemnos al bisericii ce pare să fie din două etape evolutive diferite, ipoteză care în viitor va putea fi confirmată sau infirmată cu ajutorul unor investigații dendrocronologice. Locul actualei biserici, în bună măsură, este același cu cel în care era așezată și anterioara biserică.

La scurt timp după finalizarea construcției, biserica a fost pictată. O inscripție scrisă cu caractere chirilice în altar amintește momentul: „*Îngerilor s-au numit Hramul să-l păzească tot neamul și s-au zidit din znob prin credința și strădania bunilor + dintr-acest sat Așchileu în zilele Înălțatului și pururea polomnicului împărat Francisc Sfânta Pravoslavnică Episcopie Escelenței Sale Ioan Bob vlădicul Făgărașului și a toată Țara Ardealului sub protopopul Ioan Muntean din Jula preotul satului Antonia Kifor și s-au zgrăvit prin mine umilitul zugrav Ioan Pop din Unguraș 1806.*”

Probabil că zugravul Ioan Pop nu a pictat întregul edificiu, oricum la scurtă vreme, în 1843, la această biserică este consemnată munca unui pictor: Simeon

1776-ban, amikor Grigore Maior görög-katolikus püspök vizitációs körutat tett Erdély északnyugati területein, Kisesküllőn egy javításra szoruló fatemplomot talált (ANSJA b, 168v.).

Negyed évszázaddal később, 1801-ben a közösség új templomot épített, az építőmester, Milvonyán János a nevét és az építés évét a templomportál felső részébe véste. Bár a helyi hagyomány szerint 1801-ben a templomot csak kijavították, és hozzáépítették a tornácot, valójában a mesterember új templomot épített, valószínűleg a régi templom faanyagának egy részét felhasználva. Ezt a feltételezést a templom faanyaga bizonyítja, amely, úgy tűnik, két különböző építési szakaszból származik – a jövőben dendrokronológiai vizsgálatokkal lehet megerősíteni vagy cáfolni ezt. A jelenlegi templom helye nagyrészt megegyezik az előző templomével.

Az építkezés befejezése után nem sokkal kifestették. A szentélyben cirill betűs felirat örökíti meg az eseményt: „*Az Angyaloknak szentelték, hogy őrizzék az egész nemzetséget, építették hittel és szorgalommal Esküllő falvának jámbor hívei + Ferenc császár idejében + a Szent Pravoszláv Püspökség Őexcellenciájának, Ioan Bobnak, Fogaras és egész Erdélyország püspökének idejében, az esperes a gyulai Ioan Muntean volt, a falu plébánosa pedig Antonia Kifor, és festettem én, a magyaregregyi Ioan Pop méltatlan festő 1806-ban.*”

Valószínűleg Ioan Pop festő nem festette ki az egész épületet, mert nem sokkal később, 1843-ban egy másik festő munkáját jegyezték fel a templomban: Simeon Márțișianét. Sajnos a festett díszítés mindkét szakaszából csak néhány töredék maradt fenn (Măruțoiu et al 2017, 22).

53
László Szinte luând notițe și schițând,
sub streășina altarului
Așchileu Mic, 1912
Film de nitroceluloză alb-negru, 10×12,5 cm
Muzeul Etnografic, F 17312

53
Szinte László rajzol a szentély külső oldalánál
Kisesküllő, 1912
Fekete-fehér nitrocellulóz film, 10×12,5 cm
Néprajzi Múzeum, F 17312

54
 Cheotori și console la peretele de nord, în pridvor.
 Pe unele bârne sunt documentate semne de mutare
 Așchileu Mic, 1912
 Film de nitroceluloză alb-negru, 10×12,5 cm
 Muzeul Etnografic, F 17311

54
 Csapolások és konzolok az északi falon, a tornác
 felől.
 Egyes gerendákon a költöztetés jelölései láthatóak
 Kisesküllő, 1912
 Fekete-fehér nitrocellulóz film, 10×12,5 cm
 Néprajzi Múzeum, F 17311

28 ábr.

F.63415.

A kiseskülliői gör. kath. fatemplom délnyug. oldala.
Kolozs m. Miklonyán Juon. A. 1901.

F-63415

55
Biserica de lemn, vedere dinspre sud-vest
Așchileu Mic, 1912
Pozitiv alb-negru, 12×15,5 cm (lipit pe carton
22×28)
Muzeul Etnografic, F 63415

55
A templom bejárata, délnyugati oldala
Kisesküllő, 1912
Fekete-fehér pozitív, 12×15,5 cm
(22×28 cm kartonra ragasztva)
Néprajzi Múzeum, F 63415

R. 1967.

F. 63405

RIȘTEAȘULUI SFINTE LĂSZLÓ

g. r. R. A.

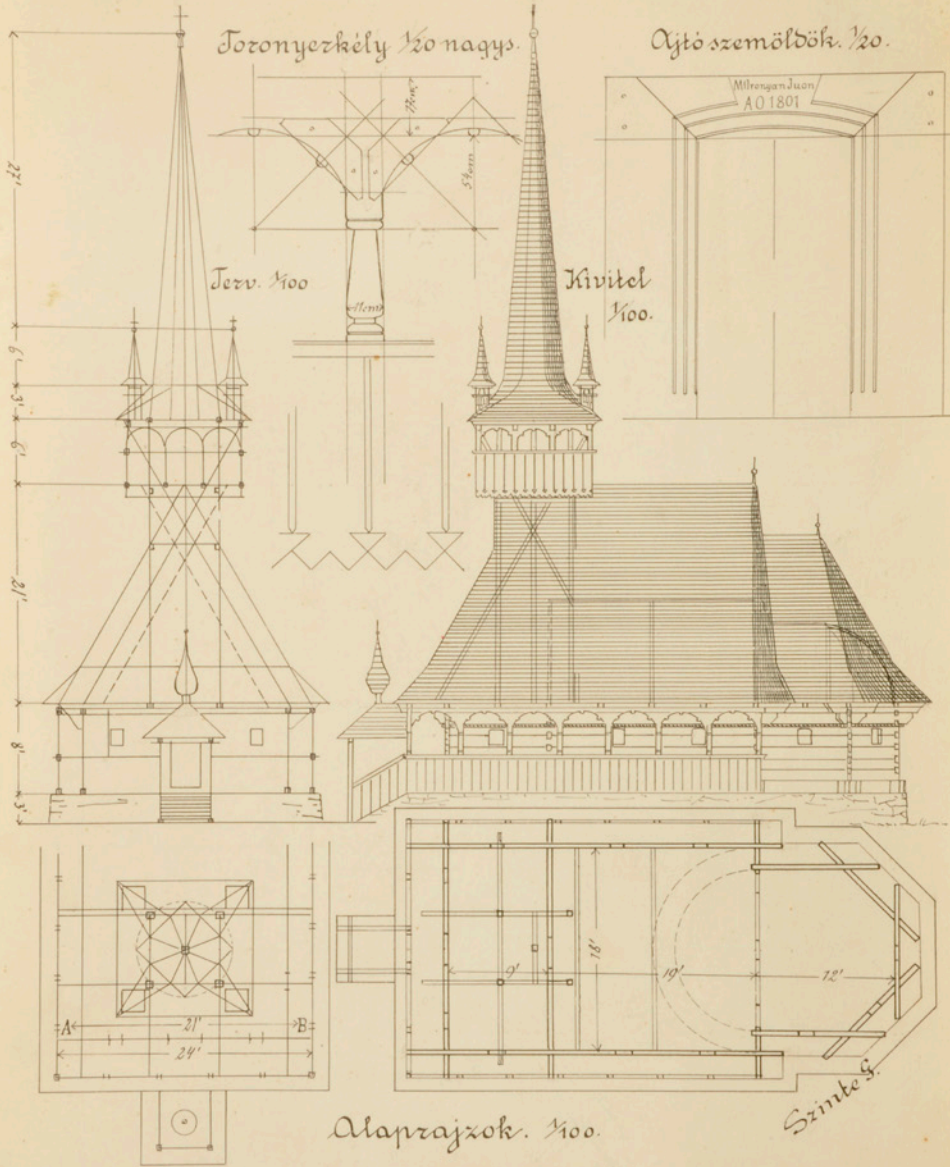
56
Biserica de lemn
Așchileu Mic, 1913
Desen de László Szinte
Hârtie, peniță, 28×32 cm
Muzeul Etnografic, R 1967

56
A templom látképe
Kisesküllő, 1913
Szinte László rajza
Papír, toll, 28×32 cm
Néprajzi Múzeum, R 1967

R.1981

Templom. Kisesküllő. Kolozs m. A gör. kath. egyház tulajdona. Ép.1801.

F. 4309
404

57

Structura, fațada și planul bisericii de lemn
 Așchileu Mic, 1913
 Desen Gábor Szinte
 Hárte, peniță, 33×44 cm
 Muzeul Etnografic, R 1981

57

A templom szerkezeti rajza,
 a toronyerkély és az ajtószemöldök részletével
 Kisesküllő, 1913
 Szinte Gábor rajza
 Papír, toll, 33×44 cm
 Néprajzi Múzeum, R 1981

Maritsan. Din păcate, din ambele etape de realizare a decorului pictat se păstrează doar câteva fragmente (Măruțoiu et al 2017, 22).

În patrimoniul bisericii se păstra, în anii '80 ai sec. XX, o icoană de lemn mai veche, provenită probabil de la anteriorul lăcaș de cult. Icoana, reprezentându-l pe Isus binecuvântând, este datată în 1747 și poartă următoarea inscripție: „*Această icoană au plătitu popa Luca cu feciorii lui din Așchileu*” (Sabău 1982, 210-211).

Biserica din Așchileu Mic se încadrează bine în caracteristicile arhitecturii sacrale de lemn dominante în epocă, specifice pentru zona în care a fost ridicată. Ca planimetrie și dimensiuni, biserica de lemn din Așchileu Mic este destul de asemănătoare cu o altă biserică de lemn cercetată de Szinte Gábor, anume biserica de lemn din Fildu de Mijloc, construită la doar 10 ani după cea din Așchileu Mic, în 1811. Edificiul este compus din cele trei încăperi specifice: pronaos, naos și altar decroșat cu cinci laturi. Biserica este înconjurată pe laturile de sud, vest și nord de un pridvor. Scările ce duc spre intrarea în biserică sunt adăpostite de un portic din lemn legat de prispă, element ce conferă un aspect plăcut și totodată unicitate acestui lăcaș de cult. Turnul este înalt, cu fleșă suplă, cu galerie deschisă și cu patru turnulețe decorative la baza coifului.

Az egyházi leltárban az 1980-as években volt egy régebbi faikon, amely valószínűleg az előző imahelyről származott. Az Áldó Jézust ábrázoló ikon 1747-es keltezésű, és a következő feliratot viseli: „*Ezt az ikont az esküllői Luca pap és fiai készítették.*” (Sabău, 1982, 210–211.)

A kisesküllői templom mint építmény jól illeszkedik az akkoriban a vidéken elterjedt szakrális faépítészet jellegzetességeihez. Alaprajzát és méreteit tekintve Kisesküllő fatemploma nagyon hasonlít egy másik, Szinte Gábor által vizsgált fatemplomra, nevezetesen a középfüldre, amely mindössze 10 évvel a kisesküllői fatemplom után, 1811-ben épült. Az épület háromszatú: az előcsarnokból, a hajóból és a hajónál keskenyebb, ötoldalú szentélyből áll. A templomot déli, nyugati és északi oldalán tornác veszi körül. A bejárathoz vezető lépcsőfokokat fából készült portikusz védi, amely a tornáchoz kapcsolódva egyedi megjelenést kölcsönöz a templomnak. A torony magas, karcsú sisakja, nyitott erkélye és a sisak tövében négy fiatornya van.

58

Pridvorul și intrarea în biserica de lemn, vest
Așchileu Mare, 1912
Negativ alb-negru pe sticlă, 13×18 cm
Muzeul Etnografic, F 17303

58

A templom nyugati tornácos bejárata
Nagyesküllő, 1912
Fekete-fehér üvegnegatív, 13×18 cm
Néprajzi Múzeum, F 17303

Așchileu Mare Nagyesküllő

Amplasată în partea superioară a văii Borșa, Așchileu Mare este o așezare veche, fapt dovedit și de vestigiile arheologice descoperite aici. De asemenea, de istoria Așchileului Mare se leagă și legenda jurământului dintre războinicii lui Tuhutum, pe de-o parte, și românii lui Gelu, pe de altă parte, după înfrângerea acestuia din urmă. Farmecul de demult al localității a fost surprins și de fotograficul Kurt Hielscher, care, în perioada interbelică, insera în albumul său

A Borsa-völgy felső részén található Nagyesküllő régi település, amit az itt feltárt régészeti leletek is bizonyítanak. Nagyesküllő történetéhez kapcsolódik az egyrésről Töhötöm (Tétény) harcosai, másrésről a Gelu románjai közötti eskü legendája is, amely az utóbbiak vereségét követően született. A falut Kurt Hielscher fényképész is megörökítette, aki a két világháború közötti időszakban, a *Románia. Táj. Épületek. Faluvilág* albumában

59
Gábor Szinte și preotul Aurel Fodor în pridvor
Așchileu Mare, 1912
Negativ alb-negru pe sticlă, 13×18 cm
Muzeul Etnografic, F 17304

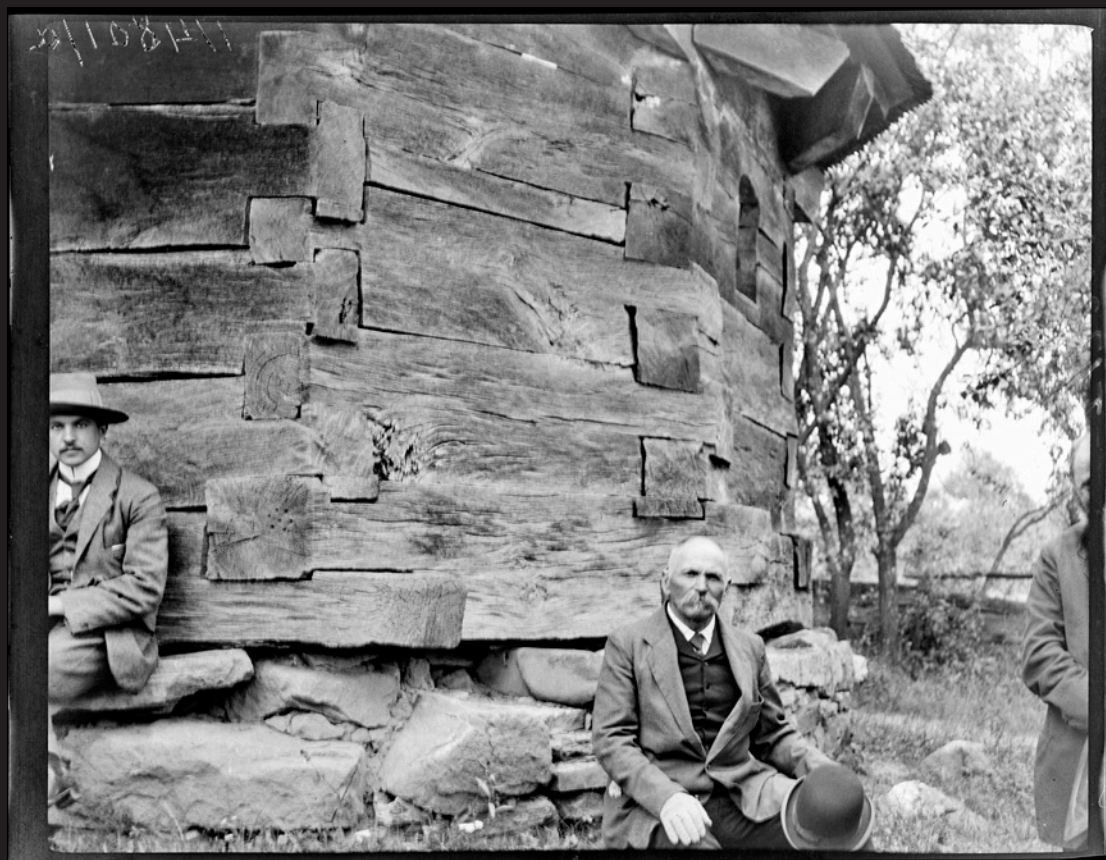
59
Szinte Gábor és Fodor Aurel pap a tornácban
Nagyesküllő, 1912
Fekete-fehér üvegnegatív, 13×18 cm
Néprajzi Múzeum, F 17304

„România. Peisaj. Clădiri. Viață populară” o imagine cu una dintre casele bătrânești din sat (Hielscher 1933, img. 278).

Biserica de lemn surprinsă în fotografia realizată în anul 1912 este așezată în zona centrală a satului, pe un mic deal, spre nord. Anterior acesteia, comunitatea folosise o altă biserică, tot din lemn, despre care tradiția locală reține faptul că fusese construită de un meșter din zona Bistriței, cu numele Dima

publicálta a falu egyik régi házának képét (Hielscher, 1933, 278 kép).

A Szinte Gábor 1912-ben készült fényképén látható fatemplom a falu központi részén, egy kis dombon, északra helyezkedik el. Ezt megelőzően a közösség egy másik, szintén fából készült templomot használt, amelyet a helyi hagyomány szerint egy Dima vagy Dinu nevű, Beszterce környéki mesterember épített (Sabău, 1982, 210). Valószínűleg ez

60
László Szinte împreună cu preotul Aurel Fodor,
în spatele altarului
Așchileu Mare, 1912
Film de nitroceluloză alb-negru, 10×12,5 cm
Muzeul Etnografic, F 17320

60
Szinte László és Fodor Aurél pap
a szentély külső felénél
Nagyesküllő, 1912
Fekete-fehér nitrocellulóz film, 10×12,5 cm
Néprajzi Múzeum, F 17320

sau Dinu (Sabău 1982, 210). Probabil această biserică a fost cea înregistrată în conscripțiile bisericesti din cursul secolului al XVIII-lea și tot aceasta a fost biserică vizitată în 1776 de episcopul greco-catolic Grigore Maior. El găsea aici o biserică de lemn în stare bună (ANSJA b, 166r.).

Ulterior, se presupune că a fost construită actuala biserică de lemn la o dată necunoscută. Momentul edificării ei este plasat în cele mai multe lucrări de specialitate cândva în ultimul sfert al veacului al

volt az a templom, amelyet a 18. századi egyházi összeírások feljegyeztek, és ez volt az a templom is, amelyet 1776-ban Grigore Maior görögkatolikus püspök meglátogatott. Ő itt egy jó állapotban lévő fatemplomot talált (ANSJA b, 166r.).

Ezt követően készülhetett a jelenlegi fatemplom, egy ismeretlen időpontban. Építésének idejét a legtöbb szakmunkában valamikorra a 18. század utolsó negyedére teszik (Sabău, 1982, 210), míg a görögkatolikus egyházi névtár 1825-öt jegyzi fel az építés éveként (Gyulafehérvár–

XVIII-lea (Sabău 1982, 210), în timp ce șematismele Bisericii greco-catolice rețin ca an al edificării anul 1825 (Șematism Alba Iulia 1900, 276).

Biserica a fost înzestrată între 1839 și 1842 și sfințită pe 16 august 1842, conform unui document așezat și lipit în cele patru colțuri ale mesei altarului: „*Această Sf. Biserică întru cinstea Sf. M. Gheorghe, spre mărirea lui Dumnezeu zidită și sfințită prin Ioan Lemeni a românilor, grecilor, sârbilor de lege grecească unită în marele principal al Ardealului și părțile lui împreunate, Episcop al Făgărașului în anul Domnului 1842 luna lui august 16 zile*” (AAOVCF e, 1r.).

Picturile au fost realizate după anul 1839 de zugravul Iosif Perșa din Elciu, dar o bună parte dintre acestea au fost acoperite în urma refacerilor din anii 1920 și 1964. Numele meșterului zugrav era înscris în altar, în dreptul ușii diaconești de pe latura de sud (AAOVCF e, 2r.).

Iconostasul cuprindea trei registre de icoane. În absida altarului, pe pereții laterali, se mai zăresc fragmente din pictura de odinioară: pe perețele nordic *Cina cea de Taină*, iar pe pereții din vecinătate Sfinții Părinți și Arhidiaconii. Clopotul cel mic al bisericii este din anul 1733 (Sabău 1982, 209-210). În anul 1963, învelitoarea de șindrilă a bisericii a fost înlocuită cu una din tablă.

fogarasi Egyházmegye Sematizmusa, 1900, 276).

A templomot 1839–1842 között felújították, és 1842. augusztus 16-án szentelték fel az oltárasztal négy sarkában elhelyezett és beragasztott dokumentum szerint: „*Ezt a Szent templomot Szent György tiszteletére, Isten dicsőségére, a nagy Erdélyi Fejedelemségben és egyesült részeiben, a románokat, görögöket, görögkeleti szerbeket együtt képviselő Fogaras püspöke, Lemeni János szentelte fel Urunk 1842. évében, augusztus havának 16. napján.*” (AAOVCF e, 1r.).

A templomban található festményeket 1839 után a völcsi Iosif Perșa festő készítette, de egy jó részüket az 1920-as és 1964-es felújítás során eltakarták. A festőmester nevét a szentélyben, az ikonosztáz déli diakónusi ajtaja mellett jegyezték fel (AAOVCF e, 2r.).

Az ikonosztáz három szentképsorból állt. A szentély apszisában, az oldalfalakon még mindig láthatók a régi festmények töredékei: az északi falon az *Utolsó vacsora*, a szomszédos falakon pedig a Szentatyák és a fődiakónusok. A templom kis harangja 1733-ból származik (Sabău, 1982, 209–210). 1963-ban a templom zsindeleyborítását fémlemez tetőre cserélték.

61
 Vatra satului cu biserica pe deal
 Făureni, 1912
 Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm
 Muzeul Etnografic, F 126351

61
 A falu központja a domboldalon lévő templommal
 Kolozskovácsi, 1912
 Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm
 Néprajzi Múzeum, F 126351

Făureni Kolozskovácsi

Localitatea Făureni, cunoscută și sub vechea sa denumire de Covaciu, este înregistrată în conscripțiile religioase din secolul al XVIII-lea ca având biserică parohială. Potrivit tradiției, credincioșii din Făureni au construit o biserică de lemn în timpul preotului Simion Coroian, materialul necesar fiind adus din pădurile situate în hotarul satului. Acest preot îl va întâmpina pe episcopul Grigore Maior în vizita sa canonică din 1776, ocazie cu care biserica

A 18. századi egyházi összeírások Kolozskovácsi falut, régi nevén Kovácsit említik, ahol plébániatemplom állt. A hagyomány szerint a kolozskovácsi hívek Simion Coroian pap idején építettek fatemplomot, a szükséges anyagot a falu szélén található erdőkből hozták. A pontos időszak nem ismert, amelyben ez a pap itt szolgált, de valószínűleg azonos azzal a Simon pappal, akit Aradon szenteltek fel, és 1776-ban jegyezték fel ennél a plébániánál (Miron

parohială va fi apreciată drept adecvată, dar neînregistrată cu cele trebuincioase (Miron 2015, 31).

Biserica, conform unui document parohial din anul 1873 transmis episcopului de la Gherla, se afla într-o stare extrem de rea: „...nu avem biserică unde să ne coadunăm spre a ne înălța rugăciunile către cer; nu avem altariu pe care să aducem jefă Părintelui Îndurător; deoarece vechea noastră biserică de mai mulți ani se află ruinată: fiind biserică de lemn numai pereții stau în sus, iară cuperișul și ceriul îi putred” (Retegan 2006, 441).

Având în vedere starea proastă a vechii biserici, a fost cumpărată în anul 1875 o biserică de lemn din Cubleșu Someșan, localitate aflată lângă Panticeu. Din lemnele vechii biserici precum și din lemnele bisericii cumpărate din Cubleșu Someșan (AAOVCF f, 11.) a fost ridicată în același an o nouă biserică de lemn, cu hramul Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil (Șematism Cluj-Gherla 1947, 106).

Biserica a fost renovată în anul 1907 și apoi în anul 1933 (Șematism Cluj-Gherla 1947, 106). După cel de-Al Doilea Război Mondial, în perioada 1957-1959, în timpul preotului Ioan Bolduțiu, s-au realizat 15 bănci pentru biserică, au fost tencuiți pereții bisericii și tot atunci are loc tăierea unor ferestre mai largi. Apoi, în anul 1961, în timpul preotului Vasile Chindriș s-a construit corul pentru tineri în naosul bisericii.

În perioada recentă, anume anii 2002-2003, au avut loc o serie de alte lucrări la această biserică: a fost montat un iconostas nou, a fost înlocuită o parte din mobilierul bisericii și tot cu această ocazie, biserică a fost repictată în tehnica tempera de pictorul Matei Manciu.

Un incendiu izbucnit în data de 9 martie 2018 a distrus biserică în totalitate.

2015, 172). Még ugyanabban az évben, ez a pap fogadja Grigore Maior püspököt vizitációján, amikor a plébániatemplomot úgy értékeli, hogy megfelelő, de a szükséges dolgokkal nincs ellátva (Miron 2015, 31).

A templom egy 1873-as, a szamosújvári püspöknek küldött plébániai dokumentum szerint rendkívül rossz állapotban volt: „...nincs templomunk, ahol összegyűlhetnénk, hogy imáinkat az ég felé emeljük; nincs oltárunk, ahova áldozatot vinnénk az Irgalmasság Atyjának, mert régi templomunk már évek óta romokban hever: mivel fatemplom, csak a falak állnak, de a tető és az előcsarnok boltozata elkorhadt.” (Retegan 2006, 441.)

A régi templom rossz állapotára való tekintettel 1875-ben a Páncéleseh melletti Magyarköblös faluban vásároltak egy fatemplomot. A régi templom faanyagából, valamint a Magyarköblösben vásárolt templom faanyagából (AAOVCF f.) még ugyanabban az évben (1875) új fatemplomot építettek, amelyet Szent Mihály és Gábor arkangyalok tiszteletére szenteltek fel (Kolozsvári Egyházmegye Sematizmusa, 1947, 106).

A templomot 1907-ben, majd 1933-ban is felújították (Kolozsvári Egyházmegye Sematizmusa 1947, 106). 1957 és 1959 között, a második világháború után, Ioan Bolduțiu plébános idején 15 padot készítettek a templomba, a templom falait levakolták, és ekkor néhány szélesebb ablakot is nyitottak benne. Aztán 1961-ben, Vasile Chindriș plébános idején a templom főhajójában felépült az ifjúsági kórus.

A közelmúltban, 2002-2003-ban a templomban egyéb munkálatok is történtek: új ikonosztázt állítottak fel, a templomi bútorok egy részét kicserélték, és a templomot Matei Manciu festőművész temperatechnikával újrafestette.

A 2018. március 9-én kitört tűzvész teljesen elpusztította a templomot.

62
Biserica de lemn văzută din uliță
Pâglișa, 1913
Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm
Muzeul Etnografic, F 126337

62
A fatemplom az utca felől
Lónapoklostelke, 1913
Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm
Néprajzi Múzeum, F 126337

Pâglișa Lónapoklostelke

Pâglișa este o localitate aflată în zona Dealurilor Clujului, la vest de râul Someșul Mic, așezată de-a lungul văii Lona. Prima atestare documentară a localității a avut loc în anul 1306, într-o diplomă care-l menționa pe un anume Petru de Pâglișa (Kádár 1901-1903).

Primele informații despre viața religioasă a românilor de aici apar în cursul secolului al XVIII-lea când, în mai multe conscripții cu caracter religios, satul este

Poklostelke a Mezőség területén, a Kis-Szamos folyótól nyugatra, a Lóna-patak mentén fekszik. A falu első okleveles említése 1306-os, egy akkoriban kiállított oklevélben szerepel egy bizonyos poklostelkei Péter nevű személy (Kádár, 1901-1903).

Az első információk az itteni románok vallási életéről a 18. századból származnak, amikor több egyházi összeírásban a falu papokkal és templommal említődik. A Szinte

63
Gardul de piatră și intrarea în cimitir
Pâglișa, 1913
Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm
Muzeul Etnografic, F 126338

63
A kőkerítés és a temető bejárata
Lónapoklostelke, 1913
Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm
Néprajzi Múzeum, F 126338

menționat cu preoți și biserică. O primă informare despre edificiul de cult este din 1776, din timpul vizitei canonice efectuate de episcopul Grigore Maior în comitatul Dăbâca. În protocolul vizitației întocmit cu această ocazie, se reține că biserica parohială era fragilă, slabă, fără obiectele bisericesti necesare (Miron 2015, 30). În prima ridicare topografică militară a Imperiului Habsburgic, satul Pâglișa a fost reprezentat ca având o biserică

Gábortól fennmaradt fényképen látható templomról az első adatok 1776-ból erednek, Grigore Maior püspök Doboka vármegyei kanonokilátogatásának idejéből. Alátogatásról készült jegyzőkönyvben feljegyezték, hogy a plébániatemplom törékeny, gyenge, a szükséges egyházi tárgyak nélkül (Miron, 2015, 30). A Habsburg Birodalom első katonai topográfiai felmérésében Poklostelke falu a település központi részén található

64
 Fața bisericii, pridvorul și intrarea
 Păglișa, 1913
 Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm
 Muzeul Etnografic, F 126345

64
 A templom bejárata és tornáca
 Lónapoklostelke, 1913
 Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm
 Néprajzi Múzeum, F 126345

amplasată în zona centrală a localității.

În 1921, biserica parohială se afla într-o stare rea. Se considera că fusese construită în anul 1710, dar nu se știa de către cine. Același an al edificării a fost publicat și în șematismele bisericești ale vremii. Avea hramul „Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil”. În pronaos, deasupra intrării în naos, se putea citi o inscripție cu caractere chirilice: „În anul Domnului 1799 sau zugrăvit această sfântă biserică pe timpul împăratului Francisc al II-lea ... domn Ioan Bob vlădica Făgărașului și a toată țara Ardealului și Părților ei împreunate:

templommal szerepel.

1921-ben a plébániatemplom rossz állapotban volt. Azt tartják, hogy 1710-ben épült, de nem tudni, ki építtette. Az építés évét a korabeli egyházi névtárakban is közzétették. Mihály és Gábel arkangyaloknak szentelték. A főhajó bejárata fölött, az előcsarnokban, cirill betűs felirat állt: „Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil”, ahogy a bejázat feletti boltíven is: „Urunk 1799. esztendejében, ezt a szent templomot II. Ferenc császár idejében festette... Bab János, Fogaras és az egész Erdélyország és a hozzácsatolt részek püspöke: etc. A[n]gel

65

În dosul bisericii, nord-vest
Pâglișa, 1913
Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm
Muzeul Etnografic, F 126346

65

A templom északnyugati hátsó része
Lónapoklostelke, 1913
Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm
Néprajzi Múzeum, F 126346

Iproci. Fiind protopop A[n]gel Alexandru, cu întemeierea și cu osteneala părintelui Popu Ștefan și cu cheltuiiala satului lor, zugrăvit de mine popa Ioan Țiple din Elciu, fiind curator...” (ANSJC d, 1r.)

Perioada interbelică a adus și aici, ca în multe alte sate transilvănene, posibilitatea construirii unei biserici noi din zidărie. Cum în anul 1924 a fost ridicată actuala biserică parohială, cea veche de lemn a rămas fără rol cultic permanent.

Ca edificiu, biserica veche din Pâglișa avea câteva trăsături ce o particularizau. Unul

Alexandru protopopa idejében, Popu Ștefan atya közbenjárásával és erőfeszítése révén épült, a falu költségén, festetem én, Ioan Țiple völcsi popa, kurátor lévén...” (ANSJC d, 1r.)

A két világháború közötti időszak itt is, mint sok más erdélyi faluban, új falazott templom építését tette lehetővé. Mivel 1924-ben a jelenlegi plébániatemplom megépült, a régi fatemplom funkció nélkül maradt.

A régi poklostelkei templomot mint építményszámosjellemezője tettekülönlegessé. Az archív fotókon megfigyelhetők az épület sarkaiban lévő konzolok, amelyek általában

66

În dosul altarului

Pâgliša, 1913

Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm

Muzeul Etnografic, F 270299

66

A templom hátsó szentély felőli része

Lónapoklostelke, 1913

Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm

Néprajzi Múzeum, F 270299

dintre aspectele sesizate în fotografiile de arhivă sunt consolele de la colțurile construcției, care, de regulă, se regăsesc ieșite în afară doar la primele bârne din partea superioară. În cazul acestei biserici, se poate observa cum acestea coboară, descrescător, până la talpa bisericii. De asemenea, coiful turnului era unul aparte, cu un puternic caracter baroc, situație mai rar întâlnită la bisericile de lemn din nord-vestul Transilvaniei. Retragerea peretilor altarului s-a făcut foarte puțin de la linia naosului și a pronaosului, ceea ce a făcut posibil ca toată construcția să fie așezată sub un acoperiș unic,

csak az első gerendák tetejénél állnak ki. Megfigyelhető, ahogyan menedékesen lejtnek a templom talprészéig. A torony sisakja is különleges, erősen barokkos jellegű volt, ami az északnyugat-erdélyi fatemplomoknál ritkán fordul elő. A szentély falai kevésbé húzódnak be a hajó és az előcsarnok síkjához képest, ez lehetővé tette, hogy az egész építményt egyetlen, téglalap alakú tető alá helyezték, amelyet nem kellett a keleti sarkoknál megtámasztani, mint más esetekben (Toșa, 1973, 244).

Miután az istentiszteletek helye az

fără sprijin la colțurile estice (Toșa 1973, 244).

După mutarea slujbelor religioase în noua biserică, vechiul lăcaș de cult a fost scos la licitație de către comunitate, dar vânzarea lemnului a fost blocată de Comisiunea Monumentelor Istorice, secția pentru Transilvania. Biserica s-a aflat în atenția lui Romulus Vuia, care dorea să o aducă în parcul etnografic de la Cluj și pentru realizarea acestui obiectiv a purtat o bogată corespondență cu episcopul Iuliu Hossu (Toșa, Munteanu 2009, 18). Din păcate, aceste planuri nu s-au materializat, biserica fiind distrusă, probabil în timpul războiului.

ú j templom lett, a régi imaházat a közösség árverésre bocsátotta, de a fa eladását a Románia Műemlékvédelmi Bizottságának erdélyi szekciója megakadályozta. A régi templomot Romulus Vuia a kolozsvári néprajzi parkba szeretne volna átvinni, ennek érdekében hosszas levelezést folytatott Iuliu Hossu püspökkel (Toșa–Munteanu, 2009, 18). Sajnos ez a terv nem valósult meg, a templom valószínűleg a második világháború alatt elpusztult.

67
 Biserica de piatră reformată în plan îndepărtat
 Dăbâca, 1913
 Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm
 Muzeul Etnografic, F 341601

67
 Református kőtemplom a háttérben
 Doboka, 1913
 Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm
 Néprajzi Múzeum, F 341601

Dăbâca Doboka

Dăbâca are o veche atestare documentară, încă din secolul al XI-lea. Din prima parte a secolului al XIII-lea apar și primele mențiuni despre cetate și calitatea de reședință a comitatului. Localitatea a cunoscut apogeul importanței sale în perioada medievală, atunci când aici existau cel puțin două biserici (Léstyán 2000, b).

Una dintre cele două biserici medievale din Dăbâca a fost cea dedicată

Doboka egyike azon erdélyi településeknek, amelyeknek már a 11. századból származó okleveles emléke van. Az itt található várról, valamint a település megyeszékhelyi státuszáról az első említések a 13. század első feléből származnak. A város a középkorban érte el jelentőségének csúcsát, amikor legalább két temploma volt (Léstyán, 2000, b).

Doboka két középkori temploma közül az egyik a Szent Erzsébet tiszteletére

Sfinteii Elisabeta, folosită începând cu secolul al XVI-lea de către comunitatea unitariană. În timp, această biserică avea să dispară, ruinele ei putând fi încă văzute în jurul anului 1730 (Kádár 1901-1905, b).

Cea de-a doua biserică medievală, dedicată Fecioarei Maria, a ajuns după Reformă în proprietatea comunității reformate din Dăbâca. La începutul secolului al XVIII-lea, biserică se afla într-o avansată stare de ruină. Actuala biserică reformată, surprinsă și în fotografia păstrată în arhiva lui Gábor Szinte, a fost construită la mijlocul secolului al XVIII-lea însă, re folosind materialele de la cea anterioară.

Construcția acestei biserici, în anul 1742, a fost posibilă datorită susținerii materiale oferite de văduva lui István Káli Hun, Zsófia Keserű. Noul lăcaș de cult construit cu ajutorul ei a fost ridicat într-un loc nou, nu pe locul pe care-l ocupase biserică folosită până atunci de comunitatea reformată. Noua biserică avea să fie amplasată destul de departe de cea veche, în imediată apropiere a drumului ce ducea spre localitatea Bădești. În anul 1867, biserică se prezenta într-o stare foarte proastă, motiv pentru care autoritățile laice au găsit-o nepotrivită pentru a se mai ține slujbele religioase, fiind închisă pentru câțiva ani. Însă, în scurtă vreme, biserică a fost renovată și redată cultului.

Biserică parohială reformată din Dăbâca are nava simplă, tăvănită. Absida altarului, ușor decroșată, are cinci laturi. Pereții bisericii au fost prevăzuți cu contraforți. Micul turn-clopotniță, așezat în partea de vest a bisericii, are un caracter eclectic. Se presupune că portalul renascentist al bisericii a fost preluat de la clădirea anterioară a bisericii reformate.

De-a lungul timpului, acest edificiu de cult a avut parte de mai multe lucrări de reparație și întreținere. Ultima intervenție importantă de acest fel a fost cea din anul 2006, când a fost refăcut acoperișul bisericii.

szentelt templom, amelyet a 16. század óta az unitárius közösség használt. Idővel az épület eltűnt, romjai 1730 körül még mindig láthatók voltak. Később építőanyagait a Kornis nemesi család gazdasági épületéhez használták fel (Kádár, 1901–1905, b).

A második, Szűz Máriának szentelt középkori templom a reformáció után a dobokai református közösség tulajdonába került. A 18. század elején azonban már meglehetősen romos állapotban volt. A mai református templom, amely Szinte Gábor fényképén is látható, a 18. század közepén épült fel, átvéve a régi templom formáját és anyagát.

Az új templom megépülését 1742-ben Káli Hun István özvegyének, Keserű Zsófiának anyagi támogatása tette lehetővé. Nem a korábbi helyére, hanem a régittől meglehetősen messze, a Bádok faluba vezető út mellé került. 1867-ben a templom már nagyon rossz állapotban volt, ezért a világi hatóságok alkalmatlannak találták az istentiszteletekre, és több évre bezárták. Ennek ellenére rövid időn belül felújították, és használatba vették.

A dobokai református gyülekezeti templom, jellegzetességeit tekintve, egyszerű, mennyezetes hajóval rendelkezik. A szentély apszisának, amely enyhén keskenyebb a hajónál, öt oldala van. A templom falai támpillérekkel vannak ellátva. A templom nyugati oldalán álló kis huszártorony eklektikus jellegű. A templom reneszánsz portálját feltételezhetően a korábbi református templomból vették át.

Az évek során a templom számos javítási és karbantartási munkálaton esett át. Az utolsó ilyen jellegű nagyobb beavatkozás 2006-ban történt, amikor a teteje épült újjá.

68
 Casa parohială și biserica de lemn
 Luna de Jos, 1913
 Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm
 Muzeul Etnografic, F 126350

68
 A templom és paplak
 Kendilóna, 1913
 Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm
 Néprajzi Múzeum, F 126350

Luna de Jos Kendilóna

Satul Luna de Jos este așezat într-o zonă colinară, aproape de cursul Someșului Mic. Despre vechea biserică de lemn, tradiția locală reține faptul că mai întâi a fost așezată în partea de nord a satului, sub „Jie”, iar pe la jumătatea secolului al XVIII-lea a fost mutată în sat, la sud de valea ce străbate localitatea (AAOVCF h, 3r.). Această informație este întrucâtva confirmată de ridicările topografice ale Imperiului Habsburgic. Astfel, în prima

Kendilóna dombos területesen, a Kis-Szamos folyó medréhez közel fekszik. A régi fatemplom a helyi emlékezet szerint először a falu északi részén, a *Szölös* alatt állt, majd a 18. század közepén áthelyezték a faluba, a falut átszelő völgytől délre (AAOVCF h, 3r.). Ezt az információt némileg megerősítik a Habsburg Birodalom katonai felmérései. Így az első katonai felmérésen (1769–1773) a román templom a falun kívül található, az

69
Intrarea pe latura de nord. Peretele este zugrăvit,
printre altele, cu Sfântului Ilie în carul cu foc
Luna de Jos, 1913
Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm
Muzeul Etnografic, F 126352

69
A templom nyugati bejárata. A falon többek között
Szent Illés szekerét ábrázoló festmény látható
Kendilóna, 1913
Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm
Néprajzi Múzeum, F 126352

hartă militară (1769-1773), biserica românească este amplasată în afara localității, sub dealul din nord pe care este reprezentată o cultură de viță-de-vie. În cea de-a treia ridicare topografică (1869-1887), biserica de lemn românească este amplasată în zona centrală a satului, spre miazăzi.

Ipoteza reconstruirii bisericii este confirmată și de unele documente bisericești: biserica de lemn din Luna de Jos fusese

északi domb alatt, amelyen egy szőlőskertet ábrázolnak. A harmadik katonai felmérésen (1869-1887) a román fatemplom a falu központi részén, délre található.

Azt a feltételezést, hogy a templomot újjáépítették, néhány egyházi dokumentum is megerősíti: a kendilónai fatemplomot a 18. század második felében aktív zsuki esperes, Timandi György (Miron, 2015, 172) építtette vagy újjáépítette, majd szentelte fel.

70
Arcade cu două și trei goluri la clopote
Luna de Jos, 1913
Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm
Muzeul Etnografic, F 341613

70
A három árkádos toronyerkély a harangokkal
Kendilóna, 1913
Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm
Néprajzi Múzeum, F 341613

construită sau renovată și ulterior sfințită de protopopul Jucului, George Timandi (Miron 2015, 172), protopop ce a activat în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.

Despre vechimea bisericii aflate sub „*Ţie*” este greu de făcut precizări în lipsa unor date concrete. Cert este faptul că la Luna de Jos slujea preotul Gavrilă Costan în anul 1699 (Miron 2015, 170), iar unul dintre clopotele bisericii de lemn avea o inscripție cu caractere chirilice care amintea numele donatorului și anul: „*Marian Petre 1706*” (AAOVCF h, 3r.).

Un moment important în evoluția acestei bisericuțe a fost la începutul secolului al XIX-lea. Șematismeale bisericii

A *Szölös* alatti templom korát konkrét adatok hiányában nehéz megmondani. Annyi biztos, hogy Gavrilă Costan pap 1699-ben Kendilónában szolgált (Miron, 2015, 170), és a fatemplom egyik harangján cirill betűs feliraton olvasható a harang adományozójának neve és az évszám: „*Marian Petre 1706*” (AAOVCF h, 3r.).

Egy fontos esemény a templom történetében a 19. század elején volt. A görögkatolikus egyház sematizmusai szerint a templom 1805-ben épült, Mihály és Gábel arkangyalnak szentelték (Szamosújvári Egyházmegye Sematizmusa, 1900, 102). A templom falfestményét az alsóegregyi Ioan

greco-catolice indică drept an al edificării anul 1805, închinată Sfinților Arhangheli Mihail și Gavriil (Șematism Gherla 1900, 102). Pictura murală a bisericii a fost realizată de zugravul Ioan Pop din Românași în anul 1810, cel care picta în 1806 biserica de lemn din Așchileu Mic, iar în 1808 biserica de lemn din Apahida (Porumb 1998, 302).

În perioada interbelică, comunitatea a făcut demersuri pentru ridicarea unei noi biserici din zidărie, fapt realizat în perioada 1927-1928. După construirea noii biserici, cea veche a fost scoasă din circuitul cultic.

La demolarea bisericii de lemn, în anul 1936, se afirmă că în piciorul mesei altarului a fost găsită o însemnare, un manuscris, de pe care s-au putut descifra câteva nume: „*Buia Todor, Maier Gavril și Sebeștean ... semnat de popa Macarie*” (AAOVCF h, 3r.).

Pop festő készítette 1810-ben, ugyanaz, aki 1806-ban a kiseskülli és 1808-ban az apahidai fatemplomot festette (Porumb, 1998, 302).

A két háború közötti időszakban a közösség lépéseket tett egy új, falazott templom építésének érdekében, amely végül 1927–1928-ban készült el. Az új templom építése után a régint nem használták.

Amikor a fatemplomot 1936-ban lebontották, a szentélyasztal lábánál egy kéziratot találtak, amelyből több nevet is meg lehetett fejteni: „*Buia Todor, Maier Gavril és Sebeștean... Macarie pap aláírásával*” (AAOVCF h, 3r.).

71
Gospodăriile de pe *Şesul Strâmt*, cu biserica pe deal
Fundătura, 1913
Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm
Muzeul Etnografic, F 341612

71
Az úgynevezett "keskeny lapály" házai,
a templommal a dombon
Szamosjenő, 1913
Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm
Néprajzi Múzeum, F 341612

Fundătura Szamosjenő

Într-un document întocmit în 1921, la mai puțin de zece ani de la trecerea lui Gábor și László Szinte prin Fundătura, satul, cunoscut pe acea vreme sub denumirea de Ineu, era descris astfel: se întinde pe doi km și începe de la drumul de țară cu partea satului numită „*la fägădaue*” și continuă de-a lungul drumului vicinal, peste o colină, spre grosul satului așezat pe „*şesul strâmt*” (ANSJC c, 1r.).

În ceea ce privește biserica parohială,

Egy 1921-ben, kevesebb mint tíz évvel Szinte Gábor Szamosjenőn tett látogatása után készült dokumentum az akkoriban Ineu (Jenő, Kísjenő) néven ismert falut a következőképpen mutatja be: két kilométer hosszan húzódik, az országúttól indul *a fogadónál* megnevezésű falurészen, és a mellékúton, egy dombon át, a *keskeny lapály* megnevezésű helyen fekvő falu nagy része felé halad (ANSJC c, 1r.).

Ami a plébániatemplomot illeti, a

72
 Intrarea cu trăsura în sat, cu biserica în fundal
 Fundătura, 1913
 Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm
 Muzeul Etnografic, F 341611

72
 Lovaskocsival a falu elején, távolban a templom
 Szamosjenő, 1913
 Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm
 Néprajzi Múzeum, F 341611

localitatea fusese amintită în principalele conșcripții religioase ale românilor din Transilvania de pe parcursul secolului al XVIII-lea, figurând cu preot și biserică. Tradiția locală reține drept an al edificării anul 1753 (AAOVCF g, 1r.), an amintit și în monografia comitatului Solnoc-Dăbâca apărută în primii ani ai secolului XX. Informația referitoare la anul edificării poate fi adevărată, cercetări recente arătând că edificiul de cult din

település a 18. században az erdélyi románok fő vallási összeírásaiban egy pappal és egy templommal szerepel. A helyi hagyomány 1753-ra (AAOVCF g, 1r.) teszi az építés évét, amelyet a 20. század első éveiben kiadott Szolnok-Doboka vármegyei monográfia is megerősít. Az építés évére vonatkozó információ igaz lehet, mivel a legújabb kutatások szerint a szamosjenői templomot valamikor a 18. század második felében szentelte fel

73
Intrarea și pridvorul pe latura de nord
Fundătura, 1913
Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm
Muzeul Etnografic, F 341630

73
A tornác és a bejárat az északi oldalon
Szamosjenő, 1913
Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm
Néprajzi Múzeum, F 341630

Fundătura a fost sfințit de protopopul Jucului, George Timandi, cândva în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea (Miron 2015, 29).

În 1776, biserica a fost vizitată de episcopul Grigore Maior. Acesta găsea lăcașul de cult ca fiind vechi și sărac, deoarece în afară de un clopot și două cărți de cult, Chiriacodromion și Psaltire, nu mai deținea nimic din cele necesare cultului (Miron 2015, 29). Peste o sută de ani, într-un inventar parohial, biserica este descrisă ca fiind din lemn, cu boltitură de scândură, cu cinci ferestre. Ușile bisericii (probabil ușa pronaosului și ușa naosului) aveau balamale de fier, la una dintre acestea închizătoarea era stricată, iar la cea de-a

Timandi György zsuki esperes (Miron, 2015, 29).

1776-ban Grigore Maior püspök meglátogatta a templomot, amelyet réginek és szegényesnek talált, mert egy harangon és két egyházi könyvön, a vasárnapi evangéliumokon (Chiriacodromion) és a zsoltárokon kívül az istentisztelethez szükséges semmi más dolog nem volt benne (Miron, 2015, 29). Több mint száz évvel később a plébánia leltárában a templom deszkaboltozatos, ötblakos fatemplomként szerepel. Az ajtajai (valószínűleg az előcsarnok és a hajó ajtaja) vaspántosak voltak, az egyik zára törött, a másiké ép. A tető rossz állapotban volt, a

74

Biserica în împrejurimi
Fundătura, 1913
Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm
Muzeul Etnografic, F 341629

74

A templom és környéke
Szamosjenő, 1913
Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm
Néprajzi Múzeum, F 341629

doua era bună. Acoperișul era în stare proastă, lungimea și lățimea bisericii fiind estimate la 15,2 m, respectiv 5,7 m (ANSJC a, 1r.). Pe masa altarului erau așezate două antimise, unul din 1841 de la episcopul Ioan Lemeni și cel de-al doilea din 1858 de la episcopul Ioan Alexi. De asemenea, pe masa altarului era așezată o icoană a lui Isus Hristos.

În naosul bisericii erau două strane cantonale și mai multe bănci de lemn. Deasupra ușilor împărătești stătea icoana Maicii Domnului, pe iconostasul bisericii regăsindu-se alte 8 icoane. Intrările în altar erau acoperite de perdele. În pronaos se aflau opt icoane de la Nicula. În turnul-clopotniță

templom hosszát és szélességét 15,2 méterre, illetve 5,7 méterre becsülték (ANSJC a, 1r.). Az oltárasztalon egy Krisztust ábrázoló ikon és két oltártakaró (antependium) volt, az egyik takaró 1841-ből, Ioan Lemeni püspöktől, a másik 1858-ból, Ioan Alexi püspöktől való.

A templom főhajójában két kóruszék és több fapad állt. A királyi kapu fölött Szűz Mária ikonja függött, a templom ikonostázán pedig további nyolc ikon volt látható. A szentély bejáratait függönnyel takarták el. Az előcsarnokot nyolc füzesmikolai ikon díszítette. A harangtoronyban két harang volt (ANSJC a, 1r.). A szentély apszisában a két világháború közötti időszakban egy gerendán

se aflau două clopote (ANSJC a, 1r.). În absida altarului, pe o grindă, în perioada interbelică încă se mai puteau vedea urmele unei pisanii cu caractere chirilice. Era ștearsă de apa infiltrată, dar încă se mai putea citi: „*popa Matei, parohul satului*” și în alt loc: „*Francisc*” (ANSJC c, 1v.). Deși fragmentară, această pisanie poate plasa în timp un moment important pentru biserică. Printre preoții slujitori amintiți în secolul al XVIII-lea nu este amintit vreunul cu acest nume și nici în cei din a doua jumătate a secolului al XIX-lea dar monografia comitatului Solnoc Dăbâca amintește de preotul Maroșan Matei și fiul său Iosif (Kádár 1901-1905, c). Pe lângă asta, Francisc, un nume mai puțin întâlnit pentru românii din acea perioadă, poate să se refere la împăratul Francisc I al Austriei, ce a domnit între 1804 și 1835. Probabil că pisania amintită vorbea despre decorarea bisericii cu pictură, eveniment ce a avut loc cândva în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Ca o confirmare a acestei presupunerii, tradiția locală reține că sfințirea bisericii în cinstea Sfinților Arhangheli a avut loc în anul 1825 (AAOVCF g, 1r.).

A fost demolată în anul 1934, fiind înlocuită de o nouă biserică de zidărie ridicată în perioada 1931-1932 (AAOVCF g, 1r.).

még láthatók voltak egy cirill betűs alapítási felirat nyomai. A beszivárgó víz elmosta, de még ki lehetett olvasni: „*Máté pópa, a falu plébánosa*”, egy másik helyen pedig: „*Ferenc*” (ANSJC c, 1v.). Töredékessége ellenére a felirat egy fontos eseményre utal. A 18. században említett papok között nincs ilyen nevű pap, sem a 19. század második felében, de a Szolnok-Doboka vármegyei monográfia említi Maroșan Matei papot és fiát, Iosifot (Kádár, 1901–1905, c). Emellett a Francisc, amely a korabeli románoknál kevésbé gyakori név, I. Ferenc osztrák császárra utalhat, aki 1804–1835 között uralkodott. A felirat adataira támaszkodva a templom belső festése valamikor a 19. század első felében készülhetett. Ezt erősíti, hogy a helyi hagyomány szerint a templomot a Szent Arkangyalok tiszteletére 1825-ben szentelték fel (AAOVCF g, 1r.).

Az épületet 1934-ben lebontották, miután 1931–1932 között egy új, falazott templomot emeltek (AAOVCF g, 1r.) a településen.

Iclod Nagyiklód

Satul Iclod este aşezat pe malul Someşului Mic, în apropierea drumului ce face legătura dintre oraşele Cluj-Napoca şi Dej. Localitatea, menţionată documentar în prima jumătate a secolului al XIV-lea, este cunoscută în special datorită picturului *Luca din Iclod*, care a activat aici în ultimul sfert al secolului al XVII-lea, autor al icoanei miraculoase a Maicii Domnului de la Mănăstirea Nicula (Porumb, 1998, 173-174).

Biserica surprinsă în fotografia lui Szinte era edificiul de cult al comunităţii greco-catolice din Iclod. Având hramul *„Înălţarea Domnului”*, biserica a fost construită din piatră cândva în a doua jumătate a secolul al XVIII-lea şi a fost sfinţită, conform unei inscripţii din altar, în anul 1791. A fost precedată de cel puţin două biserici despre care, în jurul anului 1760, sătenii din Iclod reţineau următoarele: în sat existase o biserică, ridicată de comunitate după puterile lor, dar care se ruinase. În locul acesteia, probabil în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, a fost construită o altă biserică, ridicată cu sprijinul material al unui anume domn Devai, mort la acea dată, care plătise pentru jumătate din biserică. Se mai ştia că biserica fusese sfinţită de defunctul protopop de Bont. În 1776, cu ocazia vizitaţiei canonice efectuate aici, episcopul Grigore Maior nota despre biserica ridicată cu sprijinul familiei Devai că era în stare bună, avea două clopote şi veşminte acordate din generozitatea împărătească (Miron 2015, 21).

Având în vedere informaţiile prezentate anterior, se poate estima că biserica pe care o găsea Szinte la Iclod în 1913 a fost construită cândva între vizita episcopului Maior şi momentul sfinţirii. De altfel, şematismele bisericesti reţin că biserica din Iclod a fost construită între anii 1785 şi 1791.

Nagyiklód község a Kis-Szamos folyó partján fekszik, a Kolozsvárt és Dést összekötő út mellett. A 14. század első felében keltezett oklevelekben már szerepelt. A település a 17. század utolsó negyedében itt dolgozó *nagyiklódi Lukács* festőnek, a fűzesmikolai kolostorban található csodatévő Mária-ikon alkotójának köszönhetően ismert (Porumb, 1998, 173-174).

A Szinte Gábor fotóján látható templom az iklódi görögkatolikus közösség istentiszteleti helye volt. A templomot a 18. század második felében építették kőből, és a szentélyben lévő felirat szerint 1791-ben szentelték fel *Urunk Mennymbemenetele* tiszteletére. Legalább két templom előzte meg, amelyekről 1760 körül az iklódi falubeliek a következőkre emlékeztek: a faluban volt egy templom, amelyet a közösség saját eszközeivel épített, de romba dőlt. Helyére, valószínűleg a 18. század első felében, egy másik templomot építettek egy bizonyos Dévai úr anyagi támogatásával, aki akkoriban halt meg, és a templom felét fizette. Azt is tudták, hogy a templomot a néhai boncnyíresi protopópa szentelte fel. 1776-ban Grigore Maior püspök az itteni kanonoki látogatás alkalmával megjegyezte, hogy a templom jó állapotban volt, és a császár nagylelkű adományaként két haranggal, illetve miseruhákkal is rendelkezett (Miron, 2015, 21).

A fenti adatok alapján arra lehet következtetni, hogy a Szinte által 1913-ban Nagyiklódon talált templom valamikor Maior püspök látogatása és a felszentelés időpontja között, a sematizmusok szerint 1785 és 1791 között épült.

Az épület alaprajza hasonló a többi fatemploméhoz, fontos példája azoknak a templomoknak, amelyek átmenetet alkotnak

75
Biserica de piatră cu suprastructură de lemn
Iclod, 1913
Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm
Muzeul Etnografic, F 126332

75
Kőtemplom fa tetőszerkezettel
Nagyiklód, 1913
Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm
Néprajzi Múzeum, F 126332

Biserica prezintă un plan asemănător cu cel al bisericilor de lemn, fiind astfel un exemplu relevant pentru lăcașurile de cult ce fac legătura între obișnuitele biserici de lemn transilvănene și bisericile de zidărie ce vor fi construite în secolul al XIX-lea. Este compartimentată după modelul consacrat, cu pronaos tăvănit, naos boltit și cu absida altarului boltită, semicirculară în interior și poligonală în exterior. Peste pronaosul bisericii este așezat turnul-clopotniță, mult asemănător cu cele întâlnite la monumentele arhitecturii de lemn din regiune. Acesta are o galerie deschisă, acoperită cu un coif conic, decorat

a szokásos erdélyi fatemplomok és a 19. században épült falazott templomok között. Az épület a bevett modell szerint tagolt, az előcsarnok plafonos, a hajó és az apszis boltozatos, utóbbi belül félköríves, kívül sokszögletű. Az előcsarnok fölött harangtorony található, amely nagyon hasonlít a térség más faépítészeti műemlékeinek harangtoronyaira. Kúp alakú sisakkal fedett, nyitott erkélyét a sarkokon négy fiatorony díszíti. A szentély kőasztala archaikus formákkal díszített (Morar-Mândrescu, 1982, 252). Ami a templombelsőt illeti, kiemelkedik a 18. század végéről származó ikonosztáz, néhány fára

cu patru mici turnulețe la colțuri. Prestolul de piatră prezintă forme arhaice (Morar, Mândrescu 1982, 252). În ceea ce privește dotarea interiorului, se remarcă iconostasul bisericii, care cuprinde alături de câteva icoane pictate pe lemn și ușile împărătești, care datează de la sfârșitul secolului al XVIII-lea (Porumb 1998, 173-174).

După ce a devenit neîncăpătoare, comunitatea a construit o nouă biserică din zidărie în anul 1958 (AAOVCF i, 1r.).

festett ikonjával és a királyi kapujával (Porumb, 1998, 173-174).

Miután a templom a közösség számára túl szűkössé vált, 1958-ban új, falazott templomot építettek (AAOVCF i, 1r.).

76
Biserica de lemn a mănăstirii, fața
Mănăstirea Nicula, 1913
Negativ alb-negru pe sticlă, 13×18 cm
Muzeul Etnografic, F 5566o

76
A kolostor fatemplomának eleje
Füzesmikolai kolostor, 1913
Fekete-fehér üvegnegatív, 13×18 cm
Néprajzi Múzeum, F 5566o

Mănăstirea Nicula Füzesmikolai kolostor

Satul Nicula de lângă Gherla este una dintre cele mai cunoscute localități transilvănene, pe de-o parte datorită importantului centru de pictură pe sticlă dezvoltat aici începând cu secolul al XVIII-lea și, pe de altă parte, datorită procesiunilor religioase desfășurate în preajma vechii mănăstiri aflate în hotarul satului. Evoluția mănăstirii din hotarul satului Nicula ca important centru de pelerinaj pentru românii transilvăneni se leagă de povestea unei icoane miraculoase a Maicii Domnului cu Pruncul, care în urma lăcrimării din anul 1694 a devenit obiect de venerație (Porumb, 1998, 264).

Nicula este o așezare veche, amintită documentar încă din anul 1326. În anul 1552, satul avea biserică, aici trăind și populație de origine maghiară. Se pare că satul a fost mistuit de un incendiu în anul 1602, eveniment în care avea să fie distrusă și biserica satului (Popa 1975, 251).

Ulterior, a fost construită o nouă biserică parohială, lăcaș de cult pentru care Ioan Cupșa, nobil român din Nicula, a dăruit o icoană a Maicii Domnului, zugrăvită în anul 1681 de Popa Luca din Iclod. La scurtă vreme, această icoană a început să arate, conform tradiției populare, „puteri tămăduitoare”, iar în perioada februarie-martie 1694 se spune despre aceasta că ar fi „lăcrimat”. Se pare că la insistențele lui Sigismund Kornis (guvernator al Transilvaniei între 1713 și 1731), cardinalul primat al Ungariei, Leopold Karl von Kollonitsch, a dispus ca icoana făcătoare de minuni să fie așezată mai departe de sat pentru a fi accesibilă pentru venerarea credincioșilor din ce în ce mai numeroși.

Având în vedere acest aspect, unele surse documentare vorbesc despre înființarea mănăstirii în anul 1695, în timp ce altele

A Szamosújvár melletti Füzesmikola jól ismert erdélyi település, egyrészt a 18. század óta jelentős üvegképfestészeti központ, másrészt a falu szélén álló régi kolostor körül tartott vallási körmenetek miatt. A kolostor az erdélyi románok fontos zarándokhelyévé vált, miután az ott lévő Szűz Mária a gyermek Jézussal „csodatevő” ikon 1694-ben könnyezni kezdett (Porumb, 1998, 264).

Füzesmikola régi település, már 1326-ban oklevelek említik. 1552-ben a falunak temploma volt, és magyar lakosság is élt itt. Feltételezhető, hogy a települést 1602-ben tűzvész pusztította el, és a szerencsétlen esemény során a falu temploma is nagymértékben rongálódott (Popa, 1975, 251).

Később új plébániatemplom épült, melynek Ioan Cupșa, egy füzesmikolai román nemes a nagyiklodi Popa Luca által 1681-ben festett Szűz Mária-ikont ajándékozott. A néphagyomány szerint rövid időn belül az ikon „gyógyító erőt” mutatott, és 1694 februárjában márciusában állítólag „könnyezett.” Feltehetően Kornis Zsigmond (1713 és 1731 között Erdély kormányzója) kitartó kérésére Magyarország bíboros primása, Leopold Karl von Kollonitsch elrendelte, hogy a csodatevő ikont a falutól távolabb helyezték el, hogy az egyre növekvő számú hívők számára elérhető legyen. Ezt szem előtt tartva egyes források a kolostor 1695-ös alapításáról beszélnek, míg mások szerint a fatemploma egy régebbi remetelak helyén épült (Meteș, 1936, 144).

A Szinte Gábor fotóin látható fatemplom nem más, mint a füzesmikolai kolostor régi temploma. Építésének pontos ideje nem ismert, de a sokszögletű előcsarnok és az ötoldalú, kiszögellő oltárapszis alaprajzi kialakítása arra utal, hogy valamikor a 17. században épülhetett. A templomhoz tartozó

77
Biserica de lemn a mănăstirii, din spate
Mănăstirea Nicula, 1913
Negativ alb-negru pe sticlă, 13×18 cm
Muzeul Etnografic, F 55713

77
A kolostor fatemploma hátulról
Füzesmikolai kolostor, 1913
Fekete-fehér üvegnegatív, 13×18 cm
Néprajzi Múzeum, F 55713

sugerează că biserița de lemn mănăstirească ar fi fost ridicată pe locul unui mai vechi schit (Meteș 1936, 144).

Biserica de lemn surprinsă în fotografiile lui Szinte nu este alta decât vechea biserică a mănăstirii Nicula. Momentul exact al construirii sale nu se cunoaște, dar dezvoltarea sa planimetrică, cu pronaos poligonal și cu absida altarului decroșată cu cinci laturi, ar sugera ridicarea ei cândva în secolul al XVII-lea. Pe una dintre grinzile micului cafas pe care biserica îl avea se păstra o însemnare potrivit căreia biserica fusese renovată de Sigismund Kornis în anul 1714 prin meșterul Gligorie.

O intervenție importantă asupra bisericii a avut loc în jurul anului 1860, când episcopia a renovat edificiul. Cu această ocazie, a fost desființat peretele despărțitor dintre naos și pronaos, au fost tăiate ferestre mai mari și mai multe (inițial se credea că a avut doar două: una în dreptul stranei drepte de pe latura de sud și încă una, rotundă, pe latura oblică a altarului) (Popa 1975, 252). Atunci a fost realizată următoarea inscripție: *„Această sfântă Mănăstire s-a reînnoit și zugrăvit ...sub ocărmuirea Prea Sfinției Sale Ioan Alexi întâiul Episcop al Gherlei prin stăruința preotului local Grigore Moldovan de măestrul din Nicula Ștefan Belindeanu, care afară de material a zugrăvit-o gratis în vara anului 1860.”* În alt loc apărea o altă însemnare: *„Maiestru de lemn Ficer Grigore din Nicula.”*

Vechea tâmplă a bisericii, înlocuită la un moment dat, avea, pe lângă icoanele împărătești, și apostolii pe iconițe, cu text slavon. Dintre vechile clopote ale bisericii erau amintite două, unul din anul 1401, luat de armată în timpul Primului Război Mondial și un al doilea, din anul 1696, cu inscripție în slavonă. Pereții exteriori ai bisericii păstrau și ei câteva însemnări: „1775”, „1777” iar în altă parte „Pop Dumitru 1775”. Mica biserică de lemn a dispărut în urma unui incendiu, în noaptea de 23 spre 24 aprilie 1973.

kis lodzsa egyik gerendáján feljegyzés látható arról, hogy a templomot 1714-ben, Gligorie mesterember által Kornis (Zsigmond) újította fel.

A templomban 1860 körül történt egy fontos beavatkozás A püspökség felújította az épületet, ennek keretében a hajó és az előcsarnok közötti válaszfalat lebontották, nagyobb és több ablakot vágtak ki (eredetileg feltehetően csak kettő volt: egy az egyenes padosor előtt a déli oldalon, és egy másik, kerek a szentély ferde oldalán) (Popa, 1975, 252). Ekkor készült a következő felirat: *„Ezt a szent kolostort megújította és kifestette... Őszentsége Ioan Alexi, Szamosújvár első püspöke felügyelete alatt, Grigore Moldovan helyi pap kitartása révén a fűzesmikolai mester, Ștefan Belindeanu által, aki 1860 nyarán, az anyagot leszámítva, ingyen kifestette.”* Egy másik helyen ez a felirat olvasható: *„Ficer Grigore ácsmester Fűzesmikolából.”*

A régi templom ikonosztázán, amelyet valamikor kicseréltek, a királyi ikonok (Jézus és Mária) mellett az apostolok is szerepeltek a kisebb ikonokon, szláv szöveggel. A régi templomharangok közül kettőt említettek, az egyik 1401-ből való, ezt az első világháború idején a hadsereg vitte el, a másik 1696-ból származik, szlavón szöveggel. A templom külső falain is volt néhány felirat: „1775”, „1777” és máshol „Pop Dumitru 1775.” A kis fatemplomot 1973. április 24-ére virradóra tűzvész pusztította el.

78
Gábor Szinte, alături de localnici în fața bisericii
Cesariu, 1913
Negativ alb-negru pe sticlă, 13×18 cm
Muzeul Etnografic, F 55706

78
A templom, mellette helybéliek és Szinte Gábor
Császári, 1913
Fekete-fehér üvegnegatív, 13×18 cm
Néprajzi Múzeum, F 55706

Satul Cesariu, azi înglobat în localitatea învecinată Sântioana, era așezat pe versantul stâng al văii Fizeșului, fiind pentru prima dată pomenit documentar în anul 1336 (Pop 2009, 292).

În perioada medievală, satul a intrat pe rând în posesia mai multor familii nobiliare. Înainte de Reforma religioasă, aici exista o mică biserică romano-catolică și probabil o comunitate maghiară. Datorită confruntărilor armate, în jurul anului 1603, la Cesariu mai era înregistrat un singur locuitor (Pop 2009, 296). Fiind mai tot timpul un cătun cu un număr mic de locuitori, după pustiirea amintită se modifică și componența etnică a localității: în anul 1700 sunt înregistrați 13 iobagi și 6 săraci în 13 gospodării, în 1750 sunt conșcriși 92 de locuitori, români, ce formau în preajma anilor 1760-1761 33 de familii greco-catolice (Pop 2009, 298).

Despre viața religioasă a românilor din Cesariu, conșcripțiile arată existența unei biserici în prima jumătate a secolului al XVIII-lea. Fusese construită în marginea de nord a localității, în locul cunoscut acum drept „*Cimitirul vechi*”.

Într-o interogare a comunității din anul 1760, cu privire la edificiul de cult parohial, sătenii din Cesariu precizau că biserica de lemn a satului fusese construită în anul 1661 de membrii familiilor Ursenești și Besenești și renovată în 1737 de Ursan Gavrilă, probabil un descendent al întemeietorului. Fusese sfințită în același an de protopopul Teodor de Petea (Miron 2015, 25), cel ce sfințise și bisericile românești din Sucutard în 1723 și din Năsal în 1730 (Miron 2015, 152).

Un chestionar din 1921 completat de parohul din Sântioana, de care aparținea ca filie comunitatea din Cesariu, preciza

Császári, amely ma a szomszédos Vasasszentiván településhez tartozik, a Füzes-völgy bal oldalán fekszik, és 1336-ban említik először oklevelek (Pop, 2009, 292).

A középkorban a falu egymást követő nemesi családok birtokába került. A reformáció előtt volt itt egy kis római katolikus templom és valószínűleg magyar közösség is. A fegyveres összecsapások miatt 1603 körül már csak egy lakos maradt Császáriban (Pop, 2009, 296). Mivel kis lélekszámú településről van szó, az említett pusztulás után a falu etnikai összetétele megváltozott: 1700-ban 13 háztartásban 13 jobbágyot és 6 szegényt tartottak nyilván, 1750-ben 92 románt, 1760-1761-ben 33 görögkatolikus családot (Pop, 2009, 298).

A császári románok vallási életéről szóló feljegyzések szerint a 18. század első felében már létezett templom, a falu északi szélén épült, ma a *Régi temető* néven ismert helyen.

Egy 1760-as, a plébániatemplomról szóló közösségi felmérésben Császári lakosai azt állították, hogy a falusi fatemplomot 1661-ben az Ursenești és Besenești családok tagjai építették, és 1737-ben Ursan Gavrilă újította fel, aki valószínűleg az alapító leszármazottja volt. A templomot ugyanebben az évben szentelte fel Teodor de Petea esperes (Miron, 2015, 25), aki 1723-ban Vasasszentgothárd és 1730-ban Noszoly román templomát is felszentelte (Miron, 2015, 152).

Egy 1921-es felmérésben a vasasszentiváni pap, aki kitöltötte, és akihez a Császári közösség leányegyházként tartozott, azt állította, hogy a filia temploma „*teljes egészében ki van festve, de az arcok vonásait nem igazán ismerjük, kivéve Gábiel arkangyalt.*” Az építés éve nem ismert, sem a festő vagy az építők

79
In dosul bisericii de lemn, Gábor Szinte și
localnicii
Cesariu, 1913
Negativ alb-negru pe sticlă, 13×18 cm
Muzeul Etnografic, F 55714

79
A templom mögött Szinte Gábor a helybeliekkel
Császári, 1913
Fekete-fehér üvegnegatív, 13×18 cm
Néprajzi Múzeum, F 55714

că biserica „este zugrăvită în întregime dar formele chipurilor nu se prea mai cunosc afară de arhanghelul Gavril.” Anul construcției nu se mai cunoștea, nici numele zugravului sau al ctitorilor. Biserica era considerată ca fiind foarte mică, „necorespunzătoare în ziua de azi”, rea (ANSJC e, 11.-14.).

În anul 1936 au început lucrările la o nouă biserică parohială, din zidărie, finalizată în anul următor (AAOVCF j, 31.). După preluarea rolului său cultic de noua biserică, cea veche, fotografiată de Szinte, a fost demolată.

neve. A templomot nagyon kicsinek, „a mai korhoz alkalmatlannak”, rossznak tartották (ANSJC e, 11.-14.).

1936-ban kezdtek el építeni az új plébániatemplomot, amely a következő évben készült el (AAOVCF j, 31.). Miután az új templom a közösség számára megnyílt, a Szinte Gábor által fényképezett régi templomot lebontották.

80
Monumentala biserică de piatră
Dej, 1913
Negativ alb-negru pe sticlă, 13×18 cm
Muzeul Etnografic, F 55655

80
A nagy református templom a főtéren
Dés, 1913
Fekete-fehér üvegnegatív, 13×18 cm
Néprajzi Múzeum, F 55655

Biserica având trăsături gotice, construită în pia a principală a Dejului, domină prin silueta sa centrul ora ului. Evoluția sa ca edificiu avea să se împletească în timp cu dezvoltarea localit ii de pe Someș  i cu exploatarea sării în regiune. Dejul a fost pentru prima dată menționat într-un document din anul 1214 ca loc destinat transportului de sare. Importan a așezării va cre te în scurt timp, aici construindu-se o cetate, localitatea primind titlul de ora  regal (Kádár 1901-1905, d).

O primă biserică a ora ului, așezată între zidurile sale fortificate, a fost construită în secolul al XIII-lea  i era închinată Maicii Domnului. A fost demolată în urma Reformei, dar din resturile clădirii, în anul 1578 a fost construit un turn-monument ce a rezistat până în 1938, c nd a fost aruncat în aer de simpatizan ii Gărzii de Fier.

Cea de-a doua biserică parohială consemnată la Dej este biseric a reformată actuală, inițial cu hramul Sfântul Rege  tefan, surprinsă  i în fotografia lui Gábor Szinte din anul 1913. Aceasta a fost men ionat  documentar pentru prima dată în anul 1453, dar se presupune că începuturile sale pot data din jurul anului 1440. Finalizarea edificiului avea să se întindă  i în deceniile următoare.  n anul 1462 este consemnată o dona ie de sare făcută de Ioan de Hunedoara, iar în anul 1477 avem o mențiune a unui clopot al acestei biserici. Alte dona ii pentru biserică, în blocuri de sare, va face  i Matia Corvinul în anul 1489 (Weisz 2011).

 n timpul Reformei, spre mijlocul secolului al XVI-lea, datorită deselor schimbări de confesiune, biseric a parohială a devenit pe r nd proprietatea confesiunii mai numeroase, spre exemplu, în anul 1558 biseric a apar inea calvinilor, iar în anul 1568 era unitariană.

A D s f ter n  p lt goticus templom sziluetj vel uralja a v rosk zpontot. Az épület jelent s szerepet töltött be a Szamos menti város fejlődésében, amely összefüggött a város környékén zajló soktermel ssel. D s települést először egy 1214-ben kelt oklevél említi mint s szall t  helyet. A település jelentősége hamarosan megnőtt, erődöt építettek ide, és a helység királyi város címet kapott (Kádár, 1901-1905, d).

A város erődített falai között  ll o első templomát a 13. században építettek, és a Szűzanyának szentelt k. A reformáció után lerombolták, de a maradványokból 1578-ban monumentális tornyot építettek. A tornyot 1938-ban a Vaszg rda szimpatizánsai felrobbantották.

A Désen jegyzett második plébánia-templom – amelyet Szinte Gábor fotója is megörökít – a mai református templom, amelyet eredetileg Szent István király tiszteletére szenteltek fel. Először 1453-ban említik a források, de feltételezhető, hogy az építés kezdete 1440 körülre tehető. Az épület befejezése átnyúlt a következő évtizedekre. 1462-ben említést tesznek egy Hunyadi János által a templomnak nyújtott s adom nyr l, 1477-ben pedig a templom harangj r l. Hunyadi Mátyás 1489-ben, s t mb k formájában, további adományokat tett a templom számára (Weisz, 2011).

A reformáció idején, a 16. század k zep n a gyakori felekezettv lt sok miatt a plébániatemplom egyik felekezet tulajdon b l a m sikba került, 1558-ban például a k lvinist k , 1568-ban pedig az unit riusok  volt. A templom nyugati fal n látható felirat szerint 1588-ban jav tott k.

A templomot 1594-ben  s 1642-ben is t zsv sz rong lta meg, emiatt feltehet en a

Conform unei inscripții aflate pe peretele vestic al bisericii, aceasta a fost reparată în anul 1588.

Un incendiu puternic a afectat serios biserica în anul 1594, iar altul în anul 1642, eveniment cu ocazia căruia se crede că s-au prăbușit bolțile turnului, ale navei și altarului (corului). Refacerea bisericii este sprijinită de principele Gheorghe Rákóczi I, care finanțează realizarea noului tavan de către meșterul János Ács.

Tot la biserica din Dej vor fi prezenți principalii meșteri constructori ai principelui Rákóczi, în 1643 „fundáló” Imre Sárdi și în 1647 Agostino Serena. Două inscripții indică faptul că aceste reparații importante la biserică au fost finalizate în anul 1650 (Weisz 2011). Datorită unor alte incendii din anii 1697 și 1707, tavanele realizate în timpul principelui Gheorghe Rákóczi I vor fi distruse.

Secolul al XVIII-lea aduce noi lucrări la acest edificiu de cult, în anul 1712, după care vor fi repartizate locurile enoriașilor în biserică. În 1720 se construiește tribuna din partea de vest, iar în 1726 se finalizează noul tavan. În 1752, cunoscutul meșter David Sipos construiește amvonul de piatră, care este decorat cu ornamente în stil renascentist târziu. În anul 1765 îl găsim aici pe Lőrinc Umling lucrând două tribune, în 1776 s-a refăcut bolta altarului (corului), iar în 1779, tavanul casetat de culoare albastru închis.

Spre finalul secolului al XIX-lea, din motive urbanistice, zidul medieval ce înconjura biserica a fost înlăturat. Apoi, în anul 1902 este consemnată îndepărtarea tencuielii exterioare de pe biserică și tot atunci, probabil, mobilierul de lemn a fost lăcuit. În anul 1960, fațadele bisericii au fost din nou restaurate.

torony, a hajó és a szentély (kórus) boltozata is beomlott. A templom helyreállítását I. Rákóczi György fejedelem támogatta, aki finanszírozta, hogy Ács János mester elkészítse az új mennyezetet.

A templomban a fejedelem fő építői, 1643-ban Sárdi Imre „fundáló” és 1647-ben Agostino Serena is dolgoztak. Két felirat jelzi, hogy e fontos javítási munkálatok 1650-ben fejeződtek be (Weisz, 2011). Az 1697-ben és 1707-ben bekövetkezett további tűzvészek nyomán az I. Rákóczi György fejedelem uralkodása alatt épült mennyezetek elpusztultak.

1712-ben új munkálatok kezdődtek a templomban, majd az üllőhelyeket felosztották a hívők között. 1720-ban épült a nyugati karzat, 1726-ban pedig elkészült az új mennyezet. 1752-ben a neves mesterember, Sipos Dávid építette a késő reneszánsz stílusú virágdíszekkel ékesített kő szószekeket. 1765-ben Umling Lőrinc két karzaton dolgozott itt, 1776-ban a szentély (kórus) boltozatát, 1779-ben pedig a sötétkék kazettás mennyezetet állították helyre.

A 19. század végén városrendezési okokból lebontották a templomot körülvevő középkori falat. Ezután, 1902-ben feljegyezték, hogy a templom külső vakolatát eltávolították, és valószínűleg a fabútorokat is lelakozták. 1960-ban a templom homlokzatát ismét felújították.

Peștera Pestes

În anul 1913, când Gábor și László Szinte vizitau această localitate din apropierea Dejului, numărul locuitorilor era de aproximativ 265 de români greco-catolici, alături de care trăia o familie de 4 membrii de credință mozaică. În decursul secolului ce a urmat, micul sat avea să dispară, astfel încât în 2011, aici nu mai era înregistrat niciun locuitor. Odată cu comunitatea sătească a dispărut și biserica parohială, fapt ce face ca fotografia realizată de unul din cei doi Szinte, în timpul excursiei lor de cercetare, să capete valențele unui document istoric.

Despre această biserică construită din lemn se știe că fusese dedicată Sfinților Arhangheli. Locul în care fusese așezată era în centrul satului, la o răspântie. Portalul ei interior, documentat în două imagini de unul din cei doi Szinte, avea o inscripție mixtă slavo-română, greu lizibilă, care, tradusă fragmentar, preciza că „*această ușe ... intrare la împărăție cerului.*” Inscripția făcea trimitere la rolul intrării în biserică de poartă spre cer, aspect susținut și de decorul de pe portal (Baboș 2020 c). Prin sculptură și inscripție, portalul amintește de bisericile de lemn din satele vecine Cremenea și Calna, amândouă dateate în anii 1670. Prin urmare, biserica de lemn din Peștera ar fi putut data din ultimul pătrar al secolului al XVII-lea.

Puținele date scrise și păstrate despre acest edificiu precizează că fusese construit în jurul anului 1740 (Kádár 1901-1905, e). Clopotele bisericii erau contemporane cu clădirea. De altfel, conșcripțiile românilor transilvăneni din secolul al XVIII-lea confirmă faptul că în 1750, satul, format atunci din aproximativ 250 de locuitori, avea biserică (Bunea 1901, 273). În perioada 1760-1762, satul este amintit ca având 30 de familii, biserică proprie și preot (Ciobanu

1913-ban, amikor Szinte Gábor felkereste ezt a Dés melletti falut, a lakosok száma körülbelül 265 fő volt, görögkatolikus románok, egy négytagú család kivételével, akiket zsidóként tartottak nyilván. A következő évszázad során a kis falu megszűnt létezni, 2011-ben már nem volt nyilvántartott lakosa. A faluközösséggel együtt a plébániatemplom is eltűnt, így a Szinte kutatóútján készült fénykép történelmi dokumentumnak számít.

Erről a fatemplomról tudjuk, hogy a Szent Arkangyaloknak volt szentelve. A falu közepén állt, egy útelágazásnál. Szinte Gábor két képen dokumentált belső portálján alig olvasható, kevert szláv-román felirat található, amely töredékes fordításban azt írja, hogy „*Ezek az ajtók ... bejárat a mennyek országába.*” A felirat a bejáratnak a mennyország kapujaként betöltött szerepére utal, ezt a szempontot a portál díszítése is alátámasztja (Baboș 2020 c). A portál a szobor és a felirat révén felidézi a szomszédos Keménye (Cremenea) és Kálna (Calna) falvakban található fatemplomokat, mindkettő az 1670-es évekre datálható, így a pestesi fatemplom a 17. század utolsó negyedéből származhatott.

Az épületről fennmaradt néhány feljegyzés szerint 1740 körül épült (Kádár, 1901-1905, e). A templom harangjai egykorúak voltak az épülettel. Az erdélyi románok hadkötelezettségi összeírása megerősíti azt a tényt, hogy 1750-ben, az akkor mintegy 25 házból álló falunak volt temploma. Az 1760-1762 közötti időszakban a falut 30 családdal, saját templommal és pappal említik.

1830 után a pestesi görögkatolikus közösség – valószínűleg a hívek kis száma és a falu papjának hiánya miatt – a szomszédos Kissomkút egyházközség filiája lett.

1934-ben a templomot teljesen rendbe

81
Răstignirea și biserica de lemn
Peștera, 1913
Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm
Muzeul Etnografic, F 126343

81
A fatemplom, előtte feszület
Pestes, 1913
Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm
Néprajzi Múzeum, F 126343

1924-1925, 656).

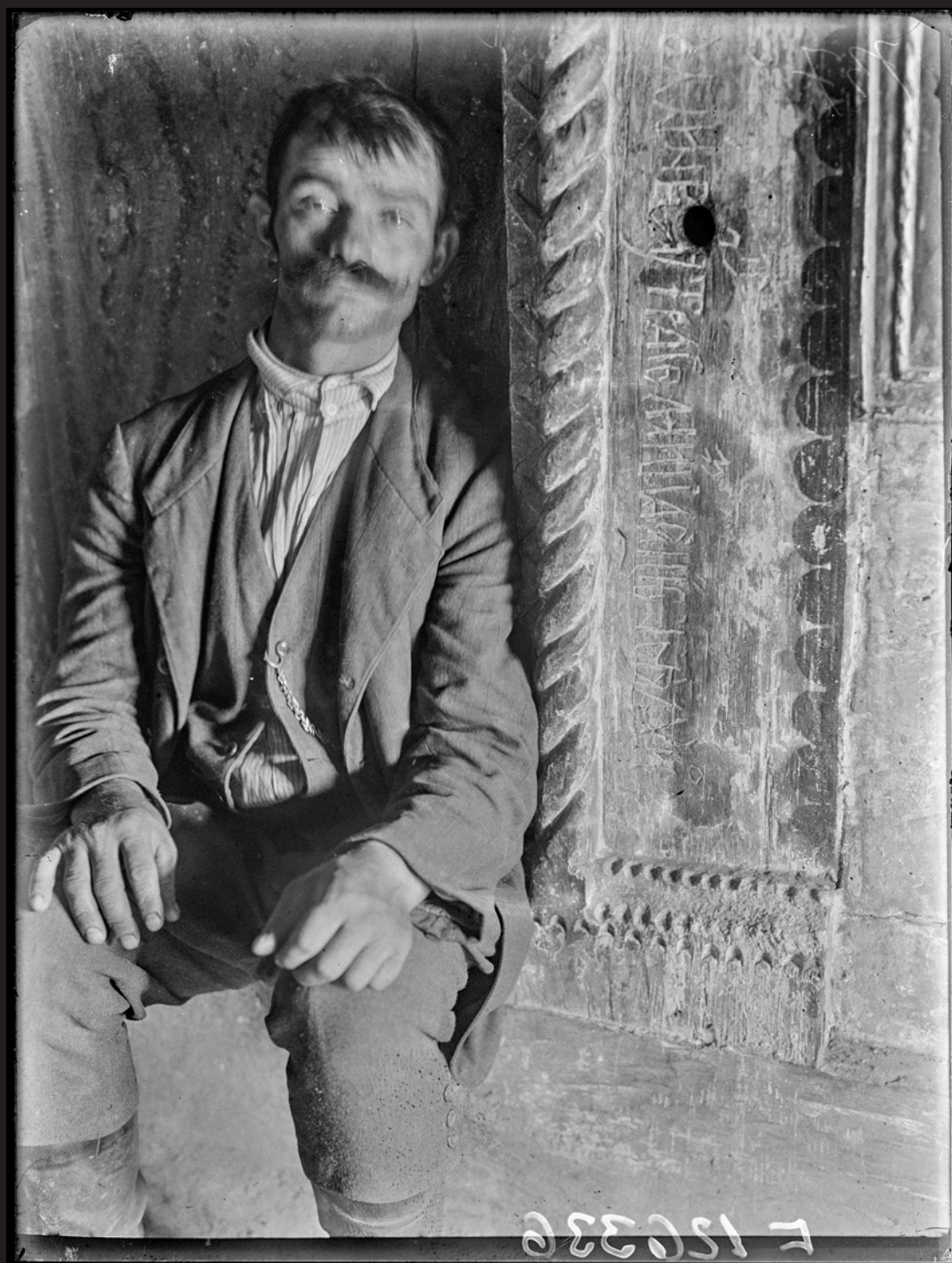
După 1830, comunitatea greco-catolică din Peștera, probabil datorită numărului mic de credincioși, precum și lipsei unui preot în sat, a devenit filia parohiei din Șomcutu Mic, localitate învecinată.

În anul 1934, biserica este reparată în întregime. Este înlocuit fundamentul, se măresc ferestrele, se reface iconostasul și se reacoperă cu șindrilă. Ușa de la intrare era tăiată dintr-un singur lemn, foarte gros.

După cel de-Al Doilea Război

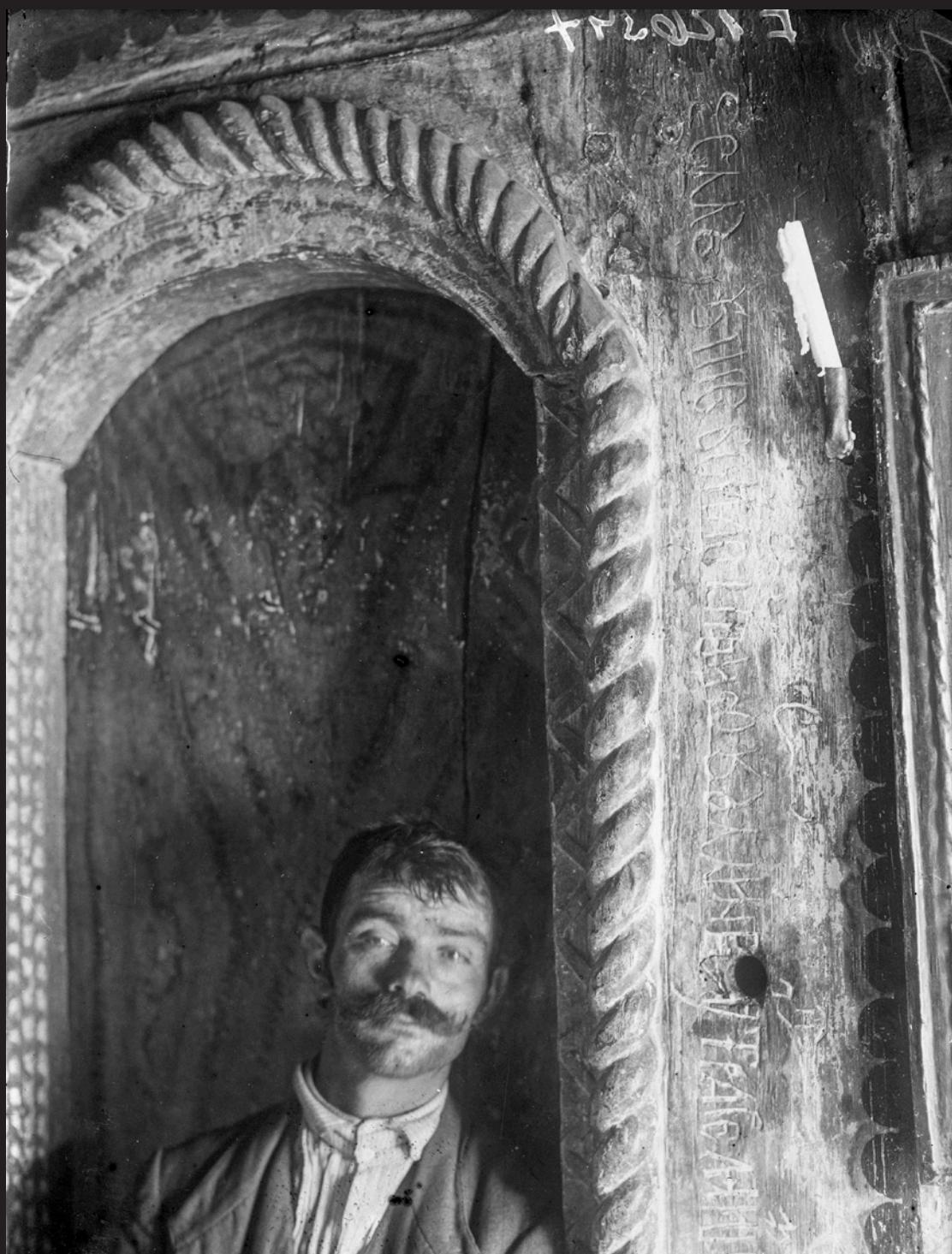
hozták. Az alapot kicserélték, az ablakokat megnagyobbították, az ikonosztáz újjáépült, és a tetőt újraszindelyezték. A feltehetően nagyon régi bejárati ajtó egyetlen széles deszkából készült.

A második világháború után a templomon további beavatkozások történtek, ezek jelentősen megváltoztatták eredeti kinézetét. 1964-ben újrafedték, zsinde helyett horganyzott bádoglemezzel, és a fából készült falakat kívül-belül bevakolták. A templom nyugati oldalára téglából előcsarnokot

82
Localnic șezând pe pragul intrării în naos
Peștera, 1913
Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm
Muzeul Etnografic, F 126336

82
Helybéli férfi a főbejárati küszöbén
Pestes, 1913
Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm
Néprajzi Múzeum, F 126336

83
 Partea superioară a portalului, sculptură și inscripție
 Peștera, 1913
 Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm
 Muzeul Etnografic, F 126347

83
 A portál felső részének faragásai és feliratai
 Pestes, 1913
 Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm
 Néprajzi Múzeum, F 126347

Mondial, biserica suferă alte intervenții, care îi modifică considerabil aspectul inițial. În anul 1964, biserica este învelită din nou, de această dată cu tablă zincată în loc de șindrilă, pereții din lemn sunt tencuiți atât în interior, cât și în exterior. În partea de vest a bisericii a fost adăugată o tindă din cărămidă, și aceasta tencuită și zugrăvită. În anul 1967, gardul bisericii a fost schimbat cu unul de factură modernă, din sârmă metalică (AAOVCF k, nr.).

În ciuda acestor modificări aduse bisericii, alături de ea, la fel ca și pe vremea lui Szinte, a fost păstrată o troiță de lemn. Surprinsă atât în imaginea realizată în anul 1913, cât și într-o ultimă fotografie a bisericii, realizată în jurul anului 1972, troița a făcut posibilă identificarea acestei biserici.

építettek, amelyet szintén vakoltak és festettek. 1967-ben a templom kerítését modern drótkerítésre cserélték (AAOVCF k, nr.).

A templomon végzett változtatások ellenére az épület mellett megmaradt egy fa hármaskereszt, amely ugyanolyan, mint Szinte idejében volt. Az 1913-ban készült felvételen, valamint az épület és környékének egy 1972-es fényképén is látható kereszt tette lehetővé a templom azonosítását.

84

Intrarea în pridvor pe lângă dosul altarului,
zugrăvit

Cremenea, 1913

Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm

Muzeul Etnografic, F 341603

84

Bejárata a tornáczra a szentély felőli részen,
külső festés nyomaival

Keménye, 1913

Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm

Néprajzi Múzeum, F 341603

Cremenea
Keménye

Amintită mai întâi în anul 1448, sub numele „*Kemene*”, localitatea Cremenea este așezată pe malul sudic al văii Olpret. În perioada medievală, satul a fost proprietatea mai multor familii nobiliare. Spre sfârșitul secolului al XVII-lea, datorită incursiunilor turcilor/tătarilor, satul a fost pustiit, în anul 1694 având un singur locuitor (Kádár 1901-1905, f).

Keménye település, amelyet először 1448-ban említenek a korabeli dokumentumok *Kemene* néven, az Alparét-patak déli partján fekszik. A középkorban a falu több nemesi család birtoka volt. A 17. század végére a törökök/tatárok betörései miatt a falu elnéptelenedett, és 1694-ben már csak egy lakost tartottak itt nyilván (Kádár, 1901-1905, f).

Biserica de lemn din Cremenea, fotografiată de Szinte, este lăcașul de cult folosit și în prezent de credincioșii din acest sat. Biserica este datată în anul 1677, conform inscripției în limba slavonă aflate pe portalul intrării, în partea inferioară a celor doi ușori și pe buiandrugul ce îi unește. În anul 1740 au fost pictate icoanele împărătești de pe iconostas, reprezentând pe Maica Domnului cu Pruncul și pe Isus Pantocrator, iar în anul 1756, biserica a fost probabil resfințită, ocazie cu care a primit hramul „*Sfinții Arhangheli*” (Sabău 1982, 218).

Pereții bisericii păstrează alte câteva fragmente din decorul pictat și realizat în anul 1758. Pictura bisericii este atribuită aceluiași zugrav anonim care a realizat și icoanele împărătești (Porumb 1998, 90). De la această biserică provine o Evanghelie apărută în anul 1776, iar turnul-clopotniță încă păstrează un clopot turnat în anul 1770 (Sabău 1982, 218). De-a lungul timpului, biserica a fost renovată sau reparată de mai multe ori: în 1790, 1802, 1836, 1897, 1908, 1964 și 2001, când a fost și electrificată (Pădurean, Herineanu 2010, 306).

Din perspectiva trăsăturilor sale, biserica este o construcție mică, cu plan dreptunghiular, cu absida altarului retrasă, cu patru laturi. Încăperile obișnuite: pronaos, naos și altar sunt adăpostite sub un acoperiș unitar. Panta învelitorii nu este simetrică pe laturile bisericii, spre partea nordică fiind prelungită pentru a cuprinde și prispa.

Turnul-clopotniță este așezat deasupra pronaosului și este de dimensiuni medii. Galeria turnului este acoperită aproape în întregime, iar coiful turnului, ascuțit, are aproape aceeași lungime ca a turnului.

La această biserică trebuie remarcate ornamentele sculptate regăsite la portalul intrării, amplasat pe latura de nord a bisericii. În zona mediană a iconostasului, grinda de deasupra celor două intrări în absida altarului este și ea decorată cu torsadă și linii frânte.

A keményei fatemplomot, amelyet Szinte Gábor fényképezett, a falu hívei ma is használják. A templomról rendkívül kevés történeti adat maradt fenn. A főbejáratánál, a két kapualj alsó részén és az azokat összekötő keresztgerendán található szláv nyelvű felirat szerint 1677-ben készült. 1740-ben az ikonosztázra a Szűz Mária és a gyermek Jézus, valamint a Pantokrátor Krisztus királyi ikonokat festették, 1756-ban pedig felszentelték a *Szent Arkangyalok* tiszteletére (Sabău, 1982, 218).

A templom falain még ma is látható néhány töredék az 1758-ban, alig két évvel az épület felszentelése után készült festett díszítésből. A munkát névtelen festőnek tulajdonítják (Porumb, 1998, 90). Ebből a templomból származik egy 1776-os evangélium, a harangtoronyban pedig még mindig megtalálható az 1770-ben öntött harang (Sabău, 1982, 218). Az évek során a templomot többször felújították vagy javították: 1790-ben, 1802-ben, 1836-ban, 1897-ben, 1908-ban, 1964-ben, és 2001-ben villamosították (Pădurean – Herineanu, 2010, 306).

A templom jellegzetességeit tekintve kis, téglalap alaprajzú, a beszögellő szentélyapszis is hasonló. A szokásos helyiségek, alkotják: az egy tető alatt lévő előcsarnok, a templomhajó és a szentély. A tető lejtése a templom oldalain nem szimmetrikus, hanem északi irányban kinyúlik a tornác fölé.

A harangtorony az előcsarnok felett található, és közepes méretű. A torony erkélye szinte teljesen fedett, és a csúcsos toronysisak körülbelül ugyanolyan hosszú, mint a torony.

E templom északi oldalán található bejárati kapu faragott díszítési kiemelendők. Az ikonosztáz középső részén, az oltárapszis két bejárata feletti gerendát szintén sodort kötél motívum és rovásos vonalak díszítik.

85
Crucea preotului Gavril Mânzatu din 1900
în dosul bisericii de lemn
Răzbuneni, 1913
Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm
Muzeul Etnografic, F 126344

85
Gavril Mânzatu pap keresztje 1900-ból a templom
hátoldalánál
Radákszinye, 1913
Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm
Néprajzi Múzeum, F 126344

Răzbuneni Radákszinye

Așezarea a fost consemnată pentru prima dată în 1507 cu numele de *Zynye*, de unde a derivat *Suia*, vechea ei denumire în română. Comunitatea, inițial catolică, a trecut după reformă la unitarism, iar după 1638 la calvinism. După distrugerile provocate de tătari în anii 1660, au fost aduși aici români (Kádár 1901-1905, 1).

Biserica de lemn din sat era dataată de vechile șematisme din anul 1715 (Șematism Gherla 1900, 80), fiind probabil chiar primul locaș de cult de rit bizantin al comunității. Ea era ridicată în capătul satului, lângă drumul ce duce spre Bobâlna și alte sate, în sus pe valea Olpretului. Aceasta a funcționat până în anul 1924, când a fost demolată, fiind înlocuită de o nouă biserică, în centrul așezării.

În imaginea lui Szinte, biserica a fost surprinsă după cositul ierbii. În dosul ei, în prim-plan, stă o cruce de piatră memorială, care se păstrează și astăzi și pe care se poate citi următoarele: „*Aicea odih[nește] în Domn[ul] rep[ausatul] Gavrilu Mîndiatu pre[ot] nas[cut] în Suaresiu 1830 ian[uarie] 2 răp[ausat] în 1900 Dec[embrie] 24. Sofia Mîndiatu, nas[cută] Rus în Codor 1837. Fiele țerna usora și Memoria neuitată.*” În fundal, se vede dealul *Sfășii* sau *Kis Berek*.

Construcția era caracteristică zonei, fiind ridicată din bârne închiatorate în dinte, adăpostite sub un acoperiș unitar. Turnul era scund, prevăzut cu un foișor pentru două clopote și o fleșă înaltă. Șirul de stâlpi de la pridvor, pe latura de sud, era sculptat neobișnuit de bogat în detalii, cu capitele remarcabile.

A települést először 1507-ben jegyezték fel régi nevével, *Zynye*-vel, innen ered a régi román neve, a *Suia*. Az eredetileg katolikus közösség a reformáció után unitáriusra, 1638 után kálvinizmusra változott. Az 1660-as években a tatárok által okozott pusztítás után bizánci szertartású románokat hoztak ide (Kádár 1901-1905, 1).

A falu fatemplomát a régi séma szerint 1715-ből keltezték (Șematism Gherla 1900, 80), valószínűleg ez volt az első kegyhelyük. A falu végén, a Bábólnába és más falvakba vezető út közelében épült, fel az Olpret-völgybe. 1924-ig állt fenn, ekkor lebontották, helyére új templomot építettek, a település központjában.

Szinte képén a templomot és környékét kaszálás után örökölte meg. Az épület mögött az előtérben egy ma is őrzött emlékkő-kereszt áll, amelyen a következő olvasható: „*Domn[ul] rep[ausatul] Gavrilu Mîndiatu pap-[ot] nasban született. Suaresiu, 1830. január 2., 1900. december 24-én hunyt el. Sofia Mîndiaturol, született Rus in Codor 1837. A fiú gyengéd, és az emléket nem felejtik el.*” A háttérben a *Kis Berek* dombja látható.

A környékre jellemző beépítés, illesztett gerendákból épült, egységes tető alá ácsolva. A torony rövid volt, két harang számára kialakított hellyel és egy magas toronnyal. A déli oldal tornácának oszlopai szokatlanul gazdagon voltak kifaragva figyelemre méltó oszlopfekkel.

86
Biserica de lemn dinspre sud-vest
Ciubăncuța, 1913
Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm
Muzeul Etnografic, F 126325

86
A fatemplom délnyugat felől
Felsőcsobánka, 1913
Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm
Néprajzi Múzeum, F 126325

Ciubăncuța Felsőcsobánka

Satul Ciubăncuța, atestat documentar din anul 1554, se află în zona Dealurilor Clujului, în partea de nord-vest a actualului județ Cluj. O primă mențiune cu referire la viața religioasă a comunității din Ciubăncuța este din anul 1658, în legătură cu un preot plătitor de taxe care a slujit aici. Acest fapt poate indica existența unui lăcaș de cult încă din acea perioadă.

Cercetând biserica în anul 1960, Atanasie Popa consemna o tradiție locală care reținuse că înaintea bisericii actuale, satul avusese o altă biserică din care, la acea dată, se mai păstra doar locul unde fusese masa altarului, la aproximativ 2 m față de biserică (Arhiva UBB Istoria Artei, b).

Actuala biserică din bârne de stejar este netencuită și a fost construită în perioada 1826-1829, conform unei pisanii aflate deasupra ușii din tinda bisericii: „Anul 1826 s-au început această sfântă biserică și s-au gătit în 1829 fiind împărat Francisc Ferdinand, episcop Ioan Moga și protopop Ioan Duma, iar paroh locului Dumitru Baldi sub cinobina lui Vilă Crăciunaș. Meșter a fost Criste Teodor din Ciubăncuța.” În 1865, în timpul preotului Ioan Crăciunaș (1852-1880), biserica a fost pictată de pictorul Mihai Șoimușan (Arhiva UBB Istoria Artei, b) pe pânză aplicată, pictură în prezent degradată în proporție de 50-60%, și poate tot atunci a fost sfințită din nou (Pădurean, Herineanu 2010, 182).

Edificiul de cult din Ciubăncuța cu hramul „Sfântul Nicolae” are un plan dreptunghiular, absidă a altarului cu cinci laturi, retras de la linia pereților naosului. Turnul-clopotniță se înalță puțin deasupra coamei acoperișului, nu are galerie deschisă, iar coiful turnului este hexagonal, de înălțime mijlocie. Fotografia realizată de Szinte Gábor surprinde biserica înainte de lucrările

Felsőcsobánka első okleveles említése 1554-ből való, a település a Mezőség területén, a mai Kolozs megye északnyugati részén fekszik. A felsőcsobánkai közösség vallási életének első említése 1658-ból származik, egy itt szolgáló adófizető pappal kapcsolatban. Ez azt jelentheti, hogy az adott időszak óta létezhetett itt templom.

1960-ban a templomot kutatva Atanasie Popa feljegyezte a helyi hagyományt, amely szerint a jelenlegi templom előtt a falunak volt egy másik temploma. Ebből csak az oltárasztal helye maradt meg, körülbelül két méterre az új templomtól (UBB Művészettörténeti Archívum, b).

A jelenlegi, tölgyfa gerendákból készült, vakolatlan templom az ajtó fölötti felirat szerint 1826 és 1829 között épült: „1826-ban kezdték el ezt a szent templomot építeni, és 1829-ben fejezték be, Ferenc Ferdinánd császár, Ioan Moga püspök és Ioan Duma esperes idején, valamint a helyi plébános, Dumitru Baldi Vilă Crăciunaș felügyelete alatt. A mesterember Criste Teodor volt Felsőcsobánkáról.” A templomot 1865-ben, Ioan Crăciunaș pap (1852-1880) idejében Mihai Șoimușan festőművész (UBB Művészettörténeti Archívum, b) festette ki, feszített vászonra, amely mára már 50-60 százalékban megrongálódott, valószínűleg akkor szentelték újra (Pădurean-Herineanu, 2010, 182).

A Szent Miklós tiszteletére szentelt felsőcsobánkai templom téglalap alaprajzú, a hajófal vonalától hátrébb eső, ötoldalú szentélyapszissal. A harangtorony kismértékben emelkedik a tetőgerinc fölé, nincs nyitott erkélye, a toronysisak hatszögletű, közepes magasságú. A Szinte Gábor által készített fénykép a templomot a 20. században végzett javítási munkálatok előtt mutatja.

87

Biserica de lemn, vedere dinspre nord
Ciubăncuța, 1913
Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm
Muzeul Etnografic, F 126324

87

A fatemplom észak felől
Felsőcsobánka, 1913
Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm
Néprajzi Múzeum, F 126324

de reparație ce au avut loc pe parcursul secolului XX. Din 1913 până în prezent, consolele formate din capetele ieșite în afară ale grinzilor superioare au fost tăiate. De asemenea, învelitoarea de șindrilă a bisericii a fost înlocuită cu una de tablă, probabil în cursul lucrărilor din anii 1918 sau 1957 (Arhiva UBB Istoria Artei, b). Compartimentarea interiorului este cea clasică: pronaos tăvănit, naos și absidă a altarului acoperite de bolți semicilindrice.

Fragmentele de pictură ce încă pot fi văzute prezintă scene religioase, redată într-o manieră occidentalizată, cu compoziții dinamice și cromatică vie. Iconostasul are o

Valamikor 1913 után a felső gerendák kiálló végeit levágták. A templom zsindeletetejét is fémlemezre cserélték, valószínűleg az 1918-as vagy az 1957-es munkálatok során (UBB Művészettörténeti Archívum, b). A belső tér klasszikusan tagolt: lapos mennyezetes előcsarnok, dongaboltozattal fedett hajó és szentélyapszis.

A ma is látható festménytöredékek nyugatias modorban, dinamikus kompozíciókkal és élénk színvilággal ábrázolt vallási jeleneteket mutatnak. Az ikonosztáz tetején nyílás látható, és az így kialakult térbe imádságos feszületet helyeztek el (Măruțoiu et al., 2017, 36).

deschidere în partea superioară, având montat în spațiul astfel creat un crucifix cu molenii (Măruțoiu et al 2017, 36).

De la anterioara biserică, în patrimoniul actualei biserici de lemn se păstrează câteva obiecte: o icoană ce-l reprezintă pe Isus Pantocrator datată 1667 (Sabău 1982, 219-220). Compoziția, considerată a fi de veche tradiție, înserează elemente decorative caracteristice renașterii transilvănene, indicând lucrătura unui meșter din ambianța laică a vremii (Sabău 1982, 219-220). Aceluiași pictor îi pot fi atribuite încă două icoane, Sfinții Petru și Pavel și Arhanghelul Mihail. De asemenea, în biserică se află mai multe icoane datând din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea: *Maica Domnului cu Pruncul*, *Sf. Nicolae*, *Arhanghelul Mihail*, *Botezul*, *Coborârea în Iad*, *Răstignirea* (Porumb 1998, 79). Cărțile de cult sunt și ele tot din secolul al XVIII-lea.

Az előző templomból fennmaradt néhány tárgy a jelenlegi fatemplom leltárában lelhető fel: például egy 1667-ben készült utolsó ítélet Krisztusa ikon (Sabău, 1982, 219-220). A régi stílusú kompozíció olyan, az erdélyi reneszánszra jellemző elemeket olvaszt magába, amelyek a mester világi laikus festészeti tudását mutatják (Sabău, 1982, 219-220). Két másik ikon, Szent Péter és Pál és Mihály arkangyal, ugyanannak a festőnek tulajdonítható. A templomban több szentkép is található a 18. század második feléből: *Szűz Mária és a gyermek Jézus*, *Szent Miklós*, *Mihály arkangyal*, *Keresztelés*, *Pokolba szállás*, *Keresztre feszítés* (Porumb, 1998, 79). A vallási könyvek szintén a 18. századból származnak.

88
 Portița de cimitir din dosul bisericii de lemn
 Bezded, 1913
 Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm
 Muzeul Etnografic, F 341624

88
 A templom cinteremkapuval
 Bezdédtelek, 1913
 Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm
 Néprajzi Múzeum, F 341624

Bezded Bezdédtelek

Biserica de lemn se afla așezată în partea de sud a satului, în apropierea drumului ce azi duce spre localitatea învecinată Solomon. Fusese precedată de un alt lăcaș de cult, probabil tot din lemn, menționat în conscripțiile din anii 1733 (Bunea 2012, 336) și 1750 (Bunea 1901, 273). În 1761, biserica din Bezded era înregistrată ca fiind foarte veche, fără să se mai știe de cine fusese construită (MOL b, 48).

Numărul bisericilor anterioare poate

A fatemplom a falu déli részén áll, közel ahhoz az úthoz, amely ma a szomszédos Gorbósalamon faluba vezet. Ezt megelőzte egy másik, valószínűleg szintén fából készült templom, amelyet az 1733-as (Bunea, 2012, 336) és 1750-es összeírások is említenek (Bunea, 1901, 273). 1761-ben a bezdédi templomot nagyon régi templomként jegyezték fel, amelyről nem tudni, ki építette (MOL b, 48).

Korábban több templom is lehetett

89
Altarul și pridvorul bisericii
Bezded, 1913
Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm
Muzeul Etnografic, F 341625

89
A templom szentélye kívülről
Bezdedtelek, 1913
Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm
Néprajzi Múzeum, F 341625

să fi fost mai mare dacă dăm crezare tradiției locale, care reține faptul că prima vatră a satului a fost în hotarul numit „Nadiș” și că acolo clopotele unei și mai vechi biserici (Kádár 1901-1905, h) ar fi fost ascunse de frica dușmanilor năvălitori (ANSJC b, 1r.-1v.).

Momentul exact al ridicării edificiului de cult fotografiat de Gábor Szinte este disputat, deoarece inscripția care consemna evenimentul, aflată pe latura de nord în naosul bisericii, s-a păstrat fragmentar: „*Aceasta sfânta biserică s-au zidit în anul de la H[risto]s 1[7].]4 și s-au zugrăvit în anul 17[.]9 cu ajutorul a tot satul.*”

În aceste condiții, cele mai multe surse scrise indică anul 1784 (Kádár 1901-1905, h)

a településen, ha hihetünk annak a helyi hagyománynak, amely szerint a falu első tűzhelye a Nadiș határban volt, és ott rejtették volna el egy még régebbi templom harangjait (Kádár, 1901-1905, h), a betolakodó ellenségtől való félelmükben (ANSJC b, 1r.-1v.).

A Szinte Gábor által fényképezett templom építésének pontos ideje ismeretlen, az eseményt rögzítő felirat a templom hajójának északi oldalán töredékesen maradt fenn: „*Ez a szent templom H[risto]s 1..4 esztendejében épült és 17.9 esztendőben az egész falu közreműködésével festették ki.*”

A legtöbb írott forrás 1784-et (Kádár, 1901-1905, h) vagy 1795-öt (Szamosújvári Egyházmegye Sematizmusa, 1900, 76) jelöli

90
Portalul de la intrare
Bezded, 1913
Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm
Muzeul Etnografic, F 126319

90
A templom bejárati portálja
Bezédtelek, 1913
Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm
Néprajzi Múzeum, F 126319

sau anul 1795 ca an al edificării acestei biserici (Șematism Gherla 1900, 76). Tot legat de momentul edificării, într-un chestionar din anul 1921 cu privire la parohia Bezded se preciza faptul că, potrivit unei inscripții cu caractere chirilice aflată „*deasupra mesei punerii înainte*”, lăcașul de cult ar fi fost ridicat în anul 1784, iar în anul 1786 ar fi fost zugrăvit și închinat Sfinților Arhangheli Mihail și Gavriil (ANSJC b, iv.).

Pe baza anului 1759 înscris pe vechile icoane împărătești, cercetătoarea Ioana Cristache-Panait a datat biserica în 1754 (Godea, Cristache-Panait 1978, 252). Concluzia sa avea la bază și asemănarea ancadramentelor intrărilor cu cele din Borza și din Brebi, construite în anul 1758, respectiv 1759, de meșterul Ion Breaz din Gilău. Biserica din Bezded a fost realizată foarte probabil de același meșter. Având în vedere datele despre biserica veche din Bezded, consemnate în anul 1761, considerăm că biserica fotografiată de Szinte a fost construită la scurt timp după acest an, probabil în 1764.

În timp, biserica a fost reparată de mai multe ori. În diverse documente de arhivă sunt consemnate câteva dintre aceste evenimente: în 1867-1868 a fost refăcută învelitoarea de șindrilă (ANSJC b, iv.), iar în anul 1924, biserica fiind lovită de un fulger, a fost reparat turnul-clopotniță, dar acesta nu a mai fost refăcut după forma celui dinainte (AEORO a).

De biserica de lemn din Bezded se leagă și numele lui Alexandru Papiu-Ilarian, revoluționar român de la 1848 și membru al Academiei Române din anul 1868. Născut în familia preotului paroh Ioan Pop în anul 1827, va fi botezat în această biserică, fapt consemnat și de Protocolul botezaților parohiei Bezded. Pentru valoarea sa, în anul 1990, biserica a fost mutată în Muzeul Civilizației Populare Tradiționale ASTRA din Sibiu.

meg a templom építésének éveként. Szintén az építés idejéhez kapcsolódik, hogy egy 1921-es, a bezdedi plébániáról szóló kérdőív szerint a „*szent kenyerek asztala felett*” talált cirill betűs felirat értelmében a templomot 1784-ben építették, 1786-ban pedig kifestették, és Mihály és Gábriel arkangyal tiszteletére szentelték fel (ANSJCb, iv.).

A régi királyi ikonokra írt 1759-es évszám alapján Cristache-Panait kutató 1754-re datálta a templomot (Godea – Cristache-Panait, 1978, 252). Következtetését arra alapozta, hogy a bejárati keretek hasonlóak az 1758-ban, illetve 1759-ben Breaz Ion gyalui iparos által épített borzai és berédi templomok bejárataihoz. A bezdedi templomot nagy valószínűséggel ugyanaz a kézműves készítette. Tekintettel a bezdedteleki templomról 1761-ben feljegyzett adatokra, úgy véljük, hogy a Szinte által fényképezett templom röviddel ez év után, valószínűleg 1764-ben épült.

Az idők során a templomot többször is javították. Ezek közül néhány eseményt különböző levéltári dokumentumok rögzítettek: 1867–1868-ban a zsindeletetűt újjáépítették (ANSJC b, iv.), 1924-ben pedig, amikor a templomot villámcsapás érte, a harangtornyot megjavították, de korábbi formáját nem állították vissza (AEORO a).

A bezdedi fatemplomhoz kötődik Alesandru Papiu-Ilarian is, az 1848-as román forradalmár, aki 1868-tól a Román Akadémia tagja volt, Ioan Pop plébános családjában született 1827-ben, ebben a templomban keresztelték meg, ahogy ezt a bezdedteleki plébánia keresztelési anyakönyve is bizonyítja. A templomot értéke miatt 1990-ben a nagyszombeni ASTRA Hagymányos Népi Kultúra Múzeumába helyezték át.

91
Biserica de lemn și răstignirea
Calna, 1913
Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm
Muzeul Etnografic, F 341608

91
A templom és a feszület
Kálna, 1913
Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm
Néprajzi Múzeum, F 341608

Calna
Kálna

Așezat pe o vale îngustă, satul Calna se află în sud-vestul Someșului, așa cum curge el de la Dej spre Jibou. A fost pentru prima dată menționat sub denumirea de „*Kalna terra*” în anul 1360 (Kádár 1901-1905, g).

Biserica surprinsă în fotografia lui Gábor Szinte a fost construită pe o mică ridicătură, acum în mijlocul satului, dar la momentul ridicării sale, în marginea vestică a localității. Aceasta este datată de o inscripție

Kálna egy keskeny völgyben fekszik a Szamos délnyugati részén, ahol a folyó Dés felől Zsibó irányába folyik. Először 1360-ban említik Kalna terra néven (Kádár, 1901-1905, g).

A Szinte Gábor fényképén látható templom egy kis emelkedőn épült, korábban a település nyugati szélén, de ma már a falu közepén áll. A bejárati ajtó keresztgerendáján olvasható felirat a következő építési dátumot tartalmazza: „1671 Apafi Mihály fejedelem

92
Bărbați în haine tradiționale șezând pe tăpile
bisericii
Calna, 1913
Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm
Muzeul Etnografic, F 341607

92
Férfiak viseletben a templom talpfáján ülve
Kálna, 1913
Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm
Néprajzi Múzeum, F 341607

aflată pe buiandrugul portalului intrării: „*yăleat 1671 i cra[li]e Arde[a]lu c[r]aiu Mihai Apafi.*” Nu se cunoaște numele meșterului care a construit-o. Este posibil ca aceasta să fie a doua biserică a satului, pentru că în 1658, satul avea preot, ceea ce poate presupune și existența unui lăcaș de cult anterior (Pădurean, Herineanu 2010, 118).

În decursul anilor, mica bisericuță a suportat mai multe reparații. Pe turn era înscris

idejében.” Az építőmester neve nem ismert. 1568-ban a falunak már volt papja, ami feltételezi templom létezését, ezért valószínű, hogy az 1672-ben elkészült templom a második volt a településen (Pădurean–Herineanu, 2010, 118).

Az évek során a kis templomot többször is felújították. A toronyra az 1794-es évszámot írták – ez arra utal, hogy a tornyot ebben az évben javították. 1900 körül a

93
Localnic în pragul intrării în biserică, portalul sculptat
Calna, 1913
Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm
Muzeul Etnografic, F 341602

93
A templom kötélfonatos díszítésű bejárata
Kálna, 1913
Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm
Néprajzi Múzeum, F 341602

anul 1794, dată care presupune o reparație în acel an, cel puțin a turnului. În jurul anului 1900, turnul-clopotniță a fost distrus de un trăsnet și a fost reparat în întregime, biserica fiind cu această ocazie reînvelită cu draniță.

Din perspectiva trăsăturilor arhitecturale, biserica este o construcție mică, din lemn de stejar. Are planul dreptunghiular, cu altar decroșat, pătrat. Pe latura de sud, biserica are o prispă. În prezent, turnul bisericii este în întregime îmbrăcat în șindrilă, coiful său având forma unei piramide pătrate. Intrarea în biserică se face pe latura de sud, peretele dintre naos și pronaos este plin, iar absida altarului, are doar două intrări (Arhiva UBB Istoria Artei, a). Decorul pictat, datând din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea (Porumb 1998, 69), atât în naos, cât și în absida altarului se mai păstrează doar parțial și dovedește intervenții succesive datorate unor zugravi ale căror nume nu îl cunoaștem (Sabău 1982, 218-219). Textele explicative sunt realizate cu caractere latine, cel mai probabil în urma unei intervenții asupra decorului pictat din a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Menționăm, de asemenea, două icoane, Maica Domnului cu Pruncul și Arhanghelul Mihail, datând probabil de la sfârșitul secolului al XVIII-lea (Porumb 1998, 69). În anii 1965-1966, biserica a fost restaurată în întregime.

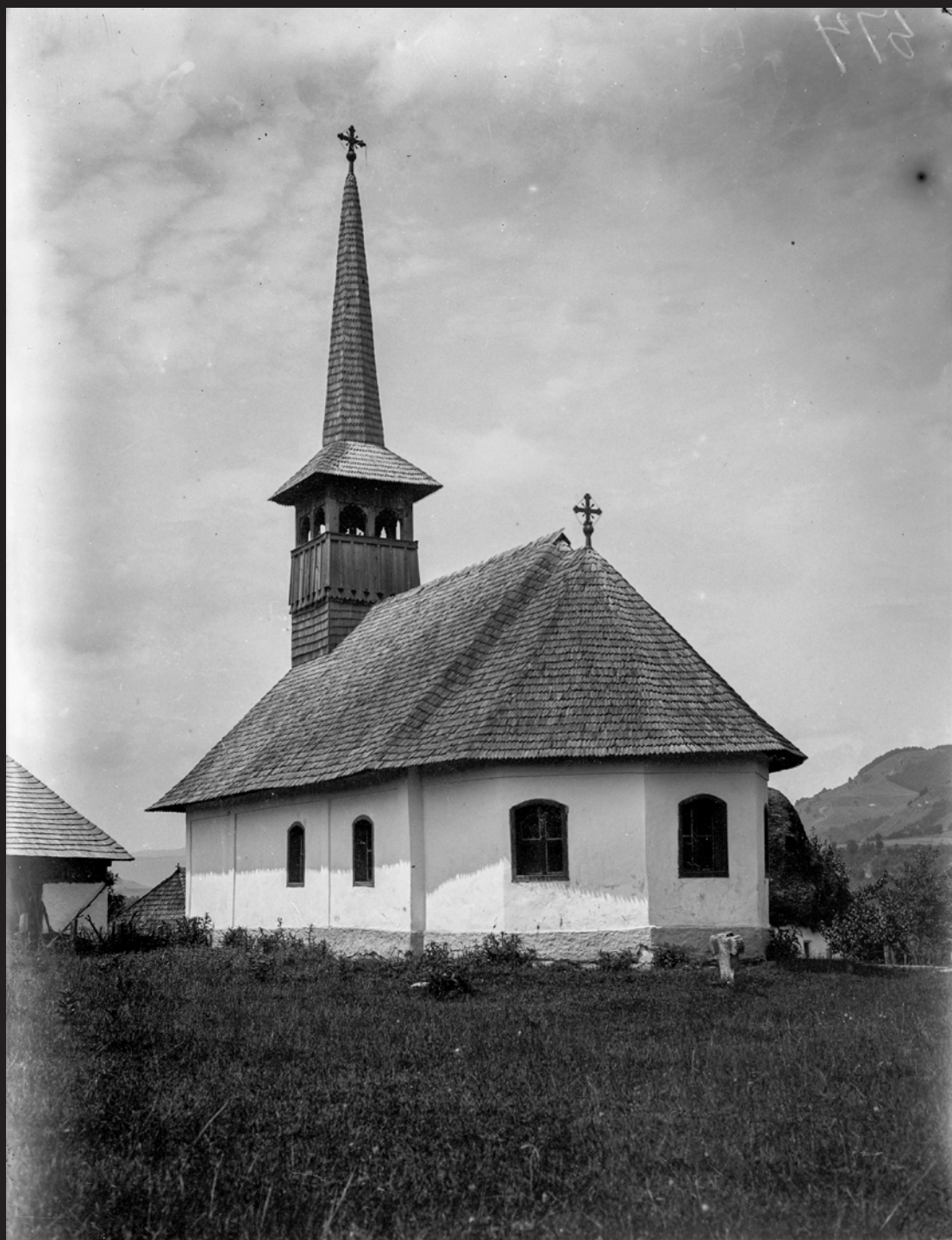
Biserica veche fiind neîncăpătoare, credincioșii din Calna au făcut demersurile necesare pentru construirea unei noi biserici parohiale, ridicată în perioada 1929-1933.

harangtorniyot egy villámcsapás tönkretette, és teljesen felújították, a templomot új zsindelekkel fedték be.

Építészeti jellemzőit tekintve a templom kis méretű tölgyfa építmény. Téglalap alaprajzú, a hajónál keskenyebb, négyszög alakú oltárral. A templom déli oldalán tornác található. A templom tornyát ma már teljes egészében zsindelel borítja, a sisakja négyzet alapú gúla. A templom bejárata a déli oldalon van, a templomhajó és az előcsarnok közötti fal tömör, a szentélyapszisznak csak két bejárata van (Arhiva UBB Istoria Artei, a). A 18. század második feléből származó (Porumb, 1998, 69) festett díszítés a hajóban és a szentély apszisában is csak töredékesen maradt fenn. Ezeket ismeretlen festők egymást követő módosításait láthatjuk (Sabău, 1982, 218-219). A latin betűkkel írt magyarázószöveggel ellátott festés fára ragasztott vászonra készült a 19. század második felében a festett díszítéseken végzett beavatkozások során.

Megemlítünk még két ikont, Szűz Mária a gyermek Jézussal és Mihály arkangyal, amelyek a 18. század végéről származnak (Porumb, 1998, 69). A templomot 1965-1966-ban teljesen felújították.

Mivel a régi templom túl kicsi volt, a kálnai hívek kezdeményezték új plébániatemplom építését, ami 1929-1933 között meg is valósult.

94
Biserică de lemn tencuită
Valea Groșilor, 1913
Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm
Muzeul Etnografic, F 341604

94
A vakolt fatemplom
Tőkepataka, 1913
Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm
Néprajzi Múzeum, F 341604

Valea Groșilor Tőkepataka

În jurul anului 1760, despre lăcașul de cult din Valea Groșilor se menționa că era foarte veche, și că, din această cauză, nu se mai știa cine construise biserica (MOL b, 48). De altfel, șematismele Bisericii greco-catolice rețineau că această biserică fusese construită în anul 1680, era din lemn și fusese închinată Sfinților Arhangheli (Șematism Gherla 1886, 66).

Având în vedere vechimea sa probabilă, biserica trebuie să fi avut parte de-a lungul timpului de mai multe lucrări de întreținere și reparații. Un astfel de eveniment a avut loc probabil în 1791, poate a fost chiar o reclădire având în vedere faptul că piciorul mesei altarului avea însemnat pe el acest an, iar una dintre icoanele împărătești provenite de la această biserică a fost repictată în același an. În patrimoniul bisericii se aflau mai multe icoane, realizate în anul 1722 de meșterul zugrav Vasile. (AAOVCF I, 1r.). Tot zugravului Vasile i-a fost atribuită o altă icoană care îl reprezintă pe Isus împărat, pe tron (Porumb 1998, 448).

Șematismele bisericesti menționează că biserica fusese construită în anul 1890 (Șematism Gherla 1900, 84). Acest lăcaș de cult preluase de la biserica parohială anterioară prestolul altarului și zestrea de icoane. Edificiul se prezenta ca o construcție din lemn, așezată pe o temelie de piatră, pereții fiind văruiți în interior și tencuiți în exterior. Accesul în biserică se realiza printr-o ușă amplasată pe latura de nord. Acoperișul, din șindrilă, era străpuns spre vest de turnul clopotniță, cu galerie deschisă, cu câte două arcade semicirculare pe fiecare latură.

Credincioșii din Valea Groșilor au construit o nouă biserică de zid în perioada 1975-1979. Ulterior, biserica de lemn a fost demolată.

1760 körül a tőkepatacai templomot nagyon régiként emlegették, nem tudták, hogy ki építette (MOL b, 48). A görögkatolikus egyház sematizmusában az szerepel, hogy 1680-ban épült, fából készült, és a Szent Arkangyaloknak szentelték (Szamosújvári Egyházmegye Sematizmusa, 1886, 66).

Tekintettel a templom valószínűsíthető korára, az idők folyamán számos karbantartási és javítási munkálaton kellett átesnie. Az egyikre valószínűleg 1791-ben került sor, talán még át is építették, mivel az oltárasztal lábára ezt az évszámot írták, és ugyanebben az évben festették át a királyi kapu egyik ikonját. E templom tulajdonában több ikon is volt, köztük a fent említett, 1722-ben, Vasile festő által készített, újrafestett ikon. Ezt az ikont a hívek költségén 1921-ben Mihail Vidor (AAOVCF I, 1r.) festőművész újította fel. Egy másik ikont, amely a trónon ülő Jézust ábrázolja, szintén Vasile festőnek tulajdonítják (Porumb 1998, 448).

A Szinte Gábor fotóján megörökített templom újnak látszik. Az egyházi feljegyzések szerint 1890-ben egy új, szintén fából készült templomot építettek a településen (Szamosújvári Egyházmegye Sematizmusa, 1900, 84), ezt örökölte meg Szinte. Az új templom átvette az előzőből az oltár asztalát és az ikongyűjteményt. Az épület kőalapra épített faépítmény volt, a falakat belülről festették, kívülről vakolták. A templomba az északi oldalon lévő ajtón keresztül lehetett bejutni. A zsindeletetűt nyugaton a harangtorony törte át, amelynek minden oldalán nyitott tornác és két félköríves árkád volt.

A tőkepatacai hívek 1975–1979 között új, falazott templomot építettek. Az 1913-as fényképen megörökített fatemplomot később lebontották.

95
Biserica de lemn și răstignirea
Căpâlna, 1913
Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm
Muzeul Etnografic, F 126320

95
A templom és a feszület
Csicsókápolna, 1913
Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm
Néprajzi Múzeum, F 126320

Căpâlna Csicsókápolna

La momentul vizitei familiei Szinte în Căpâlna, biserica se afla așezată pe un deal, în partea de nord a satului. Potrivit tradiției, aceasta fusese adusă dintr-un loc ceva mai îndepărtat în prima parte a secolului al XIX-lea. Hărțile ridicării topografice iosefine vin să confirme această ipoteză, indicând faptul că în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, poziția satului Căpâlna era alta, mai spre nord, înșirată pe mica vale a pârâului ce străbate azi localitatea și care mai apoi se varsă în râul Someș. Aceleași hărți indică și probabila poziție inițială a bisericii, spre nord, la confluența a două mici văi. O altă versiune a tradiției locale susținea faptul că mai întâi biserica a fost construită în apropierea văii ce străbate localitatea, apoi a fost mutată în locul numit „Podereie”, ca mai pe urmă să fie adusă pe locul unde în perioada interbelică avea să fie demolată (Popa 1932 b, 229).

Despre vechimea bisericii a făcut precizări Atanasie Popa, cel care a documentat biserica înainte să fie distrusă. Acesta a citit parțial o inscripție aflată în dreapta ușii de la intrare: „...în anii Hs. 1781.” Avea să păstreze unele rezerve cu privire la an, deoarece scrierea se putea citi greu, anul înscris putea să fie și 1581. O consemnare în preajma anului 1761 menționa că la acea dată, biserica din Căpâlna fusese renovată în timpul episcopului P. P. Aron, deci cu doar câțiva ani mai înainte, având în vedere că episcopatul său a durat din anul 1752 până în anul 1764 (MOL b, 44).

Potrivit însemnărilor lui Atanasie Popa, biserica era făcută din lemn de stejar, cu o planimetrie întâlnită și la alte biserici de lemn provenite din localități aflate în imediata vecinătate, precum Gâlgău sau Gostila: pronaos poligonal, cu cinci laturi neegale, naosul dreptunghiular și absida altarului cu cinci laturi, decroșată. Intrarea

Szinte Gábor csicsókápolnai látogatása idején a templom a falu északi részén, egy dombon állt. A hagyomány szerint egy valamivel távolabbi helyről hozták a 19. század elején. A jozefiniánus topográfiai felmérés térképei megerősítik ezt a feltételezést, és azt mutatják, hogy a 18. század második felében Csicsókápolna északabbra, a falut ma átszelő, majd a Szamos folyóba torkolló kis patak völgye mentén helyezkedett el. Ezek a térképek jelzik a templom valószínűsíthető eredeti helyét is, északra, két kis völgy találkozásánál. A hagyomány egy másik változata szerint a templomot először a falut átszelő völgy közelében építették, majd a *Podereie* (Tisztás) nevű helyre költöztették, később pedig oda, ahol Szinte Gábor is találta, és ahonnan a két világháború közötti időszakban elbontották (Popa, 1932 b, 229).

A templomot a lerombolása előtt dokumentáló Atanasie Popa pontosította az épület korát. A bejárati ajtó jobb oldalán lévő töredékes feliratot így betűzte ki: „... a Hs. 1781-es években.” Az évszámmal kapcsolatban fenntartásai voltak, mivel az írás nehezen olvasható, lehetett volna 1581 is. Egy 1761 körüli bejegyzés megemlíti, hogy a csicsókápolnai templomot akkoriban, P. P. Aron püspök idején újították fel, tehát csak néhány évvel korábban, tekintve, hogy püspöksége 1752-től 1764-ig tartott (MOL b, 44).

Atanasie Popa feljegyzései szerint a templom tölgyfából készült, és olyan alaprajzú, mint a közeli települések, például a Szilágy megyei Almásgalgó vagy Csicsógombás fatemplomai: öt egyenlőtlen oldalú előcsarnok, téglalap alakú hajó és ötoldalú, a hajónál keskenyebb apszis. A templom bejárata a déli oldalon az előcsarnokba nyílik. A zsindeletető közös volt mind az előcsarnok és a hajó, mind a szentély apszisa fölött. A harangtornyot a

96
Preotul Ilie Centea, diacul Iosif Băieș, femei și fete
adunate la intrarea în biserică
Căpâlna, 1913
Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm
Muzeul Etnografic, F 126335

96
Ilie Centea pap, Iosif Băieș deák, asszonyok,
lányok a templom bejárata előtt
Csicsókápolna, 1913
Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm
Néprajzi Múzeum, F 126335

în biserică se făcea prin pronaos pe latura de sud. Învelitoarea din șindrilă era una comună, atât pentru pronaos și naos, cât și pentru absida altarului. Peste pronaosul tăvănit era așezat turnul-clopotniță. Naosul bisericii din Căpâlna era boltit. Tot aici putea fi găsit un cor, construit ulterior, ce ocupa mai mult de o treime din naos. Atât intrarea în pronaos, cât și trecerea în naos fuseseră decorate frumos, cu cioplituri în formă de torsadă și rozete solare. Trecerea din naos în absida altarului se realiza prin doar două deschideri ce adăposteau ușile împărătești, respectiv ușile diaconești.

Biserica fusese decorată cu pictură,

mennyezetes előcsarnok fölött helyezték el. A csicsókápolnai templom hajója boltozatos volt. Volt egy később épített kórus is, amely a hajó több mint egyharmadát foglalta el. Az előcsarnok bejáratát és a hajóba vezető átjárót is gyönyörűen díszítették csavart kötél-és napkorongmotívumokkal. A hajóból a szentély apszisába csak két nyíláson keresztül lehetett átjutni, amelyeken a királyi kapu és a diakónusi ajtó nyílt.

A templomot festményekkel díszítették, ám a két világháború közötti időszakban a tető megrongálódott állapota miatt néhány jelenetet már alig lehetett felismerni. Jellegük

97
 Iconostasul cu două uși spre altar
 Căpâlna, 1913
 Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm
 Muzeul Etnografic, F 126327

97
 Ikonosztáz két kapuval az oltár felé
 Csicsókápolna, 1913
 Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm
 Néprajzi Múzeum, F 126327

dar datorită stării avansate de degradare a învelitorii, în perioada interbelică abia mai puteau fi recunoscute câteva scene. După caracterul fragmentelor de pictură păstrate, realizarea acesteia fusese plasată cândva în secolul al XVIII-lea. În zestrea de obiecte de cult ce au aparținut acestei biserici s-au numărat și o icoană a Sfântului Arhanghel Mihail, datată 1790, dar și alte icoane și cărți de cult mai vechi, considerate ca datând din secolul al XVIII-lea. O nouă biserică de zid a preluat rolul cultic al vechii bisericițe de lemn începând cu data de 31 august 1930.

miatt a fennmaradt festménytöredékeket valamikor a 18. században készíthették. A templom tulajdonában álló kegytárgyak között található egy 1790-ben készült Szent Mihály arkangyalt ábrázoló ikon, valamint más régebbi ikonok, és feltehetően a 18. századból származó istentiszteleti, vallási könyvek. A régi fatemplom szerepét 1930. augusztus 31-én egy új, falazott templom vette át.

98
 ieșirea de la biserică, în sat
 Gâlgău, 1913
 Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm
 Muzeul Etnografic, F 126328

98
 Kijövetel a templomból
 Galgó, 1913
 Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm
 Néprajzi Múzeum, F 126328

Gâlgău
 Galgó

Aflată pe malul Someșului, la aproximativ 20 de km după Dej, localitatea Gâlgău era în primii ani ai secolului XX o așezare ce număra aproape 900 de locuitori, de etnii și credințe diverse (Popa 1932 a, 186).

Tradiția locală reținea și amintirea unei biserici anterioare, construită în vechea vatră a satului, în locul numit „Pe Față”. Apoi, odată cu mutarea satului în zona numită „Prelici”, a fost construită o nouă biserică,

A Szamos folyó partján, Déstől mintegy 20 kilométerre található Galgó a 20. század első éveiben különböző etnikai és vallási csoportokhoz tartozó lakosokból álló, közel 900 fős település volt (Popa, 1932 a, 186).

A helyi emlékezet egy korábbi templomot is számon tart, amelyet a falu régi központjában, a *Pe Față* nevű helyen építettek. Később, miután a település 1700 körül a *Prelici* területre költözött, új templomot emeltek.

99
Biserica de lemn și credincioșii în straie de
sărbătoare
Gălgău, 1913
Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm
Muzeul Etnografic, F 126329

99
A fatemplom mellett az ünneplőbe öltözött hívek
Galgó, 1913
Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm
Néprajzi Múzeum, F 126329

cândva în jurul anului 1700. Atanasie Popa, cel ce a cercetat biserica în perioada interbelică, reține o altă amintire din bătrâni potrivit căreia biserica ar fi fost ridicată în anul 1658, an înscris pe o pânză care se afla cândva pe peretele exterior al altarului (Popa 1932 a, 186).

Probabil în 1718, biserica a fost decorată cu pictură de un zugrav cu numele Vasile Moldovan (Lar 2008, 96). În preajma anului 1795, biserica a fost mutată din nou, de această dată până în cimitirul satului, pe dealul Gărdii. În acest loc o va găsi și Szinte Gábor. Odată cu reșezarea bisericii în noul loc, se crede că aceasta a fost și decorată cu pictură. Decorul pictat este atribuit lui Mihăilă Munteanu din Gherla (Lar 2008, 96). Cu această ocazie au

Atanasie Popa, aki a két világháború közötti időszakban vizsgálta a templomot, felidézett egy másik emléket, amelyet az idősebb generációtól hallott, miszerint a templomot 1658-ban építették, az évszámot egy olyan kendőre írták rá, amely egykor a szentély külső falán volt (Popa, 1932 a, 186).

Ezt a második templomot feltehetően 1718-ban, egy Vasile Moldovan nevű festő festményeivel díszítették (Lar, 2008, 96). 1795 körül a templomot ismét áthelyezték, ezúttal a falu temetőjébe, a Gárdii-dombra. Ezen a helyen látogatta meg Szinte Gábor a templomot, amelyet feltételezhetően az áthelyezés után új festményekkel díszítettek. A munkát a szamosújvárról származó

100

Credincioși strânsi la intrare în biserică
Gâlgău, 1913
Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm
Muzeul Etnografic, F 126326

fost realizate și o parte din icoanele bisericii de zugravul Mihăilă (Popa 1932 a, 186). Una dintre acestea era icoana Mântuitorului, vizibilă în imaginea lui Szinte și pe care se poate citi anul 1798.

În patrimoniul acestei biserici, în perioada interbelică, se păstrau încă două icoane datate, care purtau pisanii cu referire la donatori. Erau așezate amândouă în pronaos: una a Sf. Arhanghel Mihail din 1804, care fusese plătită de mai mulți credincioși și o alta, pe sticlă, care îl reprezenta pe Sf. Nicolae, datată 1773, cu următoarea notare: „*Ctitoru Petre Nemeș, au plătit această icoană*” (Popa 1932 a, 201-202).

În 1867, biserica a fost reparată, ocazie

100

Gyülekezők a fatemplom bejáratánál
Galgó, 1913
Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm
Néprajzi Múzeum, F 126326

Mihăilă Munteanunak és Radu Munteanunak tulajdonítják (Lar, 2008, 96). Ebből az alkalomból festette a templom néhány ikonját is Mihăilă festő (Popa, 1932 a, 186). Közülük az egyik a Megváltó ikonja, amely Szinte fényképfelvételén is látható, és amelyen kiolvasható az 1798-as évszám.

A két világháború közötti időszakban a templom leltárában az adományozókra utaló feliratokkal ellátott két kelezett ikon is volt. Mindkettőt az előcsarnokban helyezték el: az egyik Szent Mihály arkangyalt ábrázolja, 1804-es kelezéssel, amelyet több hívó adományából készítettek, a másik pedig Szent Miklóst ábrázoló üveggép, 1773-as kelezéssel, a következő felirattal: „*Az adományozó Petre*

101

Preotul Emil Mureșan și crâșnicul înaintea
iconostasului
Gâlgău, 1913
Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm
Muzeul Etnografic, F 126322

cu care în naosul bisericii a fost amplasat un cor și probabil s-au lărgit ferestrele (Popa 1932 a, 192). Între anii 1931 și 1937, credincioșii din Gâlgău vor construi o nouă biserică din cărămidă. Urmare a acestui fapt, biserica veche a fost cedată în anul 1939 Centrului Străjeresc din Breaza și recondiționată acolo. După cel de-al Doilea Război Mondial, biserica s-a aflat din nou în pericol, dar a fost salvată iarăși, din prin mutarea sa de către patriarhul Justinian în satul său natal, Suiesti, Vâlcea, ca biserică parohială (Cristache-Panait 1995, 41).

101

Emil Muresan pap és a sekrestyés az ikonosztáz
előtt
Galgó, 1913
Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm
Néprajzi Múzeum, F 126322

Nemeș, fizette ezt az ikont” (Popa, 1932 a, 201–202).

1867-ben a templomot felújították, a hajójában kórust helyeztek el, és valószínűleg az ablakokat is megnagyobbították (Popa, 1932 a, 192). 1931 és 1937 között a galgói hívek új templomot emeltek téglából. A régi templomot 1939-ben a breázai Centrul Străjerescnek adták át, ahol újjáépítették. A második világháború után a templom ismét veszélybe került, Justinian pátriárka azonban plébániatemplomként a szülőfalujába (Suiesti, Vâlcea) költöztette, így megmenekült (Cristache-Panait, 1995, 41).

102
Biserica de lemn văzută din uliță dinspre casa
fierarului
Răstoci, 1913
Negativ alb-negru pe sticlă, 13×18 cm
Muzeul Etnografic, F 55670

102
A fatemplom tornya a Kovács-tanya felől
Hosszúrév, 1913
Fekete-fehér üvegnegatív, 13×18 cm
Néprajzi Múzeum, F 55670

Răstoci Hosszúrév

Biserica de lemn surprinsă în fotografia lui Gábor Szinte este amplasată în mijlocul satului, pe o ridicătură, în apropierea drumului principal. Ea a înlocuit un lăcaș mai vechi, probabil tot din lemn, care fusese sfințit de episcopul P. P. Aron (1752-1764).

Înzestrarea bisericii, așa cum putem afla dintr-o pisanie aflată în pronaos, a fost finalizată pe 5 septembrie 1833. O pisanie mai detaliată, aflată în dosul iconostasului, deasupra ușilor împărătești, vorbește despre

A Szinte Gábor fényképén látható fatemplom egy régebbi, valószínűleg szintén fából készült és P. P. Áron püspök (1752-1764) által felszentelt templom helyén, a falu közepén, a főút melletti emelkedőn áll.

A templom építése, amint azt az előcsarnokban található feliratról megtudhatjuk, 1833. szeptember 5-én fejeződött be. Egy másik emlékfelirat, amely az ikonosztáz hátoldalán, a királyi kapuk felett látható, az építmény felállításáról és

103
 Fațada de sud
 Răstoci, 1913
 Negativ alb-negru pe sticlă, 13×18 cm
 Muzeul Etnografic, F 55647

103
 A déli homlokzat
 Hosszúrév, 1913
 Fekete-fehér üvegnegatív, 13×18 cm
 Néprajzi Múzeum, F 55647

ridicarea și decorarea edificiului, dar și despre aportul deosebit al nobilului Nicolae Hossu de Răstoci, fiu al satului ajuns perceptor regal al districtului Chioar: *„Această sfântă bisiarică, cu mila și cu ajutoriul pria înălțatului, și atot putiarnicului milostivului D[um]nezeu sau zidit, și cu tot lucrul ce era de lipsă sau gătit de la începutul lui maiu, al anului 1827, până la sfârșitul lunii iarăș a lui maiu al anului următoriu 1828, supt pre laudata și putiarnica biruință a pria înălțatului întâia Franțișc*

díszítéséről szól, megemlíti a nemes Nicolae Hossu de Răstoci különleges hozzájárulását is, aki a falu fia és a Kővári járás királyi adószedője volt: *„Épült ez a szent templom, a Fenséges és a legkegyelmesebb és legirgalmasabb mindenható Isten kegyelméből és segítségével, 1827. május elejétől a következő év, 1828 májusának végéig, Ausztria első Ferenc császáranak dicsőített és kegyelmes uralkodásának ideje alatt. Épült a fogarasi Ioani Bobe nemes de Kápólnok Mónostór legszentebb püspökének érseki uralma*

104
 Crâșnicul Augustin Pleban, în strana din stânga
 iconostasului. Din bolta naosului atârna
 un policandru de cristal
 Răstoci, 1913
 Negativ alb-negru pe sticlă, 13×18 cm
 Muzeul Etnografic, F 55672

104
 A sekrestyés, Augustin Pleban, az ikonosztáztól
 balra lévő padban. A templomhajó boltozatáról
 kristály csillár lóg
 Hosszúrév, 1913
 Fekete-fehér üvegnegatív, 13×18 cm
 Néprajzi Múzeum, F 55672

împăratul Austriei. Supt stăpânirea arhierească a Sfinții sale luminatului și pria Osfințitului D[o]mnului d[o]mn episcop al Făgărașului Ioani Bobe nemeș de Kápólnok Mónostór dintru acest vidic al Chiuvarului și supt ocărnuirea a cinstitului protopop dela Ciocmani Mezei Lupp. Iară cu zugrăvitura și cu podoaba ce să viade peste tot din lăuntru afară de douo cinstite icoane ce sunt în oltariu pe pristol și cealaltă pe fruntariul oltariului dinainte sau gătit în anii d[o]mnului 1832-1833 cu strădania, cu lucrul, și ajutoriul chieltuialelor tuturor sătianilor fiește căruia după buna îndurare, voința inimii și puter[i] sale, fără de nicio sâlnică aruncare, însă cu toată cheltuiala ce sau poftit și sau cuvinit, în bani de jumătate a cinstitului domn perțeptorului crăiesc acestui cinstit vidic și a satului fiucurator Nicolae Hosu, care mai întâiu după măsuraria pământului în care au străduit 4 ani, au fost scriitoriu varmeghiesc 5 ani, diacii solgăbirău în 15 ani, iară mai pe urmă dela începutul anului 1810 până în anul de acum curgătoriu 1836, din mila lui D[u]mnezău de 26 de ani pe al 27-lea ... perțeptoriaște.”

Tradiția locală reține numele meșterului dulgher Lupu Dolha, la acel moment crâșnicul și clopotarul satului (Arhiva Parohiei Răstoci, 13-15).

În ceea ce privește pictorul bisericii, pisania din naosul bisericii informează: *„Toată podoaba și zugrăvitura aceștii sfi[n]te bisiareci din lăuntru ce să viade și să arată, fără de doao icoane ce sunt pusă una pe fruntariul oltariului și cealaltă din lăuntru pe priastol sau gătit prin mine umilitul robul lui D[u]mnezău Eliiazar Tocaci Zugravul, din Piroșa născut. În anii domnului 1832 și 1833.”* Cu doar zece ani mai devreme, același zugrav, semnat Lazăr Tocaci, împreună cu Iosif Biro de la Orghiz, pictase interiorul unei alte biserici de lemn de pe valea Someșului, din satul Fodora (Godea, Cristache-Panaît 1978, 320), iar în anul 1827, la acea dată locuitor în Ocna Dej, pictase biserica de lemn din Pintic (Sabău 1982, 215).

În anul 1968 au început demersurile pentru renovarea edificiului, inclusiv a împrejmuirii sale. Lucrările au fost finalizate în al doilea trimestru al anului 1979. Biserica este încă folosită de comunitate.

és a tisztelt Ciocmani Mezei Lupp esperes felügyelete alatt. A templombelső festése és díszítése – az oltárasztalon lévő két ikon és az oltárkép előlapján lévő másik ikon kivételével – nagy gonddal készült az 1832–1833-as években, az összes falubeliek fáradozásával, munkájával és költségek viselésével, jóakaratum, szívük akarata és erejük szerint, minden kényszer nélkül, de minden költséggel, ami szükséges volt és amit megkívántak. A fele pénzt pedig az ezen tisztelt császári adószedő és kurátor, Nicolae Hosu biztosította, ki előbb a földet, melyen 4 évig dolgoztak, kimérve, 5 évig vármegyei írnok volt, 15 évig a szolgabíródiák, majd 1810. év elejétől 1836-ig, Isten kegyelméből 26-tól a 27. esztendőig... adószedő.”

A templomot építő mesteremberekről nem tudunk részleteket. A helyi hagyomány csak egy kézműves nevét jegyzi, Lupu Dolhaét, aki akkoriban a falu sekrestyése és harangozója volt (Hosszúrévi Plébánia Levéltára, 13–15).

A templom festéséről a főhajójában lévő felirat tájékoztat: *„Ezen szent templom minden díszítése és festése, amit belül látni lehet, a két ikonon kívül, amelyek egyikét az oltár elején, a másikat pedig belülről, az oltárasztalon helyezték el, Isten alázatos szolgája, pirosvi születésű Eliiazar Tocaci festő készítettem. Az úr 1832-es és 1833-as éveiben.”* Alig tíz évvel korábban ugyanez a mester, Lazăr Tocaci aláírással az orghizi Iosif Biróval együtt festette meg egy másik fatemplom belsejét a Szamos folyó völgyében, Magyarfodorháza faluban (Godea–Cristache-Panaît, 1978, 320), 1827-ben pedig akkoriban Désaknán élve, az oláhpénteki fatemplomot (Sabău, 1982, 215).

A templom felújítási munkálatairól kevés információ maradt fenn. 1968-ban megkezdték az épület felújítását, beleértve a kerítést is. A munkálatok 1979 második negyedében fejeződtek be. A templomot a közösség ma is használja.

105
Răstignirea, poarta și biserica de lemn, tencuită
Valea Chioarului, 1913
Negativ alb-negru pe sticlă, 13×18 cm
Muzeul Etnografic, F 55712

105
Feszület, kapu és a vakolt fatemplom
Kővágárgara, 1913
Fekete-fehér üvegnegatív, 13×18 cm
Néprajzi Múzeum, F 55712

Valea Chioarului Kővárgara

Satul Valea Chioarului a avut o biserică de lemn mai veche, dar care a fost devastată și arsă în timpul *Revoluției de la 1848-1849*. Pentru refacerea edificiului, comunitatea din Valea Chioarului avea să primească 400 de florini, monedă convențională, din suma de 30.000 de florini puse la dispoziția Bisericii greco-catolice din Transilvania de către împăratul de la Viena ca ajutor pentru bisericile distruse sau jefuite în timpul tulburărilor revoluționare (Mihu 2012, 441 și 474).

În 1852 avea să fie construită o nouă biserică de lemn în sat, unele surse documentare afirmând că această biserică ar fi vechea biserică din satul Recea (Man 2005, 375), în timp ce altele consideră că doar materialul lemnos necesar pentru noua biserică a fost adus din localitatea menționată (AAOVCF m, nr.). Ulterior, biserică a fost tencuită și alungită spre vest prin construirea unui pridvor (Man 2005, 375).

O pisanie aflată pe parapetul corului amintește momentul zidirii și decorării edificiului cu pictură: *„Această sfântă biserică a început a se zidi în anul 1852, în zilele împăratului Francisc I, episcop fiind Șterca Suluțiu Alexandru în Blagiu, fiind protopopu Ioanu Popu în Șomcuta Mare, iar preot fiind Georgiu Merlaș în comuna Gaura, și s-au zugrăvit în 1882 fiind împăratu Franciscu Iosif I, episcop fiind în Gherla Ioan Sabou, iar protopopu Atanasiu Cotuțiu în Șomcuta Mare, preot fiind Georgiu Merlaș în Gaura, sfințit în anul 1845 în Blaj, corator fiind Buteanu Ioan, Sima Ioan vice și Costin Ioan inspector școlar.”* Dintr-o altă inscripție aflată în absida altarului aflăm numele preotului în timpul căruia a fost ridicată această biserică: *„Această sfântă jertfă o amu început noi Georgiu Merlașiu preot din Gaura anul 1881”* (Arhiva Parohiei Valea

Kővárgara régi fatemplomát az 1848–1849-es szabadságharc alatt feldúlták és felgyújtották. Az épület helyreállítására a kővárgarai közösség 400 forint korabeli fizetőeszközt kapott abból a 30 000 forintból, amelyet a bécsi császár a forradalmi zavargások során elpusztult vagy kifosztott templomok megsegítésére az erdélyi görögkatolikus egyház rendelkezésére bocsátott (Mihu, 2012, 441 és 474).

1852-ben új fatemplomot építettek a faluban, egyes források szerint ez azonos a régi, Lénárdfalván lévő templommal (Man, 2005, 375), míg mások szerint csak az új templomhoz szükséges faanyagot hozták az említett településről (AAOVCF m, nr.). Később a falakat bevakolták, és nyugat felé tornácot emeltek (Man, 2005, 375).

A kórus mellvédjén lévő feljegyzés az épület építésének és festéssel való díszítésének időpontját idézi fel: *„Ezt a szent templomot 1852-ben, I. Ferenc császár idejében kezdték építeni, amikor Balázsfalván Șterca Suluțiu Alexandru volt a püspök, Ioanu Popu volt Nagysomkúton a protopápa, a pap pedig Georgiu Merlaș volt Kővárgara községben, és festették 1882-ben, I. Ferenc József császár idejében, amikor Szamosújváron Ioan Sabou volt a püspök és Atanasiu Cotuțiu Nagysomkúton az esperes, a pap Georgiu Merlaș volt Kővárgara községben, felszentelték 1845-ben, kurátor Buteanu Ioan, Sima Ioan és iskolai felügyelő Costin Ioan volt.”* A szentély apszisában egy másik feliratból megtudhatjuk annak a papnak a nevét, akinek idejében a templom épült: *„Ezt a szent áldozatot mi, Georgiu Merlașiu kővárgarai pap kezdtük el 1881-ben.”* (Kővárgarai Plébánia Levéltára.) Ugyanez a Merlașiu pap volt az, aki 1848-ban jelentést írt a balázsfalvi püspökségnek a harcoló seregek által a plébánián okozott károkról.

Chioarului). Același preot Merlașiu fusese cel care întocmise informarea către episcopia de la Blaj cu privire la pagubele pricinuite parohiei de armatele combatante în anul 1848.

Planimetria edificiului este cea obișnuită: pronaos și naos, iar spre răsărit absida altarului decroșată, cu cinci laturi. Peste pridvorul de pe latura de vest și peste pronaos este așezat turnul-clopotniță specific pentru mai multe biserici construite în zona Chioarului în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Probabil cel mai însemnat element de decor al bisericii este iconostasul său. Este anterior bisericii, cel mai probabil preluat de la un alt edificiu. Icoanele prăznicare sunt aranjate pe două niveluri și au în mijloc icoana *Maramei și Cina cea de Taină*. Cei 12 apostoli, reprezentați în icoane dreptunghiulare cu marginea superioară rotunjită, despărțite prin colonete, sunt aranjați în trei registre diferite, cel mai de sus având la mijloc icoana *Isus Împărat*. Lucrarea icoanelor din iconostas a fost atribuită zugravului Ștefan, meșter cunoscut în zonă (Man 2005, 375). Pictura parietală, cu o paletă cromatică redusă și oarecum stridentă, a fost realizată de Dionisie Iuga din Nicula.

Az épület alaprajza a szokásos: előcsarnok és hajó, kelet felé pedig az ötoldalú, mélyített szentélyapszis. Anyugati oldali tornác és előcsarnok fölött található a harangtorony, amely a 19. század második felében a Kővár vidékén épült, számos templomra jellemző.

A templom talán legjelentősebb díszítőeleme az ikonosztáz, amely a templom építése előtti időből, valószínűleg egy másik épületből származik. Az *Ünnepek* ikonjait két sorban helyezték el, középen Mária és az *Utolsó vacsora* ikonja látható. A téglalap alakú, lekerekített felső szélű, kis oszlopokkal elválasztott ikonokon ábrázolt 12 apostol három különböző egységben helyezkedik el, a legfelsőben középen *Krisztus király* ikonja. Az ikonok készítését Ștefan festőnek tulajdonítják, aki a környéken jól ismert mesterember volt (Man, 2005, 375). A falfestményt, amelynek színpalettája redukált, és erős színek jellemzik, a füzemikolai Dionisie Iuga készítette.

Dăneștii Chioarului Dánfalva

Dăneștii Chioarului este o localitate așezată în lunca Someșului, la aproximativ 20 de km de Baia Mare. Satul a fost atestat documentar în anul 1405 sub denumirea de „*Daanfalu*”, iar în anul 1424 ca „*Danfalva*”. A fost tot timpul o așezare relativ mică, în anul 1900 fiind consemnați aici 203 credincioși români, greco-catolici și 8 locuitori mozaici (Șematism Gherla 1900, 152). Aproximativ același număr de locuitori avea satul și în timpul vizitei făcute aici de Gábor și László Szinte.

Biserica de lemn fotografiată de Szinte a fost lăcașul de cult parohial al comunității greco-catolice, și a fost folosită până în perioada interbelică când, în jurul anului 1929, a fost construită o nouă biserică din zidărie (AAOVCF n, 1r.).

Despre această biserică de lemn, șematismele bisericesti nu au reținut vreun an al edificării, limitându-se la a consemna faptul că materialul din care fusese construită era lemnul, hramul primit fiind „*Sfântul Nicolae*”. Conform altor surse de la începutul secolului XX, biserică de lemn din Dăneștii Chioarului fusese ridicată în anul 1820 (Borovszky 1896-1914, a).

Fusese precedată de o altă biserică, cel mai probabil tot din lemn. Într-o conscripție a protopopiatului Șomcuta Mare, datată în 8 august 1761, semnată de protopopul Nicolae Botian, satul Dăneștii Chioarului era înregistrat cu o biserică, despre care se știa că fusese sfințită în timpul episcopului Atanasie Anghel (1698-1713) (MOL b, 284). De asemenea, în prima ridicare topografică a Imperiului Habsburgic, satul este reprezentat ca având biserică, în marginea satului spre sud-vest.

În urma evenimentelor revoluționare din 1848-1849, parohia din Dăneștii Chioarului

Dánfalva település a Szamos folyó völgyében fekszik, mintegy 20 kilométerre Nagybányától. A falut 1405-ben Daanfalu, 1424-ben pedig Danfalva néven említik. Mindig is viszonylag kis település volt, 1900-ban 203 román görögkatolikus és 8 zsidó hívő élt itt (Szamosújvári Egyházmegye Sematizmusa, 1900, 152). Körülbelül ugyanennyi lakos élt a faluban Szinte Gábor és László ottjártakor.

Az általa fényképezett fatemplom a település görögkatolikus közösségének körülbelül 1929-ig a plébániatemploma, ekkor készült el egy új, falazott templom (AAOVCF n, 1r.).

A korábbi fatemplomról az egyházi sematizmusok nem jegyezték fel az építés évét, csupán annyit, hogy fából készült, és a védőszentje *Szent Miklós* volt. Más, a 20. század elejéről származó tanulmányok szerint a dánfalvai fatemplom 1820-ban épült (Borovszky, 1896-1914, a).

Ezt egy másik, valószínűleg szintén fatemplom előzte meg. A nagysomkúti egyházmegye 1761 augusztus 8-án kelt, Nicolae Botian esperes által aláírt összeírásában Dánfalva faluban egy templomot jegyeztek be, amelyet köztudottan Atanasie Anghel püspök (1698-1713) idejében szenteltek fel (MOL b, 284). Magyarország első katonai felmérésén a falu úgy szerepel, hogy szélén, délnyugatra áll egy templom.

Az 1848-1849-es forradalmi eseményeket követően a dánfalvi plébánia 40 forintot kapott kárpótlásként, mert a templom harangját elvitték (Mihu, 2012, 473).

A Szinte által megörökített templom viszonylag kis épület volt. A belső tér a bevett szabály szerint szerveződött: előcsarnok, hajó és szentélyapszis. Nyugaton a templom bejáratát kis tornác védte. A templomkert

106
Poarta și biserica de lemn
Dăneștii Chioarului, 1913
Negativ alb-negru pe sticlă, 13×18 cm
Muzeul Etnografic, F 55708

106
A kapu és a fatemplom
Dánfalva, 1913
Fekete-fehér üvegnegatív, 13×18 cm
Néprajzi Múzeum, F 55708

va primi 40 de florini, deoarece biserica fusese păgubită de un clopot (Mihu 2012, 473).

În aspectul trăsăturilor arhitecturale, biserica era o construcție relativ mică, interiorul fiind organizat după regula consacrată: pronaos, naos și absidă a altarului. Spre vest, protejând intrarea în biserică, era amplasat un mic pridvor. Poarta de la curtea bisericii, tot din lemn, era decorată modest. Întregul cimitir era înconjurat de un gard din împletitură de nuiele.

În ceea ce privește dotarea acestei biserici, într-un inventar parohial datat în anul 1872, aici puteau fi găsite mai multe cărți de cult: *Apostol*, tipărit la Blaj în 1802, *Catavasier*, Blaj, 1769, *Evanghelie*, Blaj, 1765, un *Molitvelnic* de la Blaj, din anul 1815, un *Liturghier*, Blaj, 1800, un *Minei*, din Ungrovlahia (de la Buzău), din anul 1699, un *Orologhion*, de la Blaj, 1808, *Penticostar*, Blaj, 1808 și o *Psaltire* de la Sibiu, 1857 (Andea, Andea 1996, 75-76).

După demolarea bisericii de lemn, unele dintre icoanele aflate în ea au fost preluate și păstrate în noua biserică parohială (AAOVCF n, nr.).

kapuja szintén fából készült, és szerényen volt díszítve. Az egész teret fonott vesszőkerítés vette körül.

Ami a templom felszereltségét illeti, egy 1872-es egyházközségi leltár szerint több egyházi kiadványa is volt: *Apostol könyv*, Balázsfalván nyomtatták 1802-ben; *Katavászia könyv*, Balázsfalva, 1769; *Evangélium*, Balázsfalva, 1765; *Imakönyv*, Balázsfalva, 1815; *Szertartáskönyv*, Balázsfalva, 1800; *Menaion*, Ungrovlahia (Bodzavásár), 1699; *Horologion*, Balázsfalva, 1808; *Pentekosztárion*, Balázsfalva, 1808; és *Zsoltároskönyv*, Nagyszebenl, 1857 (Andea–Andea, 1996, 75–76).

A fatemplom lebontása után az ikonok egy részét átvitték az új, 1929-ben elkészült plébániatemplomba (AAOVCF n, nr.).

107
Biserica de lemn văzută din uliță
Mogoșești, 1913
Negativ alb-negru pe sticlă, 13×18 cm
Muzeul Etnografic, F 55652

107
A fatemplom az utca felől
Magosfalu, 1913
Fekete-fehér üvegnegatív, 13×18 cm
Néprajzi Múzeum, F 55652

Mogoșești Magosfalu

Satul Mogoșești se află în zona etnografică a Chioarului, într-o zonă de luncă și terase inferioare, aproape de locul de vărsare a Bârsăului în râul Someș. A fost pentru prima dată menționat documentar în anul 1405, sub denumirea de „*Magasfalwa*” (Borovszky 1896-1914, b).

În anul 1733, satul era consemnat ca având preot paroh, precum și biserică. Parohia Mogoșești făcea parte din protopopiatul greco-catolic Șomcuta Mare în anul 1761, iar într-o conscripție protopopială realizată în acel an, despre biserica de aici se consemna

Magosfalu település a Kővárvidék rétekkel és alacsonyabb teraszokkal tarkított területén fekszik, közel ahhoz, ahol a Barca-völgy a Szamos folyóba torkollik. Először 1405-ben, *Magasfalwa* néven említik (Borovszky, 1896–1914, b).

1733-ban a faluban nemcsak templomot, hanem plébánost is nyilvántartottak. A magosfalvi egyházközség 1761-ben a nagysomkúti görögkatolikus egyházmegyéhez tartozott. Egy ebben az évben készült egyházmegyei összeírás szerint az itteni templomot görögkatolikus hívek

108
Credincioși în pridvorul bisericii
Mogoșești, 1913
Negativ alb-negru pe sticlă, 13×18 cm
Muzeul Etnografic, F 55653

108
Hívők a templom tornácánál
Magosfalu, 1913
Fekete-fehér üvegnegatív, 13×18 cm
Néprajzi Múzeum, F 55653

că fusese ridicată de enoriașii greco-catolici, fiind sfințită în timpul episcopului Petru Pavel Aaron (1752-1764) (MOL b, 284). Pe de altă parte, șematismele Bisericii greco-catolice de la începutul secolului XX rețineau pentru satul Mogoșești faptul că aici se afla o biserică de lemn, cu hramul „*Sfinții Arhangheli*”, construită în anul 1780. În preajma anului 1914, satul număra aproximativ 531 de credincioși greco-catolici, 2 romano-catolici, 2 reformați și 33 mozaici. Având în vedere trăsăturile bisericii, vizibile în imaginile lui Szinte, se poate presupune următorul scenariu: încă din prima parte a secolului al XVIII-lea, aici exista o biserică, care a fost completată cu o intrare vestică printr-un pridvor în perioada 1745-1760. Cel mai probabil, tot la un moment ulterior, au fost mărite și ferestrele bisericii.

Biserica a avut un plan dreptunghiular, inițial format doar din naos și pronaos și completat ulterior cu un pridvor. Planul bisericii era întregit spre răsărit cu absida altarului decroșată, și aceasta dreptunghiulară. Peste pronaos a fost amplasat turnul -clopotniță acoperit cu șindrilă și scânduri. Galeria turnului este deschisă, cu două deschideri dreptunghiulare pe fiecare latură. Coiful turnului, înalt și ascuțit. Ca element ce particulariza această biserică poate fi amintită decorația galeriei turnului. Dacă partea superioară a acestei decorații era rotunjită pentru fiecare deschidere, partea sa inferioară era tăiată sub forma unei acolade cu deschiderea în jos. Verticalele acestei decorații erau în fapt stâlpișori de lemn pe care erau sculptate câte trei bile de lemn simetrice. De remarcat și cele două cruci mari din lemn, aflate în dosul altarului, ce aveau drept decor la îmbinarea brațelor, un colac stilizat. Curtea bisericii era mărginită de un gard din nuiele împletite.

În perioada 1920-1921, la puțină vreme după trecerea lui Szinte pe aici, rolul de biserică parohială a fost preluat de un nou edificiu de cult, din zidărie (AAOVCF o, nr.), cea veche fiind ulterior demolată.

építették, és Petru Pavel Aaron püspök (1752–1764) idején szentelték fel (MOL b, 284). Másrészt a görögkatolikus templom 20. század eleji sematizmusai említik, hogy Magosfalva településnek 1780-ban épült egy fatemploma, amelyet a *Szent Arkangyalok* tiszteletére szenteltek. 1914 körül a faluban 531 görögkatolikus, 2 római katolikus, 2 református és 33 zsidó vallású lakos élt. A fent említett szempontokat figyelembe véve a következő forgatókönyv feltételezhető: a 18. század első felében valószínűleg állt itt egy fából készült templom, amelyet 1745 és 1760 között a Szinte fotóin látható templom váltott fel. Később a magosfalvi épület néhány későbbi beavatkozáson esett át: a déli oldalon a régi bejáratot lezárták, a nyugati oldalon pedig tornácot építettek hozzá. Valószínűleg egy későbbi szakaszban a templom ablakait is megnagyobbították.

A templom téglalap alaprajzú volt, kezdetben csak egy hajóból és egy előcsarnokból állt, később pedig tornáccal egészült ki. A templom alaprajzát kelet felé a szintén téglalap alakú, mélyített szentélyapszis egészítette ki. Az előcsarnok fölött állt a zszindellyel és deszkákkal fedett harangtorony. Nyitott toronyerkélye volt, minden oldalon két négyszögletes nyílással. A toronysisak magas, hegyes volt. A torony erkélyének díszítése, amely az egyes nyílásokat határolja, a templom sajátosságának tekinthető. Míg e díszítés felső része minden egyes nyílásnál lekerekített, addig alsó része lefelé nyíló kapcsos zárójel alakban volt vágva. E díszítés függőleges elemei valójában faoszlopok voltak, amelyekre három szimmetrikus fagolyót helyeztek. Figyelemre méltó még az oltár mögött álló két nagy fakereszt, amelyeket a vízszintes és függőleges találkozásánál stilizált koszorú díszített. A templom udvarát fonott kerítés határolta.

1920–1921-ben, nem sokkal Szinte Gábor látogatása után, a plébániatemplom szerepét egy új, falazott épület vette át (AAOVCF o, nr.), a régit később lebontották.

Colțirea Kolcér

Satul Colțirea se află așezat la marginea Chioarului, spre zona etnografică a Codrului, pe malul drept al râului Someș. A fost atestat documentar în anul 1405.

Biserica de lemn din Colțirea a fost construită în anul 1809. În perioada interbelică, când Atanasie Popa a cercetat această biserică, el consemna tradiția locală potrivit căreia biserica ar fi fost mai veche. Cu toate acestea, nu a găsit argumente care să susțină o astfel de ipoteză: trăsăturile sale arhitecturale erau corespunzătoare primei părți a secolului al XIX-lea, decorul său pictat fiind chiar mai târziu (Popa 1932 c, 297).

Înainte a acestei biserici, comunitatea folosea o altă biserică, cel mai probabil tot din lemn, despre care se preciza în anul 1761 într-o conscripție a protopopiatului Coaș că fusese construită și consacrată în timpul episcopului Ioan Pataki (1713-1727) (MOL b, 297).

Planul după care era construită biserica era dreptunghiular și cuprindea pridvorul, pronaosul și naosul bisericii, cu absida altarului cu cinci laturi, decroșată. Ieșea în evidență turnul bisericii, ce avea coiful realizat sub forma unui bulb, cu trăsături baroce. Ferestrele bisericii au fost lărgite ulterior, fapt ce putea fi constatat în interiorul bisericii, deoarece odată cu tăierea grinzilor fusese deteriorată și pictura, fiind astfel trunchiate unele scene biblice sau chipuri de sfinți. Decorul pictat i-a fost atribuit zugravului Ioan Opriș, cel care în anul 1812 decorase și altarului bisericii de lemn din Budești Josani.

Iconostasul bisericii fusese alcătuit după prescripțiile liturgice. În partea sa inferioară se aflau patru icoane: Isus Hristos și Maica Domnului în centru, icoanele de hram reprezentând pe Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil.

Ușile împărătești erau decorate cu medalioane mici, pe care au fost pictate scene Bunei Vestiri și portretele celor patru

Kolcér falu Kővár szélén, a Szamos folyó jobb partján fekszik. Első említése 1405-ből származik. Szemben vele, a Szamos túloldalán fekszik Szamosújfalú, amelyet Szinte Gábor útja során felkeresett.

Kolcér fatemploma 1809-ben épült. A két világháború közötti időszakban, amikor Atanasie Popa kutatta ezt a templomot, feljegyezte, hogy a helyi hagyomány szerint régebbi. Ennek alátámasztására azonban nem talált adatokat: építészeti jellemzői a 19. század első felének felelnek meg, festett díszítése még későbbi (Popa, 1932 c, 297).

Korábban a közösség egy másik, valószínűleg szintén fából készült templomot használt, amely 1761-ben a kovási egyházmegye egyik feljegyzése szerint Pataki János püspök (1713-1727) idején épült, és ekkor szentelték fel (MOL b, 297).

A templom alaprajza téglalap alakú volt, és a tornácot, az előcsarnokot és a hajót foglalta magába az ötoldalú szentélyapszissal. A templom tornyán gömbölyded sisak volt, barokk formájú toronygombbal. Az épület ablakait később kiszélesítették. Ez a templom belsejében is látható, mert a boronák kivágását a belső festés is megsínylette, így néhány bibliai jelenet vagy szentkép megsérült. A festett díszítést Ioan Opriș festőnek tulajdonították, aki 1812-ben a budfalvai fatemplom oltárát is díszítette.

A templom ikonosztázát a liturgikus előírásoknak megfelelően állították össze. Alsó részében négy ikon volt, középen Jézus Krisztus és Mária, a védőszentek ikonjai pedig Szent Mihály és Gábor arkangyalt ábrázolták. A királyi kapukat kis medalionok díszítették, amelyeken az Angyali üdvözlés jelenete és a négy evangélista arcképe volt látható. A kapuk fölött a következő felirat olvasható: *„Ez a szent*

109
Biserica și poarta de lemn văzute din uliță
Colțirea, 1913
Negativ alb-negru pe sticlă, 13×18 cm
Muzeul Etnografic, F 55711

109
A fatemplom és kapuja az utca felől
Kolcér, 1913
Fekete-fehér üvegnegatív, 13×18 cm
Néprajzi Múzeum, F 55711

evangheliști. Deasupra ușilor împărătești se afla următoarea pisanie: „Această sfântă biserică s-au făcut în anul 1809 și s-au zugrăvit în anul 1843. Supt stăpânirea [lui] Ioan Lemeni Episcopul Făgărașului. În zilele împăratului Ferdinand. Paroh al Colțirii Ioan Roman” (Popa 1932 c, 306). Pe aceeași grindă a iconostasului se afla și o altă inscripție: „În anul 1809 s-au făcut biserică.”

Registrul următor al iconostasului era format din icoanele prăznicare, apoi au fost reprezentați Apostolii și Cina cea de Taină, la mijloc. Deasupra lor, în registrul următor au fost reprezentați o serie de proroci având pe Isus Hristos în centru. În partea superioară a iconostasului putea fi găsită scena Răstignirii. Naosul a fost decorat cu scene biblice, precum

templom 1809-ben épült, és 1843-ban festették ki. Ioan Lemeni, a fogarasi püspök idejében. Ferdinand császár idejében. Kolcér papja Ioan Roman.” (Popa, 1932 c, 306.) Az ikonosztáz ugyanezen gerendáján egy másik felirat is található: „A templom 1809-ben készült.”

Az ikonosztáz következő sora az ünnepi eseményeket idéző ikonokból állt, majd egy másik sorban az apostolok és középen az Utolsó vacsora. Fölöttük, a következő regiszterben egy sor prófétát ábrázoltak, középen Jézus Krisztussal. Az ikonosztáz tetején a keresztre feszítés jelenete volt látható. A templomhajót bibliai jelenetekkel díszítették, például Ádám és Éva a mennyben és szentek

110

Intrarea în biserică prin pridvor
Colțirea, 1913
Negativ alb-negru pe sticlă, 13×18 cm
Muzeul Etnografic, F 55650

110

A templom tornáca és bejárata
Kolcér, 1913
Fekete-fehér üvegnegatív, 13×18 cm
Néprajzi Múzeum, F 55650

Adam și Eva în rai sau figuri de sfinți. Pe boltă erau reprezentați cei patru evangheliști, iar chiar în centrul ei, trei mari medalioane în care erau reprezentată Sfânta Treime. Și pronaosul bisericii fusese decorat cu pictură: cele cinci fecioare înțelepte și cele cinci nebune, Simion Stâlpnicul, Sf. Marta, Sf. Ecaterina, Sf. Andilina, Sf. Teodora etc.

În biserică se mai păstrau și alte icoane mai vechi, una dintre acestea datată 1763.

De asemenea, în perioada interbelică se mai păstra fragmentar pictura exterioară la intrarea de pe latura de vest. Imaginile păstrate de la Gábor și László Szinte relevă faptul că la data vizitei lor la Colțirea, părți din decorul pictat al bisericii puteau fi văzute la exterior, jur împrejur.

portreii. A boltozaton a négy evangélista képe, a boltozat közepén pedig három nagy méretű medalion volt, amelyek a Szentháromság személyeit jelenítették meg. A templom előcsarnokát is festményekkel díszítették: az öt okos és az öt bolond szűz, Oszlopos Simeon, Szent Márta, Szent Katalin, Szent Andilina, Szent Theodóra stb.

A templomban más, régebbi ikonokat is őriztek, az egyik 1763-ban készült.

A két világháború közötti időszakban a nyugati oldali bejáratnál látszott még a külső festés, töredékesen. A Szinte Gábortól fennmaradt képekből kiderül, hogy kolcéri látogatása idején a templom külső, festett

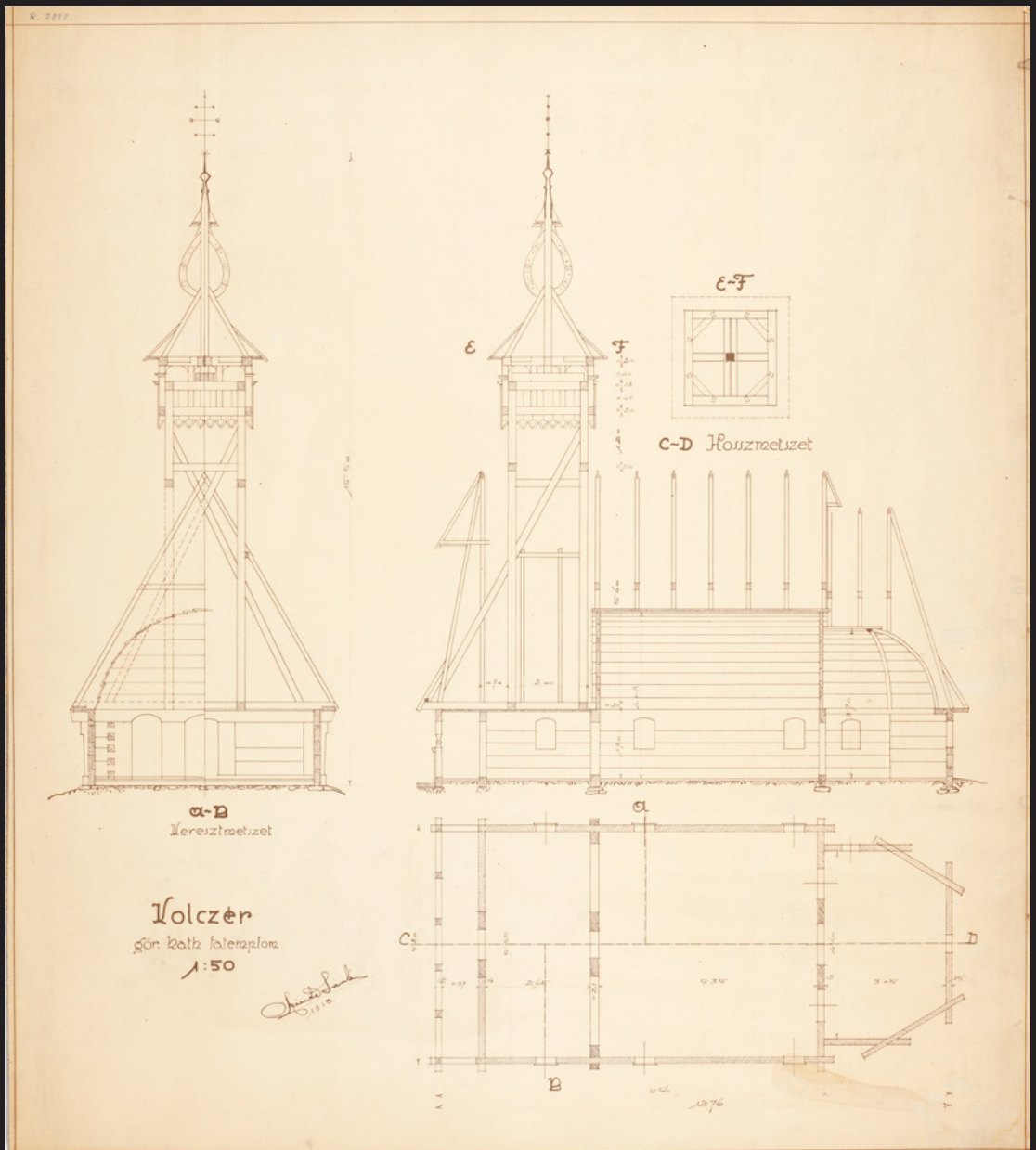
111
 Dosul bisericii de lemn cu urme de pictură
 Colțirea, 1913
 Negativ alb-negru pe sticlă, 13×18 cm
 Muzeul Etnografic, F 55651

111
 A templom külseje festmények nyomaival
 Kolcér, 1913
 Fekete-fehér üvegnegatív, 13×18 cm
 Néprajzi Múzeum, F 55651

O clopotniță a fost ridicată la un moment ulterior într-un colț al cimitirului, unde se afla și biserica. O nouă biserică de zidărie construită între anii 1937 și 1945 a preluat funcțiile cultice ale vechii biserici de lemn.

diszítésének részeit az északi és déli oldalon még lehetett látni.

A temető egyik sarkában, ahol a templom is állt, később haranglábat emeltek. A régi fatemplom szerepét az 1937 és 1945 között épült új, falazott templom vette át.

112
 Secțiunile și planul construcției
 Colțirea, 1913
 Desen de László Szinte
 Hârtie, peniță, 43×61 cm
 Muzeul Etnografic, R 5888

112
 A fatemplom szerkezeti rajza, hossz- és
 keresztmetszete
 Kolcér, 1913
 Szinte László rajza
 Papír, toll, 43×61 cm
 Néprajzi Múzeum, R 5888

113
Biserica de lemn, văzută din împrejurimi
Buzești, 1913
Negativ alb-negru pe sticlă, 13×18 cm
Muzeul Etnografic, F 55701a

113
A fatemplom és környezete
Szamosújfalú, 1913
Fekete-fehér üvegnegatív, 13×18 cm
Néprajzi Múzeum, F 55701a

Buzești Szamosújfalu

Satul Buzești face parte din zona etnografică Codru și este așezat în apropierea râului Someș, pe o coamă de deal, sub codrul Bicului. Apare menționat documentar relativ târziu, abia în anul 1648. A aparținut mai întâi domeniului Medieșului Aurit, iar mai apoi de cel al cetății Ardud. După anul 1711, localitatea trece în proprietatea familiei Károlyi.

Biserica parohială din lemn, a fost folosită pentru slujbele religioase din această comunitate până în ultimele decenii ale secolului XX, în anul 1992, aceasta fiind înlocuită în circuitul cultic de o nouă biserică de zidărie. Despre biserică veche, care încă se păstrează ca monument istoric, tradiția locală reține că a fost făcută cu lemne tăiate la fața locului (Iurașciuc, Șainelic 1975, 168). Anul edificării ei se consideră a fi 1799, conform inscripției aflate pe frontonul de pe fațada dinspre vest.

Edificiul se remarcă prin trăsăturile sale constructive, care susțin ridicarea lui la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Planul bisericii este unul des întâlnit: pronaos și naos dreptunghiulare și o absidă a altarului decroșată, cu cinci laturi. Pe latura de vest, biserică are un pridvor frumos decorat. Cununa pe care se sprijină acoperișul este frumos profilată. Acoperișul cu șindrila este înalt, realizat cu pantă frântă, sub influența stilului baroc. De remarcat un detaliu constructiv rar, anume a doua fereastră a altarului aflată în axul bisericii, sus, în primul registru al acoperișului. Turnul masiv are galerie deschisă și coif ascuțit, cu secțiune octogonală. La baza coifului au fost amplasate patru mici turnulețe. Alăturat bisericii a fost construită o clopotniță de lemn.

Intrarea în biserică se face pe latura de vest, portalul intrării fiind tăiat în partea superioară sub forma unei acolade, ușorii fiind

Szamosújfalu az erdélyi Bükkalja területének része, és a Szamos folyó mellett, egy dombháton, a Bikács-erdő alatt fekszik. A dokumentumok viszonylag későn, csak 1648-ban említik. Először Aranyosmeggyes, majd Erdőd uradalmához tartozott. A település 1711 után a Károlyi család tulajdonába került.

A fából készült plébániatemplomot egészen a 20. század végéig használták istentiszteletekre. 1992-ben egy új, falazott templom váltotta fel. A hagyomány szerint a régi templomot, amelyet ma már műemlékként tartanak számon, a helyszínen, kivágott fából építették (Iurașciuc–Șainelic, 1975, 168). A tetőhomlokzat lábazatán látható felirat szerint építésének éve 1799.

Az épület kiemelkedik 18. századi építészeti jellemzőivel. Alaprajza általános: téglalap alakú előcsarnok és hajó, valamint egy ötoldalú, mélyített szentélyapszis. A templom nyugati oldalán gyönyörűen díszített tornác, a tetőn szépen kialakított párkány található. A zsindeletető magas, két különböző szegmensből készült, a barokk stílus hatása alatt. Ritka építési részlet a második szentélyablak, amely a templom tengelyében, a tető alsó regiszterének felső részén látható. A masszív torony nyitott erkéllyel és csúcsos, nyolcszögletű sisakkal rendelkezik. A sisak tövében négy fiatorony emelkedik. A templom mellé fából készült haranglábat építettek.

A templom bejárata a nyugati oldalon nyílik, a bejárati kapu felső része íves formában vágott, az ajtók növényi motívumokkal díszítettek.

Az 1970-es években még kivehető volt a templom festett díszítésének néhány jelene. A főhajóban a boltozatot középen a Szentháromság jelene díszítette, a sarkokban pedig a négy evangélistát ábrázolták. Látható

114
Turnul bisericii, vedere din sud
Buzești, 1913
Negativ alb-negru pe sticlă, 13×18 cm
Muzeul Etnografic, F 55703

114
A fatemplom tornya a déli oldalról
Szamosújfalú, 1913
Fekete-fehér üvegnegatív, 13×18 cm
Néprajzi Múzeum, F 55703

115
Gábor Szinte și enoriașii în dosul bisericii de lemn
Buzești, 1913
Negativ alb-negru pe sticlă, 13×18 cm
Muzeul Etnografic, F 55702

115
Szinte Gábor a hívőkkel a templom mellett
Szamosújfalú, 1913
Fekete-fehér üvegnegatív, 13×18 cm
Néprajzi Múzeum, F 55702

116
 Țărani în fața bisericii de lemn
 Buzești, 1913
 Negativ alb-negru pe sticlă, 13×18 cm
 Muzeul Etnografic, F 55657

116
 Helybeliek a fatemplom előtt
 Szamosújfalú, 1913
 Fekete-fehér üvegnegatív, 13×18 cm
 Néprajzi Múzeum, F 55657

117
Latura de vest a bisericii
Buzeşti, 1913
Negativ alb-negru pe sticlă, 13×18 cm
Muzeul Etnografic, F 55704

117
A fatemplom nyugati oldala
Szamosújfalú, 1913
Fekete-fehér üvegnegatív, 13×18 cm
Néprajzi Múzeum, F 55704

118
 Pridvorul bisericii
 Buzești, 1913
 Negativ alb-negru pe sticlă, 13×18 cm
 Muzeul Etnografic, F 55674

118
 A fatemplom tornáca
 Szamosújfalú, 1913
 Fekete-fehér üvegnegatív, 13×18 cm
 Néprajzi Múzeum, F 55674

decorați cu motive vegetale.

În anii '70 încă se putea descifra o parte din scenele decorului pictat al bisericii. În naos, bolta era decorată în centru cu scena Treimii, iar în colțuri erau reprezentați cei patru evangheliști. Se mai puteau vedea *Scara lui Iacov* sau carul tras de cai al Sfântului Ilie. Pe bolta altarului erau din nou reprezentate *Sfânta Treime* și *Maica Domnului*. Iconostasul bisericii avea în registrul inferior patru icoane împărătești: *Arhanghelii Mihail și Gavriil*, *Maica Domnului cu Pruncul*, *Mântuitorul și Sfântul Nicolae*, datând probabil de la sfârșitul secolului al XVIII-lea sau începutul celui următor. De altfel, icoana de pe altar, pictată de un alt zugrav, dar în aceeași perioadă, are o

volt a *Jákob-létra* vagy Szent Illés lovas szekere is. A szentély boltozatán ismét a *Szentháromságot* és *Szűz Máriát* ábrázolták. Az ikonosztázon négy királyi ikon helyezkedett el az alsó sorban: *Mihály és Gábrriel arkangyal*, *Szűz Mária a gyermek Jézussal*, *Jézus az evangéliummal* és *Szent Miklós*, valószínűleg a 18. század végéről vagy a 19. század elejéről származik. Az oltáron lévő ikonon egyébként, amelyet egy másik festő festett, de ugyanebben az időszakban, dátumfelirat van: *„Az Úr éve 1807 március 30 nap.”* A román nyelvű, cirill betűs magyarázó szövegekkel ellátott ikonok közvetlenül a fából épült falra készültek. A királyi kapuk régebbiek és a korábbi templomból származnak. (Baboș

119
Dublă expunere: intrarea în biserică
suprapusă cu intrarea în naos
Buzești, 1913
Negativ alb-negru pe sticlă, 13×18 cm
Muzeul Etnografic, F 55673

119
Dupla expoziție: a templom bejártára
ráfényképezve a hajó bejárata
Szamosújfalu, 1913
Fekete-fehér üvegnegatív, 13×18 cm
Néprajzi Múzeum, F 55673

120

Iconostasul bisericii, icoane și uși împărătești
 Buzești, 1913
 Negativ alb-negru pe sticlă, 13×18 cm
 Muzeul Etnografic, F 55646

120

A templom ikonfala szentképekkel és királyi kapukkal
 Szamosújfalú, 1913
 Fekete-fehér üvegnegatív, 13×18 cm
 Néprajzi Múzeum, F 55646

inscripție de datare: „*Ani D[omnului] 1807 martie 30 zile.*” Icoanele prăznicare, cu text explicativ în limba română cu caractere chirilice, sunt realizate direct pe peretele de lemn. Ușile împărătești sunt mai vechi și provin de la biserica anterioară. (Baboș 2022, fig. 32) Ele au decoruri vegetale și șase medalioane, două pentru scena Bunei Vestiri și restul pentru cei patru evangheliști. Pe latura de vest a naosului a fost construit un cor.

Pentru valoarea caracteristicilor sale arhitecturale, în anul 1935, biserica a fost declarată monument istoric.

2022, 32. ábra) Növényi díszítésekkel és hat medalióval látták el őket, kettő az Angyali üdvözlet (Annuntiatio) jelenetét, a többi pedig a négy evangélistát ábrázolja. A hajó nyugati oldalán kórust építettek.

Építészeti értékei miatt a templomot 1935-ben műemlékké nyilvánították.

121
Credincioși adunați în fața bisericii de lemn
Remetea Chioarului, 1913
Negativ alb-negru pe sticlă, 13×18 cm
Muzeul Etnografic, F 55666

121
Hívők gyülekezete a fatemplom előtt
Kővárremete, 1913
Fekete-fehér üvegnegatív, 13×18 cm
Néprajzi Múzeum, F 55666

Remetea Chioarului Kővárremete

Remetea Chioarului este așezată pe cursul râului Lăpuș, pe malul stâng. A fost pentru prima dată amintită în anul 1566 ca sat aparținător Cetății Chioarului.

Momentul edificării bisericii nu se cunoaște, dar trăsăturile ei indică drept perioadă a construcției sale a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, începutul secolului al XIX-lea (Tarnavschi 1982, 156). Privitor la datarea edificiului, șematisme bisericești din perioada interbelică rețineau acest lăcaș de cult ca având hramul „Sfinții Arhangheli”,

Kővárremete a Lăpos folyó közvetlen közelében, a bal partján fekszik, először 1566-ban említik mint a Kővár várához tartozó falut.

Építésének pontos ideje nem ismert, jellegzetességei arra utalnak, hogy a 18. század második felében, a 19. század elején épült (Tarnavschi, 1982, 156). A két világháború közötti időszakból származó egyházi szövegek úgy említik a templomot, mint amelyet a *Szent Arkangyalok* tiszteletére szenteltek, és 1800-ban épült. Előtte egy másik fatemplom állt a faluban, amely Magyarország első

122
La intrarea în biserică
Remetea Chioarului, 1913
Negativ alb-negru pe sticlă, 13×18 cm
Muzeul Etnografic, F 55665

122
A templom bejáratánál
Kővárremete, 1913
Fekete-fehér üvegnegatív, 13×18 cm
Néprajzi Múzeum, F 55665

123
 Perspectivă din dosul bisericii,
 după o fotografie dispărută
 Remetea Chioarului, 1913
 Desen de László Szinte
 Hârtie, creion, 34×46 cm
 Muzeul Etnografic, R 5884

123
 A templom hátulról egy eltűnt fénykép nyomán
 Kővárremete, 1913
 Szinte László rajza
 Papír, ceruza, 34×46 cm
 Néprajzi Múzeum, R 5884

construit în anul 1800. Înaintea sa fusese o altă biserică de lemn ce apare reprezentată în harta primei ridicări topografice a Imperiului Habsburgic. De altfel, tradiția locală păstrată în localitatea Libotin reține faptul că biserica cu hramul „Cuvioasa Paraschiva” din Libotin fusese cumpărată în jurul anului 1810 din Remetea Chioarului (AAOVCF p, 11.).

Construcția are dimensiuni medii spre mari. Păstrează un plan dreptunghiular, ce cuprinde un pridvor masiv așezat spre vest, pronaosul și naosul bisericii, împreună cu absida altarului poligonală, decroșată. În interior, pronaosul bisericii are o pardoseală de scândură, în timp ce naosul și absida altarului sunt pavate cu lespezi de piatră. Dacă pronaosul este tăvănit, naosul bisericii este acoperit cu o boltă aplatizată. Această situație a dus la realizarea unui iconostas atipic, ce cuprinde doar trei registre: rândul icoanelor împărătești, registrul apostolilor, reprezentați doi câte doi și în partea superioară un registru care cuprinde atât reprezentări ale unor prooroci, cât și scena Răstignirii.

Conform unei pisanii aflate în absida altarului, biserica a fost pictată în anul 1839: „Înoirea Sfintei biserici aceasta sau zugrăvit supt stăpânirea a rânduitului curator mare prea cinstit Iosip de Raț 1839” (Tarnavschi 1982, 156). După zugrăvirea pereților, biserica a fost din nou decorată, de această dată cu o pictură executată pe pânză care a fost fixată peste stratul vechi de pictură. Probabil inscripția din dosul altarului se referă la această ultimă decorare: „Iosif Demenyi preot Georghiu Lenghel primar Gavrilă Breta vice coratoru, Iosif Kisandorin, Gavrilă Maxim annuo 1891 november 15” (Tarnavschi 1982, 156).

Demersuri pentru ridicarea unei noi biserici de zidărie au apărut încă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Cu toate acestea, o nouă biserică parohială a fost construită aici abia la sfârșitul secolului XX. Biserica de lemn vizitată de Szinte a fost restaurată în perioada 1960-1962, iar mai recent în anul 1988.

katonai felmérésében szerepel Kővárremete falu térképén. A Libaton faluban fennmaradt helyi hagyomány szerint az ott található *Szent Paraszkiva* tiszteletére szentelt templomot 1810 körül Kővárról vásárolták meg (AAOVCF p, 11.).

Építészeti jellemzőit tekintve a kővárremetei templom a közepesnél nagyobb méretű épület. Téglalap alaprajzú, és masszív, nyugatra néző tornácból, előcsarnokból és templomhajóból áll, a sokszögletű, hajónál keskenyebb szentélyapszissal együtt. Az előcsarnok padlózata deszkából készült, míg a templomhajót és a szentélyapszist kőlapokkal burkolták. Az előcsarnok mennyezetes, a templom hajóját viszont lapos boltozat fedi. Ez egy atipikus ikonosztázhoz vezet, amely csak három sorból áll: a királyi ikonok sorából, az apostolok sorából, akik kettesével vannak ábrázolva, és a tetején egy sorból, amely prófétákat és a keresztre feszítés jelenetét is tartalmazza.

A szentély apszisában lévő felirat szerint a templomot 1839-ben festették: „*A szent templom felújítása, festése, a tiszteletre méltó Raț József nagy kurátor uralma alatt, 1839 készült.*” (Tarnavschi, 1982, 156.) A templom festéssel való díszítése után, a 19. század közepén a templomban a régi festékrétegre vászonra készült festmények kerültek. Valószínűleg az oltár hátoldalán látható felirat is erre utal: „*Iosif Demenyi pap, Georghiu Lenghel polgármester, Gavrilă Breta kurátorhelyettes, Iosif Kisandorin, Gavrilă Maxim, anno 1891. november 15.*” (Tarnavschi, 1982, 156.)

A közösségben már a 19. század második felében felmerült az igény egy új, falazott templom építése iránt. Mindezek ellenére új plébániatemplom csak a 20. század végén épült meg. A fatemplomot, amelyet Szinte meglátogatott, 1960 és 1962 között, majd 1988-ban is restaurálták.

124

Expunere dublă: biserica văzută din uliță, suprapusă peste o imagine răsturnată din Mănăstirea Nicula

Coaş, 1913

Negativ alb-negru pe sticlă, 13×18 cm

Muzeul Etnografic, F 55671

124

Dupla expoziție: a templom az utca felől fényépezve, alatta a füzesmikolai kolostor fordított képe

Kovács, 1913

Fekete-fehér üvegnegatív, 13×18 cm

Néprajzi Múzeum, F 55671

Coaş
Kovács

Coaşul este o localitate așezată în depresiunea Copalnicului, pe malul stâng al râului Lăpuș. A fost atestat documentar în anul 1405 sub denumirea „*Komas*” și a aparținut domeniului Cetății Chioarului, aflată nu departe de Coaş.

Biserica de zid din Coaş, documentată de Szinte, a fost construită în prima parte a secolului al XIX-lea, șematismele indicând drept an al edificării sale anul 1828 (Șematism Gherla 1914, 161). Fusese așezată la mică distanță de biserica veche, mai la sud. Purta denumirea de biserica „*Susăneștilor*” sau

Kovács a Kápolnoki-dombságon, a Lapos folyó bal partján fekvő település, 1405-ben *Komas* néven jegyezték fel, és Kővár várához tartozott.

A Szinte által dokumentált a kovási kőtemplom a 19. század első felében épült, a sematizmusok szerint 1828-ban (Szamosújvári Egyházmegye Sematizmusa, 1914, 161). A korábbi, ugyanolyan tájolású régi templomtól nem messze állt. A Szinte László 1913-ban készített rajza valószínűleg ezt a templomot örökíti meg, amelyet *Susăneștilornak* vagy a *nemesek* templomának neveztek. A kifejezés

125
 Perspectiva bisericii din uliță, după F 55671
 Coaș, 1913
 Laviu de László Szinte
 Hârtie, laviu 40×45 cm
 Muzeul Etnografic, R 5887

125
 A templom az utca felől,
 az F 55671-es fénykép nyomán
 Kovás, 1913
 Szinte László rajza
 Papír, akvarell, 40×45 cm
 Néprajzi Múzeum, R 5887

R. 5886.

126

Perspectivă din dosul bisericii, după o fotografie

Coaș, 1913

Desen de László Szinte

Hârtie, cărbune, 43×61 cm

Muzeul Etnografic, R 5886

126

A templom hátulról, egy fénykép nyomán

Kovács, 1913

Szinte László rajza

Papír, kréta, 43×61 cm

Néprajzi Múzeum, R 5886

„a nemeșilor”, situație întâlnită și în alte comunități românești din zona Chioarului, unde biserica era frecventată în funcție de statutul social deținut. Imaginile lui László Szinte din 1913 surprind această biserică. În schimb, cea veche era cunoscută sub denumirea de biserică iobagilor. În timpul evenimentelor de la 1848-1849, amândouă bisericile fuseseră jefuite de clopote, patru la număr, de veșmintele preoțești și de lumânări, pagubele fiind estimate la aproximativ 260 de florini (Suciu 2014, 106).

Biserica nemeșilor din Coaș se caracteriza, cel mai probabil, printr-un plan dreptunghiular ce cuprindea pronaosul și naosul bisericii. Spre răsărit, naosul se continua cu absida altarului decroșată, semicirculară.

În desen se remarcă fereastra circulară amplasată în axul bisericii. Aceasta reprezintă un element de arhitectură simplu, eclectic, caracteristic pentru mai multe biserici de zid sau de lemn construite în zonă, în cursul secolului al XIX-lea.

Spre deosebire de biserică iobagilor, care avea trei ferestre, această biserică avea doar două ferestre pe latura de sud. Intrarea era amplasată în ax, pe latura de vest. Acoperișul bisericii a fost reprezentat ca având pantă abruptă, comun pentru naos și pronaos și puțin mai scund, urmând linia pereților, pentru absida altarului. Deasupra pronaosului era amplasat un turn-clopotniță, foarte asemănător cu cel pe care azi încă îl putem vedea la biserică iobagilor. Turnul era îmbrăcat cu șindrila, galeria era deschisă, puțin ieșită în exterior. Coiful turnului era frumos proporționat, amplu.

Biserica nemeșilor a fost demolată în anul 1924 (AAOVCF q, 1r.), iar materialul rezultat a fost vândut ca material de construcție.

Altă română în zona Chioarului este biserică nemeșilor din Kővár térségében, unde biserica era frecventată în funcție de statutul social deținut. Imaginile lui László Szinte din 1913 surprind această biserică. În schimb, cea veche era cunoscută sub denumirea de biserică iobagilor. În timpul evenimentelor de la 1848-1849, amândouă bisericile fuseseră jefuite de clopote, patru la număr, de veșmintele preoțești și de lumânări, pagubele fiind estimate la aproximativ 260 de florini (Suciu 2014, 106).

A kovási nemesek templomát valószínűleg téglalap alaprajz jellemezte, amely magába foglalta a templom előcsarnokát és templomhajót. Kelet felé félköríves, a hajónál keskenyebb szentélyapszissal folytatódott. Szinte rajzán feltűnik a templom tengelyében lévő, kör alakú ablak. Ez az egyszerű, eklektikus építészeti elem a 19. században a környéken épült számos fal- és fatemplomra jellemző.

A jobbágyok templomával ellentétben, amely három ablakkal rendelkezett, ennek a templomnak csak két ablaka volt a déli oldalon. A bejárat a nyugati oldalon nyílt. Szinte a templom tetejét úgy ábrázolta, hogy a templomhajó és az előcsarnok számára közös, meredek lejtésű, a szentély apszisa fölött pedig kissé alacsonyabb tető készült, a falak vonalát követve. Az előcsarnok fölött harangtorony állt, amely nagyon hasonlított ahhoz, amelyet ma is láthatunk a jobbágyok templomain. Zsindellyel volt fedve, a torony erkélye nyitott volt, kissé kifelé állt. A torony sisakja szép arányú, magas.

A nemesek templomát 1924-ben lebontották, és a keletkezett anyagot építőanyagként értékesítették (AAOVCF q, 1r.).

127
 Dublă expunere: Săteni în fața bisericii din Dâmb,
 suprapusă peste o imagine de la Mănăstirea Nicula
 Copalnic, 1913
 Negativ alb-negru pe sticlă, 13×18 cm
 Muzeul Etnografic, F 55668

127
 Dupla expozíció: Falubeliek a „Dombon” levő
 templomnál alatta egy füzesmikolai felvétel
 Szurdukkápolnok, 1913
 Fekete-fehér üvegnegatív, 13×18 cm
 Néprajzi Múzeum, F 55668

Copalnic Szurdukkápolnok

Satul Copalnic a fost menționat pentru prima dată în anul 1405 (Protopopiatul Lăpuș, 73), numele venindu-i de la vechea denumire a râului Cavnice, Copalnic. Se află așezat în partea sud-vestică a depresiunii Copalnic.

Încă din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, în această localitate au fost menționate două biserici. Hărțile primei ridicări topografice (1769-1773) indică poziția uneia dintre bisericile din Copalnic în partea de sud a râului Cavnice, „*cea din Vale*”, iar pentru cea de-a doua, la nord de sat, „*cea din Dâmb*”. Localitatea Copalnic se afla la acea dată aproape în întregime pe malul nordic al râului.

Biserica de lemn fotografiată de Szinte în anul 1913 era „*cea din Dâmb*”, lăcaș de cult al comunității ortodoxe din sat. Se poate spune că realizarea acestei fotografii a fost făcută în ceasul al doisprezecelea, deoarece, la momentul vizitei lui Szinte, în sat tocmai se finaliza construirea unei noi biserici parohiale ortodoxe (1910-1912) (AAOVCF r, 1r.). Biserica a fost strămutată în satul vecin Întrerâuri în anul 1928, unde este folosită și astăzi.

Despre această biserică, datele istorice păstrate sunt foarte puține. Se presupune că a fost construită cândva în jurul anului 1700 (AAOVCF r, 1r.). În timpul revoluției pașoptiste, clopotele bisericii i-au fost confiscate. *Monografia comitatului Solnoc-Dăbâca*, publicată în primii ani ai secolului XX, preciza că biserica ortodoxă de lemn are hramul „*Adormirea Sfintei Marii*” și că la acea dată avea o vechime de aproximativ 375 de ani (construită circa 1625). La acea dată, biserica avea 4 clopote, din care unul turnat la Cluj cu sprijinul material al lui Vasile Onofre și Maria Pop (Kádár 1901-1905, i).

Biserica de lemn din Dâmb apare

A Kővári-medence délnyugati részén fekvő Kápolnokmonostort 1405-ben említik először (Magyarlápósi Püspökség, 73), nevét a Kapnik folyó régi nevéből kapta.

Ezen a helyen már a 18. század második felében két templomot tartanak nyilván. Az első katonai felmérés (1769-1773) térképei az egyik kápolnokmonostori templom helyét a Kapnik folyó déli oldalán jelölik, a *Völgyben*, a másikat pedig a falutól északra, a *Dombon*. Kápolnokmonostor falu akkoriban szinte teljes egészében a folyó északi partján feküdt.

A falu *Dombon* fekvő temploma, amelyet Szinte Gábor 1913-ban fényképezett, az ortodox közösség fatemploma volt. Elmondható, hogy ez a fénykép az utolsó pillanatban készült, mert éppen Szinte látogatásának idején fejezték be a faluban az új ortodox plébániatemplom építését (1911-1912), a régi, fából készültet nem sokkal az első világháború után lebontották (AAOVCF r, 1r.). A templomot 1928-ban elköltöztették a szomszédos Întrerâuri faluba, ahol ma is használatban van.

Erről a templomról nagyon kevés történelmi adat maradt fenn. Feltételezhető, hogy valamikor 1700 körül épült (AAOVCF r, 1r.). Az 1848-as forradalom idején a templomok harangjait elkobozták. A 20. század elején megjelent *Szolnok-Doboka vármegye monográfiája* szerint az ortodox fatemplomot *Szűz Mária mennybemenetelének* tiszteletére szentelték fel, és akkoriban 375 éves lehetett (tehát 1625 körül épülhetett). Akkoriban négy harangja volt, amelyek közül az egyiket Kolozsváron öntötték Vasile Onofre és Maria Pop anyagi támogatásával (Kádár, 1901-1905, i).

A Szinte fényképén megörökített a *Dombon* levő fatemplom mint építmény

R. 1973

128
Perspectivă din fața bisericii,
Copalnic, 1913
Desen de László Szinte
Hârtie, creion, 33,5×46 cm
Muzeul Etnografic, R 1973

232

128
A fatemplom a bejárat felől
Szurdukkápolnok, 1913
Szinte László rajza
Papír, ceruza, 33,5×46 cm
Néprajzi Múzeum, R 1973

ca fiind un edificiu realizat în proporțiile consacrate pentru zona Chioarului, cu un plan dreptunghiular ce cuprindea un pridvor pe latura de vest, pronaosul și naosului bisericii și se continua cu absida altarului. Pridvorul masiv proteja intrarea în biserică. Peste pronaos era așezat turnul-clopotniță înalt, cu galerie deschisă puțin ieșită în afară. Coiful turnului, și acesta înalt și ascuțit, avea la bază patru turnuri în miniatură.

Cea de-a doua biserică a satului, „*cea din Vale*”, este din zidărie de piatră, cu hramul „*Adormirea Maicii Domnului*”. Se presupune că inițial a fost biserică a mănăstirii, care în anul 1774, în timpul episcopului Grigore Maior, nu mai avea călugări. Se pare că a fost construită în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, ulterior suferind unele modificări. Probabil această biserică a fost consemnată în anul 1761 ca fiind construită și sfințită în timpul episcopului Ioan Pataki (1713-1727) (MOL b, 293).

a Kővár vidékére jellemző arányokat tükrözi, téglalap alaprajzú, amely a nyugati oldalon lévő tornácból, az előcsarnokból, a templomhajóból és a szentély apszisából állt. A bejáratát masszív tornác védte. Az előcsarnok fölött magas harangtorony emelkedett, nyitott erkéllyel, amely kissé kifelé nyúlt. A torony sisakja szintén magas és csúcsos volt, négy fiatoronnyal a tövében.

A *Szűz Mária mennybemenetelének* szentelt másik, a *Völgyben* álló kőtemplomról azt feltételezik, hogy eredetileg kolostor-templom volt, amely 1774-ben, Grigore Maior püspök idején már nem rendelkezett szerzetesekkel. Feltételezhető, hogy a 18. század első felében épült, később némi átalakításon esett át. Feltehetően ezt a templomot jegyezték fel 1761-ben a Pataki János püspök (1713–1727) idejében épült és felszentelt, később átalakításon átesett szakrális épületként (MOL b, 293).

129
Împrejurimile bisericii de zid Sf. Nicolae
Berința, 1913
Negativ alb-negru pe sticlă, 13×18 cm
Muzeul Etnografic, F 55661

129
A Szent Miklós templom és környezete
Kővárberence, 1913
Fekete-fehér üvegnegatív, 13×18 cm
Néprajzi Múzeum, F 55661

Berința Kővárberence

Situat în depresiunea Copalnicului, satul Berința a fost menționat documentar începând cu secolul al XV-lea sub mai multe denumiri, prima dintre acestea fiind „*Berench*” în anul 1405 (Kádár 1901-1905, j). În anul 1566 este amintit și un prim preot al comunității, un anume Pașca (Kádár 1901-1905, j).

La cumpăna dintre secolele al XIX-lea și XX, în sat se aflau două biserici, amândouă

A Kápolnoki dombságon fekvő Kővárberence falut az oklevelek a 15. századtól kezdve több néven is említik, az első 1405-ben (Kádár, 1901-1905, j) *Berench* volt. 1566-ban a falu első papja, egy bizonyos Pașcat neve is megtalálható a forrásokban (Kádár, 1901-1905, j).

A 19-20. század fordulóján két templom állt a faluban, mindkettő kőből

de piatră. Biserica fotografiată de Szinte purta hramul *Sfântului Nicolae*, fiind construită pentru comunitatea greco-catolică în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, probabil în perioada 1768-1771. Ea a fost așezată în partea de nord a localității.

Biserica are un turn simplu și absida altarului semicirculară, decroșată. A fost reparată în anul 1966. Și în turnul acestei biserici se aflau trei clopote, turnate la Cluj în jurul anului 1850, fiind cumpărate cu sprijinul material al lui Todor Vaida și Domnica Flore (Kádár 1901-1905, j). În prezent, biserica cu hramul *Sf. Nicolae* este înscrisă pe Lista monumentelor istorice sub codul: MM-II-m-B-04522.

Biserica având hramul „*Sfânta Paraschiva*” fusese zidită în jurul anului 1700, unele surse precizând anul 1682 (AAOVCF t, 11), în centrul localității. Într-o conscripție a protopopiatului Coaș, datată 26.06.1761, se preciza despre această biserică din Berința că fusese construită și sfințită de credincioșii greco-catolici în timpul episcopului Ioan Pataki (1713-1727) (MOL b, 293). În prezent, se mai păstrează doar ruinele vechii biserici. Se pare că, la un moment dat, în perioada interbelică, turnul s-a prăbușit, iar după cel de-Al Doilea Război Mondial s-a considerat că restaurarea lăcașului de cult este imposibilă.

épült. A Szinte Gábor által is fényképezett templomot a falu görögkatolikus közössége számára emelték a falu északi részén, a 18. század második felében, valószínűleg 1768 és 1771 között, és *Szent Miklós* tiszteletére szentelték.

Félköríves, sülyesztett szentélyapszissal rendelkezik. 1966-ban javították. Ennek a templomnak a tornyában három harang is volt, melyeket 1850 körül öntöttek Kolozsváron, és Todor Vaida és Domnica Flore anyagi támogatásával vásároltak meg (Kádár, 1901-1905, j). Jelenleg, a *Szent Miklós* tiszteletére szentelt templom a műemlékek jegyzékében az MM-II-m-B-04522 kóddal szerepel.

A *Szent Paraszkiva* tiszteletére szentelt másik templomot a helyi ortodox közösség használta. Ez 1700 körül épült, egyes források szerint 1682-ben (AAOVCF t, 11), a falu központjában. A kovási esperesség által készített, 1761. június 26-án kelt összeírásban azt írják róla, hogy a görögkatolikus hívek építették és szentelték fel Pataki János püspök (1713-1727) idején (MOL b, 293). A magas, csúcsos torony tetején négy fiatorony állt. Mára csak a templom romjai maradtak meg. A két világháború közötti időszakban a tornya összeomlott, és a második világháború után nem állították helyre az épületet.

82622.7

130
Poartă de lemn de cimitir
Cărpiniș, 1913
Negativ alb-negru pe sticlă, 13×18 cm
Muzeul Etnografic, F 55658

130
A templom cinteremkapuja
Kővárgyertyános, 1913
Fekete-fehér üvegnegatív, 13×18 cm
Néprajzi Múzeum, F 55658

Cărpiniș Kővárgyertyános

Cărpinișul este un sat aflat în partea înaltă a depresiunii Copalnic. A fost atestat documentar în primii ani ai secolului al XV-lea.

Biserica parohială de aici, se consideră că a fost construită în anul 1757, conform inscripției aflate pe vechiul portal al intrării. Tradiția locală reține despre acest lăcaș de cult că este unul „călător”, fiind inițial așezat în vechea vatră a satului, cunoscută sub denumirea de „Cărpinișu Vechi”, apoi mutat în „Dumbravă” odată cu satul, iar în anul 1812 a fost adus în locul în care este și azi (Man 2005, 105-106).

Kővárgyertyános a Kápolnoki-dombság magasabb részén fekvő falu, létezését már a 15. század első éveiben dokumentálták.

Az itteni plébániatemplomot a régi bejárati portál felirata értelmében 1757-ben építették. A helyi hagyomány szerint ez egy *vándorló* templom, amely eredetileg a falu régi helyén, a *Régi Gyertyános* részen volt elhelyezve, majd a faluval együtt a *Berekbe* költöztették, 1812-ben került a mai helyére (Man, 2005, 105-106).

A templom építésében, a búcsús

131
Biserica de lemn văzută din uliță
Cârpiniș, 1913
Negativ alb-negru pe sticlă, 13×18 cm
Muzeul Etnografic, F 55659

131
A fatemplom az utca felől fényképezve
Kővárgyertyános, 1913
Fekete-fehér üvegnegatív, 13×18 cm
Néprajzi Múzeum, F 55659

Un rol important la edificarea acestei biserici trebuie să fi avut familia locală Conț, icoana de hram păstrând următoarea însemnare: „Făcutu-s-a această sfântă biserică și icoana hramului, Adormirea Maicii Domnului, de către mine Io boier Conț Ioan” (AAOVCF s, 1r.). Pe o a doua icoană, ce-l reprezintă pe Sfântul Nicolae, apare menționat același ctitor: „Această icoană făcută robului lui Domnul Io boier Conț Ion 1760” (Tarnavschi 1982, 151-152).

Cu ocazia ultimei mutări, din 1812, bisericii i s-a adăugat un pridvor de lemn.

szenkép feliratának tanúsága szerint, fontos szerepet játszhatott a helyi Conț család: „Ezt a szent templomot és a Szűz Mária mennybemenetele felszentelési ikonját én, Conț Ioan bojár készítettem.” (AAOVCF s, 1r.) Egy második, Szent Miklóst ábrázoló ikonon ugyanő szerepel: „Ezt az ikont, az Úr szolgája, Conț Ion bojár 1760-ban készítette.” (Tarnavschi, 1982, 151-152.)

A templomot az utolsó, 1812-es áthelyezéskor fából készült tornáccal egészítették ki. A templomhajót is ekkor

Poate tot atunci a avut loc și prelungirea naosului bisericii. Într-o altă etapă, pe la mijlocul secolului al XIX-lea, altarul bisericii a fost și el mărit. Ca urmare a acestei intervenții, lățimea sa a ajuns egală cu cea a naosului. Vechea intrare în biserică de pe latura de sud a fost închisă, o nouă intrare fiind realizată pe latura de vest, în axul bisericii, probabil odată cu adăugarea pridvorului (Tarnavschi 1982, 151-152).

Din perspectiva trăsăturilor arhitecturale, biserica din Cărpiniș, datorită modificărilor aduse absidei altarului, apare ca o construcție atipică în zonă. În rest, aceasta are un plan dreptunghiular, cu pridvorul amintit pe latura de vest format din patru stâlpi masivi, continuat cu pronaosul bisericii peste care este așezat turnul-clopotniță șindrilit, cu galerie deschisă și coif prelungit. În naosul bisericii, elementul ce atrage atenția este iconostasul. A fost organizat piramidal. Icoanele sfinților sunt dreptunghiulare, cu partea superioară rotunjită, despărțite de coloane decorate cu motive vegetale. Ușile împărătești, traforate, pentru a forma vrejuri de viță-de-vie, sunt decorate cu opt medalioane dispuse simetric: scena Bunei Vestiri în partea superioară, cei patru evangheliști în zona mediană, iar în partea inferioară, două medalioane cu îngeri.

O nouă biserică de zid, construită între 1941 și 1942 (Protopopiatul Lăpuș, 57), a preluat funcția cultică a vechii biserici de lemn, aceasta din urmă rămânând nefolosită. Vechea biserică a fost salvată din starea de ruină în care se găsea de lucrările de restaurare din anul 1966 (Tarnavschi 1982, 151-152).

hosszabbíthatták meg. Egy másik szakaszban, a 19. század közepén a szentélyt is megnagyobbították: ennek a beavatkozásnak az eredményeként a szélessége megegyezett a templomhajó szélességével. A templom déli oldalán a régi bejáratot lezárták, és a nyugati oldalon, a templom tengelyében alakítottak ki új bejáratot, valószínűleg a tornác hozzáépítésével (Tarnavschi, 1982, 151-152).

Az építészeti jellemzők szempontjából a kővárgyertyánosi templom a szentélyapszísán végzett átalakítások miatt atipikusnak mondható a térségben. Egyébként téglalap alaprajzú, a nyugati oldalon az említett tornáccal, amely négy masszív pillérből áll, folytatódik a templomelőcsarnok oszlopával, amely fölött a harangtorony áll, zsindelezett, nyitott erkéllyel és hosszú sisakkal. A templom főhajójában a piramis alakú ikonosztáz vonja magára a figyelmet. A szentek ikonjai téglalap alakúak, tetejük lekerekített, és növényi motívumokkal díszített oszlopok választják el őket. A szőlőindák formájára kivágott királyi kapukat nyolc, szimmetrikusan elhelyezett medalion díszíti: a felső részen az Angyali üdvözlés jelenete, középen a négy evangélista, az alsó részen pedig két kép angyalokkal.

Az 1941-1942-ben épült új falazott templom átvette (Magyarlápósi Püspökség, 57) a régi fatemplom funkcióját, utóbbi használaton kívül maradt. A régi templomot az 1966-os restaurálás mentette meg romos állapotából (Tarnavschi, 1982, 151-152).

Vad Révkápolnok

Satul Vad a fost pentru prima dată atestat documentar în anul 1424, fiind un loc de trecere peste râul Cavnic între Maramureș și cetatea Chioarului (Popa 1929, 385).

Biserica de lemn, cu hramul „*Sfânta Paraschiva*”, se afla într-un cimitir, spre marginea de miazăzi a satului, și era construită din bârne de stejar așezate pe o temelie din piatră (Popa 1929, 385). Planul după care a fost ridicată construcția era dreptunghiular pentru pridvor, pronaos și naos. Spre răsărit, biserica se încheia cu absida altarului de formă pătrată, decroșată. Cercetătorul Atanasie Popa, care a vizitat biserica în perioada interbelică, reținea că înălțimea pereților până la acoperiș era de aproximativ 2,4 m. El estima lungimea bisericii la 14-15 m, lățimea de cam 5 m, iar a altarului de 3 m. Turnul, așezat în partea de vest a bisericii, se ridica mult deasupra coamei acoperișului. Galeria turnului era deschisă, adăpostită sub un coif conic, înalt și ascuțit, care avea la bază patru turnulețe de lemn. Înălțimea totală a lăcașului de cult era aproximativ la 30-33 m (Popa 1929, 390).

Bătrânii satului își aminteau că, mai întâi, biserica fusese așezată mai spre centrul localității, dar din motive ce nu se mai cunoșteau, aceasta a fost reconstruită cu aproximativ 200 de ani în urmă (aproximativ 1720-1730) pe locul în care Szinte a fotografiat-o. Tradiția locală, în acest caz, poate fi confirmată în bună măsură, întrucât în anul 1761, într-o conscripție protopopială, se reținuse că biserica fusese construită de nobilul Floran Peter în timpul episcopului Inocențiu Micu-Klein (1730-1751) și consacrată tot atunci (MOL b, 298). Aceeași tradiție reținea că biserica fusese mutată în timpul preoției lui Andrei Bodea, lucrarea fiind dusă la bun sfârșit de meșterul Ion din Măgoaja (Popa 1929, 384).

A Kapnik folyó menti réten fekvő Révkápolnok eredetileg csak a folyó bal partján terült el. Először 1424-ben jegyezték fel mint átkelőhelyet Máramarosból a Kővári erődítmény felé (Popa, 1929, 385).

A *Szent Paraschiva* tiszteletére emelt templom tölgyfából épült, és a hagyomány szerint egy közeli hegyről hozott kőalapra helyezték (Popa, 1929, 385). A téglalap alapú tervrajz magába foglalta a tornácot, az előcsarnokot és a hajót. Kelet felé az épület négyzet alakú, a hajónál keskenyebb szentélyapszissal zárult. Atanasie Popa kutató, aki a két világháború közötti időszakban kereste fel a templomot, megállapította, hogy a falak magassága a tetőig körülbelül 2,4 méter volt. A templom hosszát 14-15 méterre, szélességét körülbelül 5 méterre, szentélyét pedig 3 méterre becsülte. A templom nyugati oldalán álló torony négyzetes alaprajzú volt, és jóval a tetőgerinc fölé emelkedett. Erkélye nyitott volt, magas, csúcsos, kúp alakú sisak alatt, amelynek tővében négy fiatorony állt. A templom teljes magassága 30-33 méter lehetett (Popa, 1929, 390).

A falu idős emberei úgy emlékeztek, hogy a templomot először a falu központja felé építették, de ismeretlen okokból 1720-1730 körül átépítették. A helyi emlékezet ebben az esetben nagymértékben megerősíthető, mert 1761-ben egy esperesi összeírásban feljegyezték, hogy a templomot Floran Peter nemesember építtette, Inocențiu Micu-Klein püspök (1730-1751) idején, és ugyanekkor szentelték fel (MOL b, 298). A szájhagyomány azt is számon tartja, hogy a templomot Andrei Bodea papsága alatt költöztették át, a munkát a hollómezei Ion mesterember végezte (Popa, 1929, 384).

A templom 1871-es felújításának

132
Biserica de lemn văzută dinspre nord-vest
Vad, 1913
Negativ alb-negru pe sticlă, 13×18 cm
Muzeul Etnografic, F 5566g

132
A templom északnyugat felől fényképezve
Révkápolnok, 1913
Fekete-fehér üvegnegatív, 13×18 cm
Néprajzi Múzeum, F 5566g

Se mai păstra amintirea unei renovări interioare a bisericii în anul 1871. Probabil tot atunci, pridvorul bisericii, până la acea dată deschis, a fost închis cu scânduri pentru a mări spațiul destinat femeilor (Popa 1929, 385). Iconostasul fusese realizat tot în 1871 în stil apusean catolic. Noua pictură realizată în a doua jumătate a secolului al XIX-lea a acoperit un strat pictural mai vechi.

În turnul-clopotniță se aflau trei clopote turnate în Cluj între anii 1851 și 1888 (Kádár 1901-1905, k). Turnul bisericii a fost lovit de trăsnet în anul 1918 și în 1929. După anul 1920 nu s-au mai oficiat slujbe religioase în biserică (Popa 1929, 388). Ulterior, biserica a fost dezmembrată și vândută unor oameni din satul Cernești (Protopopiatul Lăpuș, 281).

În 1913, comunitatea avea deja construită o nouă biserică de zidărie, ridicată între 1904 și 1908, în care se țineau slujbele religioase (Protopopiatul Lăpuș, 281).

emléke megmaradt, a munkálatok csak a belsejét érintették. Az addig nyitott tornácot ekkor deszkázhatták be, hogy növeljék a nők számára fenntartott helyet (Popa, 1929, 385). Az ikonosztáz is 1871-ben készült, nyugati katolikus stílusban. Az új festés, a 19. század második felében, elfedte a régebbi képréteget.

A harangtoronyban három, Kolozsváron 1851 és 1888 között öntött harang volt (Kádár, 1901–1905, k). 1918-ban és 1929-ben a templomtornyot villámcsapás érte. 1920 után a templomban már nem tartottak istentiszteleteket (Popa, 1929, 388). Később lebontották, és eladták a csernefalviaknak (Magyarlápósi Püspökség, 281).

Amikor Szinte Gábor 1913-ban Révkápolnokon járt, hogy megnézzé az itteni fatemplomot, a közösség 1904–1908 között már épített egy új, falazott templomot, ahol az istentiszteleteket tartották (Magyarlápósi Püspökség, 281), a régi temploménál központibb helyen, amely a falu déli szélén, a temetőben állt.

133
Pridvorul închis al bisericii
Vad, 1913
Negativ alb-negru pe sticlă, 13×18 cm
Muzeul Etnografic, F 55656

133
A bedeszkázott tornác
Révkápolnok, 1913
Fekete-fehér üvegnegatív, 13×18 cm
Néprajzi Múzeum, F 55656

134
 Clopotniță și biserică de lemn, latura de nord
 Lăschia, 1913
 Negativ alb-negru pe sticlă, 13×18 cm
 Muzeul Etnografic, F 55644

134
 A fatemplom és harangláb északról
 Lacház, 1913
 Fekete-fehér üvegnegatív, 13×18 cm
 Néprajzi Múzeum, F 55644

Lăschia Lacház

Biserica de lemn fotografiată de Szinte în Lăschia, sat așezat în depresiunea Copalnicului, era la data vizitei lor o biserică relativ nouă. O inscripție aflată în altarul bisericii amintește că edificiul de cult fusese construit între anii 1857 și 1861, în timpul preoției lui Gregoriu Ciocaș, cu contribuția și prestația credincioșilor din parohie (AAOVCF u, 1r.).

Fusese precedată de o altă biserică, despre care tradiția reține că fusese biserică mănăstirească. Aceasta fusese folosită drept biserică de parohie până în anul 1861, ulterior

A Kápolnoki-dombságon, a Lacháza faluban Szinte Gábor által fényképezett fatemplom a rajztanár látogatása idején viszonylag új volt. A szentélyén lévő felirat emlékeztet arra, hogy a templom 1857 és 1861 között, Gregoriu Ciocaș papsága idején, a hívek hozzájárulásával és szolgálatával épült (AAOVCF u, 1r.).

Ezt a templomot egy másik, a szájhagyomány szerint kolostortemplom előzte meg. 1861-ig plébániatemplomként használták, majd lebontották, az oltárasztal lába a jelenlegi fatemplom közelében

135
 Clopotnița și biserica de lemn dinspre apus
 Lăschia, 1913
 Negativ alb-negru pe sticlă, 13×18 cm
 Muzeul Etnografic, F 55649

135
 A fatemplom és harangláb nyugatról
 Lacház, 1913
 Fekete-fehér üvegnegatív, 13×18 cm
 Néprajzi Múzeum, F 55649

fiind demolată, piciorul mesei altarului păstrându-se în apropierea actualei biserici de lemn (Protopopiatul Lăpuș, 167).

Construcția lăcașului de cult a fost dusă la bun sfârșit cu ajutorul a doi meșteri localnici. A fost reținut numele lui Gheorghe Horja din Recea și al lui Roman Tănăsie, cel din urmă lucrând atât partea de dulgherie, cât și partea de fierărie. Pentru realizarea construcției a fost adus lemn de stejar din apropierea satului Iadăra, la peste 40 km distanță de Lăschia.

megmaradt (Magyarlápósi Püspökség, 167).

A Szinte által dokumentált templom két helyi mesterember segítségével épült. Gheorghe Horja és Roman Tănăsie neve fennmaradt, utóbbi mind az ács-, mind a vasmunkákat végezte. Az építkezéshez szükséges tölgyfát a Lacházától több mint 40 kilométerre fekvő Jeder falu közeléből hozták.

Az épület előcsarnoka és hajója téglalap alakú, a szentély apszisa pedig sokszögletű, és keskenyebb a hajónál. A bejárat a nyugati oldalon nyílik, egy masszív tornác

136
 Țărani adunați înaintea intrării în biserică
 Lăschia, 1913
 Negativ alb-negru pe sticlă, 13×18 cm
 Muzeul Etnografic, F 55675

136
 A templom bejárata, előtte férfiak
 Lacház, 1913
 Fekete-fehér üvegnegatív, 13×18 cm
 Néprajzi Múzeum, F 55675

Edificiul se dezvoltă după un plan dreptunghiular pentru pronaos și naos, iar absida altarului este poligonală, decroșată. Intrarea în biserică se face pe latura de vest, fiind adăpostită de o prispă monumentală. Se remarcă turnul-clopotniță așezat peste pronaos, cu galerie închisă, dar care are pe fiecare latură un orologiu fals, coiful având forma unui bulb. Interiorul este compartimentat în pronaos, naos și altar. În partea de vest a naosului a fost amplasat și un cor pentru tineri.

Decorul pictat al bisericii a fost executat de pictorul Paul Weisz din Baia Mare în anul 1870, după cum este precizat în inscripția aflată pe peretele ce desparte pronaosul de naosul bisericii (Protopopiatul Lăpuș, 167): „Ac[î]lasta s[î]fântă] besirica s[-]au sugravitu in

alatt. A harangtorony az előcsarnok fölött emelkedik, zárt erkéllyel, minden oldalán egy-egy díszorával, a sisakja pedig hagyma alakú. A belső tér előcsarnokra, hajóra és szentélyre oszlik. A templomhajó nyugati oldalán az ifjúság számára kórus is helyet kapott.

A templom képi díszítését Paul Weisz nagybányai festő készítette 1870-ben, amint azt a templom előcsarnokát, a templom főhajójától elválasztó falon látható felirat is jelzi (Magyarlápósi Püspökség, 167).

Az ikonosztázt, amely 32 ikont tartalmaz, egy másik mesterember készítette, akinek a neve nem maradt fenn (AAOVCF u, 11.), néhány ikon pedig az előző templomból származik. Az ikonosztáz szerkezete részben sérült, valószínűleg későbbi beavatkozások következtében. Feltehető, hogy a szőlő-

anno 1870, fiind archie- și mitropolitu An[dr]jeiu B. de Siaguna, preotu locale și protopop Ioann Greblea de Muncsel și zugravul de Baia Mare Paulu Weiszu. Fetu Ioan Dotitia.”

Iconostasul bisericii, care cuprinde 32 de icoane fixe, a fost realizat de un alt meșter, al cărui nume nu s-a păstrat (AAOVCF u, 1r.), cel puțin o parte dintre acestea provenind de la biserică anterioară. Iconostasul are structura parțial deteriorată, urmare probabil a unor intervenții ulterioare. Tot de la vechea biserică se crede că provin și ușile împărătești decorate cu vrejuri de viță-de-vie și medalioane în care este reprezentată scena Bunei Vestiri, precum și cei patru evangheliști (Man 2005, 222).

După construirea bisericii, alăturat, spre nord, a fost ridicată și o clopotniță. În anul 1948, biserică a fost reparată la exterior și s-a consolidat acoperișul, ocazie cu care învelitoarea de șindrilă a fost înlocuită cu una de tablă zincată. Reparația a fost executată de meșterul Iosif Husvet din Copalnic Mănăstur (AAOVCF u, 1r.). În perioada 2010-2011 au fost efectuate lucrări de reparații la biserică, a fost refăcută învelitoarea de șindrilă, iar pictura și icoanele au fost curățate (Protopopiatul Lăpuș, 168).

indâkkal, az Angyali üdvözlet jelenetével és a négy evangélistát ábrázoló medalionokkal díszített királyi kapuk is a régi templomból származnak (Man, 2005, 222).

Miután a templom megépült, mellette, északra haranglábat állítottak fel. 1948-ban a templomot kívülről kijavították, és a tetőzetet is megerősítették, a zsindefedést horganyzott fémlemezre cserélték. A javításokat a kápolnokmonostori Iosif Husvet mesterember végezte (AAOVCF u, 1r.). 2010-2011-ben a templomot újra javították, a zsindeftetőt visszaállították, a festményeket és az ikonokat megtisztították (Magyarlăposi Păspökség, 168).

137
Biserica de lemn cu turnul ei monumental, nord-est
Șurdești, 1913
Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm
Muzeul Etnografic, F 55781

137
A fatemplom magas tornya északkeletről
Dióshalom, 1913
Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm
Néprajzi Múzeum, F 55781

Șurdești Dióshalom

Satul Șurdești apare menționat pentru prima dată în anul 1411, ca proprietate a Drăgoșeștilor de peste Gutâi (Protopopiatul Lăpuș, 253). Localitatea este așezată pe valea Copalnicului, în marginea regiunii extinse a Chioarului, la limita cu ceea ce azi numim Maramureșul istoric.

Biserica surprinsă în fotografia lui Szinte, construită în secolul al XVIII-lea, reprezintă una dintre cele mai îndrăznețe realizări arhitecturale de acest fel, construcția făcându-se remarcată în special datorită turnului său deosebit de înalt, înălțimea totală a construcției fiind 54 m (Tarnavschi 1982, 152). Datorită dimensiunilor impresionante ale acestui edificiu, pe latura de vest a bisericii a fost posibilă realizarea unui pridvor construit cu două rânduri de arcade suprapuse. Deasupra ușii de la intrarea în biserică, aflată și ea tot pe latura de vest, în axul bisericii, se află pisania ce datează biserică: „*La această beserecă au fost țămărman Macarie Ioan. 1766*” (Porumb 1998, 407). La această biserică, regăsim un acoperiș etajat, cu streșină dublă, după modelul consacrat la nord de Gutâi. Între cele două rânduri de poale se află amplasat un rând suplimentar de ferestre. Poala dublă a învelitorii continuă și în zona absidei altarului, decroșată cu cinci laturi.

Interiorul bisericii a fost decorat cu pictură în următoarele două decenii de la realizarea edificiului. Astfel, în absida altarului se păstrează următoarea mențiune: „*Acest sff[ă]nt altar s-au zugră[vit] în zile[le] împăratu[lu]i i Iosif, anul Domnului 1783. Zugrav Ștefan*” (Porumb 1998, 407). Meșterul zugrav Ștefan, identificat în persoana lui Ștefan Șișeșteanu, cunoscut pentru bogata sa activitate în zonă, avea să picteze și naosul bisericii. Alte surse indică drept autor al picturii naosului pe un

Oklevélben Dióshalom falut 1411-ben említik először mint a Gutinon túli Drăgoșești család birtokát (Magyarlăposi Püspökség, 253). A település a Kápolnoki-völgyben, a kiterjedt Kővári régió szélén, a mai történelmi Máramaros határán fekszik.

A Szinte Gábor fényképén látható, 18. században épült templom a maga nemében az egyik legmerészebb építészeti alkotás: az építmény a különösen magas tornyával tűnik ki (teljes magassága 54 méter) (Tarnavschi, 1982, 152). Az épület lenyűgöző méreteinek köszönhetően a nyugati oldalán két, egymást fedő boltívsorral ellátott tornác kialakítása vált lehetővé. A bejárati ajtó felett, szintén a nyugati oldalon, a templom tengelyében található a templomot datáló felirat: „*Ebben a templomban Macarie Ioan volt az ács. 1766.*” (Porumb, 1998, 407.) Ennél a templomnál, a Gutintól északra elterjedt mintát követve, kettős ereszrel ellátott emeletes tetőszerkezetet találunk. A két ereszor között egy további ablaksor látható. A tető kettős eresze az ötoldalú, süllyesztett szentélyapszis fölött is folytatódik.

A templom belsejét az épület elkészülte utáni két évtizedben festményekkel díszítették. Ahogy a szentély apszisában a következő feljegyzés is jelzi: „*Ezt a szentélyt József császár idejében, 1783-ban, Urunk évében festették. Ștefan festő.*” (Porumb, 1998, 407.) A vidéken munkásságáról jól ismert Ștefan Șișeșteanu személyében azonosított Ștefan festőmester a templom főhajóját is kifestette. Más források a hajó festményének szerzőjeként egy bizonyos Stan festőt, az előcsarnok festményénél pedig egyik tanítványát jelölik meg (Man, 2005, 359). A templomhajó boltozatán a Szentháromság, az evangélisták és az Apokalipszis jelenetei láthatók. Az Illés mennybemenetelének jelenete és a boltozatra festett kozmológiai

138
 Pridvorul pe două niveluri de la intrare
 Șurdești, 1913
 Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm
 Muzeul Etnografic, F 341628

138
 A fatemplom kétszintes tornáca
 Dióshalom, 1913
 Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm
 Néprajzi Múzeum, F 341628

anume Stan zugravul, iar pentru pictura pronaosului, pe un ucenic al său (Man 2005, 358). Pe bolta naosului este reprezentată Sfânta Treime, evangheliștii, precum și scene din Apocalipsă. Se remarcă scena „Înălțarea lui Ilie”, precum și modelul cosmologic pictat pe boltă, reprezentare ce copiază modelul cosmologic publicat de Riccioli în lucrarea sa „*Almagestum Novum*” din anul 1651 (Uza 2014, 20-24).

Pronaosul bisericii a fost și el decorat cu pictură, încă putându-se vedea scene precum *Samariteanca la fântână*, *Toma Necredinciosul*, sfinte mucenițe pe peretele

modell a Riccioli 1651-ben, az *Almagestum Novum* című művében közzétett illusztráció másolata (Uza, 2014, 20–24).

A templom homlokzatát díszítő festésekből ma is láthatók olyan jelenetek, mint a *Szamariai asszony a kútnál*, a *Hitetlen Tamás*, a Szent apácák – a nyugati falon, a *Százados szolgájának gyógyítása*, a *Születése óta vak ember*, az *Okos szüzek* a keleti és déli falon, valamint az *Utolsó ítélet* jelenetei és a *Katonaszentek* (Man, 2005, 359).

A kővárgyertyánosi fatemplomhoz hasonlóan, a templom ikonostáza is némileg atipikusan szerveződik, alkotóelemei

139
Portiță de lemn pe patru stâlpi, la cimitir
Șurdești, 1913
Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm
Muzeul Etnografic, F 55779

139
A cinterem négy lábón álló fedeles kapuja
Dióshalom, 1913
Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm
Néprajzi Múzeum, F 55779

140

Turnul înalt al bisericii

Șurdești, 1913

Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm

Muzeul Etnografic, F 55782

140

A templom magas tornya

Dióshalom, 1913

Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm

Néprajzi Múzeum, F 55782

de vest, *Vindecarea Slugii Sutașului, Orbul din Naștere, Fecioarele Cuminți* pe peretele de est și sud, dar și scene din *Judecata de Apoi* sau sfinți militari (Man 2005, 359).

La fel ca în cazul bisericii de lemn din Cărpiniș, iconostasul bisericii este organizat oarecum atipic, piesele sale componente fiind organizate piramidal. În patrimoniul acestei biserici se mai păstrează și icoane mai vechi, provenite, probabil, de la biserica anterioară.

Poarta de la intrare în curtea bisericii are și ea o vechime apreciabilă, fiind făcută în anul 1795 de „țerman Ciocotișan Ștefan” (AAOVCF v, 1r.).

piramisszerűen rendezettek. A templom leltárában régebbi, valószínűleg az előző plébániatemplomból származó ikonok is vannak. A templomkert bejáratának kapuja is meglehetősen régi, 1795-ben készítette „Ciocotișan Ștefan ács” (AAOVCF v, 1r.).

Kiemelkedő építészeti jellemzői miatt, amelyek Európa és a világ legmagasabb szakrális faépületei közé emelik, a templomot 1999-ben felvették az UNESCO világörökségi listájára.

141
 Ferestre cu ochiuri de sticlă la naos, pe latura de
 sud
 Șurdești, 1913
 Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm
 Muzeul Etnografic, F 55783

141
 A templomhajó déli oldalán ablakkarika
 üvegberakások
 Dióshalom, 1913
 Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm
 Néprajzi Múzeum, F 55783

Pentru trăsăturile sale arhitecturale deosebite, care o plasează printre cele mai înalte construcții sacrale de lemn din Europa și din lume, această biserică a fost inclusă în anul 1999 pe Lista patrimoniului cultural mondial UNESCO.

142
Biserica de lemn, clopotnița și răstignirea de piatră
Negreia, 1913
Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm
Muzeul Etnografic, F 55774

142
A fatemplom, a harangláb és a kőfeszület
Nyegrefalva, 1913
Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm
Néprajzi Múzeum, F 55774

Negreia Nyegrefalva

Așezată pe versantul sudic al munților Gutâi, în apropierea vârfului Mogoșa, localitatea Negreia a fost atestată documentar în anul 1648 (Borovszky 1896-1914, c).

Biserica de lemn a satului cu hramul „Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil” se consideră că a fost construită în anul 1782 (Borovszky 1896-1914, c). Imaginile păstrate de la această biserică indică totuși posibilitatea ca ea să fi fost mai veche, cu atât mai mult cu cât un preot care slujea la Negreia este amintit la cumpăna dintre secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, în contextul acțiunilor armate ale haiducului Pintea (Protopopiatul Baia Mare). Astfel, una dintre fotografiile surprinde partea nordică a pronaosului bisericii, mai exact portalul înfundat al vechii intrări, detaliu ce lasă de înțeles că la un moment dat, comunitatea a decis mutarea intrării pe latura de vest, prin pridvor.

Cel mai probabil, și pridvorul a fost adăugat ulterior, concomitent cu o schimbare a tălpilor și a cosoroabelor, singurele elemente care leagă această adăugire de corpul bisericii. Și în cazul acestui edificiu, planul său este unul dreptunghiular, cuprinzând pridvorul de pe latura de vest, pronaosul, naosul continuat cu absida altarului, decroșată cu cinci laturi. Toată biserică era protejată de un acoperiș unitar, străpuns spre vest de un turn de înălțime mică spre medie, cu galerie deschisă și coif conic. Alăturat bisericii, spre sud-vest, fusese amplasată o clopotniță separată, îmbrăcată în scânduri, cu învelitoare de șindrilă. Curtea bisericii avea o poartă de lemn, fără gard.

În perioada interbelică, mai exact în anul 1930, în localitate a fost construită o nouă biserică parohială, de zidărie, care a preluat atât hramul vechii biserici, cât și rolul său cultic (AAOVCF w, 1r.).

A Gutin-hegység déli lejtőjén, a Mogosa hegycsúcs közelében fekvő Nyegrefalvát 1648-ban említik először írásban (Borovszky, 1896-1914, c).

Ami a *Szent Mihály és Szent Gábor*el tiszteletére szentelt fatemplom korát illeti, úgy vélik, 1782-ben épült (Borovszky, 1896-1914, c). A fennmaradt képek azonban arra utalnak, hogy a templom régebbi lehetett, annál is inkább, mivel a 17-18. század fordulóján, Pintea betyár fegyveres akciói kapcsán említenek egy papot, aki Nyegrefalván szolgált (Nagybányai Püspökség). Így az egyik fénykép a templom előcsarnokának északi részét, pontosabban a régi bejárati kaput örökíti meg elzárva (bedeszkázva), ami arra utal, hogy a közösség valamikor úgy döntött, a bejáratot a nyugati oldalra helyezi át, ahol a tornáccon keresztül közelíthető meg.

Feltehetően a tornácot is később építették a templomhoz, a talp- és a koszorúgerendák megváltoztatásával együtt, így kapcsolva a toldalékot a templomtesthez. Az épület alaprajza téglalap alakú volt, azaz a nyugati oldalon látható a tornác, az előcsarnok, a hajó, amelyet az ötoldalú, a hajónál keskenyebb szentélyapszis folytat. Az egész templomot egységes tető védte, amelyet nyugaton egy alacsony vagy közepes magasságú, nyitott erkéllyel és kúpos sisakkal ellátott harangtorony tört át. A templom délnyugati oldala mellett különálló, négyzet alaprajzú, deszkával burkolt harangláb állt, egyszerű zsindelettel. A templomkert egy kis fakapu jelezte, de nem volt kerítéssel körülvéve.

1930-ban a településen új, falazott plébániatemplomot építettek, amely átveszi a régi templom védőszentjét és szerepét is (AAOVCF w, 1r.).

143
Portalul vechii intrări de pe fața de nord
Negreia, 1913
Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm
Muzeul Etnografic, F 55776

143
A templom régi bejárati oszlopai az északi oldalon
Nyegrefalva, 1913
Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm
Néprajzi Múzeum, F 55776

144

Portița pe patru stâlpi

Negreia, 1913

Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm

Muzeul Etnografic, F 55775

144

A négy oszlopon álló kapu

Nyegrefalva, 1913

Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm

Néprajzi Múzeum, F 55775

145
Biserica de lemn și turnul ei, nord-vest
Șindrești, 1913
Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm
Muzeul Etnografic, F 55780

145
A fatemplom és tornya északnyugatról
Felsőszándorfalu, 1913
Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm
Néprajzi Múzeum, F 55780

Șindrești Felsőándorfalu

Satul Șindrești este așezat de-a lungul pârâului cu același nume, în zona de contact a dealurilor din depresiunea Baia Mare cu zona montană. În ceea ce privește istoria sa, Șindreștiul a fost un sat mic, care a aparținut districtului Baia Mare și s-a aflat în proprietatea statului, care a folosit pădurile din apropiere pentru exploatarea zăcămintelor miniere (Borovszky 1896-1914, d).

Biserica de lemn din Șindrești, surprinsă în fotografiile realizate de Szinte, se afla așezată în marginea nordică a localității, pe locul capelei de cimitir construite ulterior. În această capelă s-a păstrat masa altarului vechii biserici.

Șematismele Bisericii greco-catolice precizează că biserica de lemn fusese construită în anul 1827, având hramul „*Sfinții Arhangheli*” (Șematism Gherla 1900, 216). Alte surse documentare rețin că biserica din Șindrești, o construcție simplă de lemn, data din secolul al XVII-lea. O certitudine este faptul că localitatea a avut edificiu de cult și în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.

Imaginile realizate în anul 1913 cu ocazia vizitei lui Szinte relevă o construcție din lemn, dezvoltată după un plan tipic: pridvor pe latura de vest, pronaos, naos și absidă a altarului decroșată, cu cinci laturi. Peste pronaos era amplasat un turn asemănător cu cel întâlnit la biserica de lemn din Rus (mutată în Inău), localitate aflată în imediata vecinătate. Turnul era înalt, cu galerie deschisă, puțin ieșită în afară. Coiful turnului, masiv în partea sa inferioară, dar înalt și ascuțit, avea la bază patru turnulețe decorative. Una dintre fotografiile surprinde pe latura de sud a bisericii vechiul portal al intrării, asemănător celui din Rus, datat în ultimul pătrar al secolului al XVII-lea. În consecință, intrarea prin pridvorul de pe latura de apus a fost adăugată într-o fază

Felsőándorfalu a Kékes-patak mentén, a Nagybányai-medence dombjainak és hegyvidékének találkozásánál fekszik. A kis falu a nagybányai kerülethez tartozott, és az állam tulajdonában volt, amely a közeli erdőket bányászat céljára használta (Borovszky, 1896–1914, d).

A falu északi szélén, a későbbi temetőkápolna helyén állt a település fa-temploma, amelyet Szinte fényképezett. Ebben a kápolnában őrizték meg a régi templomszentély asztalát.

A görögkatolikus egyház sematizmusai szerint a fatemplom 1827-ben épült, védőszentje pedig a *Szent Arkangyalok* voltak (Szamosújvári Egyházmegye Sematizmus, 1900, 216). Más okleveles források szerint az egyszerű fatemplom a 17. századból származik. Annyi biztos, hogy a településen a 18. század második felében már állt templom.

Az 1913-ban, Szinte látogatásakor készült képek egy tipikus alaprajz szerint kialakított faépítményt mutatnak: nyugati oldalon tornác, előcsarnok és hajó, valamint ötoldalú, süllyesztett szentélyapszis. Az előcsarnok fölött torony állt, hasonló a szomszédos dióshalmi vagy kékesoroszfalui temploméhoz (amelyet Inóról telepítettek). A torony magas volt, nyitott erkéllyel, amely kissé kiugrott.

A sisak masszív, magas és csúcsos tetejének alsó részén négy díszes fiatorony emelkedett. Az egyik fénykép a templom déli oldalán lévő régi bejárati kaput örökíti meg. Úgy tűnik, egy későbbi fejlődési szakaszban a templomhoz tornácot is építettek. A templom mellett, déli irányban kis fapavilon látható, amely a környéken a „*yének asztala*” néven ismert, az ősről szóló megemlékezésnek vagy más közösségi eseményeknek, például a húsvéti ételszentelésnek fenntartott hely.

146
 Pridvorul bisericii și șatra mesei moșilor
 Șindrești, 1913
 Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm
 Muzeul Etnografic, F 55777

146
 A templom tornáca és a "vének asztala"
 Felsőándorfalu, 1913
 Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm
 Néprajzi Múzeum, F 55777

ulterioară. Lângă biserică, spre sud, se poate remarca un mic pavilion din lemn ce adăpostea ceea ce în zonă poartă numele „masa moșilor”, un spațiu dedicat comemorării strămoșilor sau pentru alte evenimente comunitare precum sfințirea unor produse alimentare cu ocazia sărbătorilor de Paște.

Începând cu anul 1908, o nouă biserică de zidărie a fost construită în sat, vechea biserică nemaifind folosită în circuitul cultic, fapt pentru care a fost demolată, iar lemnele sale au fost vândute, potrivit tradiției, unor

1908-tól új, falazott templom épült a faluban, a régi templomot már nem használták, ezért lebontották és faanyagát a szájhagyomány szerint a szomszédos kékesoroszfalui zsidóknak adták el tűzifának (AAOVCF x, 1r.).

147
Biserica de lemn, sud-est
Șindrești, 1913
Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm
Muzeul Etnografic, F 55773

147
A fatemplom délkeletről
Felsőszándorfalu, 1913
Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm
Néprajzi Múzeum, F 55773

148
 Ancadramentul sculptat al vechii intrări pe fața de
 sud, împreună cu o cruce mare memorială, prinsă
 în perete
 Șindrești, 1913
 Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm
 Muzeul Etnografic, F 55778

148
 A régi bejárat faragott ajtókerete a déli oldalon,
 falra rögzített nagy emlékkereszttel együtt
 Felsőándorfalu, 1913
 Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm
 Néprajzi Múzeum, F 55778

evrei din localitatea învecinată Rus, ca lemn
 de foc (AAOVCF x, 1r.).

Budești Josani Alsóbudfalva

Biserica de lemn din Budești Josani, cu hramul „Sfântul Nicolae”, a fost construită în centrul satului, pe un dâmb, înconjurată de cimitir. Localitatea este atestată documentar încă din anul 1361 într-un act de donație al regelui Ungariei, Ludovic de Anjou. Edificiul de cult surprins în fotografiile lui Szinte a fost ridicat pe locul unei mai vechi biserici ce a precedat-o, atestată documentar în anul 1586 (Mihalyi de Apșa 1900, 561, n.1).

O inscripție săpată în partea superioară a vechiului portal de la intrare amintește de momentul edificării bisericii: „*Aceasta beserica, în [zile]le lui pop[a Tinul] și a [u] po]pa Grigo[rie a]u făcut nimeș [Ștefan Atanasie, Budești] 1643. Au ple[atit] [Lupea și c'Ana ... Rednic Ionaș, Onița] Mari[ncaș] au fo[st] Gozdă Ion meșter*” (Baboș 2020 a, 115).

Biserica, construită cu acoperiș specific cu două poale, se dovedește, prin trăsăturile sale arhitecturale, a fi una dintre cele mai remarcabile construcții de acest gen, păstrate între bisericile maramureșene. Dimensiunile sale apreciabile (lățimea sa fiind de 8,64 m – cea mai mare pentru o biserică de lemn) au fost posibile doar datorită unei calități deosebite a meșteșugului dulgheresc.

Pictura parietală a fost executată în mai multe etape în a doua jumătate a secolului al XVII-lea (Baboș, Covaci 2020, 604-619). Multe dintre icoanele aflate în patrimoniul acestei biserici au fost realizate în jurul anului 1762 de zugravul Alexander Ponehalsky (Porumb 1982, 114), cea mai mare parte pe dosul unor icoane mai vechi, ce pot fi încadrate stilistic veacurilor XV-XVII (Porumb 1982, 114). Decorarea bisericii cu noi icoane a rămas consemnată în două pisanii: „*Din mila lui D[u] m[ne]zău și din darulu D[u]hului Sf[ă]nt ne-au învrednicit D[u]mnezău de amu înoit aceste*

Alsóbudfalva központjában, egy dombon, a település egyik temetőjében épült a *Szent Miklósnak* szentelt fatemplom. A település 1361-ben szerepel I. Lajos magyar király adományozási okiratában. A Szinte Gábor fotóin látható templom egy korábbi, 1586-ban dokumentált templom helyén épült (Mihalyi de Apșa, 1900, 561, n.1).

A régi bejárat felső részébe vésett felirat emlékeztet a templom építésének idejére: „*Ez a templom Tinul pap és Grigo[rie] pap, budfalvi Ștefan Atanasie nemes idejében készült 1643-ban. Lupea și c'Ana... Renic Ionaș, Onița] Mari[ncaș] anyagi hozzájárulásával, mester Gozdă Ion volt.*” (Baboș, 2020 a, 115.)

A budfalvi templom a központi szakrális épületekre jellemző kétszintes tetővel rendelkezik. Építészeti jellemzői alapján a 16–17. századból származó máramarosí templomok közül az egyik legjelentősebb. Figyelemre méltó méretei (szélessége 8,81 méter, ez a legnagyobb a fatemplomok között) csak az ácsmesterek magas színvonalú tudásának köszönhetően valósulhattak meg.

Falfestése a 17. század második felében több szakaszban készült (Baboș–Covaci, 2020, 604–619). A templom tulajdonában álló ikonok közül többet Alexander Ponehalsky festőművész festett 1762 körül (Porumb, 1982, 114). Meg kell jegyezni, hogy a Ponehalsky által itt festett ikonok jó részének hordozóanyaga a régebbi, stilsztikailag a 15–17. századokba sorolható ikonok hátoldala (Porumb, 1982, 114). A templom új ikonokkal való díszítését az ikonosztáz bal és jobb oldalán két felirat örökíti meg: „*Isten kegyelméből és a Szentlélek ajándékából Isten megadta nekünk, hogy e szent ikonokat e templomban elhelyezhessük ezeknek az embereknek a napjaiban: először is Marinca popa Lupu a falu papja, Budu Grigore*

149
Credincioși, adunați în fața bisericii
Budești Josani, 1913
Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm
Muzeul Etnografic, F 126353

149
Összegyűlt hívek a templom előtt
Alsóbudfalva, 1913
Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm
Néprajzi Múzeum, F 126353

150
 Portalul original de la intrare
 Budești Josani, 1913
 Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm
 Muzeul Etnografic, F 126341

150
 A templom eredeti bejárata
 Alsóbudfalva, 1913
 Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm
 Néprajzi Múzeum, F 126341

151
Mulțimea coborând pe cărarea din dosul bisericii
Budești Josani, 1913
Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm
Muzeul Etnografic, F 55638

151
A templom mögötti ösvényen vonuló sokaság
Alsóbudfalva, 1913
Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm
Néprajzi Múzeum, F 55638

sff[i]nte icone într-acesta besereca, în zilele acestora omini: întie, popa a satului, Marinca popa Lupu, Budu Grigore cărznicu, Chindriș Mihai, Marinca Costanu, Budu Matei, Budu Ursulu, Dunca Palcu, Feru Vasalie, Dila H[risto]s 1762, Fevruarie 28” și „Dunca Cățcău, ... Ciceu Cosma și cu frații lui și cu totu satulu împreună, să le fie pomană în veci vecilor amin. Zugravul Alexander, Pop Dumitru, ..., Lupu diac atunci” (Bârlea 1909, 59-60).

La începutul secolului al XIX-lea, a fost decorat altarul bisericii: *„Acest oltar, cu icona la ol[l]tă, pă prestol, au plătit Draguș Matei și cu so[a]ța sa, Marica, și cu fiul său Ștefan, să le fie pomană loru în veci, amin. Ani de la H[risto]s 1832. Au lucrat Opriș Ianoș, pictor” (Bârlea 1909, 59).*

Pentru deosebita sa valoare istorică, culturală și arhitecturală, biserica de lemn din Budești Josani a fost inclusă pe Lista patrimoniului mondial UNESCO în 1999.

cărznicu, Chindriș Mihai, Marinca Costanu, Budu Matei, Budu Ursulu, Dunca Palcu, Feru Vasalie, Krisztus után 1762, Február 28” és „Dunca Cățcău, Vanda Ștefan, Popu Nechita, Popu Grigorie, Popu Toderu, Bud Mihocu, Popu Matei, Ciceu Cosma és testvérei és az egész falu együtt, nevük örökkön-örökké áldott legyen, ámen. Alexander festő, Pop Dumitru, Bud Ciceu, Opriș Toader, Tibil Toader, Marinca Timoc, Bud Ciceu, Lupu akkor diák.” (Bârlea, 1909, 59-60.)

A 19. század elején a templom szentélyét is feldíszítették: *„Ezt a szentélyt, az áldozati asztalon lévő ikonnal, Draguș Matei és felesége, Marica és fia, Stefan fizette, hogy nevük örökké áldott legyen, ámen. Az Úr 1812. évében. Dolgoztak Opriș Ianoș, festő.” (Bârlea 1909, 59.)*

Kiemelkedő építészeti, kulturális és történelmi értéke miatt a budfalvi fatemplom 1999-ben felkerült az UNESCO világörökségi listájára.

152
Femei adunate în fața bisericii
Călinești Susani, 1913
Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm
Muzeul Etnografic, F 55643

152
A fatemplom, körülötte helybéli asszonyok csoportja
Felsőkálinalva, 1913
Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm
Néprajzi Múzeum, F 55643

Călinești Susani Felsőkálnfalva

Biserica de lemn din Călinești Susani, vizitată și fotografiată de Gábor și László Szinte în călătoria lor de documentare, era cunoscută și sub numele de *biserica Bändrenilor*; după porecla familiei nobiliare fondatoare Șerba. A fost construită într-o margine a satului pe o colină, după ce biserica anterioară, așezată în mijlocul satului, a fost distrusă de un incendiu ce s-a extins de la casele aflate în apropiere (Baboș 2000, 153).

Biserica de lemn din Călinești Susani, ridicată în 1784, se distinge de marea majoritate a bisericilor din zona Maramureșului prin faptul că printre trăsăturile sale arhitecturale pot fi regăsite unele de evidentă influență moldovenească (Porumb 1982, 116): planul triconc și pronaosul poligonal. Anul finalizării construcției a fost consemnat în inscripția aflată în partea superioară a portalului intrării în biserică: „*Să se știe atunce vreme s-a facut această sfântă beserecă, anul Domnului 1784*” (Bârlea 1909, 72).

Această particularitate se poate explica probabil prin faptul că preotul paroh în timpul căruia biserica fusese construită, anume Filip Opriș (mort în anul 1795), fusese hirotonisit la Iași de mitropolitul Moldovei Antonie și fusese pentru o perioadă de șapte ani diacon al episcopului Dosoftei al Maramureșului (Porumb 1982, 116). Potrivit tradiției locale, meșterii bisericii au fost doi frați, veniți probabil din Moldova, iar munca acestora în zona Maramureșului se pare că nu s-a limitat doar la biserica din Călinești Susani.

Aceiași tradiție locală din Călinești reține faptul că și biserica din satul Glod a fost construită de aceiași meșteri moldoveni. Inițial, aceștia au început construcția bisericii din Călinești, dar datorită unor neînțelegeri cu credincioșii de aici, meșterii au abandonat

A fatemplom, amelyet Szinte Gábor dokumentációs útja során felkeresett és lefényképezett, a felsőkálnfalvai felszegi vagy *Bändrenilor-templom*ként ismert, az alapító nemesi család, Șerba neve után, amelynek tagjait Bändreninek is hívták. A falu szélén, egy dombon épült, miután az előző, a falu közepén álló templom a közeli házakból kiinduló tűzvészben elpusztult (Baboș, 2000, 153).

Az 1784-ben épült felsőkálnfalvai fatemplom abban különbözik a máramarosi templomok többségétől, hogy építészeti jegyeit tekintve nyilvánvaló a moldvai hatás (Porumb, 1982, 116): a háromkaréjos alaprajz és a sokszögletű előcsarnok. Az építkezés befejezésének évét a bejárati ajtó felső részén lévő felirat rögzítette: „*Hogy tudva legyen, milyen régen épült ez a szent templom, Urunk évében, 1784-ben.*” (Bârlea, 1909, 72.)

Különleges jellege azzal magyarázható, hogy a templom építésének idején szolgáló plébánosát, Filip Oprișt (meghalt 1795-ben) Jászvásáron szentelte fel Antonie moldvai metropolita, és hét éven át Dosoftei máramarosi püspök diakónusa volt (Porumb, 1982, 116). A helyi emlékezet szerint a templom kőművese valószínűleg egy moldvai testvérpár volt, akiknek munkája feltehetően a Máramaros vidékén nem korlátozódott a felsőkálnfalvai templomra.

A felsőkálnfalvai hagyomány úgy tartja, hogy Glód falu templomát ugyanezek a moldvai mesteremberek építették. Kezdetben Felsőkálnfalván kezdték el a templom építését, de a helyi hívekkel való nézeteltérések miatt felhagytak a munkálatokkal, és Glódba költöztek, ahol valószínűleg 1784 előtt fejezték be a templomot. Az ácsok csak ezután tértek vissza Felsőkálnfalvára, ahol befejezték a

153
Femei ascultând predica, dosul bisericii
Călinești Susani, 1913
Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm
Muzeul Etnografic, F 55641

153
Prédikációt hallgató asszonyok a templomon kívül
Felsőkálinafalva, 1913
Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm
Néprajzi Múzeum, F 55641

154
Absida înaltă a naosului, o particularitate
arhitecturală
Călinești Susani, 1913
Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm
Muzeul Etnografic, F 55637

154
A főhajó magas apszisa, építészeti jellegzetesség
Felsőkálinafalva, 1913
Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm
Néprajzi Múzeum, F 55637

155
 Portalul intrării în biserică
 Călinești Susani, 1913
 Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm
 Muzeul Etnografic, F 55640

155
 A templom berjárata
 Felsőkálinalva, 1913
 Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm
 Néprajzi Múzeum, F 55640

lucrarea și s-au mutat la Glod, unde au și finalizat biserica, cel mai probabil înainte de anul 1784. Abia apoi au revenit meșterii dulgheri la Călinești, unde au terminat biserica din Susani, o combinație interesantă a planului triconc, care domină partea inferioară a edificiului, cu specificul maramureșean, asemănător edificiilor bazilicale, în care a fost realizată partea superioară a bisericii (Baboș 2000, 159). În cazul bisericii din Glod, nu au mai realizat acele abside laterale la naosul bisericii, probabil la solicitarea comanditarilor. Același lucru s-a întâmplat și în cazul ridicării în anul 1798 a bisericii de lemn din Poienile de sub Munte, foarte asemănătoare ca trăsături cu biserica din Glod.

Pictura cu care a fost decorată biserica se păstrează pe fruntar și este atribuită zugravului Nicolai Cepschin în anul 1788, după însemnarea ce încă poate fi citită în pronaosul bisericii, pe peretele de nord (Bârlea 1909, 72). Un set de icoane împărătești păstrate în această biserică, datate tot în 1788, executate în aceeași gamă cromatică, au fost lucrate de un alt zugrav. În patrimoniul acestei biserici se află și icoane prăznicare, ce pot fi atribuite zugravului Alexandru Ponehalschi. O astfel de icoană, care reprezintă *Marama* și care este așezată în mijlocul rândului icoanelor prăznicare, este datată în anul 1780.

felsegi (Suseni) templom építését. Az épület érdekes kombinációja az alsó részt uraló háromkaréjos alaprajznak és a felső részre jellemző máramarosi megoldásnak, ami a központi szakrális épületek esetében fordul elő (Baboș, 2000, 159). A glódi templomnál a templomhajó oldalapsziszai feltehetően a tulajdonosok kérésére nem készültek el. Ugyanez történhetett 1798-ban a glódihoz hasonló havasmezei fatemplom építésénél.

A mestergerendán fennmaradt festmény, amellyel a felsőkálfalvi templomot díszítették, az előcsarnok északi falán látható felirat szerint Nicolai Cepschin festőnek tulajdonítható 1788-ból (Bârlea, 1909, 72). A templomban őrzött királyi ikonok egy részén egy másik festő hasonló színekompозициóban készült képei láthatóak, szintén 1788-ból. A templom leltárában vannak olyan ikonok is, amelyek Alexandru Ponehalschi festőnek tulajdoníthatók. Az egyik ilyen, a *Veronika Kendőjet* ábrázoló ikon, az *Ünnepi* ikonok sorának közepén, 1780-as keltezésű.

156
Preotul Andrei Șerbac, în curtea parohiei
Desești, 1913
Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm
Muzeul Etnografic, F 126339

156
Andrei Șerbac pap, a plébánia udvarán
Desze, 1913
Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm
Néprajzi Múzeum, F 126339

Localitatea este veche, fiind atestată documentar încă din anul 1360 în cadrul unor acte de donație (Bud 1911, 41). Biserica cu hramul „Sfânta Paraschiva” a fost precedată de alta, de la care s-au păstrat cărți și icoane.

Anul construcției bisericii vizitate de Szinte nu se cunoaște cu exactitate, dar se consideră că a fost ridicată cândva în intervalul 1774-1778, înainte de a fi decorată cu pictură.

Pentru construirea bisericii au fost folosite mai multe specii de arbori: brad pentru pereți și șarpantă, stejar pentru tălpi, portaluri și structura turnului, ulm pentru partea superioară a bolții, pentru galeria turnului și fleșă. Copacii necesari au fost tăiați din Valea Caselor, nu departe de locul de construcție a bisericii (Baboș 2000, 12).

Participarea familiilor de nobili români la dotarea bisericii parohiale poate fi ușor surprinsă în cazul acestui lăcaș de cult. Astfel, o pisanie aflată în pronaosul bisericii amintește faptul că „*au plătit această tindă de o au zugrăvit jupâneșele satului, [eu am scris] Radu Muntean, zugrav*” (Bârlea 1909, 91). Aceluiași zugrav îi este atribuită și realizarea decorului pictat al pereților naosului și altarului bisericii. La pictarea bisericii a colaborat și Gheorghe (Plohod) zugravul.

Pisania păstrată pe iconostasul bisericii marchează momentul realizării iconostasului, atribuit tot lui Radu Munteanu (Baboș 2018-2019, 133-161): „*Anii Domnului 1780, acestu [sfântu fruntari l-au platit Pop Eanoș Pârșinar, și cu jupâneasa dumisale Marica, fecior[ul] lor, Ștefan, și cu părinții lor, Pop Grigorie, Acsene, ca să le fie pomană lor în veci de veci, amin. Luna lui Iunie 7 zile; 35 de florinți*” (Bârlea 1909, 91).

Decorarea absidei altarului avea să fie realizată cu sprijinul financiar al nobililor

A település régi, már 1360-ban is feltűnik adományozási okiratokban (Bud, 1911, 41). A *Szent Paraszkiva* tiszteletére szentelt templomot megelőzte egy másik egyházi épület, amelyről egy sor egyházi könyv maradt fenn.

A Szinte által meglátogatott templom építési éve pontosan nem ismert, de feltételezhetően valamikor 1774 és 1778 közé tehető, nem sokkal azelőttre, hogy festményekkel díszítették volna.

A templom építéséhez több fafajta használtak: fenyőfát a falakhoz és a tetőhöz, tölgyfát a talpgerendákhoz, portálokhoz és a toronyszerkezethez, szilfát a boltozat felső részéhez, a torony erkélyéhez és a karzathoz. A szükséges fákat a Házak Völgyében vágták ki, nem messze a templom építési helyétől (Baboș, 2000, 12).

A román nemesi családok részvétele a plébániatemplom alapításában könnyen megragadható. Az előcsarnokban egy felirat megemlíti, hogy „*fizettek azért, a falu úrnői, hogy ezen pítvart [én, aki írtam] Radu Muntean festő kifessem*” (Bârlea, 1909, 91). Ugyanennek a festőnek tulajdonítják a templom főhajójának és szentélyének falfestményeit is. A templom festésében Gheorghe (Plohod) festő is közreműködött.

A templom ikonosztázán őrzött felirat a szintén Radu Munteanunak tulajdonított munka megvalósulásának pillanatát jelzi (Baboș, 2018-2019, 133-161): „*Az Úr 1780. esztendejében ezt a szent ikonosztázt Pop Eanoș Pârșinar és felesége, Marica úrnő, fiukkal, Ștefannal, és szüleikkel, Pop Grigorie, Acsene fizette, hogy nevük örökkön-örökké ildott legyen, ámen. Junius hónap 7. nap; 35 forint.*” (Bârlea, 1909, 91.) A szentély apszisának díszítése a falu nemeseinek anyagi támogatásával készült el

157
Preotul Andrei Șerbac, în fața bisericii
Desești, 1913
Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm
Muzeul Etnografic, F 126342

157
Andrei Șerbac pap, a fatemplom bejáratánál
Desze, 1913
Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm
Néprajzi Múzeum, F 126342

satului în timpul preoției lui Moisei Dunca și al diacului Todor Drăguș (Baboș 2004, 262). Odată cu realizarea unor lucrări mai ample de reparații, în anul 1865, este consemnată activitatea la această biserică și a zugravului Antonie Șerban (Man 2005, 141).

De-a lungul timpului, biserica, folosită și în prezent pentru slujbele religioase, a avut parte de mai multe lucrări de întreținere și restaurare, fiind reparată în anii 1865, 1906, 1925, 1954 (AAOVCF y, 1r.) și 1996 (Man 2005, 142). Din anul 1955, biserica de lemn din Desești este înscrisă în Lista monumentelor istorice, iar din anul 1999 a fost inclusă în Lista patrimoniului mondial UNESCO.

Moisei Dunca pap és Todor Drăguș diakónus idejében (Baboș, 2004, 262). 1865-ben, egy nagyobb felújítás idején feljegyezték Antonie Șerban festő munkáját is ebben a templomban (Man, 2005, 141).

Az idők folyamán a templom, amelyet ma is istentiszteletekre használnak, több karbantartási és restaurálási munkálaton esett át: 1865-ben, 1906-ban, 1925-ben, 1954-ben (AAOVCF y, 1r.) és 1996-ban (Man, 2005, 142) javították. 1955 óta a deszei fatemplom szerepel a történelmi műemlékek listáján, 1999 óta pedig az UNESCO világörökségi listáján.

Sat Șugătag Falusugatag

Sat Șugătag a fost atestat pentru prima dată în anul 1360 (Bud 1911, 65). Parohia din Sat Șugătag a fost menționată într-o conscripție realizată în anul 1774 ca fiind înființată încă din anul 1439 (Bud 1911, 66), parohia având astfel una dintre cele mai vechi consemnări.

Biserica actuală cu hramul „*Sfânta Paraschiva*” a fost ridicată din lemne de stejar aduse din locul numit *Dumbravă* (AAOVCF z, 11.), care au fost datate dendrocronologic în anul 1700 (Baboș 2004, 121). Înaintea acesteia este amintită existența unei alte biserici mai vechi din materialul căreia a fost construită o școală, apoi o casă particulară și apoi din nou o școală. Tit Bud preciza că el apucase să vadă frumoasele cioplituri bisericesti la materialul lemnos provenit de la vechea biserică (Bud 1911, 66).

Construirea bisericii la cumpăna secolelor al XVII-lea și al XVIII-lea poate fi indicată și de existența în patrimoniul acestei biserici a unui clopot mare, realizat cu puțină vreme înainte, în anul 1695 (Bârlea 1909, 178).

Momentul decorării bisericii cu pictură nu se cunoaște exact. Într-o însemnare monografică a parohiei Sat Șugătag se precizează că biserica s-a înnoit în anul 1732, fără însă a se preciza în ce a constat această înnoire. Cert este că două icoane împărătești, una ce o reprezintă pe *Sfânta Paraschiva* și a doua cu *Sfântul Nicolae*, sunt datate în anul 1785 și pot fi atribuite zugravului Gheorghe Plohod din Dragomirești (Baboș, Covaci 2020, 604-619).

O inscripție aflată pe peretele pronaosului bisericii amintește probabil de un alt moment important pentru biserică și comunitate: „*De popa Ivanu, 1753, mise[al] Aprilii 25.*” Pe ușorul din dreapta al uneia dintre uși era menționat un alt zugrav care a lucrat aici la începutul secolului al XIX-lea:

Falusugatag települést, a Mára-völgy többi falujához hasonlóan, 1360-ban említik először egy Gyula fiának, a máragyulafalvi Dragoșnak adományozott birtok adományozási okiratában (Bud, 1911, 65). Falusugatag plébániáját egy 1774-ben készült összeírás 1439-es alapításának említi (Bud, 1911, 66), így a máramarosi plébániák közül ez az egyik legrégebbi.

A jelenlegi, *Szent Paraszkiva* tiszteletére szentelt templomot a ma is Bereknék nevezett helyről hozott (AAOVCF z, 11.) tölgyfából építették, amelyet a dendrokronológiai vizsgálatok 1700-ra datálnak (Baboș, 2004, 121). Korábban egy másik, régebbi templom állt itt, amelynek anyagából előbb iskola, majd magánház, majd újra iskola épült. Az ezt az adatot rögzítő Tit Bud azt mondta, hogy ő még látta a templom anyagából származó gyönyörű faragványokat (Bud, 1911, 66).

Azt, hogy a Szent Paraszkiva-templom a 17–18. század fordulóján épült, az is jelzi, hogy a leltárában található nagy méretű harang nem sokkal az építés ideje előtt, 1695-ben készült (Bârlea, 1909, 178).

A templom festéssel való díszítésének pontos időpontja nem ismert. A falusugatagi plébániára vonatkozó monográfia egyik feljegyzésében szerepel, hogy a templomot 1732-ben felújították, de nem részletezik, hogy ez a felújítás miből állt. Annyi bizonyos, hogy két királyi ikon, az egyik *Szent Paraszkivát*, a másik pedig *Szent Miklóst* ábrázolja, 1785-ben készült, és a dragomérfalvai Gheorghe Plohod festőnek tulajdonítható (Baboș–Covaci, 2020, 604–619).

A templom előcsarnokának falán lévő felirat valószínűleg egy másik, a templom és a közösség számára fontos pillanatra emlékeztet: „*Ivanu pap, 1753, mise április 25.*” A

158
Fața bisericii de lemn, la intrare
Sat Șugătag, 1913
Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm
Muzeul Etnografic, F 126354

158
A fatemplom eleje a bejárattal
Falusugatag, 1913
Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm
Néprajzi Múzeum, F 126354

159
În dosul altarului
Sat Șugătag, 1913
Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm
Muzeul Etnografic, F 126340

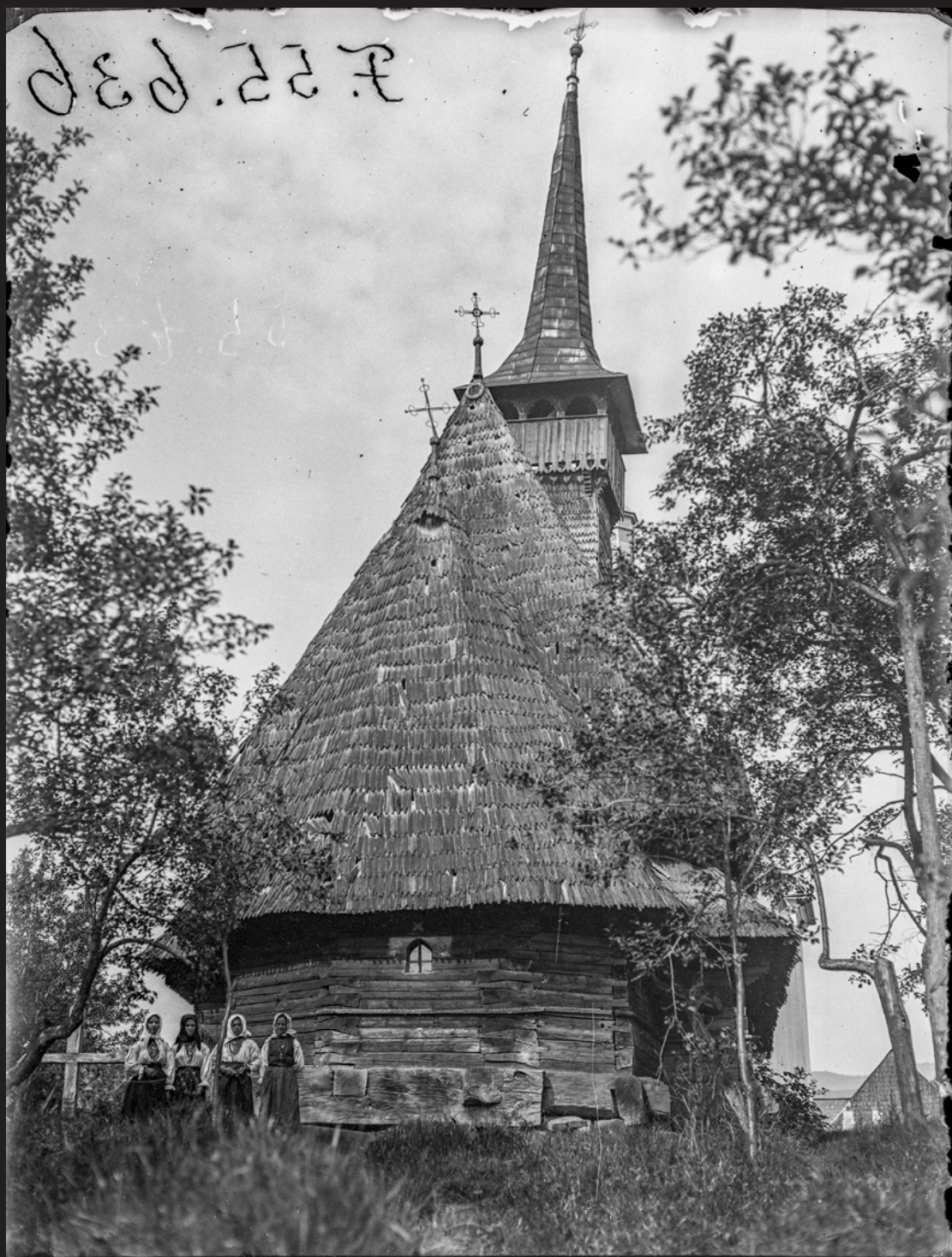
159
A fatemplom szentélye kívülről
Falusugatag, 1913
Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm
Néprajzi Múzeum, F 126340

„Eu, Falukevič Vasilie zugravu, în anul 1812, Iulie 29” (Bârlea 1909, 177).

Această biserică este una dintre cele mai reprezentative monumente de arhitectură religioasă din Maramureș. Trăsăturile sale arhitecturale, foarte asemănătoare, aproape identice cu ale altor câteva biserici de lemn maramureșene: Hârnicești (1679), Sârbi Josani (1685) și Vișeu de Jos (1699), nu sunt întâmplătoare, constituind reperele unui posibil itinerar al unui meșter dulgher (Baboș 2004, 203) și, totodată, o dovadă a modului în care era gândită și construită o biserică de lemn la acea dată.

bejárati ajtó jobb oldalán a 19. század elején itt dolgozó másik festő nevét is megemlítik: „Én, Faliukevics Vasilie festő, 1812. évben, július 29-én.” (Bârlea, 1909, 177.)

Ez a templom a máramarosi vallási építészet egyik legreprezentatívabb emléke. Építészeti jellemzői nagyon hasonlóak, szinte azonosak több más máramarosi fatemplomával, melyek közül néhányat később átalakítottak: Hernécs (1679), Szerfalva (1685) és Alsóvisó (1699). A templomok közötti hasonlóság nem véletlen, egy ácsmester lehetséges útvonalának mérföldkövei (Baboș, 2004, 203). Ez egy bizonyíték is egyben, hogyan építették a fatemplomokat akkoriban.

160
În spatele bisericii, altarul
Berbești, 1913
Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm
Muzeul Etnografic, F 55636

160
A templom szentélye kívülről
Bárdfalva, 1913
Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm
Néprajzi Múzeum, F 55636

Berbești Bárdfalva

Biserica de lemn din Berbești, surprinsă în fotografiile lui Gábor și László Szinte, era la momentul vizitei acestora un edificiu de cult deja cunoscut specialiștilor. În 1864, lăcașul de cult fusese documentat de cercetătorii maghiari Henszlmann Imre, Rómer Flóris și Schulcz Ferencz, de la care s-au păstrat în arhivele budapestane câteva schițe și desene ale acestei biserici (Baboș 2020 b, 112).

Biserica a fost construită în anul 1758 potrivit unei inscripții ce se afla în partea superioară a portalului intrării: „*Sam. Andreas fecit ecclesia. Anno Domini 1758.*” Era precedată de o altă biserică de lemn care, potrivit însemnărilor lui Tit Bud, fusese dată credincioșilor din Vadul Izei, care au dat pentru ea, în schimb, lemnul necesar pentru ridicarea bisericii noi (Baboș 2020 b, 119, Bud 1911, 25 și 76).

Inscripțiile culese în primii ani ai secolului XX din biserică din Berbești de Ioan Bârlea surprind efortul comunității de a dota și împodobi noua biserică cu cele necesare. Astfel, pentru biserică au fost realizate trei clopote, două dintre ele fiind donate de Petru Literatus, în 1757. Cel de-al treilea se păstrează și are următoarea inscripție: „*Acest sf[ă]nt clopot au cumpărat zugrau Alexa și soața sa, Elena*” (Bârlea 1909, 21). Cu data de 19 august 1759, au fost însemnate ușile împărătești, cumpărate pentru această biserică de Codre Gheorghe și soția sa, Tatiana. Alte icoane cu pisanii de donație erau datate din anii 1759 și 1760. De-a lungul iconostasului se păstra o pisanie, care amintea momentul finalizării decorării bisericii cu pictură: „*D[î]n mila lui D[um]nezeu și dinu darulu D[um]hulu Sf[ă]ntu s-au milostivitu de s-au îndemnatu spre lucru bunu hotnoșu Ștefanu Potacu și nemiș, birou Gheorghie Avremescu, și cu toțu boeri înpună a*

A Szinte Gábor fényképein megörökített bárdfalvi fatemplom Szinte látogatása idején már ismert volt a szakemberek körében. A magyar kutatók – Henszlmann Imre, Rómer Flóris és Schulcz Ferencz – 1864-ben dokumentálták a templomot, az akkor készült néhány vázlatot és rajzot a Lechner Tudásközpont Tervtárában őrzik. (Baboș, 2020 b, 112.)

A templomot a bejárati portál felső részén lévő felirat szerint 1758-ban építették: „*Sam. Andreas fecit ecclesia. Anno Domini 1758.*” Ezt egy másik fatemplom előzte meg, amelyet Tit Bud feljegyzései szerint a farkasrévi hívőknek adtak, akik cserébe az új templom építéséhez szükséges fát szolgáltatták (Baboș, 2020 b, 112; Bud, 1911, 25 és 76).

A 20. század első éveiben a bárdfalvi templomból Ioan Bârlea által összegyűjtött feliratok azt a közösségi erőfeszítést örökítik meg, amelynek célja, hogy az új templomot felszereljék és feldíszítsék a szükséges tárgyakkal. Három harangot készítettek a templom számára, amelyek közül kettőt Petru Literatus adományozott 1757-ben. A harmadikra a következő felirat volt írva: „*Ezt a szent harangot Alexa festő és felesége, Elena vásárolta.*” (Bârlea, 1909, 21.) A királyi kapukon az 1759. augusztus 19-i dátum olvasható, ezeket Codre Gheorghe és felesége, Tatiana vásárolta a templom számára. Más ikonok, amelyeken az adományozási feljegyzés szerepel, 1759-es és 1760-as keltezésűek. Az ikonosztázon egy másik feljegyzés található, amely a templomfestés befejezésének pillanatát idézi: „*Isten kegyelméből és a Szentlélek ajándékából a jó gazda Ștefanu Potacu és nemes Gheorghie Avremescu bíró, valamint a falu összes gazdája munkára buzdult, minthogy Alexa festővel (Alexander Ponehalsky) szerződést kötöttünk, és*

161

Fete îmbrăcate în haine de sărbătoare,
în fața pridvorului de la intrare

Berbești, 1913

Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm

Muzeul Etnografic, F 55642

161

Ünneplöbe öltözött lányok
a bejázat tornáca előtt

Bárdfalva, 1913

Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm

Néprajzi Múzeum, F 55642

*satului, precum am făcu[t] contratușu cu zugrău
Alexa (Alexander Ponehalsky), și amu îmbrăcatu
șf[ă]nta beserecă spre lauda lui D[u]mn[e]zeu, și
ca să le fie pomană loru și erutara de păcatele a
morților în veci de veci, ameanu, 1769, Avgust
26” (Bârlea 1909, 19-20).*

În primii ani ai secolului XX, credincioșii din Berbești aveau să fie printre primii de pe valea Marei care vor căuta să înlocuiască biserica de lemn cu una nouă de zidărie. Începută în 1898, finalizată în 1909 (AAOVCF aa, 2r.), biserica nouă a fost probabil

*a szent templomot Isten dicséretére, alamizsnára
és a halottak büneinek örökre való eltörlésére
feldíszítettük, 1769. augusztus 26.” (Bârlea, 1909,
19-20.)*

A 20. század első éveiben a bárdfalvi hívek az elsők voltak a Mára-völgyi közösségek között, akik a fatemplomot egy új, falazott templomra szerették volna cserélni. Az 1898-ban elkezdett és 1909-ben befejezett (AAOVCF aa, 2r.) új templomot feltehetően nem sokkal Szinte 1913-as látogatása után szentelték fel (Máramaros Egyházmegyei Sematizmusa,

sfințită la puțin timp după vizita lui Szinte, în anul 1913 (Șematism Maramureș 1932, 79). Ridicată în imediata apropiere a bisericii de lemn, aceasta din urmă a fost scoasă din circuitul cultic. În perioada interbelică, în iulie 1932, cercetătorul Atanasie Popa a vizitat și documentat biserica înainte ca ea să fie demolată. Imaginile realizate cu această ocazie, păstrate în arhiva Comisiunii Monumentelor Istorice, secția pentru Transilvania, relevă faptul că la acea dată, biserica de lemn se afla într-o stare foarte proastă, cu învelitoarea de șindrilă distrusă și bolta naosului prăbușită (Baboș 2004, 17). Ulterior, din lemnele bisericii, vândute celor din satul Șugău, a fost construită o școală (AAOVCF aa, 2r.).

1932, 79). Ez a régebbi fatemplom mellé épült, amelyet kivontak a használatból. 1932 júliusában Atanasie Popa kutató a lebontása előtt meglátogatta és dokumentálta a fatemplomot. Az ekkor készült képek, amelyeket a Romániai Műemlékvédelmi Bizottság erdélyi szekciójának archívuma őriz, azt mutatják, hogy a fatemplom nagyon rossz állapotban volt, a zsindeletető tönkrement, a hajó boltozata pedig beomlott (Baboș, 2004, 17). A bontás után a templom faanyagát eladták Sugó falu lakóinak, akik iskolát építettek belőle (AAOVCF aa, 2r.).

162
 Fața de sud a bisericii de lemn
 Crăciunești, 1913
 Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm
 Muzeul Etnografic, F 341616

161
 A fatemplom déli oldala
 Tiszakarácsonyfalva, 1913
 Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm
 Néprajzi Múzeum, F 341616

Crăciunești Tiszakarácsonyfalva

Edificiul de cult din Crăciunești era realizat după planul dreptunghiular caracteristic zonei, probabil cu împărțirea deja bine-cunoscută în naos și pronaos. Spre răsărit, biserica se termina cu absida altarului de formă dreptunghiulară, decroșată. Deși nu se poate vedea din imaginea păstrată, se poate deduce faptul că intrarea în biserică era pe latura de vest, în axul bisericii. La fel ca în cazul altor biserici maramureșene, biserica din Crăciunești era construită după

A tiszakarácsonyfalvi fatemplom a vidék jellegzetes téglalap alaprajza szerint épült, valószínűleg a már jól ismert hajóra és előcsarnokra való felosztással. Kelet felé a templom téglalap alakú, keskenyített szentélyapszissal zárult. Bár a fennmaradt képen nem látható, arra lehet következtetni, hogy a bejárata a nyugati oldalon, a templom tengelyében volt. A többi maramarosi templomhoz hasonlóan a tiszakarácsonyfalvi

modelul bazilical, cu învelitoare cu poală dublă peste naos și pronaos. Peste pronaos era așezat turnul-clopotniță cu galerie deschisă, cu două arcade și un coif relativ scund. De asemenea, și înălțimea turnului este relativ joasă, aproximativ de două ori înălțimea pereților până la prima streșină. Un detaliu aparte surprins în această fotografie este luminatorul realizat în învelitoare pentru a se putea asigura o minimă vizibilitate în podul bisericii. Ferestrele, destul de mari, sunt probabil rezultatul unor intervenții ulterioare.

Puținele informații păstrate despre această biserică indică faptul că inițial fusese construită în localitatea învecinată Bocicoiu Mare, în anul 1608 și adusă la Crăciunești în anul 1860. Capacitatea ei, după măsurătorile făcute fundației pe care această biserică fusese așezată, a fost estimată la 250 de oameni (Baboș 2004, 141). Anterior acestei biserici, credincioșii din Crăciunești folosiseră o altă biserică construită în jurul anului 1710 (Baboș 2004, 142). Trăsăturile piciorului mesei altarului din lemn permit încadrarea realizării sale cândva în secolul al XVIII-lea, posibil în anul 1736 (Baboș 2004, 165).

Despre această biserică, șematismele greco-catolice indică faptul că data din anul 1862, fiind probabil anul mutării bisericii. Avea hramul „*Adormirea Maicii Domnului*”. În perioada interbelică, funcționa o capelă de lemn, folosită în comun cu credincioșii romano-catolici (Șematism Maramureș 1936, 148).

Locul bisericii de lemn din Crăciunești în circuitul cultic a fost preluat de un nou lăcaș de cult din zidărie, construit în perioada 1943-1947 (AAOVCF bb, 1r.). Din vechea biserică de lemn se mai păstrează absida altarului, sub forma unei capele de cimitir. Biserica de lemn a fost demolată cel mai probabil înainte de anul 1955 (Baboș 2004, 19).

is a központi szakrális épületek mintájára épült, a templomhajó és az előcsarnok fölött kétszintes tetővel. Az előcsarnok fölött állt a harangláb, nyitott erkéllyel, két boltívvel és viszonylag rövid sisakkal. A torony magassága is alacsonyabb, körülbelül kétszerese a falak első ereszig mért magasságának. A fényképen látható különleges részlet a tetőszerkezetben kialakított padlásablak, amely minimális fényt biztosít a templom padlásának. A meglehetősen nagy méretű ablakok valószínűleg későbbi beavatkozások eredményei.

A fennmaradt kevés információ arra utal, hogy a templom eredetileg a szomszédos Nagybocksó faluban épült 1608-ban, és 1860-ban került Tiszakarácsonyfalvára. A helyén végzett mérések szerint a befogadóképessége körülbelül 250 főre becsülhető (Baboș, 2004, 141). Ezt megelőzően a tiszakarácsonyfalvi keresztények egy másik, 1710 körül épült templomot használtak (Baboș, 2004, 142). A fa szentélyasztal talpazatának jellegzetességei szerint a templom építése a 18. századra, valószínűleg 1736-ra tehető (Baboș, 2004, 165).

A görögkatolikus feljegyzések szerint ez a templom 1862-ből származik. Az építés éveként valószínűleg a templom áthelyezésének évét jegyezték fel. A templomot *Szűz Mária mennybemenetelének* szentelték. Az ukrán nyelvű görögkatolikus parókia 1751 óta működött ezen a településen. A két világháború közötti időszakban volt egy fakápolna is Tiszakarácsonyfalván, amelyet a római katolikus hívekkel közösen használtak (Máramarosí Egyházmegye Sematizmusa, 1936, 148).

A tiszakarácsonyfalvi fatemplom vallási életben betöltött szerepét az 1943 és 1947 között épült új, falazott templom vette át (AAOVCF bb, 1r.). A régi fatemplomot feltehetően 1955 előtt lebontották (Baboș, 2004, 19), csak a szentély apszisa maradt fenn belőle, temetőkápolna formájában.

163
 Sanctuarul și absidele adause vechii biserici
 Kosivska Polyana, 1913
 Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm
 Muzeul Etnografic, F 126333

162
 A régi templom bővítése a szentéllyel és
 abszissokkal
 Kaszómező, 1913
 Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm
 Néprajzi Múzeum, F 126333

Kosivska Polyana Kaszómező

Gábor și László Szinte nu și-au limitat călătoria lor de documentare din anul 1913 la partea de sud a Maramureșului, ci au continuat-o și spre nord, pe malul drept al Tisei. Au ajuns astfel și în localitatea Kosivska Polyana (Cosăuți), unde au fotografiat biserica de lemn din localitate.

Conform informațiilor păstrate în șematismele Bisericii greco-catolice, acest edificiu de cult fusese construit în anul 1770 și

Szinte Gábor 1913-as útján nemcsak Máramaros déli részén, hanem észak felé, a Tisza jobb partján is járt, többek között Kaszómezőn is, ahol lefényképezte az ottani fatemplomot.

A görögkatolikus egyház feljegyzéseiben őrzött iratok szerint ez a templom 1770-ben épült, és Szent Péter és Pál tiszteletére szentelték fel. Az egyházközségi anyakönyveket 1768-tól vezették (Munkácsi Egyházmegye

164
 Fața vechii biserici și clopotnița
 Kosivska Polyana, 1913
 Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm
 Muzeul Etnografic, F 126334

163
 A régi templom eleje és a harangláb
 Kaszómező, 1913
 Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm
 Néprajzi Múzeum, F 126334

era închinat Sfinților Apostoli Petru și Pavel. Matricolele parohiale se țineau începând cu anul 1768 (Șematism Muncaci 1908, 152-153). În anul 1825 erau înregistrați 1021 de credincioși greco-catolici, limba folosită pentru oficierea slujbelor religioase fiind ruteana (Șematism Muncaci 1825, 47). În anul 1874 erau înregistrați 1210 credincioși greco-catolici (Șematism Muncaci 1874, 80), iar în anul 1908, 1682 de

Sematizmusa, 1908, 152-153). 1825-ben Kaszómezőben 1021 görögkatolikus hívőt tartottak nyilván, a templom plébániatemplom volt, az istentiszteleteken használt nyelv pedig a rutén (Munkácsi Egyházmegye Sematizmusa, 1825, 47). 1874-ben 1210 görögkatolikus hívő (Munkácsi Egyházmegye Sematizmusa, 1874, 80), 1908-ban pedig 1682 hívő élt a településen (Munkácsi Egyházmegye Sematizmusa, 1908,

165
László Szinte, preotul Iulius Orosz și credincioșii
în curtea bisericii
Kosivska Polyana, 1913
Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm
Muzeul Etnografic, F 341619

164
Szinte László, Orosz Iulius esperes és a hívek
a fatemplom előtt
Kaszómező, 1913
Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm
Néprajzi Múzeum, F 341619

credincioși (Șematism Muncaci 1908, 152-153).

Hărțile primei ridicări topografice a Imperiului Habsburgic indică faptul că, la acea dată (1782-1785), biserica satului Cosăuți era pe malul drept al râului Kosivska, în zona împrăștiată a satului, spre munte. Un document din anul 1801 preciza că biserica era atât de stricată, încât se considera că nu putea fi reparată. În aceste condiții, autoritățile laice au permis începerea demersurilor pentru construirea unei noi biserici (Syrokhman 2000, 585-587). Fără a putea preciza dacă biserica a

152-153).

A Habsburg Birodalom első katonai felmérésének térképei szerint Kaszómező temploma akkoriban (1782-1785) a Kaszópatak jobb partján, a falu szórványterületén, a hegy felé feküdt. Egy 1801-es dokumentum szerint annyira megrongálódott, hogy javíthatatlannak tartották. Emiatt a világi hatóságok engedélyezték az új templom építésének megkezdését (Syrokhman, 2000, 585-587). Anélkül, hogy pontosan meg tudnánk határozni, a már létező templomot

166
Peisaj din sat spre biserică
Kosivska Polyana, 1913
Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm
Muzeul Etnografic, F 341620

165
Látkép a templom felé a faluból
Kaszómező, 1913
Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm
Néprajzi Múzeum, F 341620

fost reparată și mutată sau pur și simplu, a fost construită o nouă biserică de lemn, hărțile militare din a doua jumătate a secolului al XIX-lea indică faptul că biserica din Cosăuți a fost așezată în alt loc, de această dată în apropierea drumului principal, pe malul stâng al râului Kosivska.

Biserica de lemn, construită după stilul huțul, avea bârne rotunde crăpate în jumătăți și cheotori ieșite în afară. În imagini se observă că biserica a fost inițial foarte mică, la care au fost adăugate ulterior abside laterale

megjavították és áthelyezték-e, vagy egyszerűen csak új fatemplomot építettek, a 19. század második feléből származó katonai térképek azt mutatják, hogy a kaszómezei templom máshol állt, ezúttal a Kaszó-patak bal partján, a főút mellett.

A fatemplom hucul stílusban épült, oldalsó apszisokkal a hajóban, kiálló gerendákkal. A bejárat a nyugati oldalon, a templom tengelyében volt. Az előcsarnok fölött szerény, alacsony harangtorony állt, három boltíves, nyitott erkéllyel és zömök

167
 Sătenii urcând spre biserică,
 conduși de fete purtând prapori
 Kosivska Polyana, 1913
 Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm
 Muzeul Etnografic, F 341633

166
 A falubeliek menetét a templomba
 lobogót vivő lányok vezetik
 Kaszómező, 1913
 Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm
 Néprajzi Múzeum, F 341633

și un nou altar, primind forma planimetrică de cruce. Intrarea în biserică era așezată pe latura de vest, în axul bisericii. Deasupra pronaosului era așezat un modest turn-clopotniță, scund, cu galerie deschisă cu trei arcade și coif scurt. Lângă biserică, spre vest, exista și o clopotniță separată, de plan hexagonal. Cele două construcții din lemn surprinse în imaginile realizate de Szinte au fost demolate după anul 1938.

Lângă biserică de lemn s-a construit în perioada 1935-1937 o nouă biserică din zidărie,

sisakkal. A templomtól nyugatra különálló, hatszögletű harangláb is állt. A Szinte Gábor képein látható két faépületet 1938 után lebontották.

A fatemplom mellé az Ungvárról származó Egresi Emilian mérnök tervei alapján 1935-1937-ben új falazott templomot építettek (Ukrainian Church Architecture).

168
 Familie huțulă îmbrăcată în haine de sărbătoare
 Kosivska Polyana, 1913
 Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm
 Muzeul Etnografic, F 55639

167
 Hucul család ünneplőben
 Kaszómező, 1913
 Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm
 Néprajzi Múzeum, F 55639

după planurile inginerului Emilian Egreși din
 Ungvar (Ukrainian Church Architecture).

169
 Fața dinspre apus a bisericii de lemn
 Lechința, 1913
 Negativ alb-negru pe sticlă, 13×18 cm
 Muzeul Etnografic, F 55676

168
 A fatemplom nyugati oldala
 Avaslekence, 1913
 Fekete-fehér üvegnegatív, 13×18 cm
 Néprajzi Múzeum, F 55676

Lechința Avaslekence

Drumul bătut de cei doi Szinte, tată și fiu, în căutarea vechilor edificii de cult i-a condus și în Țara Oașului, la Lechința, la granița comitatelor istorice Satu Mare și Ugocea. Aici, ei aveau să fotografieze una dintre ultimele biserici de lemn păstrate în această zonă.

Prima mențiune a Lechinței datează din anul 1490 (Terdik 2011, 384). O primă descriere a bisericii de lemn se păstrează din anul 1775, în cadrul unui vechi inventar parohial. Se consemna atunci, că edificiul avea o structură rezistentă, pe jumătate nouă, comunitatea reținând faptul că fusese construită în vremuri îndepărtate. Se reținea și că biserica fusese renovată recent. Avea un turn-clopotniță, cu două clopote. Dintre obiectele liturgice erau menționate un veșmânt preoțesc, un potir de aramă aurit, un ciboriu de lemn și două sfeșnice de aramă. Iconostasul bisericii, cu doar două uși spre absida altarului, era decorat cu icoane de diferite dimensiuni care-i reprezentau pe cei doisprezece apostoli.

Monografia comitatului Satu Mare reține ca moment al edificării bisericii anul 1735. Recentele investigații dendrocronologice efectuate la această biserică au stabilit intervalul 1704-1713 ca fiind cel mai probabil pentru ridicarea edificiului. Partea superioară a bisericii a fost înlocuită de cel puțin două ori, o dată înainte de 1775 și încă o dată în 1979, la reșezarea ei în muzeul în aer liber (Chiroiu 2021).

La începutul secolului XX, biserica era descrisă ca având 5 ferestre fixe, două uși, una de acces în biserică și alta între naos și pronaos, lungimea bisericii fiind de 11 m, iar lățimea de 4,6 m. Nu avea paviment. Șindrila era veche și în stare rea. Iconostasul, cu patru icoane în limba română cu caractere chirilice, cu trei intrări în absida altarului, intrarea

A két Szinte a szakrális népi építészetet kutatva eljutott az Avas-hegységbe, a Szatmár és Ugocsa történelmi vármegyék határán fekvő Avaslekencébe is, ahol lefényképeztek a környéken egyik utolsóként megmaradt fatemplomot.

Avaslekence első említése 1490-ben (Terdik, 2011, 384). A fatemplomról egy régi plébániai leltárban 1775-ből maradt fenn az első ismert leírás. Ebben masszív szerkezetű, félig új építménynek írják le, a közösségi emlékezet szerint a templomot réges-régen építették. Azt is megjegyezték, hogy a közelmúltban felújították, mert a berendezés állapota romlott. A templomnak tornya volt, két haranggal. A liturgikus tárgyak között említettek egy papi miseruhát, egy aranyozott sárgaréz kehelyt, egy fából készült cibóriumot és két sárgaréz gyertyatartót. Az ikonosztázt, amelynek csak két ajtaja vezetett a szentély apszisába, a tizenkét apostolt ábrázoló, különböző méretű ikonok díszítették.

A *Szatmár vármegyei monográfia* az 1735-ös évet jelöli meg a templom építésének éveként. A templomban folyó dendrokronológiai vizsgálatok szerint az építés időszaka az 1704-1713 közötti időre tehető. A templom felső részét kétszer építették újjá, előbb 1775 előtt, és még egyszer 1979-ben, a szabadtéri múzeumi elhelyezésekor (Chiroiu, 2021).

A 20. század elejéről származó plébániai levéltárakban őrzött egyházi leltárak feljegyezték, hogy a fatemplomnak öt rögzített ablaka volt, két ajtaja, az egyik a bejáratnak, a másik a templomhajó és az előcsarnok között. A templom hossza 11 méter, szélessége 4,6 méter, padlója nem volt. A zsindelek régiek és rossz állapotban voltak. Az ikonosztázon négy ikon, román nyelven, cirill betűkkel,

170
Preotul Mihai Berinde, în spatele bisericii
Lechința, 1913
Negativ alb-negru pe sticlă, 13×18 cm
Muzeul Etnografic, F 55677

169
Mihai Berinde pap, a templom mögött
Avaslekence, 1913
Fekete-fehér üvegnegatív, 13×18 cm
Néprajzi Múzeum, F 55677

171
Pridvorul care protejează intrarea,
cruci de lemn memoriale pe pereți
Lechința, 1913
Negativ alb-negru pe sticlă, 12x16,5 cm
Muzeul Etnografic, F 55707

170
A bejăratot védő tornác és
fa emlékkeresztek a falon
Avaslekence, 1913
Fekete-fehér üvegnegatív, 12x16,5 cm
Néprajzi Múzeum, F 55707

centrală fiind prevăzută cu uși, în timp ce intrările laterale nu aveau uși. În biserica femeilor se aflau șapte icoane mici de Nicula (Arhiva Parohiei Lechința, a).

După anul 1944, când se finalizează noua biserică, edificiul de lemn aflat la acea dată în stare proastă este scos din circuitul cultic (Arhiva Parohiei Lechința, b). Rămânând nefolosită, biserica s-a degradat rapid, dar a fost salvată în extremis prin reconstruirea ei începând cu anul 1977, în nou-înființatul Muzeu al Țării Oașului. Actualul decor pictat, realizat conform pisaniei din naos în anul 2006, a fost inspirat de iconografia bisericilor din Maramureș.

három bejárattal a szentély apszisába, a középső bejárat ajtókkal, míg az oldalsók nem. A templom nők részére fenntartott helyén hét kis füzesmikolai ikon volt (Lekencei Parókia Levéltára, a).

Az új templom elkészülte (1944) után az akkor már rossz állapotban lévő faépületet kivonták a használatból (Lekencei Parókia Levéltára, b). Az elhagyott templom állaga gyorsan romlott, de az 1977-ben kezdődő új-jáépítéssel megmentették az Avasfelsőfaluban létrehozott Avasvidéki Múzeumnak. A 2006-ban készült festett díszítést a hajóban található írás szerint a máramarosi templomok festett ikonográfiája ihlette.

172
Gábor și László Szinte discutând cu caiete de
schite în mâini, lângă biserica de piatră
Ilba, 1913
Negativ alb-negru pe sticlă, 13×18 cm
Muzeul Etnografic, F 55645

171
A kőtemplom, mellette Szinte László és Gábor,
vázlatfüzettel a kezében
Ilba, 1913
Fekete-fehér üvegnegatív, 13×18 cm
Néprajzi Múzeum, F 55645

Ilba Iloba

Localitatea Ilba, aflată pe cursul râului Someș între Baia-Mare și Seini, a fost atestată documentar încă de la sfârșitul secolului al XV-lea. În 1493, așezarea este menționată sub numele „*Illuba-banya*”, denumire ce surprinde una dintre cele mai importante activități economice din această zonă, cea a mineritului, desfășurată până spre anul 1848 (Borovszky 1896-1914, e).

De-a lungul timpului, printre cei mai importanți proprietari din Ilba s-au numărat familia Rákóczi, iar în cursul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, familiile conților Károlyi, Teleki și Becsky (Borovszky 1896-1914, e). Construirea unei prime biserici în Ilba, cândva în a doua jumătate a secolului al XV-lea, îi este atribuită lui Báthori Zsuzsanna, văduva lui Meggyesi Móric (Németh 2008, 118). În 1717, tătarii au devastat așezarea, iar după acest nefericit eveniment, în Ilba au fost aduși și așezați locuitori români (Borovszky 1896-1914, e).

Contele Ferencz Károlyi, proprietarul așezării și patronul bisericii, a dăruit în 1757 lăcașul de piatră aproape ruinat, *din pustă*, comunității greco-catolice, pentru a-l reface și folosi. (DAZO, 151, op. 1517, 5-6)

Această biserică, fotografiată de cei doi Szinte, se prezenta în primii ani ai secolului al XX-lea ca un edificiu de dimensiuni modeste din zidărie tencuită, cu plan dreptunghiular și absidă a altarului, decroșată, cu cinci laturi. Învelitoarea bisericii era din șindrilă, mai deteriorată în zona navei. Peste absida altarului acoperișul era puțin retras și mai scund decât pentru restul bisericii. Peste pronaos era așezat un turn-clopotniță ușor subdimensionat, din lemn, probabil adăugat într-o fază ulterioară. Șematismele Bisericii greco-catolice indicau

A Szamos folyó mentén, Nagybánya és Szinerváralja között fekvő Iloba falut a 15. század vége óta említik források, 1493-ban *Illuba-bánya* néven, amely név a terület egyik legfontosabb, 1848-ig folytatott gazdasági tevékenységét, a bányászatot jelöli (Borovszky, 1896-1914, e).

Története során Iloba legjelentősebb birtokosai közé tartozott a 19. század elején a gróf Károlyi, Teleki és Becsky családok (Borovszky, 1896-1914, e). Az első ilobai templom építését Báthori Zsuzsannának, Meggyesi Móric özvegyének (Németh, 2008, 118) tulajdonítják, valamikor a 15. század második felében. 1717-ben a tatárok feldúlták a települést. E szerencsétlen esemény után román lakosokat telepítettek le Ilobán, (Borovszky, 1896-1914, e). Gróf Károlyi Ferencz, a település tulajdonosa, a hitközség mecénása 1757-ben a mezei majdnem romos templomot a görögkatolikus közösségnek adományozta helyreállítására és használatára. (DAZO, 151, op. 1517, 5-6.)

A két Szinte által fényképezett templom a 20. század első éveiben úgy jelent meg, mint szerény méretű, vakolt falazatú, téglalap alaprajzú épület, ötoldalú, keskenyebb szentélyapszissal. A képen látszik, hogy zsindeleteteje a templomhajó feletti területen nagyobb mértékben megrongálódott. A szentélyapszisa fölött a tető kissé beljebb állt, és alacsonyabb volt, mint a templom többi részén. Az előcsarnok fölött a kissé alulméretezett farangtornyot valószínűleg később építették az épülethez. A görögkatolikus egyház sematizmusai arra utalnak, hogy a templomot 1600-ban emelték, és a *Szent Arkangyaloknak* szentelték (Szamosújvári Egyházmegye Sematizmusa, 1882, 221).

173
László Szinte, sprijinit de portița de intrare
în incinta bisericii de piatră
Ilba, 1913
Negativ alb-negru pe sticlă, 13×18 cm
Muzeul Etnografic, F 55667

172
Szinte László a kiskapunak támaszkodva,
háttérben a kőtemplom
Ilba, 1913
Fekete-fehér üvegnegatív, 13×18 cm
Néprajzi Múzeum, F 55667

faptul că biserica fusese construită din material solid în anul 1600 și fusese închinată *Sfinților Arhangheli* (Șematism Gherla 1882, 221).

Tradiția locală reține și existența unei biserici anterioare, din lemn, pe colina ce azi poartă numele de „*Satul pustiu*”. Despre biserica fotografiată de Szinte se consideră că a fost ridicată între anii 1550 și 1560 în locul numit acum „*Cimitirul de la Biserica veche*” – în sudul așezării, aproape de malul văii Ilbei. Acest edificiu fusese construit din bolovani de râu și la un moment dat a avut o învelitoare din stuf. De dimensiuni relativ mici, aproximativ 12 metri lungime și 6 metri lățime, fundația acestei biserici încă este vizibilă. Tot în memoria colectivă, despre acest edificiu de cult se reținea faptul că fusese construit în timpul ocupației turcești, iar în loc de cruce, pe turnul clopotniță avea un „*cocoș*” (Vaida, Vaida 2012).

Considerat a fi prea vechi și necorespunzător, lăcașul de cult din Ilba avea să fie înlocuit în perioada interbelică de o nouă biserică de zidărie, credincioșii din această parohie inițiind încă din anul 1924 o strângere de fonduri în acest scop (Curierul Creștin 1924, 10–11). Din păcate, biserica veche nu a fost documentată corespunzător înainte de a fi demolată, fără aprobarea prealabilă a Comisiunii Monumentelor Istorice, secția pentru Transilvania, instituție care ulterior nu a mai putut decât să consemneze dispariția sa (Oprîș 1988, 65).

A helyi hagyomány egy román fatemplom létezéséről is tudósít azon a dombon, amely ma az *Elhagyatott falu* nevet viseli. A román közösség által használt következő templom feltehetően 1550–1560 között – a ma „*régi templom melletti temetőnek*” nevezett helyen –, a település déli részén, az Iloba patak partjához közel, folyami kőből épült, és nádtetővel fedték be. A viszonylag kis méretű, körülbelül 12 méter hosszú, 6 méter széles templom alapja még mindig látható. Szintén a kollektív emlékezet része, hogy ezt a templomot a török megszállás alatt emelték, és a harangtornyán kereszt helyett „*kakas*” volt (Vaida–Vaida, 2012).

A túlságosan réginek és nem megfelelőnek ítélt ilobai templomot a két világháború közötti időszakban új, kőből épült templomra kellett cserélni, és e célból az egyházközség hívei már 1924-ben adománygyűjtést kezdeményeztek (Keresztény futár, 1924, 10–11). Sajnos a régi templomot lebontották, a Romániai Műemlékvédelmi Bizottság erdélyi szekciójának előzetes jóváhagyása nélkül, és a lebontás előtt nem dokumentálták megfelelően, így az intézmény később csak az eltűnését tudta feljegyezni (Oprîș, 1988, 65).

174
Biserica reformată de piatră
Fehérgyarmat, 1913
Negativ alb-negru pe sticlă, 13×18 cm
Muzeul Etnografic, F 55662

173
A református kőtemplom
Fehérgyarmat, 1913
Fekete-fehér üvegnegatív, 13×18 cm
Néprajzi Múzeum, F 55662

Fehérgyarmat

Localitatea Fehérgyarmat, situată pe malul râului Someș, a fost pentru prima dată menționată documentar în anul 1334, iar în perioada Evului Mediu a fost ridicată la rangul de târg. Biserica reformată, surprinsă în fotografia lui Gábor Szinte din anul 1913, se află situată în centrul așezării.

Prima mențiune referitoare la biserica din Fehérgyarmat datează din anul 1436, într-un document medieval care specifica faptul că aici era o construcție zidită (Papp 2011, 297). S-a spus despre această biserică că ar fi fost ctitorită de István Báthory, voievod al Transilvaniei și jude suprem, a cărui familie deținea în proprietate localitatea la sfârșitul secolului al XV-lea. O altă ipoteză vehiculată cu privire la această biserică a fost aceea că arhitectul regelui Matia Corvin, un anume „maestru Ioan”, ar fi vizitat biserica finalizată în anul 1486 (Papp 2011, 297).

Atașamentul familiei Báthory pentru această comunitate avea să fie dovedit prin donația clopotului bisericii făcută de István Báthory (1555-1605). Clopotul poartă următoarea inscripție: „*Hoc opus fieri curavit oppido Fehergyarmat illustris ac magnus Dominus Stephanus de Bathor anno 1587*” (Parohia reformată Fehérgyarmat).

După mijlocul secolului al XVI-lea, majoritatea comunității a îmbrățișat ideile Reformei religioase, fapt pentru care biserica a devenit protestantă. În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, ea a fost revendicată de catolici, dar la puțină vreme a revenit comunității reformate calvine.

O inscripție aflată pe unul dintre panourile de lemn ale tavanului, realizată în secolul al XVIII-lea, menționează faptul că partea de est a bisericii a fost reconstruită în anul 1794: „*Această parte dinspre răsărit a casei*

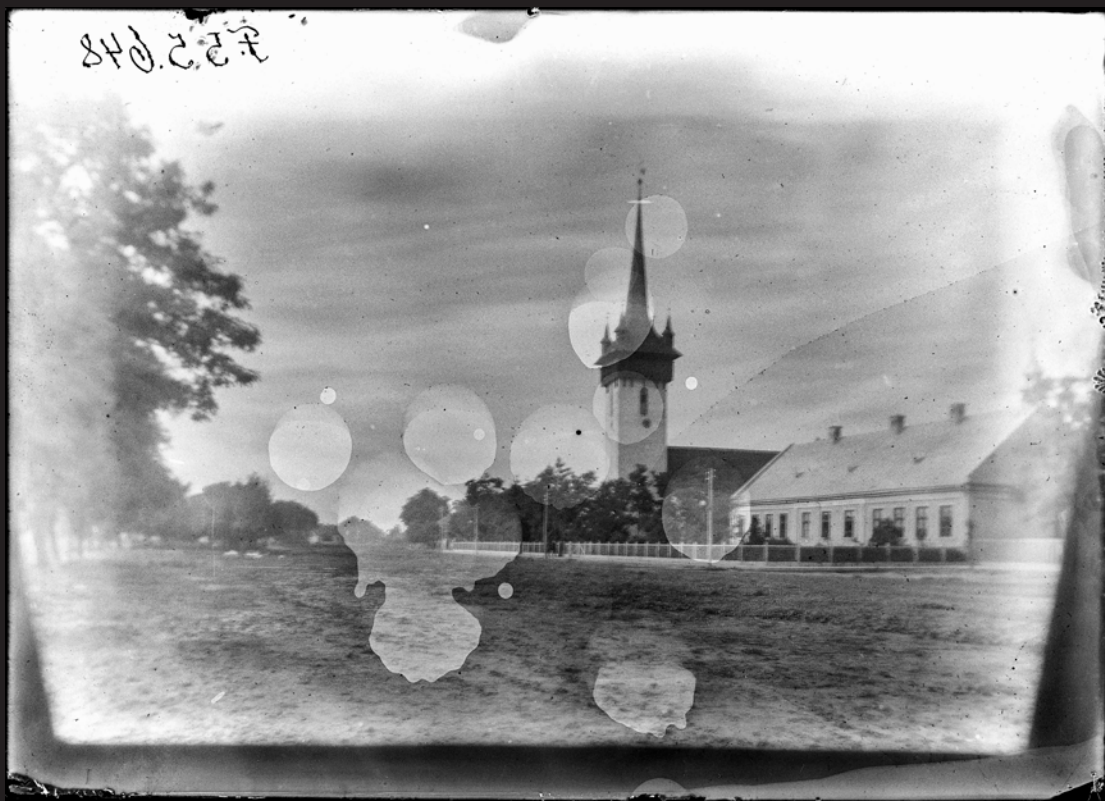
A Szamos folyó partján fekvő Fehérgyarmatot 1334-ben említik először, és a középkorban oppidum/mezőváros rangjára emelték. A Szinte Gábor által készített fényképén látható református templom Fehérgyarmat központjában áll.

A fehérgyarmati templom első említése 1436-os oklevélből való, amely szerint fallal körülvett épület volt (Papp, 2011, 297). Állítólag Báthory István erdélyi fejedelem alapította, akinek családja a 15. század végén birtokolta a települést. Egy másik feltételezés, hogy Mátyás király építész, bizonyos *János mester* meglátogatta az 1486-ban elkészült templomot. Mindaddig ezt a két állítást dokumentumok nem támasztották alá (Papp, 2011, 297).

A Báthory család kötődését a fehérgyarmati közösséghez Báthory István (1555–1605) templomharang-adományozása hivatott bizonyítani; a harangon a következő felirat olvasható: „*Hoc opus fieri curavit oppido Fehergyarmat illustris ac magnus Dominus Stephanus de Bathor anno 1587 (Ezt a munkát a jeles és nagyúr Stephanus de Bathor végezte Fehérgyarmaton 1587-ben).*” (Fehérgyarmati református parókia.)

A 16. század közepe után a fehérgyarmati katolikus közösség többsége áttért a református hitre, a templomot is ők használták. Bár a 18. század második felében rövid időre a katolikusok visszakapták, a templom rövid időn belül visszakerült a református közösség használatába.

A 18. században készült famennyezet egyik tábláján felirat említi, hogy a templom keleti oldalát 1794-ben átépítették: „*Ezen Isten házának nap kelet felől való része ex fundamento újonnan építettett... 1794-dik esztendőben.*” (Papp, 2011, 298.) Az épület többi része, mint

175
 Vedere din sat cu biserica de piatră
 Fehérgyarmat, 1913
 Negativ alb-negru pe sticlă, 13×18 cm
 Muzeul Etnografic, F 55648

174
 Látkép a református templommal
 Fehérgyarmat, 1913
 Fekete-fehér üvegnegatív, 13×18 cm
 Néprajzi Múzeum, F 55648

Domnului a fost construită de nou ex fundamento ... în al 1794-lea an” (Papp 2011, 298). Restul edificiului, actuala intrare a turnului, ferestrele superioare și contraforturile confirmă originea medievală a bisericii.

Turnul are o galerie deschisă din lemn, puțin ieșită în afară. Coiful turnului este zvelt, decorat cu patru mici turnulețe la bază. Edificiul se continuă spre răsărit cu o navă și cu un cor de aceeași lățime ca nava.

Turnul bisericii, înalt de 37 de metri, cu coiful său ornat cu cele patru turnulețe, a devenit în timp unul dintre cele mai importante simboluri ale orașului, acesta regăsindu-se în stema localității.

pe lângă faptul că este un monument istoric, de exemplu a torony jelenlegi bejárata, a felső ablakok és a még megmaradt támpillérek a templom középkori eredetét igazolják.

Az épület nyugati oldalán egy négyzet alakú torony található, amely nyitott, fából készült, kissé kiugró erkéllyel rendelkezik. A sisak nyúlánk, tövében négy fiatoronnyal díszített. Az épület kelet felé folytatódik a hajóval és a vele azonos szélességű kórossal.

A 37 méter magas, négy fiatornyos sisakú templomtorony a város egyik legfontosabb jelképévé vált, és a címerében is megjelenik.

Nemesborzova

Localitatea Borzova se află în Câmpia Sătmarului, în Ungaria. Denumirea ei de *Borzova nobilă* amintește de statutul aristocratic anterior al locuitorilor. În 1436, documentele de arhivă amintesc că a fost în posesia vechii familii nobiliare Borzovay. Între obiectivele turistice ale așezării se numără biserica protestantă reformată, construită între anii 1810 și 1830, și clopotnița de lemn, construită în 1667, care în prezent se află în Muzeul Satului în aer liber din Szentendre, fiind totodată simbolul acestei instituții.

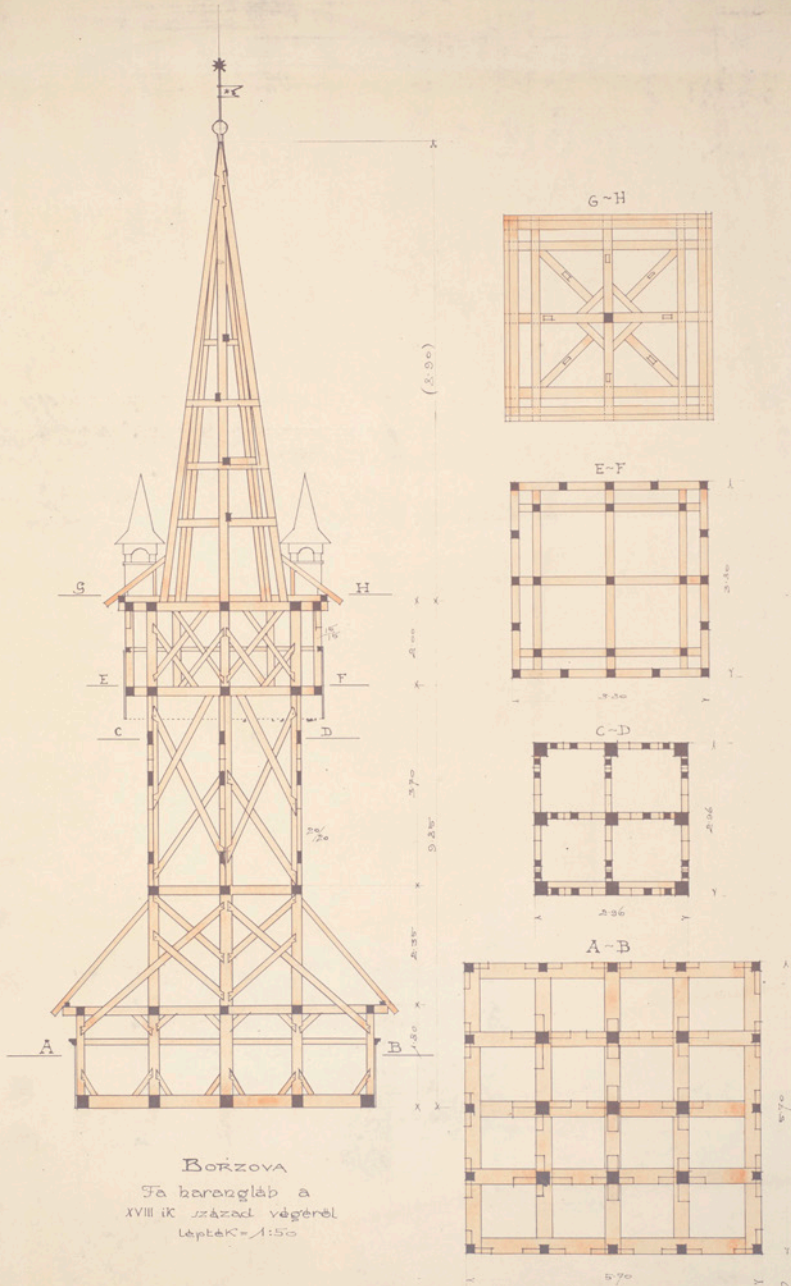
Clopotnița de lemn din Borzova a fost construită de meșteri dulgheri din Transilvania. Clopotnița a fost construită din lemn de stejar și atinge o înălțime de peste 21 de metri. Este ridicată pe 9 stâlpi, care se descarcă peste o bază largă, de sprijin. Stâlpii sunt întăriți prin distanțieri culcați, contravântuiri și diagonale în „*crucea lui Andrei*”. Structura galeriei este construită separat. Elementele turnului sunt îmbinate și fixate împreună prin sute de cuie de lemn. Șindrila este făcută din lemn de brad. Turnul-clopotniță are patru turnulețe așezate la colțurile galeriei.

În 1895, turnul-clopotniță a fost renovat temeinic, structura lui fiind protejată cu scânduri. Clopotnița a fost documentată într-un desen tehnic la scara 1:50, făcut de László Szinte, fiul lui Gábor Szinte, în anul 1913. În anii '60, în situația politică de atunci, comunitatea satului nu a mai putut renova clopotnița la fața locului. S-a creat totuși o oportunitate de a salva clopotnița, prin transferul ei în muzeul în aer liber din Szentendre. Transferul a ajuns în atenția presei contemporane, deoarece a fost prima achiziție și relocare a unei construcții sacrale. *„Nu se știe ca un turn să fi fost cumpărat vreodată în țara noastră. Cu atât mai puțin să fie transportat patru sute de mile. Acum se întâmplă*

Nemesborzova a volt Szatmár vármegyében fekszik a Szatmári síkságon. Elnevezése egykori kismemesi jellegére utal, 1436-ban a Borzovay család ősi birtokának említik a levéltári adatok. Nevezetességei közé tartozik az 1810-1830 között épült református templom és az 1667-ben épült harangláb, mely napjainkban a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeumban található, és a skanzen jelképe is egyben.

A nemesborzovai fából készült haranglábat erdélyi ácsmesterek építették a toronytalan templom szomszédságában. A tölgyből készült harangláb felépítménye több mint 21 méter magas. Fő tartószerkezete a talpgerendarácsra állított kilenc darab oszlop, melyet vízszintes gerendák és átlós Andráskereszt-merevítések és könyökfák fognak össze. A toronyerkély része külön szerkezetként készült. A torony elemeit több száz faszeg fogja egybe, borítása fenyőből készült zsindely. A harangláb csúcsának négy sarkában négy fiatorony helyezkedik el.

A haranglábat 1895-ben teljesen felújították, a törzset deszkával borították kerítését elbontották. Ezt dokumentálta Szinte Gábor fia, László, egy 1913-ban készült 1:50-es arányú szerkezeti rajzon. Az 1960-as évektől az akkori politikai helyzet nem tette lehetővé a harangtorony helyben történő felújítását, a falu nem tudta előteremteni az anyagi fedezetet, így egyetlen lehetőség adódott a harangláb megmentésére: eladják az akkor épülő és megnyíló szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeumnak. A korabeli sajtó érdeklődését is felkeltette az eladás híre, hiszen ez volt az első vásárlása és áttelepítése egy szakrális épületnek. *„Nem ismeretes, hogy hazánkban vásároltak volna tornyot valaha. Az még kevésbé, hogy elszállították volna négyszáz kilométerre. Most mind a kettő megtörténik. A*

Borzova
Fa harangláb a
XVIII ik század végéről
Lépték=1:50

176
Clopotniță de lemn
Nemesborzova, 1913
Desen de László Szinte
Hárte, peniță, 36×57 cm
Muzeul Etnografic, R 5889

175
Református fa harangláb szerkezeti rajza
Nemesborzova, 1913
Szinte László rajza
Papír, toll 36×57 cm
Néprajzi Múzeum, R 5889

ambele. Clopotnița din lemn a bisericii reformate din Borzova - care cinstește munca tâmplarului anonim de acum trei secole. - va fi achiziționată de Muzeul Satului în aer liber, din Szentendre, care este în lucru.” (Nemesborzova)

În 1970, arhitecții din Muzeul Satului din Szentendre au demontat și au transportat turnul la muzeu, unde a fost reasamblat, iar șindrila originală a fost restaurată. În muzeul în aer liber, turnul a fost reconstruit lângă o biserică reformată, originară din Mánd, un exemplu de edificiu caracteristic regiunii Tisa Superioară, în partea de nord-est a Ungariei.

În 2001, la inițiativa localnicilor, o copie a turnului-clopotniță a fost ridicată în Nemesborzova, locația inițială a turnului, în spatele bisericii din secolul al XVIII-lea.

nemesborzovai református egyház csupa fából épült haranglábját – mely három évszázadon át dicsérte az ismeretlen ácsmester jó munkáját – megvásárolja a Magyar Skanzen, a Szentendrén felállítás alatt álló szabadtéri néprajzi múzeum.” (Nemesborzova.)

1970-ben a szabadtéri múzeum munkatársai szétszedték a haranglábat, és a múzeumba szállították, ahol újra összeállították, és az eredeti zsindelezést is helyreállították. Az újjáépített torony az eredetileg Mándról származó református templom mellett áll, a felső-tiszavidéki tájegység meghatározó elemeként.

2001-ben a helyiek kezdeményezésére Nemesborzován, a torony eredeti helyén, a 18. századból származó templomépület mögött a harangláb másolatát építették vissza.

177
Biserica de piatră reformată
Tunyog, 1913
Negativ alb-negru pe sticlă, 13×18 cm
Muzeul Etnografic, F 55654

176
A református templom részlete
Tunyog, 1913
Fekete-fehér üvegnegatív, 13×18 cm
Néprajzi Múzeum, F 55654

Tunyog a fost pentru prima dată menționat documentar în anul 1335, sub denumirea de „*Thunugh*”, proprietate a familiei Tunyogi. Ulterior, satul în întregime sau părți din el au devenit proprietatea mai multor familii nobiliare, printre care și familia conților Károlyi din Carei (Borovszky 1896-1914, f).

Prima biserică din Tunyog se presupune că a fost zidită încă din anul 1011, conform unei mențiuni din secolul al XIX-lea de pe partea interioară a zidului de nord al bisericii. Era o biserică catolică ce avea drept patron pe Sfântul Apostol Toma. În secolul al XVI-lea, comunitatea a îmbrățișat ideile Reformei religioase.

Spre sfârșitul secolului al XVII-lea, biserică a fost puternic afectată de un incendiu, fiind refăcută abia în anul 1728. În anul 1752 a fost din nou renovată (Tunyogmatolcs 2021).

Turnul a fost construit între anii 1799 și 1806 de meșterul zidar Jakab Winkler din Carei, înlocuind probabil o clopotniță (Balogh 1935, 155). Ca particularitate, turnul a fost construit ca având opt laturi și o înălțime de aproximativ 28,5 metri (Tunyogmatolcs 2021). Datorită vechimii sale, dar și pentru că nu putea fi extinsă sau modernizată, biserică a fost declarată în anul 1912, de către autoritățile laice, ca fiind un pericol pentru credincioși, fapt pentru care în anul 1914, cea mai mare parte din biserică a fost demolată, păstrându-se doar turnul-clopotniță.

Reconstrucția bisericii a fost realizată după planurile lui Miklós Leövey, pastor reformat local și ale lui Viktor Schöpfling, inginer. Lucrările au fost întrerupte de izbucnirea Primului Război Mondial, interiorul fiind finalizat abia în anul 1926, iar biserică în întregime, în anul 1931.

Az 1950-ben Matolccsal (Tunyogmatolcs) egyesülő Tunyogot önálló településként 1335-ben említik először oklevelek, *Thunugh* néven, a Tunyogi család birtokaként. Később a falu egésze vagy annak részei több nemesi család, köztük a nagykárolyi Károlyi grófok családjának tulajdonába kerültek (Borovszky, 1896–1914, f).

Tunyog első temploma közvetlenül a Szamos folyó bal partján áll, az északi falának belső oldalán látható 19. századi feljegyzés szerint 1011-ben épülhetett. Katolikus templom volt, védőszentje pedig Szent Tamás apostol. Más vélemények építészeti jellemzői alapján a templom építését a 15. század második felére teszik. A 16. században a közösség elfogadta a reformáció tanait.

A 17. század vége felé a templomot egy tűzvész súlyosan megrongálta, ezt követően csak 1728-ban építették újjá. 1752-ben ismét felújították (Tunyogmatolcs, 2021). A jelenlegi torony előtt a templomnak feltehetően fából készült haranglába volt (Balogh, 1935, 155).

A tornyot 1799 és 1806 között között építette Winkler Jakab nagykárolyi kőműves. Különlegessége, hogy nyolcoldalú és körülbelül 28,5 méter magas (Tunyogmatolcs, 2021). A templomot kora miatt, illetve mivel nem lehetett bővíteni vagy korszerűsíteni, a világi hatóságok 1912-ben a hívekre nézve veszélyesnek nyilvánították, ezért 1914-ben nagy részét lebontották, csak a harangtornyot tartották meg.

A templom átépítése Leövey Miklós helyi református lelkész és Schöpfling Viktor mérnök tervei alapján történt. A munkálatokat az első világháború kitörése félbeszakította, a belső tér csak 1926-ban készült el, a teljes templom pedig 1931-ben.

178
 Biserica reformată și clopotnița.
 În prim-plan stă Gábor Szinte și desenează.
 Szamoskér, 1913
 Negativ alb-negru pe sticlă, 13×18 cm
 Muzeul Etnografic, F 55663

177
 A református templom és harangláb,
 az előtérben Szinte Gábor rajzol
 Szamoskér, 1913
 Fekete-fehér üvegnegatív, 13×18 cm
 Néprajzi Múzeum, F 55663

Szamoskér

Szamoskér este o localitate aflată în partea de nord-est a Ungariei, în prezent făcând parte din districtul Mátészalka, județul Szabolcs-Szatmár-Bereg. Este o localitate ce datează din perioada arpadiană, fiind pentru prima dată menționată în anul 1292 sub numele de „*Keer*”.

În anul 1494, satul este menționat ca având o biserică de lemn închinată Sfintei Treimi, așezată pe malul stâng al râului Someș. Lăcașul de cult avea încă de la acea dată o clopotniță de lemn. La începutul secolului al XIX-lea, mai exact în perioada 1804-1814, a fost construită o nouă biserică în locul celei vechi (Balogh 1935, 153).

Într-o conscripție a clopotelor din anul 1809, parohia din Szamoskér era înregistrată cu biserică și clopotniță de lemn în care se aflau două clopote: unul din anul 1797, turnat de meșterul Cserepi Ferenc, iar cel de-al doilea, din anul 1808, pe care era însemnat: „*A pus sã fie turnat pentru Slava lui Dumnezeu N[obil]a Sff[ânt]a Ec[c]l[esi]e Reformatã din Szamoskér pe Cheltuiala sa. Kósa János Kun István Szász Jose Anno 1808*” (Patay 1998, 376).

În 1879 a avut loc o mare inundație, și pentru a salva clopotnița, aceasta a fost mutată puțin mai departe de râul Someș. Inginerii au considerat imposibilă mișcarea clopotniței, dar locuitorii au salvat clopotnița, punând-o pe grinzii de lemn și trăgând-o cu frânhii (Szamoskér).

Vechea clopotniță de lemn a bisericii fusese construită având trăsăturile specifice unei clopotnițe transilvănene: o bază pătrată, fiecare latură fiind formată din cinci stâlpi verticali, îmbrăcați în scânduri, peste acestea o învelitoare de șindrilă străpunsă în partea sa centrală de structura turnului, învelită și ea cu șindrilă. Turnul avea o galerie deschisă, cu parapet ieșit puțin în afară. Coiful turnului

Szamoskér a Mátészalkai járásban az Árpád-korból származó település, amelyet 1292-ben említenek először *Keer* néven.

1494-ben említik, hogy a faluban a Szentháromság tiszteletére szentelt fatemplom állt a Szamos folyó bal partján. A templomnak fából készült haranglába volt. A 19. század elején, 1804 és 1814 között a régi helyett új templomot építettek (Balogh, 1935, 153).

Egy 1809-es harangösszeírásban a szamoskéri plébániát templommal és fa haranglábbal tartották nyilván két haranggal: az egyik 1797-ből való, amelyet Cserepi Ferenc mesterember öntött, a másik 1808-ból, amelyen ez állt: „*Isten Dicsősegere Öntette A Szamosszegi Reformatá N[emes] Sz[ent] Ek[k]l[esi]a Magaköltségén. Kósa János Kun István Szász Jose Anno 1808.*” (Patay, 1998, 376.)

Az 1879-es nagy árvíz idején azért, hogy megmentse a haranglábát, egy kicsit távolabb helyezték a Szamos folyótól. A mérnökök lehetetlennek tartották az elmozdítását, a helyiek azonban fagerendákra helyezték a haranglábát, és kötelekkel húzták el (Szamoskér).

A templom régi fa haranglába az erdélyi haranglábak jellegzetes vonásaival épült: négyzet alaprajzú szerkezet, oldalanként öt, deszkával fedett, egyenes oszlopból áll, fölötte zsindeyes tető, amelyet középen a szintén zsindeleyel fedett toronyszerkezet tör át. A torony nyitott tornácos volt, enyhén kifelé nyúló korlással. A teteje karcsú, ortogonális alaprajzú volt, és a református templomokra jellemző gömbszelvényes zárult. Négy fiatornyot helyeztek el a sisak tövében. A Szinte Gábor fotóin megörökített régi haranglábát villámcsapás érte 1914-ben, majd később, 1935 körül lebontották és helyére került egy másik fa harangláb (Balogh 1935, 135). A

179
Biserica reformată și clopotnița
Szamoskér, 1913
Negativ alb-negru pe sticlă, 13×18 cm
Muzeul Etnografic, F 55664

178
A református templom és harangláb
Szamoskér, 1913
Fekete-fehér üvegnegatív, 13×18 cm
Néprajzi Múzeum, F 55664

era suplu, cu bază ortogonală, și se încheia în partea superioară cu un glob specific bisericilor reformate. La baza coifului fuseseră amplasate patru turnulețe. Vechiul turn-clopotniță, surprins în fotografiile lui Szinte, a fost lovit de un fulger în anul 1914, iar ulterior, în jurul anului 1935, a fost demolat și înlocuit cu un alt turn-clopotniță de lemn (Balogh 1935, 153). Noul turn-clopotniță, amplasat lângă biserică în perioada interbelică, nu se mai păstrează. Conform fotografiilor de epocă, acesta avea o construcție simplă de lemn cu baza pătrată, adăpostită sub o învelitoare din tablă, fără valențe estetice.

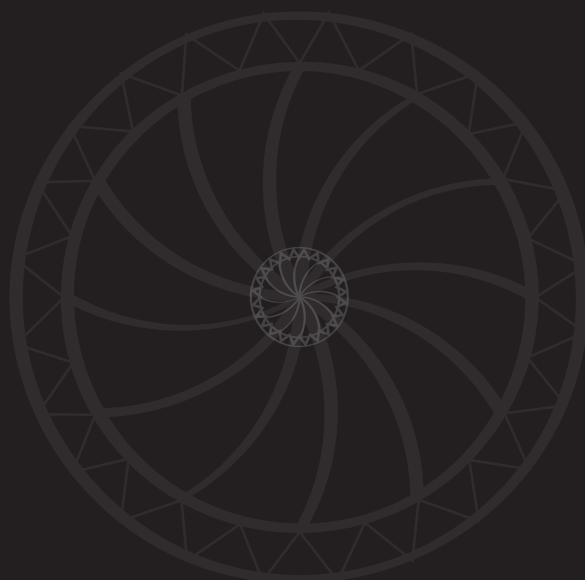
Biserica construită la începutul secolului al XIX-lea a fost puternic afectată de inundațiile din anul 1970. Ca urmare, o nouă biserică parohială a fost construită în anul 1975 (Biserica reformată Szamoskér).

két világháború közötti időszakban a templom mellé épített új harangláb már nem áll, korabeli fényképek azonban megörökítették. Ezeken egy egyszerű konstrukciót látunk, négyzet alaprajzú faszerkezetet, amely esztétikai érték nélküli fémlemez tető alatt helyezkedik el.

A 19. század elején épített templomot 1970-ben az árvíz súlyosan megrongálta, ezért 1975-ben Szamoskéren új plébániatemplom épült (Szamoskéri református egyház).

Lăcașuri anonime
Ismeretlen templomok

Alexandru Baboș (cat. 179-193)

180
 Pridvorul de la intrare în biserică
 Anonim 1, 1913
 Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm
 Muzeul Etnografic, F 341623

179
 A fatemplom bejاراتának tornáca
 Ismeretlen 1, 1913
 Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm
 Néprajzi Múzeum, F 341623

Anonim 1 Ismeretlen 1

Biserica poate fi localizată într-o așezare de pe valea Someșului, în sau din vecinătatea Țării Chioarului. Biserica era în uz, în momentul documentării ei. Trăsăturile arhitecturale și asemănarea cu biserica din Poienița vorbesc despre o construcție de după mijlocul secolului al XIX-lea, înzestrată cu pictură în al treilea pătrar al aceluiași secol. Pictura interioară amintește de cele din Fildu de Sus (1856), Brebi (1860), Var (1861) și Poienița (1863),

A templom a Szamos völgyének egy településén, Kővárvidéken vagy annak szomszédságában állhatott. A templom a felvétel készítésének idején használatban volt. Az építészeti adottságok és Poienița templomához való hasonlósága alapján a 19. század közepén épülhetett, ugyanezen század harmadik negyedében festhették ki. A Mihai Șoimușan de Moigrad készítette, latin betűs román szövegekkel feliratozott belső

181
Butea bisericii era închetorată în coadă de
rândunică
Anonim 1, 1913
Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm
Muzeul Etnografic, F 341622

180
A fatemplom fecskefarok csapolásai
Ismeretlen 1, 1913
Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm
Néprajzi Múzeum, F 341622

zugrăvite de Mihai Șoimușan de Moigrad, cu
texte românești în grafie latină.

Construcția de lemn avea dimensiuni
medii, fiind protejată sub un acoperiș unic de
șindrila. Turnul puternic, ridicat mult peste
coama acoperișului și elansat de un coif înalt,
trimite spre un statut social mai ridicat al
unor ctitori, membrii ai comunității. Planul
cuprindea un pridvor pe latura de vest, în
dreptul intrării, o tindă pentru femei și un

festmény hasonló Felsőfüld (1856), Beréd
(1860), Szamosörmező (1861) és Kismező (1863)
templomaiban lévőkhöz.

Az épület faszervezete közepes méretű
volt, egyedi zsindelezéssel (dránicával)
készült. A tetőgerinc fölé magasodó masszív
torony a közösség tagjaihoz tartozó alapítók
magasabb társadalmi státuszára utal. Az
alaprajz a nyugati oldalon, a bejárattal
szemben egy előcsarnokot, egy női részt és

182
 Iconostas cu trei uși și gol spre bolta altarului
 Anonim 1, 1913
 Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm
 Muzeul Etnografic, F 341618

181
 Ikonosztáz három kapuval az oltár felé
 Ismeretlen 1, 1913
 Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm
 Néprajzi Múzeum, F 341618

183

Peretele cu intrare de la femei la bărbați

Anonim 1, 1913

Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm

Muzeul Etnografic, F 341615

naos pentru bărbați, încheiat cu un sanctuar deosebit poligonal, în cinci laturi. Pridvorul era prevăzut cu o colonadă de șase stâlpi fusiformi. Același tip de stâlpi împarte golurile din peretele dintre femei și bărbați. Ferestrele erau atât de mari, încât erau prevăzute cu multiple panouri de sticlă.

În iconostas se păstrau icoane vechi, rămase de la o biserică anterioară. Icoanele sfinților arhangheli din registrul împărătesc indică hramul bisericii. Afară, adăpostit sub streșină, se păstra un picior de altar de lemn în formă de potir, databil din secolul al XVII-lea sau cel târziu în prima jumătate a celui următor.

182

A nőket és férfiakat elválasztó fal a bejárattal

Ismeretlen 1, 1913

Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm

Néprajzi Múzeum, F 341615

egy férfiak számára fenntartott helyet foglalt magába, amely egy ötszögű nyitott szentéllyel végződött. A tornácot hat csavart orsóformájú oszlopsor tartotta. Ugyanilyen típusú oszlopok osztják fel résekkel a nőket a férfiaktól elválasztó falat. A templom ablakai nagyok voltak, több üvegtáblából álltak.

Az ikonosztázon régi, egy korábbi templomból megmaradt ikonokat őriztek. A szent arkangyalok ikonjai jelzik a templom patrónusát. Kívül, az eresz alatt, egy kehely alakú fa oltárláb figyelhető meg, amely a 17. századból, de legkésőbb a következő század első feléből származik.

184
 Biserica de lemn văzută din spate,
 cu altarul în prim-plan
 Anonim 2, 1913
 Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm
 Muzeul Etnografic, F 126330

183
 A fatemplom kívülről a szentély felől
 Ismeretlen 2, 1913
 Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm
 Néprajzi Múzeum, F 126330

Anonim 2
 Ismeretlen 2

Construcția prezintă trăsăturile caracteristice ale unei biserici de lemn din ultimul pătrar al secolului al XVIII-lea. Sub streșină se văd popi sculptați cu coadă răsucită, care aduc cu cei de la Cizer (1773). Butea se aseamănă cu cea din Petrindu. Biserica putea cuprinde o comunitate medie și susține un turn puternic, pentru patru clopote. Datele ei sugerează că a fost documentată într-o așezare de pe văile

Az épület a 18. század utolsó negyedéből származó fatemplom jellegzetes vonásait mutatja, az eresz alatt csavart faragott fa oszlopok láthatóak, amelyek a csizéri (1773) temploméhoz hasonlítanak. A szerkezete pedig hasonló a Kispetriben lévő temploméhoz. A templom egy közepes közösséghez tartozhatott, erős toronnyal négy harang számára. Jegyei alapján arra lehet

185
 Pridvorul de la intrare în biserică
 Anonim 2, 1913
 Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm
 Muzeul Etnografic, F 126331

184
 A fatemplom tornáca a bejárattal
 Ismeretlen 2, 1913
 Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm
 Néprajzi Múzeum, F 126331

tributare din stânga Someșului Mic.

Biserica de lemn avea intrarea pe latura de sud, prin care se intra în tinda femeilor, apoi în biserica bărbaților și în final se intra în altarul preotului. Pe latura de sud, stâlpii pridvorului corespund formal celor din Var (1826), sugerând o schimbare de înfățișare ulterioară, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, în care au putut fi lărgite și ferestrele. Ancadramentul intrării este, de asemenea, lărgit și îmbrăcat cu blâni de scândură, în aceeași perioadă.

Imaginea din interiorul tindei femeilor atrage atenția asupra peretelui despărțitor, care era o construcție ușoară, parțial compus

következtetni, hogy a Kis-Szamos bal partán fekvő valamelyik völgy településében állhatott.

A fatemplom déli oldalán volt egy bejárat, amelyen keresztül a női részbe, majd a férfiak termébe, végül a papi oltárhoz lehetett bejutni. A déli oldalon a tornác pillérei formailag megegyeznek Szamosörmező (1826) templománál lévőkkel, és olyan későbbi, a 19. század első felében bekövetkezett változásra utal, melynek kapcsán az ablakokat is bővítették. Ebben az időszakban szélesítették ki a bejárat keretét és deszkával borították.

Figyelemre méltó a nőket és férfiakat elválasztó könnyű szerkezetű válaszfal, amely alul sűrűn deszkázott, felül nyitott és

186

Peretele dintre femei și bărbați
Anonim 2, 1913
Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm
Muzeul Etnografic, F 341634

în partea de jos dintr-o fundătură, parțial deschis în partea de sus, prevăzut cu stâlpișori sculptați la strung. Fundătura era pictată în partea din dreapta, cu patru icoane mari împărătești, imitând un fruntar, la femei. Interiorul tindei, și probabil al întregii biserici, era acoperit cu picturi parietale. Pe ușorii intrării spre bărbați, pe talpă și grinda de peste ușă, pictura era decorativă, în stil baroc. După tradiția din zonă, pictura se extindea pe pereții exteriori, ca o bandă lungă, de jur-împrejur, peste talpă, din care se mai puteau vedea doar urmele grundului alb, mai ales sub streășină.

185

A nőket és férfiakat elválasztó fal
Ismeretlen 2, 1913
Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm
Néprajzi Múzeum, F 341634

esztergált oszlopokkal ellátott. A válaszfal alsó jobb oldalán négy nagy királyi szentkép látható, mint egy ikonfal. A templom belsejét és feltehetően a külsejét is festmények borították. A férfi rész bejáratán, a padlón és az ajtó gerendáján a festmény dekoratív, barokk stílusú volt. A környék hagyománya szerint a külső falakon is hosszú sávként köröskörül festmények húzódtak a talprész fölött, a felvétel készítésének idején már csak a fehér alapozó nyomainak látszóttak, leginkább az ereszt alatt.

187
 Pridvorul de la intrare pe fața de sud a bisericii
 Anonim 3, 1913
 Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm
 Muzeul Etnografic, F 341606

186
 Bejărat a tornăccal a templom déli oldalán
 Ismeretlen 3, 1913
 Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm
 Néprajzi Múzeum, F 341606

Anonim 3 Ismeretlen 3

Este o biserică mică sub un acoperiș unic, prevăzută cu un turn scund, pentru un clopot, și cu un coif ascuțit. A fost documentată într-o așezare de pe văile tributare din stânga Someșului Mic. Se remarcă arcada de șase stâlpi sculptați de pe latura lungă, pe fața de miazăzi, care protejează intrarea. Pe pereții exteriori se văd urme de pictură pe toată înălțimea lor, decorați în partea superioară cu pomi și imaginând grădina raiului.

A fényképen egységes tető alatti kis templom látható, egy harangnak szolgáló kis toronnyal, hegyes sisakkal. A Kis-Szamostól balra fekvő mellékvölgyekben található településen állhatott. Jellemzője a bejáratot védő hat faragott oszlopból álló árkád a hosszanti déli oldalon. A külső falakon teljes magasságukban festés nyomai láthatók, felső részen fákkal díszítve, a mennyország kertjét illusztrálva.

188
Intrarea pe fața de apus a bisericii
Anonim 4, 1913
Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm
Muzeul Etnografic, F 341627

187
A fatemplom bejárata a templom nyugati oldalán
Ismeretlen 4, 1913
Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm
Néprajzi Múzeum, F 341627

Anonim 4 Ismeretlen 4

În cele două imagini păstrate, din față și din spate, se observă o biserică mică, adăpostită sub un acoperiș unic, prevăzută cu un turn scund, pentru un clopot, și cu un coif ascuțit. Biserița de lemn se afla pe un dâmb, într-o așezare de pe văile tributare din stânga Someșului Mic. Consolele puternice, de sub streșini, tăiate în linii largi, arcuite, sugerează o datare în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.

În fața bisericii stătea o răstignire de lemn cu Isus sculptat în relief, cel mai probabil vopsit policrom, adăpostit sub un mic acoperiș semicircular, confecționat în tablă. Răstignirea data, cel mai probabil, de la cumpăna secolului anterior.

Se remarcă turnul, prevăzut cu un coif neobișnuit de disproporționat și exagerat în raport cu gâtul lui și încăperea clopotului. Alte două detalii neobișnuite se pot remarca la crucea de peste altar, prevăzută cu un coif minuscul, și la fereastra deschisă în panta de sud a acoperișului, în scopul de a lumina iconostasul în interior. Ferestrele pereților, numeroase, dar mărunte, au fost tăiate din câte o bârnă. Bârnela erau late și relativ subțiri, încheiate în cheutori drepte. Se pare că au fost prea scurte pentru pereții lungi, din acest motiv au trebuit să fie prelungite la jumătatea tindei. Intrarea se făcea pe latura de apus, în tinda femeilor, conducând mai departe spre încăperea bărbaților și a altarului. Altarul pare trapezoidal, aproape pătrat, puțin retras de la pereții lungi. Pe pereții exteriori se văd urme de grund alb ale unei picturi exterioare spălate de vreme.

A két fennmaradt képen egy kis templom látható előlről és hátulról, egységes tető alatt, alacsony harangtoronnyal és hegyes sisakkal. A fatemplom egy hegygerincen állt, a Kis-Szamostól balra fekvő mellékvölgyek valamelyik településén. Az eresz alatti, széles, íves vonalakkal metszett vastag oszlopok a 18. század második felére utalnak.

A templom előtt kis félköríves bádogtető alá bújtatott domborműves, polikrómmra festett, fából készült Krisztus feszület áll, mely valószínűleg a 19-20. század fordulójáról származik.

Megfigyelhető, hogy a torony nyakához és a harangok teréhez képest szokatlanul aránytalan és eltúlzott a sisak. Két további sajátos részlet figyelhető meg a képeken: az oltár feletti, apró fedett kereszt, valamint a tető déli lejtőjén lévő, a belső ikonosztáz megvilágítását szolgáló nyitott ablak. A templom falainak kis méretű ablakait egy-egy gerendából vágták ki. Ezek szélesek és viszonylag vékonyak voltak, egyenes végződéssel, azonban túl rövidek a hosszú falakhoz, ezért a középső feszávolságig meghosszabbították őket. A bejárat a nyugati oldalon, a női részen volt, melyen át juthattak el a férfiak termébe és az oltárhoz. Az oltár trapéz-, majdnem négyzet alakúnak tűnik, elhelyezve hátrébb a falaktól. A külső falakon az idők során megkopott külső festménymaradványok fehér alapozójának nyomai láthatók.

189
Dosul bisericii, cu altarul în prim-plan
Anonim 4, 1913
Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm
Muzeul Etnografic, F 341626

188
A fatemplom kívülről a szentély felől
Ismeretlen 4, 1913
Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm
Néprajzi Múzeum, F 341626

190
Poarta și gardul de la intrarea în incinta bisericii
Anonim 5, 1913
Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm
Muzeul Etnografic, F 341617

189
A templom kapuja a kerítéssel
Ismeretlen 5, 1913
Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm
Néprajzi Múzeum, F 341617

Anonim 5 Ismeretlen 5

Portiță la un cimitir de biserică, așezat în vatra satului. Era formată dintr-un portal masiv, prevăzut cu acoperiș în patru ape și un mic coif cu cruce în vârf, acoperite cu șindrile. Gardul avea amnari verticali în care fuseseră încastrate lemne rotunde. În curtea bisericii, cu fața spre ulița satului, se afla o răstignire sculptată și vopsită policrom, asemănătoare celei din Peștera. Imaginea provine dintr-o așezare din acest areal.

A falu központjában található templom cinteremkapuja, mely egy masszív portálból állt, négyszögletű tetővel és egy kis sisakkal, tetején kereszttel, dránicával fedve. A kerítésen függőleges oszlopok voltak, amelyekbe kerek rönköket illesztettek. A templomkertben a falu utcája felőli oldalon a Pestesen találhatóhoz hasonló, fából faragott és polikrómra festett feszület állt. A képet Pestes környékén készíthették.

191
 Biserica de lemn privită din spate
 Anonim 6, 1913
 Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm
 Muzeul Etnografic, F 126317

190
 A fatemplom hátsó része kívülről
 Ismeretlen 6, 1913
 Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm
 Néprajzi Múzeum, F 126317

Anonim 6 Ismeretlen 6

Biserica de lemn era așezată pe dosul unui deal, o amplasare mai puțin obișnuită, care, în mod firesc, se putea combina cu o intrare pe latura de nord. Biserica avea totuși intrarea pe latura de sud, aspect marcat de prelungirea tălpii altarului, sugerând existența unui pridvor și, probabil, prezența unui drum de acces în această parte.

Construcția avea dimensiuni reduse, fiind ridicată pentru o comunitate foarte mică. Cu toată modestia ei, biserica prezenta calități artistice remarcabile în sculptura portalului ei interior, de la intrarea în biserică bărbaților. Portalul era în întregime cioplit cu simboluri abstracte, cu semnificația urcării la cer. Tinda femeilor era extrem de strămtă, fotografural abia reușind să fotografieze frumosul cadru al intrării din două imagini. Peretele plin dintre femei și bărbați, aria de pământ în biserică, bogăția decorativă, intrarea pe sud, cheuturile cu dinți, consolele largi tăiate în trepte și dimensiunile construcției trădau o vechime mare, fiind databilă din a doua jumătate a secolului al XVII-lea sau din prima parte a celui următor.

Butea bisericii era adăpostită sub un acoperiș unic, prevăzută cu un turn scund, o galerie pentru două clopote, terminat cu un coif înalt. Peste altar se vedea un mic turnuleț cu o mică galerie și un coif ascuțit, care imita la scară redusă turnul bisericii. Calitatea învelitorii și trăsăturile ei, împreună cu dimensiunile și formatul ferestrelor sugerau o modernizare parțială recentă a bisericii, probabil de la cumpăna secolului anterior.

A fatemplom egy domb mögött állt, szokatlan helyen, amely természetesen kombinálható lett volna egy északi oldalra épített bejárattal. A bejárat mégis a déli oldalon volt, erre utal az oltár talpazatának meghosszabbítása, mely szerint ezen a részen lehetett egy tornác és egy másik bejárat.

Az épület kis mérete lapján egy kevésbé népes közösség használatában lehetett. A templom minden szerénysége ellenére figyelemreméltó művészi munkát mutat a férfiak részébe vezető kapu kifaragásának kvalitásában. A portált teljes egészében absztrakt szimbólumokkal, égi jelképekkel vésték ki.

A nők tere rendkívül szűk volt, a fényképezőnek részlegesen sikerült megörökítenie a bejárat gyönyörű környezetét. A nők és férfiak közötti tömör fal, a templom döngölt földje, a dekoratív gazdagság, a déli bejárat, a farkasfogas kiképzés, a lépcsőzetesen vágott széles konzolok és az épület méretei arról árulkodnak, hogy egy régi, a 17. század második feléből vagy a következő század első feléből származó templomról van szó.

A templom hajója egyetlen tető alá került, alacsony toronnyal, két haranggal, hegyes sisakkal kiegészítve. Az oltár feletti részen egy kisebb torony állt, hegyes sisakkal, amely kicsinyített méretben utánozta a nagyobb templomtornyot. A tetőfedés minősége, valamint a nyílászárók mérete és formája a templom 19-20. század fordulóról származó részleges korszerűsítésére utal.

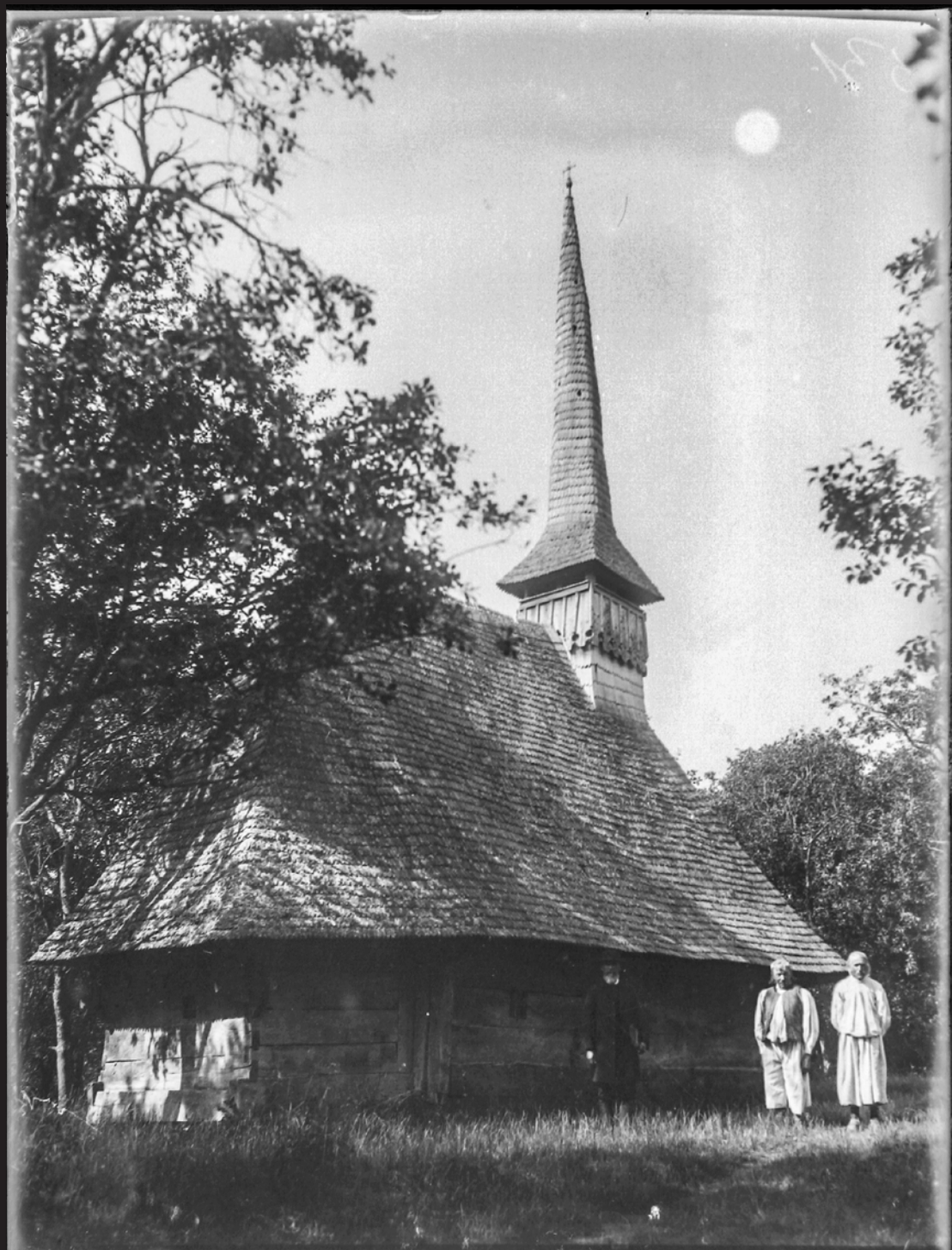
192
 Partea de sus a portalului din tindă
 Anonim 6, 1913
 Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm
 Muzeul Etnografic, F 126323

191
 A faragott ajtófélfája felső része
 Ismeretlen 6, 1913
 Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm
 Néprajzi Múzeum, F 126323

193
Partea de jos a portalului din tindă
Anonim 6, 1913
Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm
Muzeul Etnografic, F 126321

192
A faragott ajtófélfája alsó része
Ismeretlen 6, 1913
Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm
Néprajzi Múzeum, F 126321

194
Dosul bisericii de lemn
Anonim 7, 1913
Negativ alb-negru pe sticlă, 9×12 cm
Muzeul Etnografic, F 341621

193
A fatemplom hátsó része kívülről
Ismeretlen 7, 1913
Fekete-fehér üvegnegatív, 9×12 cm
Néprajzi Múzeum, F 341621

Anonim 7 Ismeretlen 7

Biserica de lemn a fost surprinsă dinspre nord-est, dezvelindu-i numai dosul ei. Construcția avea intrarea fie pe latura de sud, fie pe cea de apus, posibil fără pridvor în fața intrării. Ea avea dimensiuni reduse, fiind ridicată pentru o comunitate mică.

Biserica era adăpostită sub un acoperiș unic în patru ape, învelit, ca peste tot, cu șindrile. Pe partea de vest se ridica un turn scurt, cu foișor pentru două clopote și fleșă înaltă. Pereții încheiați cu cheutori în dinte indică o împărțire egală între femei și bărbați, și un altar pătrat, mai îngust. Ferestrele erau puține și mărunte, tăiate dintr-una din grinzi. Poziționarea asimetrică a ferestrei din dosul sanctuarului, în acest caz în linie cu ușa crâznicului, este o trăsătură rară a unor biserici cu doar două intrări prin iconostas.

Biserica de lemn putea data din secolul al XVIII-lea. Asemănarea ei cu biserica din Jucu de Jos, motivează o localizare într-unul din satele apropiate, în fostul comitat Cluj sau în zona Dăbâcăi.

A fatemplomot északkelet felől fényképezték le, így csak hátulról látható. Az épület feltehetően tornác nélküli bejárata a déli vagy a nyugati oldalon volt. Kis méretű lévén, egy alacsonyabb létszámú közösség épülete lehetett.

A templomot egy egységes tető alá építették, dránicával borították. A nyugati oldalon egy alacsony torony áll, két haranggal és hegyes sisakkal. A gerendák egymásba illesztése jelzi a nők és férfiak tere közötti egyenlő felosztást, illetve egy négyzet alakú, kisebb oltárt. Az egyik gerendába vésett ablakok keskenyek és kicsik voltak. A szentély hátulsó részén levő ablak a sekrestye ajtajával egy vonalban történő aszimmetrikus elhelyezése jelen esetben a sekrestye ajtajával egy vonalban, ritka és ott fordul elő ahol két bejárat van az ikonosztázon.

A fatemplom a 18. századból származhat. Az alsózsuki templomhoz való hasonlósága indokolja, hogy az egykori Kolozs megyében vagy Szolnok-Doboka vidékén levő templomról van szó.

Bibliografie
Bibliografía

AAOVCF

Arhiva Arhiepiscopiei Ortodoxe a Vadului, Clujului și Feleacului, Fondul de Inventare parohiale:

- a. Parohia Brăișor, doc. fără dată.
- b. Parohia Buteni, filia Bociu, doc. 04.10.1968.
- c. Parohia Călățele, doc. din 16.11.1972.
- d. Parohia Gârbău, doc. fără dată, f. 1r.
- e. Parohia Așchileu Mare, doc. fără dată.
- f. Parohia Făureni, doc. fără dată.
- g. Parohia Fundătura, doc. 09.05.1972.
- h. Parohia Luna de Jos, doc. fără dată.
- i. Parohia Iclod, doc. din 10 iulie 1972.
- j. Parohia Sântioana, doc. fără dată.
- k. Parohia Șomcutu Mic, filia Peștera, doc. 30.04.1972.
- l. Parohia Vad, filia Valea Groșilor, nedatat.
- m. Parohia Valea Chioarului, doc. fără dată.
- n. Parohia Lucăcești, filia Dăneștii Chioarului, doc. 26.09.1972.
- o. Satulung, filia Mogoșești, doc. fără dată.
- p. Parohia Libotin, doc. fără dată.
- q. Parohia Coaș, doc. fără dată.
- r. Parohia Copalnic, doc. 29.12.1972.
- s. Parohia Cărpiniș, doc. 22.09.1972.
- t. Parohia Berința, doc. 11.11.1972.
- u. Parohia Lăschia, doc. fără dată.
- v. Parohia Șurdești, doc. 18.09.1972.
- w. Parohia Dănești, filia Negreia, doc. 07.06.1972.
- x. Parohia Rus, filia Șindrești, doc. fără dată.
- y. Parohia Desești, doc. din 15.09.1972.
- z. Parohia Sat Șugătag, doc. din 02.09.1972.
- aa. Parohia Berbești, doc. din 15.09.1975.
- bb. Parohia Ort. Ucraineană Crăciunești, doc. din 04.10.1972.

AEORO

Arhiva Episcopiei Ortodoxe Române a Oradiei:

- a. Istoricul bisericii, parohia Bezded, 1979.
- b. Istoricul bisericii cu hramul „Sfântul Gheorghe”, parohia Fildu de Sus, 1978.
- c. Istoricul bisericii din filia Sântă Mărie, f. a.

ANSJA

Arhivele Naționale, Serviciul Județean Alba, Fond Mitropolia Unită Blaj:

- a. nr. 12/1760.
- b. Acte inventariate, nr. 81/1775-1779.
- c. nr. 2040/1869.

ANSJC

Arhivele Naționale, Serviciul Județean Cluj, Fond Episcopia Greco-Catolică de Cluj-Gherla:

- a. doc. 917/1877.
- b. doc. 16/1921.
- c. doc. 116/1921.
- d. doc. 144/1921.
- e. doc. 178/1921.

ANSJS

Arhivele Naționale, Serviciul Județean Sălaj:

- a. Fond Parohia Gr. Cat. Dragu, dos. nr. 15 (1935-1949)
- b. Fond Protopopiatul Gr. Cat. Buciumi, dos. nr. 32 (1874-1914)
- c. Fond Parohia Gr. Cat. Fildu de Jos, dos. nr. 4 (1869-1930)
- d. Fond Parohia Gr. Cat. Fildu de Mijloc, dos. nr. 10 (1891-1948)
- e. Colecția personală Leontin Ghergariu, dos. nr. 78

Arhiva Parohiei Dragu

Arhiva Parohiei Dragu SJ - Monografia parohiei Dragu, doc. mss.

Arhiva Parohiei Răstoci

Arhiva Parohiei Răstoci SJ - Cartea de aur a parohiei Răstoci, mss.

Arhiva Parohiei Lechința

Arhiva Parohiei Lechința SM:

- a. Inventar parohial Lechința, 1906.
- b. Raport periodic religios al oficiului parohial greco-catolic Lechința, 1945.

Arhiva Parohiei Valea Chioarului

Arhiva Parohiei Valea Chioarului MM - Istoricul bisericii „Sfântul Nicolae” din Valea Chioarului.

- Arhiva UBB Istoria Artei
 Arhiva catedrei de Istoria Artei din cadrul
 Facultății de Istorie și Filosofie, UBB, fișele lui
 Atanasie Popa, mss.
 a. Calna
 b. Ciubăncuța
- Andea, Andea 1996
 Susana Andea, Avram Andea, *Cartea românească veche din Transilvania în inventare bisericești*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 1996.
- Baboș 2000
 Alexandru Baboș, *Three Centuries of Carpentering Churches, a Chronological Approach to the Sacred Wooden Architecture of Maramureș*, Lunds universitet, Lund, 2000.
- Baboș 2004
 Alexandru Baboș, *Tracing a Sacred Building Tradition, Wooden Churches, Carpenters and Founders in Maramureș until the turn of the 18th century*, Lunds universitet, Lund, 2004.
- Baboș 2018-2019
 Alexandru Baboș, *Mărturii istorice adunate în biserica de lemn din Oncești cu rezonanțe în arhitectura, arta și limba Țării Maramureșului*, în „Acta Musei Maramorosiensis”, anul XIV-XV, 2018-2019.
- Baboș 2020 a
 Alexandru Baboș, *Portalul bisericii din Budești Josani, restituire*, în „Memoria Ethnologica”, 2020, Baia Mare, nr. 70-71.
- Baboș 2020 b
 Alexandru Baboș, *Cum arăta biserica de lemn din Berbești? Excelența primelor cercetări de arhitectură și artă sacrală în Maramureș*, în „Memoria Ethnologica”, 2020, Baia Mare, nr. 76-77.
- Baboș 2020 c
 Alexandru Baboș, *Tăria cerului și podoabele ei, o introducere în arta portalurilor bisericilor de lemn din Transilvania*, în „SCAV Journal”, 2020, 177-222.
- Baboș, Covaci 2020
 Alexandru Baboș, Mihai Covaci, *Raport de cercetare a unor picturi din bisericile de lemn maramureșene*, în „Acta Musei Maramorosiensis”, anul XVI, 2020.
- Baboș 2022
 Alexandru Baboș, *Royal Doors of Maramureș beyond their appearances*, în „Museikon”, 6, 2022, 263-294.
- Balassa, Cseri 1999
 Iván M. Balassa, Miklós Cseri (edit.), *Népi építészet Erdélyben* (Arhitectura populară din Transilvania), material prezentat la conferința ce a avut loc între 21 și 27 martie 1999 la Tușnad, Szentendre, 1999.
- Balogh 1935
 Ilona Balogh, *Magyar fatornyok*, Budapesta, 1935.
- Balogh 1941
 Ilona Balogh, *Les édifices de bois dans l'architecture religieuse hongroise*, Budapesta, 1941.
- Bata, Tasnádi 2015
 Tímea Bata, Zsuzsanna Tasnádi, *A székegykaputól a törülközőig, Szinte Gábor gyűjtései*, Néprajzi Múzeum Budapest 2015.
- Bálint 2011
 Zoltán Bálint, *Ketesd*, în Magyari Hunor, Veres Tünde, Kalotaszegi Református Egyházmegye templomai, Ed. Székelyudvarhelyi Református Egyházmegye, Odorheiu Secuiesc, 2011, apud Varga István Attila, *Moștenirea lui Kós Károly în Sălaj (II)*, în „Caiete Silvane”, nr. 139-140.
- Bârlea 1909
 Ioan Bârlea, *Însemnări din bisericile Maramureșului*, Atelierele grafice SOCEC& Comp., București, 1909.

Beju, Hitchins, 1984

Ioan N. Beju, Keith Hitchins, *Conscripția clerului ortodox transilvan din 1767*, în „Mitropolia Ardealului”, anul XXIX, nr. 7-8, iulie-august 1984.

Biserica reformată Szamoskér

<http://nagyvofely.hu/szamosker/templomok>

Borovszky 1896-1914

Samu Borovszky: Magyarország vármegyéi és városai:

a. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarorszag-varmegyei-es-varosai-1/szatmar-varmegye-17E72/szatmar-varmegye-kozsegei-vende-aladar-17FE9/danfalu-1805F/>

b. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarorszag-varmegyei-es-varosai-1/szatmar-varmegye-17E72/szatmar-varmegye-kozsegei-vende-aladar-17FE9/magosfalu-1816A/>

c. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarorszag-varmegyei-es-varosai-1/szatmar-varmegye-17E72/szatmar-varmegye-kozsegei-vende-aladar-17FE9/nyegrefalu-181C2/>

d. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarorszag-varmegyei-es-varosai-1/szatmar-varmegye-17E72/szatmar-varmegye-kozsegei-vende-aladar-17FE9/felosandorfa-lu-1809D/>

e. <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0020/7.html>

f. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarorszag-varmegyei-es-varosai-1/szatmar-varmegye-17E72/szatmar-varmegye-kozsegei-vende-aladar-17FE9/tunyog-18282/>

Bud 1911

Tit Bud, *Date istorice despre protopopiatele, parohiile și mănăstirile române din Maramureș*, Tipografia Diecezană, Gherla, 1911.

Bunea 1900

Augustin Bunea, *Din Istoria Bisericii, Episcopul Ioan Inocențiu Klein 1728-1751*, Anul Domnului 1900, Blaj.

Bunea 1901

Augustin Bunea, *Statistica românilor din Transilvania în anul 1750*, în „Transilvania”, XXX, noiembrie 1901, nr. IX.

Bunea 1903

Augustin Bunea, *Mănăstirea din Stobor*, în „Răvașul”, anul I, nr. 28 din 10 octombrie 1903, supliment.

Bunea 2012

Augustin Bunea, *Din istoria românilor: episcopul Ioan Inocențiu Micu Klein: (1728-1751)*, ediția a II-a, editori Ioan Chindriș, Niculina Iacob, Editura Napoca Star, Cluj-Napoca, 2012.

Bunyitay 1884

Vincze Bunyitay, *A váradai püspökség története*, III. Oradea 1884. <http://mek.oszk.hu/04700/04735/html/496.html>

Carol II, Tzigara-Samurcaș 1925

Carol, rege al României, Alexandru Tzigara-Samurcaș, *Exposition de l'art du peuple roumain* 1925 Genève, L'art du peuple roumain : catalogue de l'exposition de Genève, Musée Rath, 1925, Ed. Kundig, Geneva, 1925.

Chiroiu 2021

Raport de investigații dendrocronologice realizate de dr. Patrick Chiroiu / Asociația ARHAIC, oct.-dec. 2021.

Ciobanu 1924-1925

Dr. Virgil Ciobanu, *Statistica Românilor Ardeleni din 1760-1762*, în „Anuarul Institutului de Istorie Națională”, anul III, 1924-1925, Institutul de Arte Grafice „Ardealul”, Cluj, 1926. Ciubotă 2014

Viorel Ciubotă, *Câteva documente românești din veacul al XVIII-lea provenind de pe teritoriul actual al județului Maramureș, aflate în Arhiva de Stat de la Beregovo, Ucraina*, în „Revista Arhivei Maramureșene”, nr. 7/2014.

Cîmpian 2002

Felicia Elena Cîmpian, *Bisericile de lemn din zona Călatei, Gilăului, Hășdatele și Clujului: aspecte istorico-etnografice și arhitectură tradițională*, Ed. Risoprint, Cluj-Napoca, 2002.

Cristache-Panait 1995

Ioana Cristache-Panait, *Bisericile de lemn din Centrul Piemontului Getic: județele Olt, Vâlcea, Argeș*, în „Studii și Cercetări de Istoria Artei, Seria Artă Plastică”, nr. 42, 1995.

Curierul Creștin 1924

Curierul Creștin, anul VI, nr. 2, Gherla, 15 ianuarie 1924.

DAZO

Arhivele Naționale ale Regiunii Zakarpattia
Fond 151, op 1517.

Dăianu 1905

Elie Dăianu, Foiața Rêvașului, *Ursu Broina*, în „Rêvașul”, anul III:

- a. nr. 33 din 19 august 1905.
- b. nr. 34 din 26 august 1905.
- c. nr. 39 din 30 septembrie 1905.
- d. nr. 40 din 07 octombrie 1905.

Dendrolab 2014

<https://dendrolab.ro/en/page/Our-researches-18>

Hielscher 1933

Kurt Hielscher, Rumänien : Landschaft - Bauten - Volksleben, F. A. Brockhaus, Leipzig, 1933, imaginea 278.

Gagy de Etéd 1911

Eugen Gagy de Etéd, *Regulatio Diocesis Transilvanicae Disunitae anno 1805*, în „Transilvania”, Sibiu, an. 42, 1911, nr. 1, p. 38-61; nr. 2, p. 147-171; nr. 3, p. 265-294.

Godea, Cristache-Panait 1978

Ioan Godea, Ioana Cristache-Panait, *Monumente istorice bisericesti din Eparhia Ortodoxă Română a Oradei. Biserici de lemn*. Oradea: Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Oradei.

Horváth, Gombos 2006

Zoltán György Horváth, Béla Gombos, *Kalotaszeg középkori templomai a teljesség igényével*, Romanika kiadó, Budapest, 2006, apud Varga István Attila, *Câteva biserici medievale din Țara Călatei și evoluția lor ulterioară*, în „Revista Philohistoriss”, serie nouă, an. I, nr. 1, iunie 2015, Ed. Argonaut, Cluj-Napoca, 2015.

Huedin 2019

http://banffyhungaryad.shp.hu/hpc/web.php?a-zonosito=banffyhungaryad&oldalkod=templom_tortenete_PbY8

Ilieș 2012

Bogdan Ilieș, *Modernitate și prefacere la începutul secolului XX. Mutarea bisericii de lemn din Fildu de Mijloc*, în „Caiete Silvane”, revistă de cultură editată de Centrul de Cultură și Artă al Județului Sălaj, Zalău, nr. 4, aprilie 2012.

Iurașciuc, Șainelic 1975

Ivan Iurașciuc, Sabin Șainelic, *Monumente de arhitectură populară: Bisericile de lemn din zona Codru*, în „Satu Mare. Sudii și comunicări”, Muzeul Județean Satu Mare, 1975.

Kádár 1901-1905

József Kádár, *Szolnok - Dobokavármegye monographiája*, Dej, 1901-1905:

- a. <http://mek.oszk.hu/04700/04755/html/356.html>
- b. <http://mek.oszk.hu/04700/04755/html/157.html>
- c. <http://mek.oszk.hu/04700/04755/html/223.html>
- d. <http://mek.oszk.hu/04700/04755/html/146.html>
- e. <http://mek.oszk.hu/04700/04755/html/352.html>
- f. <http://mek.oszk.hu/04700/04755/html/243.html>
- g. <http://mek.oszk.hu/04700/04755/html/231.html>
- h. <https://mek.oszk.hu/04700/04755/html/79.html>
- i. <http://mek.oszk.hu/04700/04755/html/453.html>

- j. <http://mek.oszk.hu/04700/04755/html/76.html>
k. <http://mek.oszk.hu/04700/04755/html/365.html>
l. <http://mek.oszk.hu/04700/04755/html/442.html>
- Kiss 2007
Margit Kiss, „*Virágózódott... Anno*” Az *Umlingok Kalotaszegen*. Néprajzi Múzeum, Budapest, 2007.
- Kós 1906
Károly Kós, *Türei oláh templom*, în „Magyar Iparművészet”, (Budapest) 1906 vol. 9, evf. no.6, sz.
- Kós 1908
Károly Kós, *A Türei Oláh Templomról. Rövid tanulmány a türei fatemplomról illusztrálva*, în „A ház” (Budapest) 1908, vol. I., évf.
- Lar 2008
Vasile Lar, *Povestea satului Gâlgău. Studiu Monografic*, Editura Eurotip, Baia Mare, 2008.
- Lángi, Mihály 2003
József Lángi, Ferenc Mihály, *Erdélyi falképek és festett faberendezések I.* în „Állami Műemlékhelyreállítási és Restaurálási Központ.” Budapest, 2003.
- Léstyán 2000
Ferenc Léstyán, *Megszentelt kövek: A középkori erdélyi püspökség templomai*, Alba Iulia, ia Romano-Catolică de Alba Iulia, 2000.
a. <http://mek.oszk.hu/04600/04684/html/1005.html>
b. <http://mek.oszk.hu/04600/04684/html/737.html>
- Malonyay 1907
Dezső Malonyay, *A magyar nép művészete, vol. I – A Kalotaszegi magyar nép művészete*, Franklin Társulat kiadványa, Budapest, 1907.
<http://mek.oszk.hu/01600/01671/html/index.html?00006.htm&00001.htm>
- Man 2005
Grigore Man, *Biserici de lemn din Maramureș*, Editura Proema, Baia Mare, 2005.
- Măruțoiu et al 2017
Constantin Măruțoiu, Daniela Popescu, Ioan Bratu, Radu Moraru, Luminița Dana Postolache (ed.), *Biserici de lemn din Transilvania: Cluj, Sălaj*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2017.
- Metes 1936
Ștefan Metes, *Mănăstirile românești din Transilvania și Ungaria*, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, Sibiu, 1936.
- Mihály 2012
Melinda Mihály, *Biserica Reformată, Sfăraș*, 2012: <http://www.encyclopediavirtuala.ro/monument.php?id=430>
- Mihalyi de Apșa 1900
Ioan Mihalyi de Apșa, Ioan, *Diplome maramureșene din secolul XIV și XV*, Sighet, 1900.
- Mihu 2012
Elena Mihu, *Un apel pentru cei morți: rapoartele preoților greco-catolici: 1848-1849*, Editura Buna Vestire, Blaj, 2012.
- Miron 2007
Greta Monica Miron, *Biserica greco-catolică din comitatul Cluj în secolul al XVIII-lea*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2007.
- Miron 2015
Greta Monica Miron, *Viață parohială și diversitate confesională în Transilvania secolului al XVIII-lea: studiu de caz: uniții și ortodocșii din comitatul Dăbâca*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2015.
- MOL
Arhivele Naționale Maghiare, F71 Commissio Aulica:
a. rola 30380
b. rola 30379

- Morar, Mândrescu 1982
Adriana Morar, Gheorghe Mândrescu, *Arhitectura de zid religioasă din secolele XVIII-XIX*, în „Monumente Istorice și de Artă Religioasă din Arhiepiscopia Vadului, Feleacului și Clujului”, editată de Arhiepiscopia Ortodoxă Română a Vadului, Feleacului și Clujului, Cluj-Napoca, 1982.
- Nemesborzova
<https://adoc.pub/3-a-harangtorony-lakohelyemen.html>
- Németh 2008
Németh Péter, *A középkori Szatmár megye települései a XV. Század elejéig* (Așezările comitatului medieval Satu Mare până la începutul secolului al XV-lea), Nyíregyháza, 2008.
- Opriș 1988
Ioan Opriș, *Protejarea mărturiilor Cultural-Artistice din Transilvania și Banat după Marea Unire*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1988.
- Papp 2011
Szilárd Papp, *Fehérgyarmat, biserică reformată*, 2011. http://www.temple-tour.eu/files/15/szinopszis_ro.pdf
Parohia reformată Fehérgyarmat
<http://www.reffeheryarmat.hu/m-emlek-templom.html>
- Patay 1998
Pál Patay, *Szatmári harangok*, în „Anuarul Muzeului András Jósa din Nyíregyháza”, vol. 39-40, 1997-1998, Nyíregyháza, 1998.
- Pădurean, Herineanu 2010
Augustin Pădurean, Teofil Herineanu, *Protopopiatul Ortodox Român Dej: monografie*, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2010.
- Péter Vass 1976
Ferenc Péter Vass, *Fatemplomok és haranglábak*: http://epa.oszk.hu/00400/00458/00470/pdf/EPA00458_Korunk_1976_10_762-767.pdf
- Pop 2009
Ioan-Aurel Pop, *De la lumea medievală la cea modernă*, în „Monografia comunei Țaga”, Editura Tipogr. Delroti, 2009.
- Popa 1929
Atanasie Popa, *Biserica de lemn din Vad (jud. Satu-Mare)*, în „Anuarul Comisiei Monumentelor Istorice, Transilvania”, 1929.
- Popa 1932 a
Atanasie Popa, *Biserica de lemn din Gâlgău*, în „Anuarul Comisiei Monumentelor Istorice, Transilvania, pentru anii 1930-1931”, 1932.
- Popa 1932 b
Atanasie Popa, *Biserica de lemn din Căpâlna (jud. Someș)*, în „Anuarul Comisiei Monumentelor Istorice, Transilvania, 1930-1931”, 1932.
- Popa 1932 c
Atanasie Popa, *Biserica de lemn din Colțirea (jud. Satu Mare)*, în „Anuarul Comisiei Monumentelor Istorice, Transilvania, 1930-1931”, 1932.
- Popa 1969
Atanasie Popa, *Zugravi și școli de zugravi ai bisericilor de lemn din Transilvania. Dimitrie Ispas din Gilău – Cluj*, în „Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei pe anii 1965-1967”, Cluj, 1969.
- Popa 1975
Atanasie Popa, *Monumente istorice dispărute. Bisericile de lemn din Nicula și Libotin*, în „Acta Musei Napocensis”, XII, 1975.
- Popescu 2014
Mara Popescu, *Saving our heritage: the story of a wooden church*. 2014: <https://www.frh-europe.org/featured-article-saving-our-heritage-the-story-of-a-wooden-church/>

- Porumb 1982
Marius Porumb, *Biserici de lemn din Țara Maramureșului*, în „Monumente Istorice și de Artă Religioasă din Arhiepiscopia Vadului, Feleacului și Clujului”, editată de Arhiepiscopia Ortodoxă Română a Vadului, Feleacului și Clujului, Cluj-Napoca, 1982.
- Porumb 1998
Marius Porumb, *Dicționar de pictură veche românească din Transilvania, sec. XIII-XVIII*, Ed. Academiei Române, București, 1998.
- Protopopiatul Baia Mare
<http://protopopiatul-baia-mare.ro/blog/2010/05/01/negreia-sfintii-arhangheli-mihail-si-gavril/>
- Protopopiatul Huedin
<https://www.protopopiatulhuedin.ro/garbau/>
- Protopopiatul Lăpuș
Protopopiatul Lăpuș, Monografie-Album, Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Maramureșului și Sătmăruului, Baia Mare, 2015.
Repertoriul Arheologic Național 2020
<http://ran.cimec.ro/sel.asp?descript=huedin-oras-huedin-cluj-biserica-reformata-din-huedin-cod-sit-ran-55455.02>
- Repertoriul picturii medievale 2013
Repertoriul picturii medievale de panou din Transilvania (sec. XIV-XVI), 2013, versiune electronică: http://hiphi.ubbcluj.ro/religious_practice_in_transylvania/includes/Repertoriul_picturii_medievale.pdf
- Retegan 2006
Simion Retegan, *Parohii, biserici și preoți greco-catolici din Transilvania la mijlocul secolului al XIX-lea (1849-1875): Mărturii documentare*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2006.
- Rómer Flóris
Biserica reformată din Sfăraș <http://www.romerterv.hu/muemlekeink/farnas-reformatus-templom-erdely/>
- Rusu 2008
Adrian Andrei Rusu, *Investigații ale culturii materiale medievale din Transilvania*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2008.
- Sabău 1982
Nicolae Sabău, *Biserici de lemn din podișul transilvano-someșan*, în „Monumente Istorice și de Artă Religioasă din Arhiepiscopia Vadului, Feleacului și Clujului”, Cluj-Napoca, 1982.
- Sima 1967
Valeriu Sima, *Biserici și preoți din raionul Huedin*, ediție dactilografiată, Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga” din Cluj-Napoca, Poieni, 1967.
- Sima, Crecan 1986
Valeriu Sima, Dorin Crecan, *Istoria localității Mesteascănu și Parohia ortodoxă română*, ediție dactilografiată, Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga” din Cluj-Napoca, Poieni, 1986.
- Suciu 2011
Dumitru Suciu, *Soldați fără uniformă ai Landsturmului românesc și starea protopopiatelor ortodoxe din Transilvania după războiul național din 1848-1849*, Editura Argonaut, 2011.
- Suciu 2014
Dumitru Suciu (coord.), Alexandru Moraru, Iosif Marin Balog, *Războiul național din Transilvania de la 1848-1849: date, realități și fapte reflectate în documentele bisericesti greco-catolice: 1848-1852*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2014.
- Syrokhnman 2000
Mikail Vasilievich Syrokhnman, *Церкви України: Закарпаття* (Churches of Ukraine: Transcarpathia), Lviv, MS, 2000.
- Szamoskér
<https://napkeletnepe.hu/2018/01/17/hat-par-okor-huzta-a-haranglabat/>

Szinte 1913

Szinte Gábor, *A Kolozsmegyei fatemplomok*, în „Néprajzi Értesítő”, nr. IX (1–2), 1–31.

Szinte, László 1913

Szinte, László, *Erdélyi fatemplomok és haranglábak*. „Néprajzi Értesítő”, nr. IX (3–4), 279–285.

Șematism Alba Iulia 1886

Șematismului veneratului cleru alu Archidiecesei Metropolitane Greco-Catolice a Alba-Juliei și Făgărașului pre anulu 1886, Tipografia Seminarului gr.-cat., Blaj, 1886.

Șematism Alba Iulia 1900

Șematismul veneratului cler al Archidiecesei Metropolitane Greco-Catolice Române de Alba-Iulia și Făgăraș pre anul Domnului 1900 de la sânta unire 200, Tipografia Seminarului Archidieceșan, Blaj, 1900.

Șematism Alba Iulia 1911

Șematismul veneratului cler al Arhidiecezei Mitropolitane greco-catolice române de Alba-Iulia și Făgăraș pe anul 1911, Tipografia Semin. Teologic Gr. Cat., Blaj, 1911.

Șematism Gherla 1882

Schematismus venerabilis cleri Dioecesis Szamosujváriensis graeci ritus catholicorum pro anno a Christo nato 1882, Szamosujvárini, Typis Tipographiae Dioecesanæ, 1882.

Șematism Gherla 1886

Schematismus Cleri Dioecesis Szamosujváriensis Graeci Ritus Catholicorum pro Anno a Christo Nato 1886, Szamosujvárini, Typis Typographiae Dioecesanæ, 1886.

Șematism Gherla 1900

Schematismus venerabilis cleri Dioecesis Szamosujváriensis graeci ritus catholicorum pro anno a Christo nato MDCCCC, Szamosujvárini, Typis Typographiae Dioecesanæ, 1900.

Șematism Gherla 1914

Schematismus venerabilis cleri Dioecesis Szamosujváriensis graeci ritus catholicorum pro anno Domini 1914, Szamosujvárini, Typis Typographiae Dioecesanæ, 1914.

Șematism Cluj-Gherla 1947

Șematism Eparhia de Cluj-Gherla 1947: seria districtelor vicariale și protopopești a parohiilor și filiilor: numele vicarilor și protopopilor, a parohilor și administratorilor parohiali din Eparhia greco-catolică Română a Clujului și Gherlei, 1946.

Șematism Maramureș 1932

Șematismul Veneratului Cler al Eparhiei Greco-Catolice Române a Maramureșului pre anul 1932, Tipografia „Dacia”, Baia Mare, 1932.

Șematism Maramureș 1936

Șematismul veneratului cler al Eparhiei Greco-Catolice Române a Maramureșului pe anul 1936, Tipografia „Dacia”, Baia Mare, 1936.

Șematism Muncaci 1825

Schematismus venerabilis cleri Graeci ritus catholicorum Dioecesis Munkacsiensis, Typis Regiae Universitatis, Budae, 1825.

Șematism Muncaci 1874

Schematismus venerabilis cleri Graeci ritus catholicorum Dioecesis Munkacsiensis, Tipografia Carolu Jäger & Alberti Répai, Ungvárini, 1874.

Șematism Muncaci 1908

Schematismus venerabilis cleri Graeci ritus catholicorum Dioecesis Munkacsiensis, Tipografia Societatis Commercialis „Unio”, Ungvárini, 1908.

Tarnavschi 1982

Bogdana Tarnavschi, *Biserici de lemn din Țara Lăpușului și din Țara Chioarului*, în „Monumente Istorice și de Artă Religioasă din Arhiepiscopia Vadului, Feleacului și Clujului”, editată de Arhiepiscopia Ortodoxă Română a Vadului, Feleacului și Clujului, Cluj-Napoca, 1982.

Terdik 2011

Szilveszter Terdik, *Biserica de lemn din Lechința, Negrești Oaș – Muzeul Țării Oașului (muzeul în aer liber)*, http://www.temple-tour.eu/files/46/szinopsis_ro.pdf

Toșa 1973

Ioan Toșa, *Probleme de evoluție planimetrică a bisericilor de lemn din Transilvania*, în „Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei pe anii 1971-1973”, Cluj, 1973.

Toșa 1982

Ioan Toșa, *Biserici de lemn din împrejurimile Clujului și Huedinului*, în „Monumente Istorice și de Artă Religioasă din Arhiepiscopia Vadului, Feleacului și Clujului”, editată de Arhiepiscopia Ortodoxă Română a Vadului, Feleacului și Clujului, Cluj-Napoca, 1982.

Toșa, Munteanu 2009

Ioan Toșa, Maria Simona Munteanu, *Parcul Etnografic Național „Romulus Vuia” (1929-2009)*, Ed. Argonaut, Cluj Napoca, 2009. Țara Călatei

a. *Biserica Reformată Bicălatu*: <http://www.taracalatei.ro/attractii/biserica-reformata-din-bicalatu/>

b. <http://www.taracalatei.ro/attractii/biserica-reformata-din-huedin/>

Tunyogmatolcs 2021

Website-ul localității Tunyogmatolcs 2021: <http://www.tunyogmatolcs.hu/tunyogitempltort.htm>

Ukrainian Church Architecture

<https://parafia.org.ua/UCA/usi/ukr-istoryzm-mc/zakarpatska-oblast/row1/petropavlivska-tserkva-2/>

Uza 2014

Dan-George Uza, *Despre modelul cosmologic de la biserica de lemn din Șurdești, Maramureș*, în „Pași spre infinit”, nr. 31, 2014.

Vaida, Vaida 2012

Lotica Vaida, Simion Vaida, *Lumini ale dăinuirii. Ilba. Pagini de monografie*, Editura Eurotip, Baia Mare, 2012.

Varga 2015

István Attila Varga, *Câteva biserici medievale din Țara Călatei și evoluția lor ulterioară*, în „Revista Philohistoriss”, serie nouă, an. I, nr. 1, iunie 2015, Ed. Argonaut, Cluj-Napoca, 2015.

Varga 2016a

István Attila Varga, *Moștenirea lui Kós Károly în Sălaj (II)*, în „Caiete Silvane”, nr. 141, 2016.

Varga 2016b

István Attila Varga, *Casete pictate în biserica reformată din Bicălat. Un gând simbolist*, în „ArtOut”, nr. 50, 2016.

Weisz 2011

Attila Weisz, *Biserica reformată Dej*: <http://enciclopedie.referinte.transindex.ro/monument.php?id=364>

Autorii Szerzők

Tímea Bata, dr

Cercetător etnograf, muzeolog, responsabil și curator al Colecției de fotografii a Muzeului Etnografic din Budapesta. Domeniile sale de cercetare cuprind fotografia etnografică, istoria fotografiei, turismul și istoria lunii de miere din Ungaria.

Bata Tímea, phd

Néprajzkutató, muzeológus, a Néprajzi Múzeum Fényképtárának vezetője és kurátora. Kutatási területei a néprajzi fotográfia, fotótörténet, turizmus és a nászút magyarországi története.

Zsuzsanna Tasnádi

Cercetător etnograf, muzeolog, șeful departamentului Arhivei Etnologice a Muzeului Etnografic din Budapesta, curatorul Colecției de desen și pictură. Domeniile sale de cercetare sunt lucrările profesorilor de desen, arta decorativă și arta populară maghiară.

Tasnádi Zsuzsanna

Néprajzkutató, muzeológus, a Néprajzi Múzeum Etnológiai Archivumának a főosztályvezetője, a Rajz és festménygyűjtemény kurátora. Kutatási területei a rajztanárok munkássága, a magyar népművészet és népi díszítőművészet.

Bogdan Ilieș, dr

Istoric, inginer, implicat în salvarea, cercetarea și gestionarea patrimoniului din România ca președinte al Asociației Bisericii Înlemnitate și vicepreședinte al Asociației ARHAIC, autor al unor articole și lucrări ce au în prim-plan istoria și arhitectura de cult din lemn din Transilvania și Banat.

Bogdan Ilieș, phd

Mérnök és történész, részt vesz a román épített örökség felkutatásában, megmentésében és védelmében, a Fatemplomok Egyesületének elnöke és az ARHAIC Egyesület alelnöke, Erdély és Bánság történelmével és szakrális faépítészetével foglalkozó cikkek és művek szerzője.

Alexandru Baboș, dr

Arhitect, expert în patrimoniu, istoric și cercetător, autor al unor studii și lucrări dedicate istoriei culturii, artei și arhitecturii din centrul și nordul Europei, îndeosebi a celei sacrale din Carpați, în Maramureș și Transilvania.

Alexandru Baboș, phd

Építész, örökségszakértő, történész és kutató, Közép- és Észak-Európa művelődés-, művészet- és építészettörténetével foglalkozó tanulmányok és művek szerzője, különös tekintettel annak szakrális vonatkozásai a Kárpátokban, Máramarosban és Erdélyben.